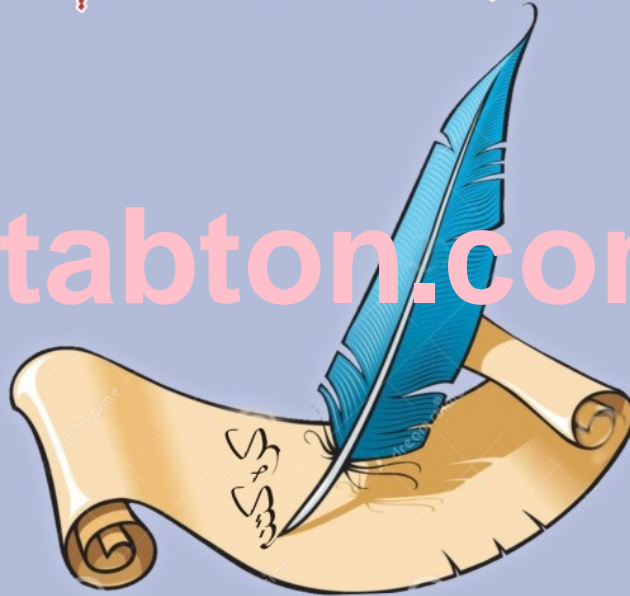

کره کتنه

(د ژبو او ادبياتو پوهنځيو د پښتو خانکو د کره کتنې مضمون لپاره)

Ketabton.com

۱۳۹۴ لمريز کال

محمد اسمعيل يون

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو گرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه، چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانه) بېلابېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كال د كب پر (۲۸) مه نېټه پوره او د يوې پرميني غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه، چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينگ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملې كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانه) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې گټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملگرتيا كړې او دا فرهنگي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور ودانى ورته وايي.

د هېواد د فرهنگ د ښېرازۍ په هيله
د افغانستان ملي تحريك فرهنگي څانگه

د لومړي چاپ يادښت

دا کتاب ما (يون) پر (۱۳۹۱ل) کال د (پوهنوالۍ) علمي رتبې لپاره ليکلې و او پر هماغه مهال د يادې رتبې لپاره ومنل شو. ټاکل شوې وه پر هماغه کال چاپ شي، خو ما غوښتل له خپلو نورو اثارو سره يې په يو ځايي ډول چاپ کړم، نو ځکه خو درې کاله راسره پاتې شو. اوس چې زه خپل څو عنوانه نور اثار چاپوم او هم ملي تحريک غواړي سل عنوانه علمي، ادبي، ديني او تاريخي اثار چاپ کړي، نو غواړم دا اثر هم په دې لړ کې چاپ شي او د لوستونکو د گټې وړ وگرځي. طبعي خبره ده چې دا اثر به خپلې خپلې نيمگړتياوې هم ولري، خو ډېرې تېروتنې تر چاپ وروسته په عملي ډگر کې څرگندېږي. هيله ده درانه لوستونکي او محصلين يې د لوستلو او کتلو پر مهال هغه څرگندې او راپه گوته کړي، چې په بل چاپ کې هغه نيمگړتياوې سمې او نورې زياتونې هم ورسره مل شي.

په درناوي

محمد اسمعيل يون

د سر خبرې

خو لسيزې کېږي چې د کابل پوهنتون په ګډون د هېواد د لوړو زده کړو موسسې د منظمو درسي مفرداتو او همدارنگه چاپي اثارو له نشتوالي څخه کرېږي. په ځينو برخو کې که مفردات شته هم، ډېر زاړه دي او وخت پروخت نوي شوي نه دي. د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي پښتو څانګه هم دا مشکلات لري. خو په دې وروستيو کلونو کې پښتو څانګې وپتېيله چې پر خپلو ټولو درسي مفرداتو بيا کتنه وکړي. (د کره کتنې) مضمون هم په دې بيا کتنه کې شامل و. ما له نورو استادانو سره په مشوره د کره کتنې مضمون تېر مفردات وکتل، همغه مو سره کره کړل. د همدې مفرداتو پر بنسټ مې د (پوهنوالۍ) علمي رتبې لپاره د اثرليکلو کار پيل کړ. اکثره ضروري اثار مې ورپسې وپلټل او په نتيجه کې دغه اثر رامنځته شو. زه خوشاله يم، هغه مفردات چې پښتو څانګې ددې مضمون لپاره غوره کړي هغه تر ډېره حده په دې اثر کې تشرېح شول. ګران استاد پوهاند محمد صابر خويشکي، پوهاند ډاکتر عبدالقيوم قويم، پوهنوال احمد شاه زغم، استاد بخت ميروزيري، د پښتو څانګې له نورو استادانو او ګران ورور عطا الله حيران څخه مننه کوم، چې ماسره يې ددې اثر په بشپړاوي کې مرسته وکړه. ګران ورور ضياء الرحمن ضياء څخه هم ډېره مننه کوم، چې په ډېرې اوسېلې يې ددې اثر د کمپوز چارې سمبال کړې. څرنگه چې ما ددې کتاب په سريزه کې هم يادونه کړې چې دا اثر د درسي مفرداتو په رڼا کې ليکل

شوی او له لوستونکو مې هیله څرگنده کړې چې تر چاپ وروسته د
اثر په باب خپل نظریات راته راو لېږي. دلته یو ځل بیا یادونه کوم،
چې زه به خپله هڅه او هاند کوم چې دا اثر د تدریس پر مهال نور هم
پوره او بشپړ کړم او ټول هغه مسایل چې د کره کتنې په برخه کې نوي
راپیدا کېږي، هغه ورسره یوځای کړم او په دې ډول د محصلینو او
درنو لوستونکو اړتیاوې تر یوه بریده پوره کړم.

په درناوي

پوهندوی محمد اسمعیل یون

تقریظ

((کره کتنه)) زموږ د ادبیاتو یوه مهمه اړتیا

استاد پوهندوی محمد اسمعیل یون د پښتو خانګې د ډېرو تکړه استادانو له جملې څخه دی، چې د لیکوالۍ په برخه کې نږدې (۲۵) کلنه کاري تجربه لري. (کره کتنه) د استاد یون لومړنی اثر نه دی، ده تر دې دمخه هم په لسګونو عنوانه اثار لیکلي او چاپ کړي دي. په لیکوالۍ کې دی د افغانستان په کچه یو مطرح لیکوال دی. (کره کتنه) اثر هم د استاد یون یوه پخه تجربه ده. پوهندوی یون په ژبو او ادبیاتو پوهنځي کې ډېره موده د (ادب تاریخ) او (خوشال پېژندنه) مضمونونه تدریس کړي، په دې برخه کې هم د کافي تجربې خاوند دی. (ادبپوهنه) چې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي یو بل مهم مضمون دی، دا ډېر کلونه کېږي چې په لومړیو ټولګیو کې د استاد یون له خوا

تدریسپرې. (کره کتنه) او (ادب تاریخ) او همدارنگه (ادب تیوري) درې واړه د ادبپوهنې اساسي څانگې دي. څوک چې د ادبپوهنې مضمون تدریسوي، د هغې پر دې واړو څانگو احاطه لري. (کره کتنه) او (ادب تیوري) ددې ترڅنګ چې په (ادبپوهنه) کې د هغې د څانگو په توګه تدریسپرې، د (ادب تاریخ) په څېر د جلا جلا مضامینو په توګه هم تدریسپرې.

استاد یون ددې دواړو په باب هم ځانګړې تدریسي تجربه لري. هغه وخت چې استاد یون په پښتو څانګه کې د (پوهنوالۍ) علمي رتبې لپاره دا موضوع (کره کتنه) غوره کړه. نو د څانګې استادانو یې تود هر کلمی وکړ. علت دا و چې له دې وروسته کولونو راهیسې (کره کتنه) د یوه مضمون په توګه تدریسېدل، خو دا تدریس لا تردې دمه پورې اکثره د نوټونو، لکچرنوټونو په بڼه و، داسې یو منظم سیستماتیک اثر چې د څانګې تدریسي مفردات دې هم په پام کې ونیسي او د یوه منظم تدریسي کتاب بڼه دې ولري، لا تردې دمه یې په پښتو څانګه کې کمی احساسېده. څرنگه چې د (پوهنوالۍ) علمي رتبې اثر باید تدریسي بڼه ولري، نو موږ هیله لرله چې استاد یون به په ښه ډول دا اړتیا پوره کړي.

لکه څنگه چې زموږ هيله وه، استاد يون تريوه اوږده کار او زيار وروسته د کره کتنې په برخه کې داسې يو اثر وليکه چې زموږ له هيلو سره سمون خوري. په (يوولسو څپرکو) کې يې اکثره هغه څه وڅېړل او راوغاړل چې په (کره کتنه) کې ورته اړتيا وه. دا اثر په خپل ډول کې په پښتو کې تقريباً لومړنی اثر گڼل کېږي، چې تدريسي بڼه لري او د محصلينو اړتياوې تر ډېره حده پوره کولای شي. زه استاد يون ته د دغه گټور اثر د ليکلو له امله مبارکي وایم، د پوهنوالۍ علمي رتبې لپاره يې دا اثر پوره او کره گڼم او له ټولو اړوند مقاماتو څخه هيله کوم، چې ده ته ددې اثر له امله د (پوهنوالۍ) علمي رتبه منظور کړي. څرنگه چې دا يو ډېر گټور اثر دی، زه له مربوطه ارگانونو څخه هيله من یم، چې ددې اثر د چاپ په برخه کې ژر اقدام وکړي.

په درناوي

پوهاند محمد صابر خویشکی

د پښتو څانگې استاد

تقریظ:

یک اثر مهم تدریسی

حدود بیست سال میشود که محمد اسمعیل یون به حیث استاد، دیپارتمنت پشتو پوهنځی زبان و ادبیات پوهنتون کابل ایفای وظیفه مینماید. استاد یون در این معیاد مضامین، (خوشالشناسی)، (ادبشناسی) و (تاریخ ادبیات) را در دیپارتمنت پشتو و همچنان مضمون تدریس زبان پشتو را در دیپارتمنت مختلف فاکولته ادبیات و پوهنځی های دیگر تدریس نموده، تجربه کافی را در زمینه تدریس بدست آورده است. استاد یون چندین عنوان اثار را نیز تالیف نموده، که یک تعداد آن به حیث اثار تدریسی و ممد درسی در رشته مربوط قابل استفاده است.

مضمون (نقد ادبی) یکی از مهم ترین مضامین است که در دیپارتمنت دری و پشتو تدریس میگردد. استاد پوهندوی محمد اسمعیل یون ضروریات و متقضیات دیپارتمنت خویش را در نظر گرفته، مطابق مفردات تدریسی این مضمون، موضوع (نقد) را غرض ترفیع علمی رتبه (پوهنوالی) خویش انتخاب نموده. استاد

یون مدت زیادی بالای این موضوع کار کرد و در نتیجه این اثر قابل ستایش را به رشته تحریر در آورد.

این کتاب در یازده فصل تنظیم شده، بر علاوه یک مقدمه و یک نتیجه یا ارزیابی اخیری دارد. در این اثر معنی لغوی و اصطلاحی نقد، اهمیت، ضرورت، حدود و اداب نقد ادبی تشریح شده، تاریخچه نقد از یونان باستان شروع تا اواخر قرن بیستم بیان گردیده، انواع و مکاتب نقد تشریح شده و جریان نقد ادبی را در زبان و ادبیات پشتو نیز تشریح و توضیح گردیده. علاوه بر این، اصول و معیارهای نقد ادبی تشریح شده، فواید نقد و اوصاف نقاد نیز مشخص گردیده.

در این اثر این موضوع که: (چرا ما از نقد میترسیم؟) هم توضیح گردیده و در آخر، آثار مستقل نقد که به زبان پشتو چاپ گردیده به طور منظم و مسلسل معرفی شده اند. استاد یون در تحریر این اثر از منابع موثر داخلی و خارجی استفاده نموده، تحلیل و نظریات خود را نیز بالای آن علاوه نموده، در نتیجه یک اثر را به وجود آورده که جنبه تدریسی و آموزشی دارد. ما به نوبه خود این اثر مفید را به ترفیع علمی (پوهنوالی) مثبت ارزیابی مینمایم، از بارگاه خداوند (ج) برای استاد پوهندوی محمد اسمعیل یون ارزوی موفقیت مزید

مینمایم و از همه مقامهای مربوط و زیربط خواهش مینمایم که ترفیع علمی رتبه (پوهنوالی) را به استاد یون منظور نماید. چون این یک اثر علمی میباشد، چاپ آن نیز بسیار ضروری میباشد، از مسولین محترم نشراتی تقاضا مینمایم، در زمینه چاپ این اثر اقدام نماید!

با احترام

پوهاند دوكتور عبدالقيوم قويم

استاد ديارتمنت دري

پوهنځي زبان و ادبيات

تقریظ:

د اثر یوه گټوره هڅه

(کره کتنه) د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په پښتو څانگه کې د یوه مهم مضمون په توگه تدریسېږي. خو لسيزې کېږي چې پښتو څانگه له نوټونو او لکچرنوټونو کرېږي. که څه هم په تېرو څو کلونو کې د پښتو څانگې استادانو زیار وویست چې په هره برخه کې داسې ځانگړي اثار ولیکي، چې تدریسي بڼه ولري او په دې برخه کې پخوانۍ پرته ستونزې تر یوه حده حل کړي، خو بیا هم نور کار او زیار ته اړتیا ده. په دې وختونو کې پښتو څانگې وپتېيله، چې خپلې ټولې اړتیاوې په خپله د څانگې د استادانو له خوا پوره کړي. یوه اړتیا هم له درسي مفرداتو سره سم د (کره کتنې) په برخه کې د یوه منظم تدریسي اثر لیکل و. استاد یون چې په پښتو څانگه کې (ادبپوهنه) او (ادب تاریخ) مضمون تدریسوي، د دې اړتیا د پوره کولو لپاره راودانگل، ده د (پوهنوالۍ) علمي رتبې لپاره همدا

موضوع (کره کتنه) و ټاکله، مور ټولو ځکه تائید کړه، چې له ډېرو کلونو راهیسې دا مضمون د نوبت او متفرقه لکچرنو ټونو په بڼه تدریسېده او د محصلینو په لاس کې یو منظم تدریسي کتاب نه و.

استاد یون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې ددې مضمون له درسي مفرداتو سره سم، ډېره موده پردې اثر کار وکړ. له گڼو اڅوونو، تحلیلونو او څېړنو څخه یې گټه پورته کړه، ځان یې خورا ستړی کړ. په دې اثر کې کره کتنه له لغوي او اصطلاحي پلوه څېړل شوې، د کره کتنې تاریخ بیان شوی، اړتیا یې په گوته شوې، گټې یې بیان شوي دي. د دې ترڅنګ په پښتو ژبه کې د کره کتنې مسیر تشریح شوی دی.

دا اثر د یوه تدریسي اثر په بڼه لیکل شوی دی. زه هیله لرم هغه خلا چې په پښتو څانګه کې له کلونو راهیسې د (کره کتنې) په برخه کې د یوه منظم تدریسي اثر د نشتوالي له امله موجوده وه، ددې اثر په رامنځته کېدو سره اواره شي. دا اثر به نه یوازې په پښتو څانګه کې د یوه تدریسي اثر په توګه تدریس شي، بلکې د هېواد نورو پوهنتونو اړوندې څانګې هم ترې گټه پورته کولای شي.

زه ددې اثر لیکنه نه یوازې د استاد یون یوه گټوره هڅه او بری گڼم، بلکې د ټولې پښتو څانګې یو بری یې گڼم. استاد پوهندوی محمد

اسمعیل یون ته ددې اثر له امله مبارکي وایم، هیله لرم چې قلم یې نور هم همداسې تاند او هڅاند وي او د پښتو څانگې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په گډون، له ټولو اړوند مقامونو څخه هیله کوم چې استاد یون ته ددې علمي اثر له امله د (پوهنوالی) علمي رتبه منظور کړي همدارنگه زه د نشراتي چارو له مسولینو څخه هیله من یم چې ددې اثر د گټورتیا له امله ددې اثر د چاپ لپاره هڅه وکړي.

په ډېر درنښت

پوهنوال احمد شاه زغم

د پښتو څانگې استاد

بسم الله الرحمن الرحيم

سريزه

کره کتنه د ادبپوهنې يوه خورا مهمه خانگه ده. دنده يې دا ده چې ادبيات، د ادبياتو له اساسي مسيره بلې خواته لار نه شي. (ادبيات) د (ادبياتو) په توگه مطالعه شي، لوستونکي، ليدونکي، کتونکي، اورېدونکي او په خپله د ادبي پديدې پنځونکي ته روښانه لاره وښيي، له تېروتنې يې بچ او د پرمختگ خراغ ورته بل کړي. د ليکوال وړه تېروتنه د هغه لويه خواري په سيند لاهو کولای شي. همدا کره کتونکی دی چې د ليکوال د فکر ثمر له خطر ه ژغوري. کره کتنه د (اوزون) د طبقې په شان هغه فلتر دی، چې د لمر وړانگې تصفيه کوي، د لمر خطرناکې وړانگې په همدې طبقه کې فلترېږي. يوازې همغه وړانگې يې ځمکې ته راځي، چې ټول بشري ژوند ته

ثمر لري، خو خطر نه لري، که د اوزون دا طبقه نه وای، نو د لمر وړانگو به ځمکه ان د ژوند له نعمته هم ایستلی وای. کره کتنه هم داسې یو فلتر دی، چې د یو ادبي اثر نیمگړې او کمزورې برخې فلتر کوي او لوستونکو یا کتونکو ته یو روڼ او مثمر اثر وړاندې کوي. هر هغه لیکوال چې نه غواړي اثر یې له دې فلتره تېر شي، طبعاً چې له تېروتنې سره مخامخ دی. کره کتنه نه یوازې په ادبي برخه کې د ادبپوهنې د یوه مهم عنصر په توگه د کارونې وړ ده، بلکې په ټولنیز ډگر کې هم د اساسي توکي په توگه کارول کېږي. انتقاد، نیوکه او په ټوله مانا کره کتنه د ولسواکۍ د یوه اساسي او رغنده توکي په توگه د بشري ټولنې د پرمختگ یو لوی لامل دی. زموږ ټولنه لکه څنگه چې په نورو برخو کې له پرمختللو ټولنو څخه شاته پاتې ده، په دې ډگر کې هم لا مطلوبې پایلې ته نه ده رسېدلې.

په نړۍ کې د ادبي کره کتنې په باب تر شمېره وتي اثار لیکل شوي، چې د هرې ټولنې کره کتونکو پرې د خپلو ټولنو ادبیات د لاپرمختگ لوري ته برابر کړي، خو زموږ په ټولنه کې زموږ د ادبیاتو د ټولیز حجم په انډول د کره کتنې برخه کمه ده، په بله وینا د ادبي اثارو په انډول د ادبپوهنې د اثارو شمېر کم دی. دا طبیعي خبره هم ده، ځکه په ټولنه کې لیکوال او ادیبان زیات، خود ادبپوهانو شمېر کم دی. ادبپوهنه یوه کسبي او مسلکي پوهه ده او د ادبیاتو پنځونه بیا د ځینو کسبي زده کړو ترڅنګ خدایي، طبیعي او فطري پوهې، استعداد او ذوق ته هم اړتیا لري.

داسې هم نه ده، چې زموږ په ټولنه کې د کره کتنې په برخه کې هېڅ اثار نه دي لیکل شوي؛ د هېواد د بېلابېلو لیکوالو له خوا په پښتو او دري ژبه یو شمېر داسې کره کتنیز اثار لیکل شوي، چې د نظري او عملي کره کتنې دواړه برخې رانغاړي، وروسته به یې موږ په ترتیب سره معرفي کړو. په کوزه پښتونخوا کې هم د کره کتنې یو شمېر ځانگړي اثار لیکل شوي، دې اثارو زموږ د ادبیاتو په رڼاوې کې خپله خپله ونډه لرلې ده، خو لا هم ددې اړتیا شته چې په دې ډگر کې لازیات کار وشي او نور سیستماتیک اثار رامنځته شي. له هغې وروځې چې په هېواد کې د ژبو او ادبیاتو پوهنځی او بیا وروسته پوهنځي رامنځته شوي، نو ادیبونه د یوه ځانگړي مضمون په توگه په دې پوهنځیو کې تدریسېږي. دا پوهنه یوازې د یو ځانگړي مضمون په توگه لوستل کېږي، بلکې د هغې درې واړه اساسي څانگې (ادب تاریخ، ادبي کره کتنه او ادب تیوري) هم د جلا جلا مضامینو په توگه تدریسېږي. د ادب تاریخ خو بېلابېل اثار، چې د پښتو ادب بېلابېلې دورې تشریح کوي، لیکل شوي دي. دا اثار تر یوه حده د محصلینو اړتیاوې پوره کولای شي او په دې برخه کې نورو اثارو ته هم اړتیا شته، خو د ادبي کره کتنې او ادب تیوري په باب لا هم د نورو داسې اثارو کمی احساسېږي، چې له نویو علمي میتودونو سره سم لیکل شوي وي؛ تدریسي بڼه ولري، د تحصیلي نصاب له مخې جوړ شوي وي او د ادبیاتو پوهنځیو د ادیبونو د یوې برخې په توگه دې تدریس شي. دا اثر چې اوس ستاسو په لاس کې دی، تر ډېره حده په کې کونښن شوی

چې په دې ډگر کې زموږ د علمي او فرهنگي ټولني اړتياوې تر يوه حده پوره کړي. ما په دې اثر کې هڅه کړې چې محصلين خپله هم په کارولو پېري او د کره کتنې په برخه کې عملي او نظري کار وکړي. دې کې هم شک نه شته چې د کره کتنې په برخه کې يو ځانگړی اثر ټولو اړتياوو ته ځواب نه شي ويلای، خو په تحصيلي ډگر کې به دا اثر د محصلينو يو څه غوښتنې او اړتياوې ځواب کړي. لازمه به وي چې د تدريس پرمهال ددې اثر نيمگړتياوې څرگندې او هغه اړتياوې هم په گوته شي، چې په دې برخه کې احساسېږي. ددې اثر د بيا بيا چاپ په صورت کې به هغه نيمگړتياوې پوره کېږي او همدارنگه د کره کتنې د مضمون په برخه کې به ددې اثر ترڅنگ، د نورو نويو اثارو ليکلو هدف ته زموږ د رسېدو لاره لنډه کړي. تر چاپ وروسته د هېواد له ټولو ليکوالو، قلموالو، کره کتونکو، د ادب پوهنځيو استادانو او گرانو محصلينو څخه هيله کوم، چې ددې اثر د بشپړتيا او غځونې لپاره ماته خپل گټور او کره کتنيز نظريات راوېږي.

په همدې هيله

پوهندوی محمد اسمعيل يون

لومړی څپرکی

کره کتنه

د ادب، ادبپوهنې، ټولنپوهنې، بشريپوهنې او نورو ټولنيزو علومو تعريفونه د ساينسي علومو په شان کانکريټي نه دي، چې سل په سلو کې پرې توافق راځي. د ټولنيزو علومو او هنري پديدو تعريفونه نسبي توافق ته نږدې وي؛ د منطق، حقيقت او واقعيت يو لړ څرگند معيارونه په پام کې نيول کېږي او د همدغو معيارونو په رڼا کې تعريفونه جوتهېږي. کره کتنه هم د ادبپوهنې د يوې مهمې څانگې په توگه د تعريف له دې حالته مستثنی نه ده. د کره کتنې پر تعريف هم لکه د نورو ادبي پديدو په شان سل په سلو کې توافق نه شته، خو د نظري او عملي کره کتنې د خصلت او محتوا له مخې د کره کتنې جوهر، مانا او تعريف څرگند بدلای شي.

دلته به لومړۍ د کره کتنې لغوي، اصطلاحې مانا، اهميت او اړتيا يې، حدود او اداب يې په ترتيب سره وڅېړو او بيا به د کره کتنې نورو برخو ته داخل شو.

الف- د کره کتنې لغوي مانا:

(کره) په پښتو کې د (پوره)، (بشپړ) يا (مکمل) مانا لري، چې ضد يې نيمگړی او نابشپړ دی. يا هغه څه چې نيمگړتيا او عيب ونه لري. (کتنه) هم د (لیدنې) يا (مشاهدې) مانا لري او يا د هغو نسبي مترادف، خو دواړه کلمې چې سره يوځای شي، نويوشی، څيز، شکل يا محتوا ته د پوره کتنې يا پوره څېړنې او پلټنې مانا ورکوي. په پښتو کې د ادبي او نورو اثارو د ارزونې لپاره د (کره کتنې) نومونه يا اصطلاح په همدې نيت کارول کېږي، چې هغه موضوع يا شی په هر اړخيز ډول وڅېړل شي. کره کتنې ته په عربي ژبه کې (نقد) وايي. نقد کلمه په حديث شريف کې هم راغلي ده، په يو حديث شريف کې راغلي چې: ((زيد بن ارقم او براء بن عازب سپين زر په نقدو او پور رانيول، نو کله چې دا خبره نبي کریم(ص) ته ورسېدله، هغه امر وکړ: څه چې په نقدو دي ويې منئ او څه چې په پور دي ور ردي يې کړئ.)) (۲۷:۱۲۲).

د (نقد) کلمه نه یوازې د (نقدو) په مانا، بلکې وروسته د اصلي او جعلی یا اصلي او کوټه دینارو او درهمو د بېلولو په مانا هم وکارېدله او نقاد یې هم هغه چاته وایه چې اصلي دینار یې له کوټه دینارو څخه جلا کول. ځینو فرهنگونو یې لغوي مانا ((وینا پېژندنه، د خبرو سنجونه، رېښتیني قضاوت او د ادبي اثارو ارزښت معلومونه هم راخیستي ده.)) (۲۲:۳۱).

په پخوا زمانو کې پیسې له لویه سره دوه ډوله وې: د سپینو زرو پیسو ته یې (درهم) او د سرو زرو پیسو ته یې (دینار) ویل، کله کله به یې په پیسو (دینار) کې جعل کاري کوله او مس به یې ورسره گډول، په دې ډول به د سرو زرو معیار (کچه او اندازه) راټیټېده، تر یو څه مهاله به له سرو زرو سره د مسو دا گډېدا په سترگو نه ښکارېده، تر یو څه وخت وروسته به مس لږ لږ تورېدل، ځکه به یې نو په غټو معاملو کې زرد صراف یا نقاد دکان ته وروړل، چې هغه یې د زرو د سوچه والي کچه وټاکي. په بازار کې به د صرافۍ ډېر دوکانونه وو، صراف یا نقاد به په محک (د زرو د ازموینې توره ډبره) وهل، د هغو کوټه او کره به یې سره معلومول.

د نقد کلمه په پخوانیو متونو کې د عیب لټولو، د یو شي د پټ پټ لیدلو او یوه شي ته د پټ پټ کتلو، یا یوه شي ته تر سترگو لاندې کتلو او همدا راز د څه کار په اړه د مناقشې په مانا هم راغلې

ده. نقد ته يې د ډېر بڼه شي د غوره کولو، خبرتيا، فهم، موازني او پرېکنده حکم ماناوې هم کارولي دي.

په دري ژبه کې کره کتنې ته د عربي په شان نقد ويل کېږي او کره کتونکي ته د (نقاد) کلمه کارول کېږي. که څه هم په فارسي کې (سخن سنجي) او (سخن شناسي) اصطلاحات هم کارول کېږي، په دري کې خو زياتره همدا د نقد کلمه کارول کېږي. ځينې کره کتونکي وايي ((د نقد لغوي مانا له ناکره و څخه د کره و بېلول دي.)) (٢٥:١٩).

((کره کتنې ته په انگرېزي کې Criticism)) په فرانسوي کې (Lacritque) او په الماني کې (Kritik) وايي. دا ټولې اصطلاحگانې د يوناني ژبې له (Krites) څخه، چې ((د حکم، نياوگر او قاضي)) مانا ورکوي، مشتق شوي دي. د (Kritneina) کلمه چې د قضاوت او تمیز مانا بندي، له همدغې مادې څخه را اخیستل شوې ده.

(کرتیکيوس) هغه چاته ويل کېږي چې قضاوت او کره کولو کې مهارت ولري.)) (٨:١٥).

د پښتو (کره کتنه) هم تصادفاً د (کرتیکيوس) له اصطلاح سره لفظي ورته والی لري.

د نقد کلمې د پورتنۍ مانا له مخې، دا کلمه د جعلی او اصلي دینارو له معلومولو څخه ورو ورو د علم او ادب نورو برخو ته ولېږدېدلې. وروسته دا کلمه د لیکوالو او ادیبانو د کارونو د څارنې، تعقیب، ارزونې، د هغو د لیکنو د نیمگړتیاو د څرگندولو او هم د سمون لپاره وکارېدلې، څرنگه چې د نقد کلمه له (کره درهمو) څخه د (کوټه) هغو د لرې کولو لپاره کارېدلې، نو په همدغه مانا د ادب د دواړو ډولونو: شعریا نظم او نثر د کره کولو لپاره هم وکارېدلې. په دې مانا چې د یو ادبي اثر نیمگړتیاوې څرگندوي، گټورې او کره خواوې یې یوې خواته او نیمگړې یې بلې خواته سره جلا کوي او د عیبجنو برخو د سمون لپاره یې هڅه کوي. کره کتونکی بیا همغه چاته ویل کېږي چې دا عملیه تطبیقوي او بشپړوي یې.

ب- د کره کتنې اصطلاحی مانا:

لکه څنګه چې په ټولنیزو علومو کې تعریفونه د ساینسي هغو په شان فکس نه دي، نو کره کتنه چې د ادبپوهنې یوه مهمه څانګه ده، د دې تعریف هم سل په سلو کې کوټلی او د ساینسي تعریفونو په شان فکس نه دی. موږ به دلته د بېلابېلو پوهانو له نظره د کره کتنې ځینې تعریفونه وړاندې کړو او بیا به په پای کې د هغو له منځه یو

نسبي او پراخ تعريف ته هم اشاره وکړو. ځيني ادبپوهان وايي: ((کره کتنه، د شخصي څکې يا د بنکلا پوهنې د متداولو معيارونو پر اساس د يوه هنري اثر اگاهانه ارزونې او کره کولو ته ويل کېږي.)) داکتر عبدالحسين زرین کوب، په خپل اثر (نقد ادبي) کې وايي: ((ادبي کره کتنه چې هغې ته وينا پېژندنه او د خبرو سنجونه هم ويل کېږي، د ادبي اثارو د ارزښت او قيمت پېژندنې او د هغو له شرحې او تفسير څخه عبارت ده، په داسې ډول چې د هغو اثارو بڼه او بد او منشا وپېژندل شي.)) (۱۷: ۵). (بريتانیکا دايرة المعارف) د کره کتنې په باره کې نسبتاً جامع تعريف وړاندې کوي، داسې ليکي: ((کره کتنه د هنرونو په باره کې يوه مستدله او سيستماتيکه مباحثه ده، چې د هغو تخنيکونه او محصولاتونه توضيح او ارزيايي کوي. په دې ترتيب کره کتنه له اسيتيتک کتنو، عکس العملونو او کره کولو سره توپير لري.))

(امريکانا انسايکلو پېډيا) د کره کتنې په تعريف کې ايستيتيکي تجربې ته ځای ورکړی دی. کره کتنه په دې ډول تعريفوي: ((يوه هنري اثر تنقيح، ارزونې او له هغه څخه انطباع اخيستنې د ايستيتيکي تجربې يوه حتمي او ضروري برخه ده.)) د فرانسې نامتو ليکوال (ويکتور هوگو) د کره کتنې په باره کې وايي: ((د اثر بڼه دی که بد همدا د کره کتنې ساحه ده.)) (۱۵: ۸-۱۹).

انگرېزي کره کتونکی او شاعر (میتيو آرنلډ) (Mathew Arnold) وايي: ((په نړۍ کې چې ډېرې بڼې خبرې شوي دي او يا کوم بڼه او غوره اندونه رامنځته شوي دي، د هغو د بې پرې پېژندنې او عامونې د هيلې نوم کره کتنه ده.))

[په ايټالوي دايرة المعارف (Encyclopedia Italian) کې راغلي دي: ((کره کتنه د هغه عمل يا ذهني خوځښت نوم دی، چې د يوه شي يا ادبي ټوټې د هغو ځانگړنو امتياز وکړي، چې ارزښت ولري.)) (اې.اې. رچرډز) وايي: ((کره کتنه د يوه انصاف لرونکي ليکوال شننه، مدله څېړنه او په پای کې د بنکلاييزو ارزښتونو په اړه پرېکړه کول دي.)) (ابرامز) وايي: ((ادبي کره کتنه د ادبي اثارو تعريف، توصيف، طبقه بندي، شننه او ارزونه ده)).

(کادن) وايي: ((ادبي کره کتنه هغه هنري علم دی، چې د ادبي اثارو پرتلنې، سپړنې او څېړنې، شننې، تفسير او څيړنې ته ځانگړی شوی دی.))

(احمد امين) وايي: ((کره کتنه د ادبپوهانو په اصطلاح د هر هنري اثر، چې موضوع يې ادب، يا انځور يا موسيقي وي، درسته ارزونه، دهغه د خپل ځاني ارزښت سپړنه او د هنر په ورشو کې د هغه د کچې ټاکنه ده. هغه ملکه چې دغه ارزونه رامنځته کوي، ذوق دی او دا ذوق کوم بسيط او ساده شی نه دی، بلکې له ډېرو شيانو

خخه مرکب دی، چي ځيني يې د عقل له قوي او ځيني يې د شعور له قوي خخه عبارت دي.)

(دکتور هاشم صالح مناع) وايي: ((کره کتنه د هنري کار ارزول، له هر اړخه د هغه ارزښت ټاکل او پر هغه باندې د اغېز بنسندونکو عواملو شنل، سپړل، علت بنودل، پېژندل او د هغه د مثبتو او منفي خواوو څرگندول او بيا پر هغه باندې حکم کول دي.))

(پوهاند عبدالقيوم قويم) وايي: ((ادبي کره کتنه دنده لري، چي د ادبياتو زېږونې تحليل او ارزښت يې څرگند کړي، د ادب د روان بهير تاريخي ريښې مشخصې کړي. راتلونکي پرمختيا يې وټاکي او ځای او اغېز يې د ادبي وضعې د لوړو او لپاره جوت کړي. ادبي کره کتنه په حقيقت کې د مهال د ډېرو مهمو ادبي پېښو پر وړاندې عکس العمل او د هغو د ارزښتونو ټاکنه ده.)) [(۲۷: ۱۲۷-۱۳۱).]

(استاد حبيب الله رفيع) وايي: ((کره کتنه د ادب ساه او ورح ده، که کره کتنه نه وي، ادب مري او که ژوند ولري هم، نو ادب ژوندی نه گڼل کېږي، کره کتنه معراج او معيار ته د ادب د رسېدو لاره ده، که د لاره شاړه وه، نو بيا له ادب نه د معيار توقع مه لری.))

روسي کره کتونکی (کوليشوف) وايي: ((کره کتنه د او سنی زمانې او د هغې د څېړنو روح جوړوي. او س هر څه کره کتنې پورې اړه لري، ان په خپله کره کتنه.))

ستر روسي شاعر (الكساندر پوشكين) وايي: ((كره كتنه هغه پوهه ده چې په هنري ادبي اثارو كې ښكلاوې او نيمگړتياوې رابرسېره كوي.))

بل نامتو روسي كره كتونكي (گريگوريو ويچ بېلنيسكي) وايي: ((كره كتنه د ټولنيزو عقلي قوانينو روح دى. كره كتنه د ښكلا خوځوونكې او لمسوونكې ده، دغه خوځون بايد نه يوازې دا چې د هنري اثارو كچه وټاكي، بلكې په لوستونكو كې بايد د ذوق د روزنې دنده هم ولري.)) [(٥: ١٨). دا ټول او دېته ورته نور تعريفونه كه راټول كړو، نو د كره كتنې په باب ويلاى شو: كره كتنه هغه علم دى چې په ناپېيلي ډول له هر پلوه د يو ادبي اثر، څېړنه، شننه، ارزونه او تلنه كوي، د هغه كره او ناكړه خواوې سره بېلوي او د نيمگړو خواوو د كره كولو حل لارې هم په گوته كوي.

ج- د كره كتنې اهميت:

د كره كتنې اهميت د هغې له تعريف او يا له تعريفونو څخه څرگندېږي. كره كتنه د يوه اثر ارزښت معلوموي او له بېلابېلو خواو هغه تحليلوي او ارزوي يې، كله چې د يوه هنري اثر ارزښت معلوم شو، بيا يې موږ پر ماهيت او اهميت پوهېږو، كره كتنه د يو اثر ليكوال له نيمگړتياوو او تاريخيو ژغوروي او سمې لارې ته د هغه لارښوونه كوي، كره كتنه د اثر سم او بشپړ پوهاوي لپاره لاره

او اروی، له شاعر او لیکوال سره د هغه د کار په پرمختیا کې مرسته کوي، د یوه اثر عیبجنې برخې په گوته کوي او حل لارې ورته وربښي. د ایران نومیالی کره کتونکی (ډاکتر زرینکوب) وايي: ((که چېرې نیوکه په منځ کې نه وي د هنري اثارو رښتیني ارزښت نه معلومېږي، که چېرې په خپل وخت کې د هنر خطا و سیر معین نه شي، ورو ورو ادب او هنر له ځنډو ځنډ سره مخامخېږي او دې سره د تقلید په پېچومو کې خپله لاره ورکوي.)) (۱۷: ۲۸). د ټولني د هر ډگر لپاره د کره کتنې شتوالی خورا مهم دی. هغه ټولني چې ځان یې له کره کتنې سره روږدی کړی، ځانته یې د پرمختګ لارې پرانیستي دي. کره کتنه په اشخاصو، ټولنو، علمي او فرهنگي مرکزونو، پوهانو او لیکوالو کې د زغم روحیه روزي. د زغم روحیه او د یو بل زغمل په ټولنه کې د کرکېچ د مخنیوي سبب ګرځي، په لیکوالۍ کې هم د کره کتنې اهمیت خورا زیات دی. کره کتنه دومره مهمه ده لکه یو زرګر چې زرو ته ځلا او ښکلا ورکوي، زر خو پرته له هغه هم زردی، خو کله چې زرګر هغه ته اب یا ځلا ورکړي، نو ښکلا یې څو ځله زیاته شي. که یو ادبي اثر هم د کره کتنې له فلتره تېر نه شي، نو که هر څومره محتوایي پانګه ولري، د ښکلا عنصر به یې کمزوری وي. کره کتنه نه یوازې د یو اثر شکلي اړخ ته پاملرنه کوي، بلکې محتوا یې هم څېړي، شکلي ښکلا او محتوایي سمون د کره کتنې پاتې کار دی. کره کتنه یو ادبي اثر داسې صیقلوي لکه زرګر چې

زرو ته بنسکلا ورکوي. مخکې تردې چې یو هنري ادبي اثر ولس ته وړاندې شي، باید د کره کتنې له فلتره تېر شي. اکثره لیکوال چې د کره کتنې پر اهمیت پوه دي، مخکې تردې چې خپل اثر خپلې ټولنې ته وړاندې کړي، د کره کتنې عملیه پرې تطبیقوي. کره کتنه د یوه هنري ادبي اثر د تائید، تثبیت او ثقه والي وروستی پړاو دی.

د- د کره کتنې اړتیا:

په انساني ټولنه او د علومو په هره برخه کې هر شی د یوې اړتیا له مخې رامنځته کېږي، که په یوه ټولنه کې د یو شي ضرورت نه وي، اصلاً هغه شی رامنځته کېږي نه. کره کتنه هم د ادبیاتو په گډون د ژوندانه د ټولو ډگرونو یوه مهمه اړتیا ده. همدا کره کتنه ده چې د ادبي پدیدې په گډون د ژوند د هرې بلې بنسکارندې د نیمگړتیاوو مخه نیسي، د رنډاوې، پرمختگ او بشپړتیا لارې چارې ورته برابروي. د کره کتنې له گټې سره سره بیا هم ځینې کسان شته چې د هغې په باب اعتراض لري او دا داسې یوه پدیده گڼي چې تر گټې یې زیانونه زیات دي.

ځینې کسان کره کتنه یو تعمیري عمل نه، بلکې یو تخریبي کړنه گڼي او ځینې یې د ازاد تخلیق پر وړاندې لوی خنډ گڼي. خو له دې اندېښنو سره سره کره کتنه پر خپل وخت او ځای ډېر ارزښت لري، هر وخت ورته اړتیا وه، ده او وي به، که په سمه توگه وکارول شي، نو

ترزيانونو يې گټه خو ځله زياته ده. کره کتنه داسې يوه وسيله ده؛ چې حقايق راسپري، لوستونکي او کتونکي د ادب روح ته نښاسي، د ادبياتو روح او ماهيت تشریح کوي، ارزښتونه يې ټاکي، نيمگري اړخونه يې بشپړوي او د لا بشپړاوي لپاره يې لارې چارې په گوته کوي. کره کتنه نه يوازې د لوستونکو لپاره کار اسانوي چې د يوه اثر يا پديدې تل ته کوز شي، بلکه خپله د ليکوال او پنځوونکي لپاره هم د لارښود حيثيت لري. ليکوال هم اړ دی چې يو څوک ورته لارښوونه وکړي. ليکوال اکثره د ولولو تر چتر لاندې يوه ليکنه رامنځته کوي او کره کتونکی د علم په وسيله يو اثر څېري، چې په هغه کې د احساساتو برخه کمه او د علم برخه درنه ده، نو کره کتنه د يوه علم په توگه ددې زمينه برابروي چې ليکوال له تېروتنو وژغوري.

(هوراس) وايي: ((کره کتنه په ټولنه کې د هغه گرځنده اعلان نوم دی چې د خلکو اشعارو او تالیفاتو ته پام کوي او خپل قام د هغود اثارو کتنې او مطالعې ته هڅوي او د دوی د تالیفاتو ادبي او ثقافتي سويه برابروي.))

((کره کتنه په واقعیت کې پر عامه افکارو د اغېز له لارې، د ليکوالو او لوستوالو پر افکارو او عقايدو هم تاثیر کوي او په دې ډول د ادبي بدلون تگلوری څرگندوي او روښانوي.)) (۱۷: ۳۴).

هـ- د کره کتنې بریدونه:

کله کله چې له کره کتنې څخه وېره احساسېږي، یو علت یې دا دی چې د کره کتنې حدود یا بریدونه تر پېښو لاندې کېږي، د کره کتنې اصول نه مراعتېږي، معیارونو ته یې پام نه کېږي، کله چې د کره کتنې اصول تطبیق نه شي او د هغې تر بریدونو، حدودو او معیارونو پښه واوړي، نو طبیعي ده چې کره کتنه هم خپل ارزښت له لاسه ورکوي، نه یوازې مثبت تاثیرات نه لري، بلکې منفي اغېز هم ښکاري او له غبرگون سره هم مخامخېږي. کله چې کره کتنونکی پر یو ادبي اثر باندې بحث کوي، نو که پر اثر باندې د بحث پرځای د هغه پر لیکوال یا پنځوونکی بحث پیل کړي او کله که د هغه شخصي حریم ته داخل شي، نو دلته ویلای شو چې د کره کتنې حدود مات شول. د لیکوال پر کرکټر او چلند بحث یوه جلا موضوع ده او د هغه اثر یوه جلا، البته کله کله داسې وي چې د لیکوال کرکټر په مستقیم او نامستقیم ډول د هغه په اثر کې ځلېږي، یا د هغه په اثر کې د راغلو کرکټرونو تر شا پټ وي، کله چې کره کتنونکی د دې اتلانو شخصیت تشریح کوي او هغو ته منطقي ځوابونه پیدا کوي، مجبور دی د لیکوال د شخصیت څېړنې ته هم تم شي، له کرکټرونو سره د لیکوال پر روحي او اروايي رابطې پوهېدل هم د تشریحي کره کتنې لپاره ضروري ده، خو دا تشریح او توضیح تر هغه حده نه ده چې د اثر تر تشریح د لیکوال تشریح زیاته شي. کره کتنه د شخصیتونو

سپکاوي ته اجازه نه ورکوي، کره کتونکي ته یوازې د هغو پرنسیپونو په رڼا کې د یوه اثر تشریح، توضیح، سمون او رغونې جواز شته چې د اثر له بشپړاوي سره مرسته کولای شي.

کله کله داسې هم پېښېږي چې د یوه اثر کره کتنه، د کره کتنې له محوره وځي او د نورو علومو برخې ته داخلېږي، د یوه اثر عاطفي هنري څېړنه چې خپله د یوه ادبي اثر بڼه خپلوي، هم د کره کتنې له بریده وځي. پردې ټول متفق دي، چې کره کتنه علم دی او د یوه ادبي اثر پنځونه هنر - د ادبي اثر ژبه له علمي ژبې سره توپیر لري. په علم کې عواطفو، احساساتو، تخیل او زیاتو ولولو ته اړتیا نه شته، خو د یوه ادبي اثر په پنځونه کې دا توکي ضروري دي.

ناپېيلتوب، ناتبعیضي، ځیرتیا، پوهه، د موضوع تعقیب او د پرنسیپونو تطبیق، د کره کتنې اصول، معیارونه او بریدونه دي. د کره کتنې پر وخت باید دا ټول په پام کې ونیول شي. که چېرې دا حدود عملي نه شي، نو کره کتنه خپل اصلي هدف ته نه شي رسېدلای.

و- د کره کتنې اداب:

د کره کتنې اصلي هدف د یوه اثر سمون، بنسکلا زیاتونه او د نیمگړتیاوو له منځه وړنه ده. توهین، تحقیر، سپکاوی د کره کتنې په آدابو کې ځای نه لري. د کره کتنې آداب دا دي چې یو اثر په داسې

توگه وارزول شي، چې ليکوال يا پنځوونکی هغه د اثر د بشپړاوي او سمون لپاره يوه نېکه هڅه وگڼي، نه د خپل ځان سپکاوی. هر کله چې ليکوال پر دې باوري شي، چې کره کتنه دده لپاره په گټه ده، نو هغه هېڅکله له کره کتنې سره حساسيت نه نښيي. د کينې او حساسيت مسله هغه وخت رامنځته کېږي، چې د کره کتنې آداب مراعت نه شي، له موضوع وتل، د عقدي څرگندول، په قصدي ډول څنگزني مسایل مطرح کول او په شعوري توگه د يوه اثر غندل، نه د کره کتنې په اصولو کې راضي او نه يې په آدابو کې. لکه څنگه چې په ټولنيزو، سياسي او مذهبي چارو کې سالم اخلاق د يوه رغنده عنصر په توگه مطرح دي، دغسې د کره کتنې په آدابو کې هم اخلاق يو مهم عنصر دی. له اخلاقو څخه هدف همغه ټولنيز قراردادونه دي، چې د هغو په مراعتولو سره په ټولنه کې عامه نظم ټينگېږي، د ټولني د ټولو وگړو پرې توافق وي، په تطبيق سره يې بل چاته زيان نه رسېږي او هر شخص د هغو په رڼا کې خپل ځان خوندي احساسوي. د ټولنيزو او کره کتنيزو اخلاقو په رعيت سره تر کره کتنې لاندې شخص خپل هويت او شخصيت خوندي احساسوي او د کره کتنې پر وړاندې منفي غبرگون نه نښيي. بې ځايه خواخوږي او تر علمي اصولو د پورته احساساتو څرگندونه هم د کره کتنې په آدابو کې نه راضي. دا کار ليکوال بې ځايه غرور او کاذب شهرت ته هڅوي. خپله د کره کتونکي لپاره هم په دې پلمه چې څه نو د قلم

توره زما په لاس کې ده او هر څه چې وایم وروستی حد زه یم، دا هم د کره کتنې آداب او اصول زیانمنوي. همدا د کره کتنې له اصولو او آدابو څخه سرغړونې دي، چې د یو بل علم او عمل ضرورت هم رامنځته کوي، (پر کره کتنې کره کتنه). که په (لومړۍ کره کتنه) کې ټول اصول او آداب مراعت شي، نو دویمې هغې ته اړتیا نه پېښېږي. خود ځینو کره کتونکو تېروتنو د پته لاره اواره کړه، چې پر (کره کتنې) د (کره کتنې) اړتیا رامنځته شي.

د هېواد نومیالی کره کتونکی کانديد اکاډمیسین محمد صدیق روهي د کره کتنې د آدابو په باب وایي: [کره کتنه د اشتباهاتو د سمولو او د نیمگړتیاوو د لرې کولو یوه اغېزمنه او گټوره طریقه گڼل کېږي. هر هغه څوک چې د خپل شخصیت له بشپړولو او تکامل سره علاقه لري، باید د خپل زړه دروازي د انتقاد لپاره خلاصې پرېږدي، هم پر خپل ځان انتقاد وکړي او هم د نورو انتقاد ته غوږ کېږدي، بشري تفکر همپشه د ودې په حال کې دی، هېڅوک په زغرده نه شي ویلای چې دده مفکوره وروستی او بشپړه مفکوره ده. د بشري تفکر بهیر مخ پر وړاندې روان دی، علوم او هنرونه خپلې ساحې پراخوي او هر وخت د پوهې په سمندر کې نوې نوې مرغلرې لاس ته راځي. پر دې اساس هېڅوک ادعا نه شي کولای چې دی له اشتباه او تېروتنې څخه کاملاً مصئون دی.

يو چا په دې برخه کې ډېر ښه وييلې دي: ((پوه سپرې هغه نه دی چې اشتباه ونه کړي، ځکه هر څوک اشتباه کوي، بلکې پوه شخص هغه دی چې د خپلې اشتباه تلافی وکړي.)) پښتانه يو متل کوي چې: (ارمان چې وروستی عقل رومي وای) ددې خبرې مانا داده؛ چې انسان د تجربې په اثر نوي معلومات ترلاسه کوي او پوهه تکامل کوي. سربېره پر دې انسان د نورو پراعمالو هم قضاوت کوي او له قضاوت کولو څخه ډډه نه شي کولای. د هر فرد د ذهن په محکمه کې يو قاضي ناست دی، ځينې کارونه او حرکتونه ښه او گټور بولي او ځينې نور بد او زيان رسوونکي بولي. مور هرومرو په يوه پايله سوچه قضاوت او انتقاد کوو، دا شرط نه دی چې انتقاد دې هرومرو منفي اړخ ته متوجه وي. همدا چې له يوه هنري اثر څخه خوند واخلو په حقيقت کې مو پر هغه باندې له ځان سره يو انتقاد کړی دی. ادبي کره کتنه د ادبي اثارو په برخه کې اگاهانه او سيستماتيک قضاوت ته ويل کېږي، چې د هغې په وسيله د يوه اثر ښه والی او بد والی، کره توب او ناکره توب، ښکلا او بدرنگي، خوندورتوب او بېخوندي څرگندېږي، ادبي کره کتنه ځانته ټاکلي موازين او معيارونه لري، که چېرې کره کتونکي د ادبي کره کتنې آداب مراعات نه کړي، کره کتنه به خپل ارزښت له لاسه ورکړي. هغه کره کتنه چې پر شخصي عقده، کسات اخيستلو، د شخصيت سپکاوي، کنځلماری او ځان ښودنې باندې بنا شوي وي، ښايي

دېره ژر رسوا شي. دغه ډول کره کتنه چې د یوه شخص د توهین او تعجیز په منظور نه وي لیکل شوي او هدف یې لارښوونه وي، د فرهنگ د سطحې په لوړولو کې مرسته کوي او د ادب او پوهې د ودې او پراختیا لپاره لاره هواروي. که داسې نه وي کره کتونکی به خپل مخ په هنداره کې وگوري او له انعکاس څخه به یې خوند وانخلي. دېر ځله لیدل شوي چې یو مؤدبانه انتقاد په تشکر سره منل شوی دی او بالعکس دېر معقول انتقادونه چې د تذلیل په غرض لیکل شوي دي، په کنځلو سره مقابله شوي دي. نو که چېرې مورې غواړو د کره کتنې دروازه خلاصه کړو باید د کره کتنې آداب په نظر کې ونیسو. د مثال په توگه، کله چې د یوه شخص نظر زموږ لپاره د منلو وړ نه وي ددې پرځای چې ووايو د پلاني نظر غلط دی، ویلای شو چې د محترم... صاحب نظر زما په فکر د تامل وړ دی. یا دا چې د پلاني صاحب نظر داسې دی، خو زه په خپله بل ډول نظر لرم. له بده مرغه دېر ځله لیدل شوي، چې په کره کتنه کې د مفکورو ترمنځ معارضه د شخصیتونو ترمنځ د مقایسې او مقابلي بڼه غوره کوي. [۱۲: ۱۱۴۰-۱۴۳].

د لومړي څپرکي لنډيز

کره کتنه: کره کتنه په پښتو کې د (پوره) (بشپړ) يا (مکمل) مانا ورکوي. د نقد کلمه په پخوانيو متونو کې د عيب لټولو، د يوشی د پټ پټ ليدلو او يوشی ته د پټ پټ کتلو، يا يوشی ته ترسترگو لاندې کتلو او همداراز د څه کار په اړه د مناقشې په مانا هم راغلې ده. نقد ته يې د ډېر بڼه شي، د غوره کولو، خبرتيا، موازنې او پرېکنده حکم مانا وې هم کارولې دي.

کره کتنه له اصطلاحي پلوه هغه علم دی، چې په ناپېيلي ډول له هر پلوه د يوه ادبي اثر څېړنه، شننه، ارزونه او تلنه کوي، د هغه کره او ناکره خواوې سره بېلوي او د نیمگړو خواوو د کره کولو لپاره يې حل لارې هم په گوته کوي.

د کره کتنې اهميت په دې کې دی، چې د يوه ادبي اثر ارزښت معلوموي، لیکوال له نیمگړتياوو ژغوري او د يوه ادبي اثر په اړه سم پوهاوی رامنځته کوي.

د کره کتنې اړتيا په دې کې ده، چې لیکوال او لوستونکي دواړو ته لاره بښي، که کره کتنه نه وي، د لیکوال د تېروتنو سمون به څنگه کېږي، د يو عالم په وينا: ((کره کتنه په ټولنه کې د هغه ګرځنده اعلان نوم دی، چې د خلکو اشعارو او تالیفاتو ته پام کوي او خپل

قام د هغود اشارو کتنې او مطالعې ته هڅوي او د دوی د تالیفاتو ادبي او ثقافتي سویه برابروي.))

کره کتنه خپل بریدونه او معیارونه لري، ناپیلتوب، بې تعصبي، ځیرتیا، پوهه، د موضوع تعقیب او د پرنسیپونو تطبیق، د کره - کتنې اصول، معیارونه او بریدونه دي. د کره کتنې پرمهال د کره کتنې د اصولو او معیارونو تطبیق خورا مهم دی، که هغه تطبیق نه شي، کره کتنه له خپل اصلي مسیره وځي او د هغې پرواندي حساسیت را پیدا کېږي.

په کره کتنه کې د هغې د ادابو مراعتول خورا مهم دي، په کره کتنه کې د چا شخصي توهین، سپکاوي او رتنې ته ځای نه شته، کره کتنه د نیمگړتیاوو د لرې کولو یوه اغېزمنه او گټوره طریقه گڼل کېږي. په کره کتنه کې سالمه، خوږه ژبه د کره کتنې د ادابو له جملې څخه ده. که په یوه کره کتنه کې د هغې علمي اصول، معیارونه، اداب، ژبه او نور اړونده توکي په پام کې ونه نیول شي، نو یوه سالمه کره کتنه نه شي رامنځته کېدلای.

د لومړي څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

- ۱- د کره کتنې لغوي مانا څه ده؟
- ۲- د کره کتنې پر لغوي مانا نور څه زیاتولای شئ؟
- ۳- په پښتو کې د (کره کتنې) نومونه، د (نقد) لپاره مناسبه ده واضح یې کړئ؟
- ۴- کره کتنه له اصطلاحي پلوه څه ماناوي لري؟
- ۵- کولای شئ پر یادو تعریفونو څو نور تعریفونه ورزیات کړئ؟
- ۶- ستاسو په نظر د کره کتنې کره تعریف کوم یو دی؟
- ۷- ایا کولای شو په ادبپوهنه او ټولنپوهنه کې د هرې اصطلاح لپاره یو بشپړ تعریف پیدا کړو؟
- ۸- کره کتنه څه اهمیت لري؟
- ۹- ایا زموږ په ټولنه کې د کره کتنې د اهمیت پېژندلو لپاره پوره کار شوی دی؟
- ۱۰- د کره کتنې اړتیا څه ده؟
- ۱۱- که کره کتنه نه وي، د ادبیاتو برخلیک به څنگه شي؟
- ۱۲- د کره کتنې بریدونه کوم دي او څه وخت ماتېږي؟

۱۳- که د کره کتنې آداب مراعت نه شي، د ليکوال او کره کتونکي ترمنځ د څه شي د پېښېدو اټکل کېدی شي؟

سپارښتنې

- استاد دې محصلينو ته ددې څپرکي د بېلابېلو عنوانونو او په هغو کې د راغلو غټو محتواؤ د زياتې توضيح، څېړنې، شننې او ارزونې په خاطر، جلا جلا کورنۍ دندې او سيمينارونه وسپاري.
- استاد دې د ټولنيزو پديدو په اړه د واحد تعريف د نشتوالي علتونه محصلينو ته څرگند کړي.

دویم څپرکی

د کره کتنې پیدایښت

د کره کتنې د پیدایښت په هکله د ادبپوهانو په نظرونو کې اختلافات لیدل کېږي، لکه د ځینو تاریخي او نورو ادبي او ټولنیزو پدیدو په شان د کره کتنې دقیق تاریخ هم څرگند نه دی. ((د ځینو ادبي تیوریسانو په نظر ادبیات او کره کتنه یو ځای منځته راغلي دي، ځکه هر وخت چې شعرویل شوی دی او یا ډرامه بنودل شوې ده، هرومرو یې پراورېدونکو او لیدونکو باندې یو ډول اغېزه کړې ده)).

څرنگه چې کره کتنه په خپله ساده بڼه کې د یوه ادبي اثر په مقابل کې د عکس العمل څرگندولو ته ویل کېږي، نو طبعاً هر چېرې چې ادبیات دي، هلته کره کتنه هم شته. اما ځینې نور له دې نظر سره پوره موافقه نه کوي، ځکه چې د دوی په پوهه، کره کتنه یوه اگاهانه او سیستماتیک عکس العمل ته ویل کېږي. د لومړني کره کتونکي

د پېژندلو په باب د ادبي مورخانو ترمنځ اختلافات ليدل کېږي، د
ځينو په عقیده کره کتنه په لرغوني يونان کې تر ميلاد شپږ پېړۍ
مخکې منځته راغلې ده. وايي چې (زنيوفنيز) او (هراکليټس)
يوناني فيلسوفانو به د نامتو شاعر (هومر) پر شعرونو باندې
اخلاقي ايرادونه نيول او نورو له (هومر) څخه دفاع کوله. په دې
ترتيب په لرغوني يونان کې د مريبي ساتنې په اجتماعي-اقتصادي
فورماسيون کې د کره کتنې زړې زرغون شو او ورو ورو يې وده
وکړه.

(پيزميسټرات) د (اتن) نامتو سردار او ديکتاتور (۲۰۰-۵۲۵ ق.م)
ظاهراً لومړنی شخص دی، چې د کره کتونکي په توگه ياد شوی دی.
د ځينو نورو په عقیده (فيليتاس philitas) چې په څلورمه قبل
الميلاد پېړۍ کې يې ژوند کاوه، لومړنی کره کتونکی دی چې
يونانيانو د شاعر او کريټيکوس (Kritikos) په نامه ياد او، سربېره
پر دې هغه وخت چې په يونان کې شعر او ډرامه د ترقۍ لوړې څوکې
ته وختل او ادبي مسابقي پيل شوې، د (ارخونانو) په نامه قاضيان
وټاکل شول، چې ډرامې ارزيايي کړي او تر ټولو ښې ډرامې ته جايزه
ورکړي. (ارخون archon) په حقيقت کې د کره کتونکي بل نوم و.
وايي چې د (سوکران) فيلسوف په زمانه کې د (اريسټوفان) په نوم
يوه کره کتونکي ژوند کاوه، چې په نقد او د طنز په ليکلو کې يې
پوره مهارت درلود. يوناني فيلسوف (اپلاتون) د ارسټوفان نوم

داسې يادوي: ((کله چې د ذوق خاوندانو د خپلو ځانونو لپاره نه رنګېدونکې معبد لټاوه، دوی د ارستوفان نوم خوښ کړ.)) که څه هم (اپلاتون) د خپل استاد (سوکرات) ډېر درناوی کوي او له هغه څخه يې سخته دفاع هم کړې ده، ليکن د ارستوفان په مقابل کې چې پر (سوکرات) باندې ملنډې وهي، له عالمانه زغم او پراخ نظری څخه کار اخلي. (ارستوفان) د (وريخو) او (چونګبنسو) په نامه دوه ډرامې ليکلي، چې په هغو کې يې پر (سوکرات) فيلسوف او (يورپيديز) ډرامه ليکونکي باندې انتقادونه کړي دي، له دغو ډرامو څخه بنسکاري چې په لرغوني يونان کې شاعرانو او ډرامه ليکونکو کولای شول چې پر ارباب الانواعو، واکمنانو، شاعرانو، فيلسوفانو او حتی د حرم پر مېرمنو باندې په ډېره بېباکۍ انتقاد وکړي.

(اپلاتون) په خپل اثر (جمهوريت) کې پر (هومر) او ځينو نورو شاعرانو باندې انتقادونه کړي دي. (اپلاتون) د بنسټونو او روزنې د فيلسوف په توګه د (هومر) د اشعارو هغه اړخونه غندلي دي، چې د ماشومانو پر سلوک باندې ناوړه اغېزه کوي او هغو ته د درواغو، ټګۍ او غولونې درس ورکوي. (((۱۵: ۱۷-۱۹). لکه څنګه چې مو په پيل کې يادونه وکړه، يوزيات شمېر ګره کتونکي او ادبپوهان په دې نظر دي چې ګره کتنه له يو ادبي اثر سره هممهاله رامنځته شوې ده. د دوی په نظر ((د ادبي ګره کتنې هنر د انسان په ژوند کې د نورو

ادبي فنونو غوندي لرغوني دي، خوددي هنر اصول او مبادي ډپر مهال وروسته د نورو فنونو له راڅرگندېدو سره او د وگړو د تفکر او عقايدو د ملکې له ودې سره ټاکل شوي دي. ترټولو لومړی، ليکوال يا شاعر د خپلو اثارو د تخليق پر مهال پر هغو کره کتنه کوي او په خپل اند سمون وربښي، بيا چې دغه اثار ټولني ته وړاندې شوي دي، عام وگړي او پوهان ځنې متاثر شوي دي او هرو مرو يې د هغو د ښېگڼو او بدگڼو په گوته کولو سره کره کړي هم دي.)) ځينې پوهان کره کتنه د خپل پيداينست له مخې پر دوه ډوله وېشي: ((يوه هغه کره کتنه ده چې د هنري اثر د زېږونې پر مهال د هنرمند له خوا ترسره کېږي او بله هغه ده چې د هنري اثر تر بشپړونې وروسته د نورو له خوا ترسره کېږي. په دې حساب ويل کېدی شي چې کره کتنه د ادبي اثارو له رامنځته کېدو سره يوځای رامنځته شوې ده.))

ددې ترڅنگ ځينې پوهان په دې نظر دي چې کره کتنه تر (ادب تاريخ) دمخه رامنځته شوې ده، د دوی په نظر ادب تاريخ هغه وخت ليکل کېږي، چې د هر ولس ادبي ميراث راټول يا غونډ شي. خود عملي کره کتنې چې منظم ليکلي اسناد او اثار ور څخه پاتې دي، اکثره پوهان په دې نظر دي، چې د نقد عملي بېلگې له لرغوني يونان څخه پيلېږي تر يونان وروسته د روم يادونه هم کېږي.

د يونان د قدامت په هکله يو ادبپوه (ډاکټر وهاب اشرفي) وايي: ((د حيرانتيا خبره ده چې د دوو دوونيمو زرو کالو په تېرېدو سره بيا

هم د (افلاتون)، (ارسطو)، (هوديس)، (لان جينوس) او نورو پر ادبي سترتوب باندې د مهالونو دورې نه دي لوبدلي. د هغو د ليکنو له لوستلو پرته د ادبي کره کتنې څېړنه ترې پاتې کېږي او له کره کتنې پرته پر ځينو بنسټيزو او اهمو رېږو باندې د غوراو اند بصير نه رامنځته کېږي. (((۲۷: ۲۷۷).

ډاکتر زرین کوب وايي: ((په هنر او ادبياتو کې د يونانيانو پرمختگ او سترتوب د نړۍ د ولسونو په تاريخ کې له ډېرو عجيبو چارو څخه شمېرل کېږي. د دې ولس عقلي خوځښت او د بنسکلا د بنسکارندو له ادراک سره د دوی تل تر تله مينې او علاقې د هنري ابداعاتو نوي نوي ډولونه رامنځته کړي دي. د دې ولس نبوغ او حيرانوونکي استعداد د نړۍ د تمدن او فرهنگ په بشپړتيا او پراختيا کې ستره او مهمه برخه لري. په شعر او ادب کې يونان يوازينی هېواد دی چې د منظم، پرله پسې بدلون او غوړېدو خاوند دی او د ټولنيزې بشپړتيا په هر پړاو کې يې هغه اثار او انواع چې د بدلون د اړوندې لړۍ غوښتنه وي، رامنځته کړي دي.)).

د روم ولس د ادبياتو پيل له هغه مهاله بولي، چې روميانو يونان وينو او د يونان تمدن او فرهنگ، د دويمې ميلادي پېړۍ په شاوخوا کې په دې ولس کې خپور شو. تردې دمخه ان هغوی نه پوهېدل چې شعر څه ته وايي، په دې توگه لاتيني ادبيات رامنځته

شول او روم هم د يونان غوندي په تمدن او فرهنگ کې شهرت پيدا كړي.

د قاهرې پوهنتون استاد (احمد الشايب) هم په خپل اثر ((اصول النقد الادبي)) كې وايي: ((يونانيان له همغو لومړيو وختونو څخه د حس له دقت او د ژبې له طلاقت څخه برخمن وو او د لفظ، مانا، وزن او انشا په اړه به يې د خپلو شاعرانو د شعرونو نيمگړتياوې او نېنگې په گوته كولي)).

ځكه نو ادبپوهان او كره كتونكي د كره كتني تاريخ له يونان څخه راپيلوي.

۱- كره كتنه په زاړه يونان كې:

لكه څنگه چې د كره كتني د پيدا ايست په بحث كې مو وويل، د كره كتني لومړي لاسته راغلي اثار نسيي، چې پخواني يونان ددې علم لومړنۍ زانگوده او لومړني معلوم كره كتونكي او كره كتني په همدې ځاى كې راټوكېدلې دي. نو موږ هم غواړو لومړى د كره كتني دې لومړني ټاټوبي او په هغه كې د كره كتني څرنگوالي ته تم شو:

[اپلاتون] په خپل اثر (ايون) كې شعر ته د يوه لاهوتي موهبت په نظر گوري او وايي چې ((شاعر د تفكر او تامل له مخې شعر نه وايي، بلكې، د (ميوز muse) رب النوع خپلې خبرې موږ ته د شاعرانو له خولې اروي. كله چې شاعران شعر وايي، نو دوى په

خپل اصلي نورمال حالت کې نه وي، بلکې دوی د شاتوله فوارې څخه چې د هنر د رب النوع په باغونو کې فوران کوي، خپلې خوږې سندرې راټولوي او د جذبې په حالت کې يې زموږ غوږو ته رارسوي. نو شعر د هنر د رب النوع اختراع ده او موږ نه شو کولای چې د (تنيخوس) او (خاسيديان) بنسکلي نظمونه د بشري فکر محصول وبولو. شاعران د ارباب الانواعو ترجمانان دي او د جذباتو په عالم کې سندرې وايي. که داسې نه وي نو څنگه کېدی شي چې د ډېرو عادي اشخاصو له خولې دې دومره بنسکلي سندرې واورېدل شي؟))

که دا خبره سمه وي، نو دلته پوښتنه راولاړېږي، چې (اپلاتون) په خپل اثر (جمهوريت) کې ولې د (هيسيد hesiod) او (هومر) پر شعرونو باندې انتقاد کوي؟ اپلاتون اجازه نه ورکوي، چې د (هومر) منظوم داستانونه دې ماشومانو ته ولوستل شي، ځکه چې په دې شعرونو کې ارباب الانواع او قهرمانان په درواغو ويلو، تڼۍ، غچ اخیستلو او ډول ډول خيانتونو تورن شوي دي. (اپلاتون) شکايت کوي چې د (هومر) او ځينو نورو شاعرانو په نظمونو کې ارباب الانواع په بدلو جامو کې څرگندېږي او حتی گدايي کوي؛ دوی د خپلو ملگرو او خپلوانو پر ضد دسيسې چاغوي او د هغو په مقابل کې وسلې ته لاس غځوي، د خپلو ناوړه غرضونو د سرته رسولو لپاره درواغ وايي. (اپلاتون) له (هومر) او نورو شاعرانو څخه د يو شمېر مثالونو په راوړلو سره خپلو خبرو ته دوام ورکوي او وايي:

((نو مور له (هومر) او نورو شاعرانو څخه غوښتنه کوو چې د دغو او د دوی په شان نورو مثالونو له راوړلو څخه پر مور باندې په قهر نه شي، نه په دې خاطر چې که هر څومره د هغو شاعرانه طلسم زیات دی، دوی باید د هغو ماشومانو او سړیو غوږونو ته ونه رسېږي چې د ازاد ژوند کولو لپاره پیدا شوي دي او مرییتوب تر مړینې بد تر گڼي.))

په داسې حال کې چې (اپلاتون) ارباب الانواع یوازې د خیر پیدا کوونکي بولي، نو هغه شعرونه چې خلک شرارت او فساد ته ورلمسوي، له کومې فواري څخه لاسته راغلي دي؟ (اپلاتون) د دوی له ښکلا او شعریت څخه انکار نه کوي او حتی په همدې دلیل چې ساحرانه او زړه وړونکي دي او د ماشوم په مغز کې ژورې رینسې خغلولای شي، پر نوموړو شعرونو انتقاد کوي. په هر صورت، تر کوم ځایه چې د کره کتنې له تاریخ سره اړه لري (اپلاتون) په پوره زړه ورتوب پر (هومر) او نورو نامتو شاعرانو وردانگلي دي. دی د اخلاقو مدافع او د یونان د ښاري دولت د برم او پرتم ساتندوی دی. (اپلاتون) له دې وپرېږي، چې د (هومر) شعرونه به د هېواد ساتندویان (Guardians) د جبن او اخلاقي فساد په جبهه زار کې ډوب کړي او په هغو کې به غلامانه ذهنیت خلق کړي. سره له دې چې (اپلاتون) شعر ته د ملکوتي الهام په نظر گوري، خو چېرته چې دغه

(اسماني خبرې) د يونان د خلکو پر سرنوشت ناوړه اغېزه کوي،
فيلسوف پر هغه باندې بېرحمانه انتقاد کوي.

ددې پورتنیو څرگندونو له مخې ويلاى شو چې (اپلاتون) له هغو
لومړنيو کره کتونکو څخه دى چې پر ادبي اثارو باندې يې اگاهانه
او د ټاکلو اخلاقي موازينو پر اساس انتقاد کړى دى. د (اپلاتون)
کره کتنه د (اريسټوفان) له هغې څخه توپير لري. په دې مانا چې
لومړنى په رښتيا نقد کوي او وروستنى طنز او کترې وايي. که څه
هم چې طنز هم د کره کتنې يوه بڼه ده. د (اريسټوفان) د کره کتنې
انگېزه محافظه کارانه تمايل دى او څرنگه چې (سوکرات) فيلسوف
پر ارباب الانواعو او يوناني معتقداتو باندې لگېږي، دى هڅه
کوي چې پر (سوکرات) باندې ملنډې ووهي. همدغه انگېزه د
(يورپيديز) نامتو ډرامه ليکونکي په مورد کې هم صدق کوي.

(يورپيديز) زيار ايستلى دى د ارباب الانواعو لاسونه د بشري
سرنوشت له ټاکلو څخه لنډ کړي، خو په عين زمان کې د يوناني
عنعناتو او رواياتو له دايرې څخه بالکل نه شي وتلاى. د ځينو
مورخانو په نظر، (اريسټوفان) د کره کتنې په ساحه کې تر
(اپلاتون) مخکې دى، ځکه چې (اپلاتون) پر شعر باندې يوازې د
سياسي هدفونو په رڼا کې تبصره کړې ده، خود (اريسټوفان) کره
کتنه څو اړخيزه ده. د (چنگېنو) په ډرامه کې (اريسټوفان) سربېره
پر اخلاقي مسايلو، خاصو ادبي مسايلو ته هم پاملرنه کوي.

د (چونگنبو) په ډرامه کې پر (يورپيديز) باندې انتقاد شوی دی چې حماسي او تراژيډي اتلان يې د معمولي خلکو مقام ته راتیت کړي دي. په داسې حال کې چې يوناني عنعنې اکثر اتلان د ارباب الانواعو مقام ته پورته کول. همدارنگه (اريسټوفان) شکايت کوي چې (يورپيديز) لرغوني پاچايان له برم او حشمت څخه بې برخې کړي دي او د دربارونو جلال او پرتم يې له نظره غورځولی دی. (اريسټوفان) د يو محافظه کار کره کتونکي په توگه، پر (يورپيديز) باندې انتقاد کوي چې طبقاتي ادا ب او رسوم يې په نظر کې نه دي ساتلي او د ډرامې کرکټرونه ټول په هماغه ساده او عاميانه ژبه خبرې کوي په داسې حال کې چې د واکمنې طبقې ژبه او د معاشرت ادا ب د عوامو له ژبې او ادا بو سره څرگند توپير لري. (اريسټوفان) زياتوي چې (يورپيديز) د ژوند عادي او معمولي پېښې په خپلو ډرامو کې تمثيل کړي دي او د ټيټې طبقې ناکامه مينې، محروميتونه او دربه دره ژوند يې د سوژې په توگه انتخاب کړي دي. همدارنگه (اريسټوفان) د (اشيل) قهرمان له خولې پرده باندې ايراد نيسي چې ډرامې يې مبتدلي او يو نواخته دي؛ په ډيالوگونو کې يې مغالطې او سفسطې ليدل کېږي او له متناقضو اصولو څخه يې کار اخيستی دی او سرېره پر دې ټولو، د ډرامو موسيقي يې بېخونده او مبتدله ده او په هغو کې اوازونه يو تر بله سره گډ شوي او پرېشانه دي.

البته کاملاً طبیعی ده چې دنن ورځې د معیارونو له نظره د (اریستوفان) ځینې انتقادونه وارد نه دي، خو که چېرې د مریتوب د ټولني معیارونه (چې د حاکمې طبقې کلتور منعکسوي) په نظر کې ونیسو په رښتیا سره (یورپیدیز) د بادارانو د طبقې ارزښتونه تر پښو لاندې کړي دي او د مسلط کلتور ټولنیز اړیکي یې نه دي تمثیل کړي. لیکن داسې احتمال شته چې (یورپیدیز) یا (اورپید) دې په ارادي او اگاهانه ډول دغه ډرامې لیکلې وي او د ټیټې طبقې مبارزه دې پکې ښودل شوې وي. (یورپیدیز) زیار باسي چې د ارباب الانواعو مقام راکښته کړي او داسې وښيي، چې گویا هغوی د انسانانو د سرنوشت په ټاکلو کې لاس نه لري، قهرمانان او باداران له عادي خلکو سره توپیر نه لري او محکومه طبقه له ناکامې مینې، رنځونو او کړاوونو سره مخامخ کېږي. حتی کومه موسیقي چې ده د ډرامې صحنې ته ورمعرفي کړې ده، د محافظه کارانو له ذوق او څکي سره سمون نه خوري.

دا سمه ده چې (اریستوفان) یو مترقي کره کتونکی دی، لیکن په کره کتنه کې یې له ډېرو اساسي موضوعگانو سره تماس نیولی دی او ویلای شو چې هغه د کلاسیک نقد یو غوره ښکارندوی دی. دده په کره کتنه کې مضمون او شکل دواړه منعکس شوي دي. هغه پر لیکوال باندې د خپل عصر د متداولو نورمونو له مخې قضاوت

کوي او په اگاهانه ډول او فلسفي انداز کې خپل انتقاد وړاندې کوي.

يو زيات شمېر ادبي مورخان په دې عقیده دي، چې د يونان ستر فيلسوف او لوی مفکر (ارستو) د کره کتنې موجد دی، ځکه چې ده د (شعر فن) (poetries) په نامه د ادبي کره کتنې په برخه کې يوه نامتو رساله ليکلې ده، چې لاتراوسه د کره کتنې په باب يو عمده اثر گڼل کېږي. ځينې وايي چې دغه رساله د ارستو (۳۲۲-۳۸۴ ق.م) د کوم شاگرد له خوا د استاذ د لکچر له مخې تدوين شوې ده او ځينې نور په دې عقیده دي، چې (ارستو) خپل يادښتونه راغونډ کړي وو او بنايي چې وروسته به يې د کتاب په بڼه اړول. ددغو توجيهاو اصلي علت دادی چې د (پوتیکا) رساله له يوې خوا نيمگړې ده (او داسې احتمال شته چې د رسالې ځينې برخې دې ورکې شوې وي).

او له بلې خوا ځينې بې ربطه عبارتونه په کې ليدل کېږي (چې بنايي تحريف، تصرف او يا زياتونه پکې راغلي وي) سره له دغو نيمگړتياوو، صرف نظر له دې چې (ارستو) يا کوم شاگرد ته منسوب شي د (پويتکس) يا (پوتیکا) رساله ستر تاريخي اهميت لري او لومړنی مهم انتقادي اثر گڼل کېږي. ويل کېږي چې تر ۱۹۲۸ کال پورې ددغسې رسالې (يو زراو پينځه سوه درې اتيا) ترجمې او شرحې په اروپايي ژبو خپرې شوې دي.

په پښتو ژبه دا اثر (کتاب الشعر) په نامه د مولوي محمد سرافيل له خوا ژباړل شوی او پر ۱۹۵۸ م کال په پېښور کې د پښتو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی.

ادبي مورخانو او کره کتونکو ددې اثر زیاته ستاینه کړې ده، د المان نامتو کره کتونکی (لیسنگ) وایي چې ((د ارستو د شعر فن رساله د اقلیدس د هندسې په شان غلطې نه لري)). فرانسوي کره کتونکی (برون تېر) لیکي چې ((نن ورځ هم د کره کتنې د فن مسالې هماغه د ارستو د وخت مسالې دي. که څه هم چې ځینې تعبیرونه او اصطلاحات په بله بڼه اړول شوي دي، خو اصلي مطالب او مسالې هماغه دي او حتی کوم څو ابونه چې ارستو ورکړي دي بې تغیره پاتې شوي دي)). د فرانسې شکاک فیلسوف (پېرل) د فلسفې په قاموس کې د (ارستو) دغه اثر ته دده پر نورو اشارو ترجیح ورکوي. اسپانیایي محقق او کره کتونکی (انتونیولو) عقیده څرگندوي چې ((د ارستو ذوق د ټولو شاعرانو تر ذوق زیات متین او محکم دی او دی له هر شاعر څخه په دې بڼه پوهېږي چې په یو شاعرانه اثر کې کوم شیان لازم او مناسب نه دي)).

سره له دې، ځینو کره کتونکو د (ارستو) پر (پویتکس) باندې انتقادونه هم کړي دي، چې په خپل ځای کې به اشاره ورته وشي. اوس به وگورو چې ددغه اثر عمده مضمون څه شی دی؟ د ارستو (د شعر فن رساله) په دې عبارت پیلېږي: ((زما منظور دادی چې پخپله

شعر او د هغه بېلابېل ډولونه وڅېرم او د هر يو ډول اساسي کيفيت په نظر کې ونيسم. د يوه بڼه نظم د نخشې (Plot) د جوړښت ضروري شرايط او د نظم د تشکيلوونکو برخو شمېر او ماهيت بيان کړم...))
په دې ترتيب، (ارستو) د شعر د ماهيت، اصولو، ډولونو او اجزاوو په برخه کې مفصل معلومات وړاندې کوي. ددې رسالې سبک بڼکلی نه دی او لکه مخکې مو چې وويل بڼايي رساله به د يادداشتونو په توگه ليکل شوې وي. تر دې وروسته (ارستو) د هنر په باب يوه بشپړه منسجمه نظريه وړاندې کوي او د هنرونو له جملې څخه پر شعر باندې زيات لنگر اچوي.

په څلورم پارکي کې وايي چې د شعر د ويلو لپاره دوه علتونه شته: لومړی تقليد او دويم وزن او اهنګ چې ټول انسانان له هغه څخه خوند اخلي.

پروفيسر بچر (Butcher) نامتو ارستو پېژندونکي او د (پويټکس) ژباړونکي د تقليد نظريه داسې شرحه کړې ده:

(د ارستو) په نظر تقليد د يوې حقيقي مفکورې پر اساس د شيانو او پېښو تقليد ته ويل کېږي. ((حقيقي مفکوره)) يو عمومي مفهوم دی چې ذهن يې له محسوساتو څخه په اتوماتيک ډول تجريدوي. که په ساده ژبه ووايو هغه شيان او پېښې چې انسان يې د حواسو له لارې احساسوي معمولاً نيمگړي او بې ربطه وي خو عقل هغو ته انسجام ورکوي او د هغو ماهيت رابرسېره کوي. د هرې

ځانگړې پديدې تر شا يو ايډيال شکل شته چې په ناقصه بڼه څرگندېږي. هنرمند دغه نيمگړې حسي پديدې ته د حقيقي مفکورې جامه وراغوندي او په ايډيال صورت يې انځوروي. پر دې اساس هنريو ابداعې تقليد دی نه سطحې او تش تقليد.

(ارستو) په څلورم پارکي کې ليکي چې د تقليد غريزه په انساني طبيعت کې له کوچنيوالي څخه اغېز شوي ده. د انسان او نورو ژوو ترمنځ يو عمده توپير دادی چې دی د ټولو ژونديو مخلوقاتو په نسبت زياتې پېښې کوي او د همدغو پېښو (تقليد) په سبب خپل لومړني درسونه زده کوي او له تقليد څخه خوند اخلي. له تجربوي واقعيتونو څخه څرگندېږي چې له يو شمېر شيانو څخه چې مورږ کرکه کوو. که د يوه ماهر مقلد له خوا په بڼه توگه تقليد شي له هغه څخه خوند اخلو. نو تقليد د انساني طبيعت غريزه ده، همدارنگه وزن او اهنګ هم غريزه گڼل کېږي. په پنځم پارکي کې (ارستو) د کميډي، تراژيډي او حماسې په باب بحث کوي. په راتلونکو پارکيو کې (ارستو) د نخشې په باره کې په مفصله توگه غږېږي. داسې ښکاري چې په دې بحث کې (ارستو) د خپل استاد (اپلاتون) نظريې ته په نامستقيم ډول ځواب ورکوي. د ځينو ادبي مورخانو په عقیده، ارستو (د شعر فن رساله) د (اپلاتون) په ځواب کې ليکلې ده، بې له دې چې پر خپل استاد باندې مستقيماً حمله وکړي. ځينې نورو ايي کېدی شي، چې پر (هومر) او نورو شاعرانو باندې د

(اپلاتون) بي رحمانه انتقاد دې (ارستو) دې ته لمسولی وي چې د شعر په باب جامع اثر وليکي او د هنر مخصوصاً د شعر د منځته راتلو علتونه او اهداف په مفصله توگه وڅېړي. خو کتاب فقط د (اپلاتون) په ځواب پورې نه دی منحصر.

(اپلاتون) سره له دې چې د عالي ذوق خاوند دی او دده (جمهوريت) نه يوازې مهم فلسفي اثر دی، بلکې يو ادبي شهکار هم گڼل کېږي، خو کله چې شاعر د حقيقت له ډگر څخه لرې کېږي او يا دده ساحرانه خبرې د ماشومانو ذهن تخديروي نو پر شاعر باندې راگرځي. لومړی د هغه غاړې ته امپل وراچوي او بيا د خداى پامانى لپاره لاس ورغځوي او داسې ورته وايي: هر چېرې چې څې په مخه دې بڼه! لطفاً زموږ بڼار ته بېرته مه راځه. د اپلاتون خپل عبارت داسې دی: ((کوم وخت چې يو مقلد شاعر چې هر ډول تقليد کولای شي موږ ته راشي او پېشنهاد وکړي چې حاضر دی خپل نمايش ورکړي او خپل شعرونه راته ولولي، موږ به د تعظيم لپاره خپل سرونه ورته ټيټ کړو او د يوه خواږه، مقدس او نادر موجود په توگه به دده لمانځنه او پرستش وکړو، خو په عين زمان کې به دده په حضور کې عرض وکړو چې زموږ په دولت کې ده ته د اوسېدو اجازه نه ورکول کېږي او قانون ده ته د پاتې کېدو اجازه نه ورکوي. ورپسې به پرده عطر وپاشو، غاړې ته به يې وړپين امپل ورواچوو او بل بڼار ته به يې واستوو)). ليکن (ارستو) د شاعر د شړلو او

تبعیدولو پلوی نه دی. (ارستو) تر هر څه دمخه (گټه ور هنرونه) له (بنکلو هنرونو) څخه بېلوي. د هغه په نظر، (گټه ور هنرونه) د ژوند مادي اړتیاوې پوره کوي او (بنکلي هنرونه) د خوند او لذت لپاره دي او په عین زمان کې د نفس د تزکیې او د روح د تصفیې لپاره پکارېږي.

د شعر منبع هم انساني غرايز دي. هر ډول هنري اثار د یوه ټاکلي هدف لپاره منځته راځي او د بشري عواطفو له تهذيب او تصفیې سره مرسته کوي. که په شعر کې د تخیل او مبالغې برخې زیاتې دي علت یې دادی چې شاعر ایډیال شکلونه او حقیقي مفکوره په نظر کې نیسي. د (ارستو) په نظر د تراژیدي هدف د روح سپېڅلتیا (Catharsis) ده، چې په انسان کې زړه سوی او د وېرې احساس پیدا کوي. دده په نظر، د تراژیدي قهرمان باید ډېر متقي او پرهېزگار شخص نه وي ځکه چې شرافتمن کسان باید له کړاوونو او ناکامۍ سره مخامخ نه شي. همدارنگه د تراژیدي اتل باید ظالم او شریر کسان هم نه وي، ځکه چې ننډارچي باید له ظالمو او بد اخلاقو اشخاصو سره مینه پیدا نه کړي او زړه یې پرې ونه سوزي. د تراژیدي اتل باید معمولي خلک وي چې د یوې اشتباه په اثر د خوشبختۍ له ماڼۍ څخه د بدبختۍ کندی ته ورغورځېدلای وي.

سره له دې چې د (یورپیدیز) ډرامې له دې اصل سره سمون نه خوري، خو (ارستو) هغه نه ملامتوي او وایي چې دده اثار د انسان

پر روحياتو سخته اغېزه کوي او کولای شو چې له نورو څخه يې مستثنی کړو. په پينځه ويشتم پارکي کې (ارستو د تقليد په برخه کې داسې وايي: ((شاعر چې د نقاش يا بل هنرمند په شان مقلد بلل کېږي؛ بايد شيان هرومرو په دغو درو شکلونو سره تقليد کړي: شيان لکه څنگه چې وو يا دي، شيان لکه څنگه چې د هغه په باره کې خبرې کېږي او يا فکرته راځي، شيان لکه څنگه چې بايد وي. د افادې عراده ژبه ده، سر بېرته پردې، د صحت معيار په هنر او سياست کې يو له بله توپير لري او همدارنگه هغه څه چې په شعر کې رښتيني گڼل کېږي له هغو شيانو سره چې په نورو هنرونو کې رښتيا بلل کېږي توپير لري.))

په دې ترتيب، مورگورو چې د ادب د تيوري د ډېرو زياتو بحثونو زړې د (ارستو) په اثارو په تېره (پويتکس) کې راغلي دي. په لويديځ کې (هنرد هنر لپاره) مفکوره او د (کانت) د بنسکلا پېژندنې تيوري او داسې نور مهم موضوعات د لومړي حل لپاره په يوه يا بله بڼه د (ارستو) له خوا طرح شوي دي، چې د هغو تفصيل جلا بحث غواړي.

تر (ارستو) وروسته په کره کتنه کې (لانجينوس) ډېر شهرت لري. کوم کتاب چې ده ته منسوب شوی دی په انگرېزي کې د (On the sublime) په نوم ژباړل شوی دی، (Sublime) لوړ، مافوق، اوچت، برميال او عاليشان ته ويل کېږي يانې هغه اثر چې د

ژبې او فکر په لحاظ لوړ مقام لري. ځينې ادبي مورخان نوموړی اثر (پلوتارک) او يا نورو ليکوالو ته منسوبوي. د کتاب د ليکنې نېټه هم نه ده څرگنده، خو غالب احتمال دادی چې په درېيمه ميلادي پېړۍ کې به ليکل شوی وي. په هر صورت، د (برميال په باب) کتاب چې هر چا ليکلی وي فعلاً د (لانجينوس) په نامه ختم شوی دی. دغه اثر د ادبي کره کتنې په برخه کې يو عمده اثر گڼل کېږي. نوموړی اثر تر شپاړسمې پېړۍ پورې چا نه پېژانده او د هغه وخت د ادبياتو په تاريخ کې نه دی ياد شوی.

په ۱۵۵۴م کې (روبرتيلی) دغه مهم اثر خپور کړ او په اووه لسمه پېړۍ کې يې زيات شهرت وموند او په ځينو ادبي محافلو او ټولنو کې د (طلايي کتاب) په نامه مشهور شو. دا اثر د مضمون او روحيې په لحاظ د (ارستو) له (پويتکس) سره توپير لري او په هغه کې زياتره د سبک د لوړوالي، تخيل، ذوق او بلاغت په باب تفصيلات ورکړل شوي دي. د (لانجينوس) په نظر، برميال اثر هغه دی چې مهمې مفکورې، شرافتمندانه عواطف او عالي بيان په کې يوځای شوی وي.

د (لانجينوس) د ليکنې يوه نښگڼه داده چې دی په خپل قضاوت کې له قومي تعصب څخه کار نه اخلي. ويل کېږي چې دی په اصل کې د (شام) اوسېدونکی و او ډېر عمر يې په (اتن) کې تېر کړی دی. په يوناني او عبراني ژبو يې پوره احاطه درلوده او د کره کتنې په

ترخ کې له يوناني او عبراني اثارو څخه شواهد او مثالونه راوړي. له (ارستو) څخه تر (لانجينوس) پورې په شپږو پېړيو کې ډېر زيات کره کتونکي تېر شوي دي، خود ادبي مورخانو په نظر دوی دواړه (لومړنی او وروستی) تر ټولو زيات پاڅه کره کتونکي دي. [۱۵]: ۱۹-۳۰).

۲- کره کتنه په لويديځ کې:

تر لرغوني يونان وروسته په لويديځ کې د کره کتنې بل مهم ځای پخوانی روم دی. د روم امپراتورۍ نه يوازې په سياسي، اقتصادي او پوځي ډگر کې ډېره مطرح وه، بلکه د دې امپراتورۍ په لمن کې د ادبياتو د پنځونې لپاره هم ډېر ښه شرايط برابر وو.

[د روم نامتو شاعر (ورجيل) د روميانو په باب ويلي دي چې دا قوم د هنر لپاره نه دی پيدا شوی، بلکه د جگړې لپاره پيدا شوی دی. د (ورجيل) دا خبره دده د نيکونو په باره کې رښتيا وه خو وروسته روميانو تر يوې اندازې هنر ته مخه کړه او مخصوصاً د خطابې په فن کې يې ترقي وکړه. کله چې د يونان فلسفه او ادبيات په روم کې خپاره شول، روميانو له ادبياتو او تاريخ سره مينه وښوده او د (ورجيل)، (هوريس)، (ناسيتوس)، (مارکوس)، (اورليوس)، او (دانتې) په شان ليکوال او شاعران يې د هنر په ډگر کې پلي کړل. د کره کتنې په برخه کې د هوريس (Horace) د

شعر فن (Ars poetick) پوره شهرت لري. (شکسپير) د انگلستان نامتو ډرامه ليکونکی په (تيوس) کې د (جيرون) له خولې داسې وايي: ((اوه، دا د هوريس شعر دی. زما بڼه په ياد دي، ما ډېر مخکې هغه په گرامر کې لوستلی و.))

له دې پورتنې عبارت څخه څرگندېږي، چې پخوانيو ليکوالو به د گرامر او انشا په موضوعاتو کې د (هوريس) شعرونه د استناد په توگه راوړل. د (هوريس) ځينې فقري لا تراوسه په کره کتنه کې مستعملې دي، لکه: ((شعر د نقاشۍ په شان دی.)) ((شعر د گټې لپاره؛ شعر د خوند لپاره)) او داسې نور. (د شعر فن) کې (هوريس) لومړی د يووالي پر اهميت باندې خبرې کوي او له شاعر څخه غواړي چې د عمل، شکل او هدف يووالی په نظر کې ونيسي.

دده په نظر ساده گي، تناسب او يووالی د شعر د مانۍ غوره ستنې دي. د شعر د ژبې په باب وايي چې شاعرانو ته د نويو لغتونو د استعمال جواز شته هماغسې چې موسمونه بدلېږي د ژبې لغات هم تغيير کوي او نوې کلمې د زړو ځای نيسي. د (هوريس) په نظر هر ډول شعر له مضمون سره تناسب، وزن او بحر ته اړه لري. (هومر) چې د اتلانود کارنامو د بنودلو لپاره کوم بحر انتخاب کړی دی له موضوع سره پوره متناسب دی. د هنري اثارو کرکټرونه بايد د حال له مقتضي سره سم خبرې وکړي. شعر دوه ډوله هدفونه لري: گټه او خوند او شاعران بايد دا دواړه هدفونه تعقيب کړي.

د کتاب په پای کې پر ځینو شعري نیمګړتیاوو انتقاد شوی دی. دا پورتنۍ جملې یوازې د نمونې په توګه راوړل شوې او په هېڅ صورت د کتاب لنډیز نه ګڼل کېږي او حتی ددې ادعا هم نه شو کولای چې د کتاب غوره او چاڼ شوې برخې را اقتباس شوې دي.

د لرغونو وختونو له نورو نامتو کره کتونکو څخه یوناني لیکوال (پلوتارک) او (لوسیان) دي او د لاتین لیکوالو له ډلې څخه (سیسرو)، (سنیکا)، (پیترونیوس) او نور دي.

د یوزیات شمېر مورخانو په نظر منځنۍ پېړۍ د روم د امپراتورۍ له سقوط یانې پینځمې پېړۍ څخه پیل کېږي او د څوارلسمې پېړۍ تر نیمايي یانې د رنسانس تر دورې پورې دوام کوي. په بله ژبه، د مرییتوب د اجتماعي-اقتصادي فرماسیون له زوال څخه د کپیتالیزم د زړې تر زرغونېدو پورې په لویدیځه اروپا کې فیوډالي دورې ته منځنۍ پېړۍ ویل کېږي. په دې دوره کې فلسفې سقوط وکړ او د ادبیاتو په ساحې کې کوم عمده اثار منځته رانغلل. لویدیځه اروپا په دې عصر کې د لرغوني یونان او روم له فرهنګي میراث څخه ناخبره وه او ټول علوم او فنون د کلیسا په سیوري کې واقع شوي وو. ددې وخت ادبي اثارو یوازې تعلیمي بڼه درلوده او د مذهبي نصوصو تشریح ته وقف شوي وو. سره له دې په منځنیو پېړیو کې په اسپانیه کې د (ال سید) حماسه، په فرانسه کې

د (شاتون دورولان) اثر، په جرمني کې د (نېبلونگيليد) منظومه او د (دانتې) (رباني کميدي) نامتو اثار بلل کېږي.

ددې وخت په کره کتنه کې اکثر بحثونه د مجاز، استعارې، د بلاغت د اصولو او بديعي صنايعو په باره کې دي. د منځنيو پېړيو په اخر کې ايتالوي شاعر (دانتې) د کره کتنې په برخه کې د عاميانه بلاغت (Devulgari Elo quentia) په نامه يو مشهور اثر وکېښ. (دانتې) د منځنيو پېړيو يوه روښانه څېره او ستر وياړ گڼل کېږي. ده د لومړي ځل لپاره (کميديا) په نامه اشعار د ايتاليې په محلي ژبه وويل او دا يې ثابته کړه، چې له يوناني او لاتيني ژبو پرته په محلي ژبو هم فصيح او بليغ شعرونه ويل کېدای شي. د (دانتې) د (کميديا) اثر وروسته د (رباني کميدي) په نامه شهرت وموند. (دانتې) د کره کتنې په برخه کې د (عاميانه بلاغت) اثر په لاتيني ليکلی دی، خو په هغه کې يې له عاميانه يا محلي ژبې څخه دفاع کړې ده او په هغه کې يې ويلي دي چې د شعر لپاره د خلکو ژبه ډېره مناسبه، پخه او طبيعي ده. همدارنگه (دانتې) په دې اثر کې د وينا د ادابو، تقليد، سبک، د شعر ماهيت او نورو مربوطو موضوعگانو په باب مفصل بحثونه کړي دي.

۳- کره کتنه په ختيځ کې:

د اثارو د قدامت له مخې د ختيځ په اندول په لويديځ کې کره کتنيز اثار دمخه ټوکېدلي، خو د اثارو د څرنگوالي او څومره والي له پلوه ختيځ هم تر لويديځه کم نه دی. دلته هم په بېلابېلو سيمو او وختونو کې داسې ادبي، علمي، ټولنيز او کره کتنيز اثار رامنځته شوي، چې د نړۍ فکري لوري ته يې بدلون ورکړی او د ټولې نړۍ گډه پانگه گڼل کېږي.

[د اسلام په صدر کې، کله چې به اعراب د حج د فريضي د اداکولو لپاره معظمي مکې ته راتلل، نو د مختلفو قبایلو خلک به د شلو ورځو لپاره د (عکاظ) په سارا کې سره راغونډېدل. دلته به يو لوی بازار جوړ شو. له يوې خوا به په دې ځای کې د سوداگرۍ بازار گرم و؛ له بلې خوا به دلته شعرونه لوستل کېدل او خطابي به ورکول کېدې.

ډېر ځله د مشاعرې په ترڅ کې مناقشې او شخړې پيل کېدې او بيا به د ښه شعر د معلومولو لپاره يو حکم يا قاضي ټاکل کېده. ددغو قاضيانو په ډله کې (نابغه ذيباني) چې پخپله هم نامتو شاعر و، ډېر شهرت لري. کوم شعر به چې د (نابغه) له خوا د ښه شعر په نامه انتخاب شو هغه به يې په کعبه کې څړاوه او په عربو کې به يې شهرت وموند. سره له دې د اسلام په اوایلو کې شعر ته پاملرنه نه کېده، ځکه چې په هغه وخت کې اکثر و شعرونو د وياړنې او مفاخرې بڼه درلوده او د قبایلو ترمنځ به يې تفرقي او اختلافونه

پیدا کول. د امویانو په دوره کې چې زیات ملکونه فتح شول او زیات ثروت لاس ته راغی، شعر او موسیقی ته زیاته پاملرنه وشوه او د دربارونو برم او شوکت زیات شو. په دې وخت کې له شعر څخه زیاتره د تبلیغ او مداحۍ لپاره گټه اخیستل کېده. اموي خلیفه (عبدالملک بن مروان) د شعر په ارزیابی کې پوره مهارت درلود. کله چې به دده په دربار کې شعر ولوستل شو، ده به د شعر بڼېگنې او نیمگړتیاوې په گوته کولې. یو ځلي (ذوالرمه) دده په حضور کې قصیده ولوسته، چې په هغې کې یې د خلیفه ستاینه کړې وه. (عبدالملک بن مروان) ورته وویل چې په دې شعر کې تا د خپل اوبن ډېره ستاینه کړې ده. لطفاً اوبن ته ووايه چې تاته انعام درکړي. همدارنگه (سلولي) چې په خپله قصیده کې یې د ځان ستاینه کړې وه، خپل شعري (عبدالملک بن مروان) ته ولوست. خلیفه وویل: ((والله، چې تابه له خپل ځانه د بل چا مدح نه ده کړې)) ویل کېږي چې (مامون الرشید) هم په نقد کې پوره لاس درلود، یو ځلي (مروان بن ابی خفصه) دده په مدح کې وویل چې نور خلک په دنیاوي چارو بوخت دي او خلیفه تل د دین په کار بوخت دی. (مامون) په ټوکو ورته وویل چې تا خو له مانه بوډی جوړه کړې ده چې شپه او ورځ به تسپې اړوم، که زه دا کار وکړم نو د مملکت چارې به څنگه سرته ورسوم، بهتره به وه چې دا قصیده دې د (عمر بن عبدالعزیز) غوندې پرهېزگار شخصیت په باره کې ویلې وای نه زما په باره کې.

په هر صورت د کره کتنې په باب دغه ډول ډېر زیات روایتونه شته، خو د هغو کسانو له جملې څخه چې په دې برخه کې یې اشاره لیکلې دي ابو عبدالله محمد بن سلام جمحي، ابن قتیبه دینوري، جاحظ، ابو العباس احمد بن ثعلب، قدامه بن جعفر، ابوالقاسم حسن بن بشر امدي، عبیدی، قاضي جرجاني، قاضي ابوبکر باقلايي، عبدالقاهر جرجاني، ابن اثیر او نور دي. ویل کېږي چې په عربي ژبه کې د (جمحي) کتاب (طبقات الشعراء) ظاهراً لومړنی اثر دی چې د کره کتنې په باب لیکل شوی دی. (جمحي) د بصري او سپدونکی و. ده په (طبقات الشعراء) کې د جاهلیت او اسلام د دورو شاعران پر لسو (طبقاتو) وېشلې دي او د هرې طبقې د اشارو خواص یې ښودلي دي. په دې اثر کې یې د لغوي او تاریخي دلایلو پر اساس د جاهلیت د دورې اصلي او مجعول شعرونه یو له بله بېل کړي دي. (ابن قتیبه دینوري) د (جمحي) په پیروي د (الشعرو الشعراء) په نامه کتاب لیکلی دی او په هغه کې یې د اشعارو د څو ښوولو معیارونه شرح کړي دي. (جاحظ) په خپل اثر (البيان والتبيين) کې د کره کتنې او بلاغت عمده پرنسیپونه بیان کړي دي او د ځینو په عقیده دی د (بیان) موسس دی. ده د مضمون او شکل په باب جالب بحثونه کړي دي او د لرغونو او معاصرو شاعرانو شعرونه یې ارزیابي کړي دي. د (مامون) په وخت کې د یوناني اشارو تر ترجمه کېدو وروسته په کره کتنه کې یو څه تحول راغی. (متي بن یونس) د (ارستو) مشهور اثر

(پويتکس=بوطيقا) په عربي واراوه. که څه هم په دې ترجمه کې ځينې نيمگړتياوې هم ليدل کېږي، لکه کميډي او تراژيډي چې په مدح او هجو ژباړل شوي دي. سره له دې عربي پوهانو ته ددې زمينه برابره شوه چې د تخيل نيلى په پراخ ډگر کې وځغلوې. (قدامه بن جعفر) چې په (۳۳۷ق) کې مړ شوی دی په خپل اثر (نقد الشعر) کې زيار وایست چې عربي نقد له يوناني نقد سره عيار کړي. په دې کتاب کې د شعر د ماهيت په باره کې تيوريکي بحثونه ليدل کېږي او ليکوال له دې ټکي څخه ملاتړ کوي چې په شعر کې تناقض، مبالغه او حتی غلو عيب نه گڼل کېږي. د څلورمې هجري قمري پېړۍ په وروستيو وختونو کې د شاعرانو ترمنځ مقايسه او پرتلنه د بحث مهمه موضوع وگرځېده. د متنبي شاعر پر اشعارو باندي ډېر بحثونه وشول او کتابونه پرې وليکل شول. د (قاضي جرجاني) کتاب (الوساطة بين المتنبي و خصومه) په دې باب ډېر عادلانه فيصله گڼل کېږي. قاضي صاحب په خپل قضاوت کې ښو ته ښه او بدو ته بد ويلي دي. په داسې حال کې چې نورو کره کتونکو به يوه خوانيوله. تر دې وروسته د کره کتنې په برخه کې ډېر اثار ليکل شوي دي، چې د هغو له جملې نه د (ابوالفرج اصفهاني) کتاب (اغاني) چې په (سلو ټوکونو) کې ليکل شوی دی د يادونې وړ دی. دا کتاب په حقيقت کې د شعر او ادب دايرة المعارف گڼل کېږي. يو بل نامتو اثر (الکامل في التاريخ) د (ابن اثير) تاليف دی. ويل

کېږي چې دا کتاب د لطایفو او د قایقو په لحاظ بې ساری دی، خو څرنگه چې مولف د خپل ځان ډېره ستاینه په کې کړې ده، نو ځینو ته یې زور ورکړی دی او پر ده باندې یې بې رحمانه انتقادونه کړي دي. د ادبي مورخانو په عقیده تر (ابن اثیر) وروسته تر معاصرو وختونو پورې په عربي نړۍ کې کوم نامتو کره کتونکي سر نه دي راپورته کړي. [۱۲: ۱۲۱-۱۲۴].

د دوی ترڅنګ، نابغه، دو بیاني، طرفه بن العبد، عمر بن ابي ربیع، فرزדق، جریر، اضطل، ابو عمرو بن العلاء، مفضل ضبي، خلف احمر، اصمعي، مبرد، ابن معسر، قدامه، ابن عبدربه، ابو علي قالي، ابو الفبرح اصفهاني، صولي، آمدي، قاضي جرجاني، ابو منصور شعالي، ابو هلال عسکري، ابو العلاء مصري، ابن رشيق، ابن الاثير، ابن خلدون، ابن خلکان، صفدي، قلقشندي، ضفاجي، بديعي او نور هغه لیکوال او نامتو کره کتونکي دي، چې په عربو کې د جاهلیت له دورې څخه رانیولې د اسلامي دورې په لومړیو وختونو، (اموي، عباسي حاکمیت پر وختونو) د عربو په بېلابېلو سیمو، حجاز، عراق او شام کې ان د عربو تر وینستایي پېر پورې یې د کره کتنې په برخه کې په سلگونو اثار لیکلي او د عربي ادب په سمون، پرمختیا، بریالیتوب او ډاډینه کې یې خپله خپله ونډه اخیستې ده.

[په دري ژبه کې ظاهراً (ترجمان البلاغه) د کره کتنې په برخه کې لومړنی اثر دی، چې تر څه وخته پورې د (فرخي) اثر گڼل کېده خو اوس ثابته شوه چې دغه اثر (محمد بن عمر الرادوياني) ليکلی دی. په دې اثر کې د بلاغت او ادبي صنايعو په باب مفصله څېړنه راغلي ده. په همدې وخت کې (رشيد الدين وطواط) د کره کتنې او بديع د مساييلو په هکله د (حدايق السحرفي دقايق الشعر) په نامه يو مهم اثر ليکلی دی. په دې اثر کې (وطواط) پر ځينو شعرونو باندې انتقاد کوي او د ځينو نېنگنې رابرسېره کوي. د مثال په توگه دی پر يو شاعر باندې انتقاد کوي چې ولې يې (انگار) د (مشکوله درياب) سره چې طلايي وړانگې خپروي، تشبيه کړی دی، نه د مشکو درياب شته او نه طلايي وړانگې لري. د (نظامي عروضي) (چهار مقاله) هم د شعر او ادب په باب ډېر دقايق څېړلي دي. په تېره د شعر د تعريف او اهدافو په باره کې يې جالب ټکي وړاندې کړي دي. د (شمس قيس رازي) اثر (المعجم في معايير اشعار العجم) هم ډېر په زړه پورې انتقادونه لري او د ځينو شاعرانو د وينا نيمگړتياوې يې بنودلې دي. د ځينو په نظر د کره کتنې په باب تر هغه وخته پورې ددې په شان بل اثر نه دی ليکل شوی. په دري ژبه کې ځينې نور مهم انتقادي اثار، لکه: آتشکده اذر، هفت اقليم، مرآة الخيال، رياض الشعراء، سفينه خوشگو، تذکره خزین او نور دي.] (۱۵: ۳۵-۴۰).

پر پورتنیو کره کتونکو سربیره قاضي حمیدالدین بلخي،
بهاالدین بغدادی، منتجب الدین حضرتي، عنصر
المعالی، محمد عوضی، دولتشاه، امیر خسرو، شپر خان لودی،
غلام علی ازاد، خان ارزو او نورو د کره کتنې په برخه کې اثار
لیکلي او په دې برخه کې یې په بېلابېلو وختونو کې ډېر کار کړی
دی.

طبیعی ده چې په لویدیځ او ختیځ کې د کره کتنې په هکله له
رنسانس څخه بیا تر نن ورځې پورې په زرگونو کتابونه خپاره شوي
دي چې د هغو ټولو تفصیل ځانته جلا دایرة المعارف غواړي.] او په
یوه لیکنه، کتابگوټي او ان څو کتابونو کې نه ځایېږي. په درېیم
څپرکي یانې د کره کتنې د پایښت په برخه کې به ځینو ته اشاره
وشي.

د دویم څپرکي لنډيز

ادبپوهان په دې نظر دي، چېرته چې ادبيات دي، کره کتنه هم هلته پيدا کېږي. د لومړني کره کتونکي د پېژندلو په باب د ادبي مورخانو ترمنځ اختلافات ليدل کېږي. د ځينو په عقیده کره کتنه په لرغوني يونان کې تر ميلاد شپږ پېړۍ مخکې منځته راغلې ده. وايي چې (زنيوفنيز) او (هراکليټس) يوناني فيلسوفانو به د نامتو شاعر (هومر) پر شعرونو باندې اخلاقي ايرادونه نيول او نور و له (هومر) څخه دفاع کوله. په دې ترتيب په لرغوني يونان کې د مريي ساتنې په اجتماعي-اقتصادي فورماسيون کې د کره کتنې زړی زرغون شو او ورو ورو يې وده وکړه.

(پيزميسټرات)، (فيلټياس)، (ارستوفان)، (اپلاتون)، (ارستو)، (لانجينوس) او ځينې نور د لرغوني يونان لومړني او مخکښ کره کتونکي دي. دوی د کره کتنې په برخه کې نظري او عملي کارونه ترسره کړي او تر دوی وروسته د نړۍ گڼ شمېر کره کتونکو د دوی نظريات پسې تعقيب کړي او شنلي دي.

تر لرغوني يونان وروسته په لويديځ کې د کره کتنې بل مهم ځای پخوانی روم دی. د روم امپراتوري نه يوازې په سياسي، اقتصادي

او پوځي ډگر کې ډېره مطرح وه، بلکې ددې امپراتورۍ په لمن کې د ادبياتو د پنځونې لپاره ډېر ښه شرايط برابر وو.

په روم کې د کره کتنې په برخه کې د (هوريس) د (شعر فن) ډېر شهرت لري. په دې اثر کې (هوريس) لومړی د يووالي پراهميت باندې خبرې کوي او له شاعر څخه غواړي چې د عمل، شکل او هدف يو والی په نظر کې ونيسي. دده په نظر ساده گي، تناسب او يووالی د شعر د مانۍ ستنې دي.

(مسيرو)، (سنیکا) او (پيتروينوس) او نور د لرغوني روم له مطرح کره کتونکو څخه دي.

د منځنيو پېړيو په بهير کې بيا تر رنسانس پورې مهال کې فلسفې او علم سقوط وکړ او د ادبياتو په ساحې کې کوم عمده اثار منځته رانغلل، که څه هم ځينې اثار رامنځته شول، لکه په اسپانيه کې د (ال سيد) حماسه، په فرانسه کې د (شاتون دورلان) اثر، په جرمني کې د (نيبلونگيليد) منظومه او د (دانتي) (رباني کميډي) نامتو اثار بلل کېږي.

ددې وخت په کره کتنه کې اکثره بحثونه د مجاز، استعارې، د بلاغت د اصولو او بديعي، صنايعو په باره کې دي. د منځنيو پېړيو په اخر کې ايتالوي شاعر (دانتي) د کره کتنې په برخه کې د (عاميانه بلاغت) په نامه يو مشهور اثر وکېښ.

د اثارو د قدامت له مخې د ختيځ په اندول په لويديځ کې کره کتنيز اثار دمخه ټوکېدلي دي، خود اثارو د څرنګوالي او څومره والي له پلوه ختيځ هم تر لويديځه کم نه دی.

د اسلام په صدر کې، کله چې به اعراب د حج د فريضي د ادا کولو لپاره معظمي مکې ته راتلل، نو د مختلفو قبایلو خلک به د شلو ورځو لپاره د (عکاظ) په سارا کې سره راغونډېدل. دلته به يولوی بازار جوړ شو. له يوې خوا به په دې ځای کې د سوداګرۍ بازار ګرم و، له بلې خوا به دلته شعرونه لوستل کېدل او خطابي به ورکول کېدې.

ډېر ځله د شاعری په ترڅ کې مناقشي او شخړې پيل کېدې او بيا به د ښه شعر د معلومولو لپاره يو حکم يا قاضي ټاکل کېده. ددغو قاضيانو په ډله کې (نابغه ذبياني) چې پخپله هم نامتو شاعرو، ډېر شهرت لري.

اموي خليفه (عبدالملک بن مروان) د شعر په ارزيابي کې پوره مهارت درلود. (مامون الرشيد) هم په نقد کې پوره لاس درلود.

هغو کسانو چې د کره کتنې په برخه کې يې اثار ليکلي دي، ابو عبدالله محمد بن سلام جمحي، ابن قتيبه دينوري، جاحظ، ابوالعباس احمد بن ثعلب، قدامه بن جعفر او نور دي.

په دري ژبه کې ظاهراً (ترجمان البلاغه) د کره کتنې په برخه کې لومړنی اثر ګڼل کېږي.

د دویم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

۱- د کره کتنې د پیداښت په باب د پوهانو ترمنځ اختلاف تشریح کړئ؟

۲- د کره کتنې لومړنۍ نښې نښانې او عملي بېلگې په کوم ځای کې څرگندې شوي دي؟

۳- کومو پوهانو په لرغوني یونان کې د کره کتنې لومړني اشار وليکل؟

۴- د ارسطو او اپلاتون د کره کتنيزو نظرياتو ترمنځ اختلاف واضح کړئ؟

۵- په لرغوني روم کې کره کتنه څنگه او د چاله خوارامنځته شوه؟

۶- په عربي نړۍ کې کومو ليکوالو کره کتنې ته ډېر کار کړی دی؟

۷- د فارسي ادب نامتو کره کتونکي څوک دي او کوم اشاريې ليکلي دي؟

۸- کره کتنې په لرغونې دوره کې په ادبیاتو کې کوم تحول راوست؟

۹- ستاسو په نظر په لرغونې دوره کې کره کتنه په سیستماتیک ډول مطرح وه که نه؟

۱۰- لرغونې کره کتنه د هغې دورې د ادبیاتو له تولید حجم سره معادله وه تشریح یې کړئ؟

سپارښتنې

- استاد دې له محصلینو وغواړي: د لرغونې کره کتنې، د هغې د گټې او جانبي عوارضو په باب خپل نظر څرگند کړي.
- هر محصل دې د لرغونې دورې د یوه کره کتونکي نظریات تحلیل او و ارزوي.

درېم خپرکی

د کره کتنې پایښت

لکه څنگه چې مو په لويديځ او ختيځ کې د کره کتنې پر تاريخي شاليد لنډه رڼا واچوله او د هغې له لومړنيو مراحلو خبر شو. اوس غواړو د کره کتنې پر دوام او پایښت څه ناڅه رڼا واچوو. دا برخه هم غواړو پر دوو برخو ووېشو؛ لومړی به په لويديځ کې د کره کتنې پر دوام، پایښت او څرنگوالي خبرې وکړو او بيا به په ختيځ کې د هغې پر څرنگوالي لنډه رڼا واچوو.

الف- کره کتنه په لویديخ کې:

تر ميلاد مخکې او وروسته خو پېړيو کې کره کتنې په نړۍ، په تېره بيا په يونان، روم او د لویديزې نړۍ په ځينو نورو برخو کې يو ښه طلايي پړاو تېر کړ. دې پړاو نږدې نيمه زريزه دوام وکړ، خو کله چې په غربي نړۍ کې مذهبي افکارو او بيا له هغو څخه افراطي تعبيرونو، د ټولني بېلابېلې خواوې تر اغېز او انحصار لاندې راوستې، نو د کره کتنې غږ هم چوپ غوندي شو.

د علمي او مذهبي افکارو ترمنځ ټکر او د مذهبي عناصرو مطلق واک ددې سبب شو چې نږدې يوه زريزه، ژوند په ډېرو ډگرونو کې سالمه وده ونه کړي. ادبيات او کره کتنه هم له دې اغېزو څخه لرې پاتې نه شول. په دې موده کې هغه شان کار، ونه شو چې تر ميلاده دمخه او وروسته خو پېړيو کې شوی و. دې حالت ان تر منځنيو پېړيو او درنسانس يا نويوالي تر دورې پورې دوام وموند، کله چې پر غربي ټولني حاکم مذهبي جريان خپل واک وځواک له لاسه ورکړ، نو ورو ورو په دې برخه کې د پرمختگ او نوښت نوي څرکونه ولگېدل. لکه څنگه چې مو په لرغونې دوره کې ورته اشاره وکړه؛ په يونان او روم کې د کره کتنې موثر جريانونه رامنځته شوي وو او ډېره فرهنگي شتمني راټوله شوې وه. ((د لرغوني يونان او روم دا فرهنگي شتمني يوازې په هغو سيمو کې محدوده پاتې نه شوه، د هغو تاثيرات نورو سيمو ته هم ورسېدل، په تېره بيا په کره کتنه کې

دا تاثیرات د پر محسوس او څرگند وو. بېلابېلو اروپایي هېوادونو د منځنیو پېړیو له پیل څخه دا تاثیرات راخپل کړل، یو زیات شمېر شاعرانو او لیکوالو، د لیکوالۍ ترڅنګ کره کتنې ته هم مخه کړه.

په زیاتو اروپایي هېوادونو او ژبو کې د (کریټیک - critic) او (کریټیسیم - criticism) اصطلاح وکارېدله، د رنسانس په دوره کې چې اروپا په علمي ډګر کې نوې بریاوې ترلاسه کولې، د (کریټیکوس) نومونه په خپلې پخوانۍ مانا وکارېدله، پر (۱۴۹۲م) کال د (پولیزیانو - poliziano) په نوم یو ایټالوي عالم څرګنده کړه، چې پخوانیو ((گراماتیکو سانو)) صلاحیت درلود چې په ښه ډول د اثارو کره کتنه وکړي او هغوی یې د (کریټیکوس) په نامه نومولې وو. په همدې دوره کې (گراماتیکووس)، (لارښود)، (کریټیکوس)، (کره کتونکی) او (فیلولوګ) (ژبپوه) نومونې ټولې د یو بل پرځای کارېدلې. وروسته بیا (هیومانیسټاتو) (بشرپالو) د (کریټیک) او (کرتسیزم) نومونې په ځانګړي ډول د لرغونو متونو د سمون او کره کولو په مانا وکارولې. لکه څنګه چې د اوولسمې پېړۍ د لیکوالو له ډلې څخه د (کاسپرشوپ - kaspar schoppe) په نوم یو لیکوال څرګنده کړه، چې د (کریټیک) دنده یوازې د لیکوالو د اثارو سمون او کره کول دي. (کرتیزم) یې د ارواپوهنې له اساساتو پیل کړ. په دې ډول په نورو اروپایي هېوادونو کې له هغې جملې څخه په ایټالیا او نورو کې د (کرتسیزم) نومونه د هغوی له ژبنيو

غوښتنو سره سمه وکارېدله. تر نولسمې پېړۍ دا کلمه په انفرادي ډول د ځينو ليکوالو او وروسته په ډله یيزه ډول د زياتو ليکوالو له خوا وکارېدله.

په المان کې د (کانت) (۱۷۹۰) د اشارو په يوه عبارت کې د (Kriticism) اصطلاح وکارېدله، (شلنگ) بيا د (کرتسيزم) اصطلاح پر (۱۷۹۲م) کال په فلسفي مفهوم وکاروله.

(جاکوبي Jacobi) پر (۱۸۰۱م) کال، (هيگل) پر (۱۸۱۴م) کال د (kriticismus) اصطلاح د فلسفې په برخه کې د يوه خاص مفهوم لپاره وکاروله.

د نولسمې پېړۍ په وروستيو کې (الوس ريل Alois Riehl) د دې نومونې پر کارونې لاس پورې کړ.

(لسينگ، هرډر او شينگل) هر يو خپل ځان ته (کرتیک) وايه. (شينگل او آدام مولر Adom muller) ادبي کره کتنې ته زياته پاملرنه وکړه.

د رنسانس دوره په حقيقت کې هغه دوره ده چې اروپايي ټولنه يې له ډېرو سياسي، ټولنيزو او فرهنگي بدلونونو سره مخ کړه او يو ځل بيا د پروژوازی دې نوي فرهنگ اروپايي ټولنه د يوناني فرهنگ او علم خواته کش کړه. په لرغوني ادب کې د بشرپالو څېړنې او هغه فکري او صنعتي اصطلاحات چې په دې وخت کې رامنځته شول،

ددې دورې د مفکرینو فکريې د ازاد تفکر لوري ته بوته، پر ټولنيزو اخلاقو او نورو برخو بيا کتنه وشوه، په علمي ډگر کې هم تجربه يي حکمت ته ډېر پام وشو. ايتاليایي هنرمندانو لکه (ليوناردو داونچي، ميکانجلو او رافايل) د ذوق او بنکلا ډېره پالنه وکړه، همدا رنگه بشرپالو هم د رنسانس له پوهې سره سم نوې کره کتنه رامنځته کړه، په تېره بيا د لغوي او متني کره کتنې بنسټ يې کېښود، نه يوازې (وارچي، کاستل او ترو) د ايتاليا مخورو د شعر او هنر په باب د نړيوالو پوهانو نظريات وڅېړل، بلکې هالنډي (ارسموس) او نورو هم کره کتنې او د متنونو څېړنې ته ډېره پاملرنه وکړه، همدا کره کتنه او څېړنه ددې سبب شوه چې د اروپا کلاسيک ادبيات ډېر مثمر شي او د هغو په لمن کې د (مولير، کرنې، راسين، شکسپير، داديدن) او نورو په شان لوی ليکوال راټوکېږي او نوميالي شي. دې ادبياتو په حقيقت کې د روم او يونان له فرهنگي شتمنيو الهام اخيسته او د رنسانس دورې د نوښتگرو هلو ځلو ثمره وه.

په هغه پړاو کې چې (فرانس بېکن) د (ارستو) له تفکر څخه د غربي نړۍ د ازادۍ هڅه وکړه، د رنسانس تر تاثير لاندې کلاسيک ادب لاهم د ارستو د (شعر فن) او دده نورو تفکراتو ته د تعجب په سترگه کتل. ددې دورې کره کتنه لاهم د رنسانس پر لاره روانه وه، د (بېکن او دکارت) نظرياتو لا پرې کوم اغېز نه و کړی. په فرانسه کې

ددې پړاو نوميالی کره کتونکی (بوالو) و. دی د (لافونتین، اسکین او مولیر) په شان یو ښه شاعر هم و. هغه پر پخوانیو قواعدو، په تېره بیا د (ارستو) (د شعر فن) باندې ټینګار کاوه او استدلال یې کاوه، چې دا کار ځکه باید عملي کړو چې د ارستو اصول او قواعد له عقل او منطق سره موافق دي. هغه داسې ګڼله چې په هنر کې د پخوانیو پوهانو د لارې څارنه کولای شي، مورې حقیقت او ښکلا ته ورسوي. د پخوانیو پوهانو د لارې د تعقیب سپارښتنه رومي شاعر (موراس) هم کوله.

په انگلستان کې په (بوالو) پسې، (الکساندر پوپ) هم ددې نظریې ملاتړ وکړ او د کره کتنې په باب یې په یوه منظومه رساله کې خپل نظر څرګند کړ. وروستی سړی چې د پخوانیو پوهانو د ذوق له پلوی څخه یې ګټه پورته کړه هغه (ګوتشد) المانی و.

ده د فرانسوي ادب ځانګړتیا ستایله. دی د (لایپ نیتس وولف) د افکارو تراغېز لاندې و. د شعر او خطابې هنر په باب یې یو کتابګوتی هم ولیکه. (ګوتشد) په دې نظر و؛ چې په شعر او ننداره کې باید له نامعقولو او ناباوره شیانو څخه ځان لرې کړو او حقیقت ته باید مخه کړو. په ډاډ سره ویلای شو چې په دې برخه کې د (بوالو) نظریاتو پرده اغېز کړی و، د هغه نظریاتو جنجالونه راوتوکول او د پخوانیو او نوښتپالو ترمنځ د ناموافقو نظرونو له څرګندېدو سره سره، ورو ورو نوې پوهې د ادب د خاوندانو پراخو او افکارو

خپل اغېز وښنده. په اتلسمه پېړۍ کې پر دوديزې روزنې ټينگار عملي بڼه خپله نه کړه او د فرانسې انقلاب ته تر نږدې وختونو پورې دې فکر پر شدت سره دوام پيدا کړ. په دې دوره کې د اروپا د پوهانو نظريات په کره کتنه کې د نويو افکارو د ټوکېدو سبب شول. د ساري په توگه د (تامس هابز، جان لاک او کندياک) د نظرياتو پر بنسټ، زياتره پر حس او تجربې ډډه ولگول شوه، د (لايب نيتس او د کارت) د نظرياتو له مخې عقل ته ډېره پاملرنه وشوه او د ايتالوي کره کتونکي (ويکو) له ليدلوري بيا د بنکلا پوهنې قضاوت ته ډېر ارزښت ورکړ شو. دی پوه شو چې دا ډول قضاوت يو ډول پېژندنه ده چې له استدلالي معرفت او تجربه يي معرفت سره توپير لري او د هرې ټولنې هنر نه شي کولای بنکلو قضاوتونو او دوديزو طريقو ته تسليم شي. البته ددې نظر پر وړاندې مخالفتونه پيدا شول. (ولتر) ددې دورې په ادبياتو کې د مبارزې رنګ ورزيات کړ، سربېره پر دې يې د روښنفکرۍ دورې له ژوندون سره د هنر اړيکي ټينګ کړل. (ديدرو) کره کتنه او ادب د ټولنې او اخلاقو د خدمت لپاره وگومارل، الماني کره کتونکي او ليکوال (ليسنګ) بيا د (ديدرو) د لارې د تعقيب ترڅنګ د پخوانيو پر وړاندې ودرېد او د فکر د ازادۍ لپاره يې مبارزه پيل کړه او (نيکلمان) بيا په دې نظر و؛ چې هم اقليم موثر دی او هم ټولنه. دا ډول افکار البته د هغه وخت په اروپايي ټولنه کې دود وو او د کره کتنې پر جوړښت او تحول يې

سخت اغېز وکړي. (نيکلمان) د لرغوني يونان هنرمندانه ساده والی او همدارنگه د هغه عظمت د ازادۍ زېږنده گڼل او هغه ته يې د هنري ايډيال په سترگه کتل. د همدې تعبير پر بنسټ، د روښنفکرۍ پر او د ظلم او خرافاتو پر وړاندې ميدان ته ودانگل. (ولتر، روسو او شيلر) هم ددې ډول فکر ملاتړ کاوه او د فرانسې لوی انقلاب د دوی هيلې تمثيل کړي.

(رنه ولک) چې (د نوي نقد تاريخ) په نامه يې په پنځو ټوکونو کې يو څو زره مخيز غټ اثر ليکلی، وايي چې: ((د اتلسمې پېړۍ له نيمايي او د (۱۸۳۰م کال) تر لومړۍ لسيزې پورې د مهال ټول اساسي مسایل چې لا اوس هم مور ورسره مخامخ يو، نوې کره کتنه يې رانغاړي. دا هغه دوره ده چې په هغې کې د نوې کلاسيکې کره کتنې اډانه، په هغه بڼه چې له پخوانيو دورو څخه په ميراث پاتې وه او په شپاړسمه او اتلسمه پېړۍ کې يې په فرانسه او ايتاليا کې پراختيا موندلې وه، وپاشل شوه. دا د نويو افکارو او تمايلاتو د ظهور زمانه ده چې د نولسمې پېړۍ په پيل کې د رومانتيکي غورځنگونو په بڼه کې څرگند شوي وو.)) (۳۵:۳۲).

په المان کې د (کانت) نظرياتو کره کتنه غښتلې کړه، هغه خپل نظريات د عقلي استدلال پر ستونو ودرولي وو. خو (ژان ژاک روسو) پر ذوق ډډه لگوله. ددې وضعې په پايله کې د (رومانتيزم ښوونځی) رامنځته شو. رومانتيزم، د معمول تصوير پر خلاف نه گل و نه

پتنگ او نه شاعرانه منظري سره ارتباط لري او نه تشو خيالونو سره. دا داسې يو بنوونځی دی چې د ژوند واقعیتونو ته گوري او نړۍ ليد يې پرتاکلې فلسفې او رښتینې تعبير او تفسير ولاړدی. په هر ډول د (کانت او فينمته) نظرياتو د رومانتيزم بنوونځي په جوړونه کې اساسي نقش درلود او (هنرد هنرلپاره) نظريه تريوه حده د (کانت) پر نظرياتو ولاړه وه. د المان دوه ستر شاعران (شيلر او گویتة) له دې فلسفې څخه برخمن شول او (شلایرماخر) هم د رومانتيزم په پراختيا کې د پام وړ ونډه درلوده. د رومانتيزم جنجال تر (۱۹) پېړۍ پورې وغځېد او دامهال د نويو بنوونځيو په راتوکېدو سره غلی شو. د (شوپنهاور) د نظرياتو تراغېزې لاندې چې ويل يې، مور هېڅکله له بهر څخه د شيانو پر حقيقت نه پوهېږو، هر څومره چې زياته پلټنه وکړو کوم څه نه رسېږو، خو الفاظ او خيالونه چې ژوند ته د فريب له دام پرته بل څه نه دي او دې ته ورته نور نظرونه او همدارنگه د هغه د شاگرد (هاتمان) فکر، د سمبوليزم بنوونځی رامنځته کړ. دې بنوونځي، د عقلي درک پر وړاندې حساسيت او احساس ته اهميت ورکاوه او دې کار د (شوپنهاور او هاتمان) له نظرياتو الهام اخیسته، رمز او کنایو ته ددې بنوونځي پاملرنه ځينې شاعران بدبينۍ او تشو خيالو ته راکاږل او وروسته د (فروید) د نظرياتو له امله خبره (سوررياليزم) ته ورسېدله.

په سور ریا لیزم پسي په اروپا کې نور ښوونځي لکه (گزستانسیالیزم)، دادایزم، ریالیزم، ناتوریالیزم) او گڼ نور ادبي جریانونه او د کره کتنې بهیرونه راوتوکېدل. دې بهیران تر شلمې پېړۍ پورې دوام وکړ. په شلمې پېړۍ کې په نړۍ کې ډول ډول حوادث پېښ شول. په نړۍ کې گڼ شمېر خونړي جنگونه وشول، سیاسي، ټولنیز، پوځي او نور ډول ډول بدلونونه رامنځته شول، بشر د علم او تخنیک په برخه کې ډېر زیات پرمختگ وکړ. ادبیاتو هم په تېره بیا په غربي نړۍ کې، چې د ډېرو سیاسي، اقتصادي او ټولنیزو بدلونونو شاهد ه وه، د (۱۹) پېړۍ تر پایته رسېدو مخکې نوي بڼه خپله کړه. په دې خاطر چې د سمبولیزم، ریالیزم، سور ریالیزم او نورو په شان ښوونځي او ادبي جریانونه، چې یوه غټه برخه یې اوس، په ادبي مشاجرو کې مطرح ده، جریان لري. دې حالاتو نور حوادث وزېږول، طبیعي خبره ده چې دې حالاتو پر کره کتنې هم خپل خپل تاثیرات درلودل. په دې پېړۍ کې یو زیات شمېر کره کتونکو د کره کتنې پر ارزونې او د اشارو پر تحلیل لاس پورې کړ. دا نظریات که څه هم یو څه پخوانیو نظریاتو متاثره کړي وو، له بل پلوه یې پخوانۍ تجربې بډایه کړې او یو شمېر نوي شیان یې کره کتنې ته وړاندې کړل. وخت لا اوس هم ددې نظریاتو ټینګښت او دوام ته منتظر دی. د منلو او یا نه منلو په برخه کې یې باید له ډېرې بیړۍ کار وانه خیستل شي. یو ویشتمی پېړۍ ته باید انتظار

وايستل شي، چې کوم يې گټور او موثر گڼي. تجربو بنودلې ده چې د تېرو پېړيو کره کتنې او نظرونه هم د هغوی پر خپل وخت او چاپيريال کې له ستونزو او نيمگړتياوو خالي نه وو، خو دې سره سره د هغوی په منځ کې داسې کره کتونکي وو، چې د ادبياتو او کره کتنې په پراختيا کې يې خپله ونډه واخيسته او ځان ته يې لاره خلاصه کړه. د هغوی کار او زيار معاصرانو ته هم د منلو وړ شو او د لويو کره کتونکو په توگه وځلېدل. ددې مسلې د پلي کېدو يوه وسيله په شلمه پېړۍ کې د انساني اړيکو پراختيا او ماشيني وسايلو وده وه.

د يادونې وړ ده چې په شلمه پېړۍ کې د ډول ډول او پېچلو حوادثو حالت، نه يوازې د بديعي اثارو په دودولو او ټوکولو کې خپل رول درلود، بلکې د کره کتنې د ډولونو او طريقو د څرنگوالي په برخه کې يې هم رول درلود. غالباً د نړۍ په گوټ کې چې يو ادبي بنوونځی او يا کره کتنيز جريان رامنځته شوی، تاثير او غبرگون يې پر ډېر لږ وخت په خپل ځای کې څرگند شوی او له هغو سره نوي مسايل يوځای شوي دي.

د شلمې پېړۍ د کره کتنې له ځانگړتياوو څخه يوه داده، چې د دې پېړۍ کره کتنه دا مشخصوي، چې د ادبياتو د پخوانيو لويو ليکوالو نشتوالی او هغوی ته د مراجعې تشيال دی. په حقيقت کې د تېرو پېړيو پر خلاف چې د (پوپ، بوالو، سنت بوو، بيلنسکي) او

نورو اکثر و مثالونو د تېرو ليکوالو د ځواکمنۍ يادونه کوله، هغه کره کتنه چې جريدو، اوونيزو او مياشتنيو کې خپرېده او کله کله يې هغه د مبارزې کره کتنې په نامه يادوله، د يو نوي جمهوري فکر بنسکارندويه شوه. په دې کره کتنه کې پخوانيو ته د مراجعت او فرصتونو د تساوي نشتوالی، ځينې ادبي مشا جرې د کره کتنې له دايرې څخه وويستلې. له کره کتنې څخه دا ډول انگېرنه په واقعيت کې درومانیک بنوونځي له فکره الهام اخلي.

په شلمه پېړۍ کې د کره کتنې يوه بله ځانگړنه، تطبيقي اړخ ته تمايل دی. د شلمې پېړۍ پر کره کتنې د تطبيقي روح غلبې علت د روابطو پراخوالی، ژباړې، د رسنيو او نورو تبليغي ذريعو زياتوالی دی.

ددې پېړۍ د کره کتنې بله ځانگړنه د فلسفې او ټولنيزو بنوونځيو اغېز دی.

کله چې شعر ددې ډول بهيرونو تر اغېز لاندې راشي، کره کتونکی وغواړي او که نه، په يوه يو ډول به يې تحليل، ارزونه او قضاوت ددې ډول تمايلاتو تر اغېزې لاندې راځي. نو ځکه خود شلمې پېړۍ کره کتونکی ددې پر ځای چې په ټوليز ډول واقعيتونه وويني، د ادبي پديدو په څېرنه کې د خپلو عقايدو او افکارو تر اغېزې لاندې راځي. غالباً داسې کره کتنې ته لاره او اړېزې چې يوه لوري ته به ژمنتيا ولري. لکه څنگه چې په ځينو برخو کې د وخت د

اخلاقي، ټولنيزو، ارواپوهنيزو او فلسفي بنوونځيو تر تاثير لاندې ده، نو ځکه خو د نوي عصر له فکري او علمي جريانونو پرته د شلمې پېړۍ پر کره کتنه پوهېدنه گرانه ده.

ښه به وي چې ددې پېړۍ کره کتنه د لويديزې نړۍ د کره کتونکو له نظره مطالعه کړو. چې دوی په دې برخه کې څه وايي.

شلمې پېړۍ ته نږدې د کره کتنې په ډگر کې په انگلستان کې د (ماتيو ارنولد) (۱۸۸۸م) تعليمات څرگند وو. د ده بل هېوادوال (والستر پاتر) (۱۸۹۴م) هم په دې برخه کې ښه شهرت درلود. (ارنولد) شعر ته ډېر ارزښت ورکاوه، هغه فکر کاوه چې شعر د انسان د ژوندانه ترجماني کوي. هغه کره کتنه د انسان د فکر محصول گڼله او له کره کتونکي څخه يې هيله کوله چې تل د ځان پېژندنې هڅه وکړي، لوستونکي ته ښه لارښوونه وکړي او خوښي ورته وروښيي. ده هڅه کوله د پخوانيو او معاصرو کره کتونکو د نظرياتو ترمنځ انډول وساتي. (ارنولد) په کره کتنه کې د شاعر او ليکوال د ژوند او احوال او همدارنگه د محيط پېژندنه مهمه گڼله او ښکلا ته يې زياته پاملرنه کوله، خو (والتر پاتر) بيا لذت ته ډېر فکر کاوه او (وسوين برن گو) بيا په خپله زمانه کې (هنر د هنر لپاره) مفکورې ترويج ته زيات کار وکړ. په انگلستان کې د شلمې پېړۍ د لومړيو وختونو له کره کتونکي څخه يو هم (جرج سينتوري) و چې تاريخي او تحليلي کره کتنې ته يې پام وکړ، (کاليريج) بيا د ادبي

اثر په کره کتنه کې (تحلیل) ته زیات اهمیت ورکړ او په خپل اثر (له ادبیاتو سره کره کتنیز چلند) کې یې همدا مسله مطرح کړه. دده کره کتنې تحقیقي بڼه درلودله. (تي. ای هارلم) بیا د ناپېيلي یا بې طرفه نقد توصیه وکړه، ده غوښتل ثابتنه کړي چې کره کتنه د ژوندانه یوه مهمه برخه ده، ځکه نو باید د ژوندون ورځنیو اړتیاوو ته ځواب ووایي.

(تي، اس، الیون) بیا په خپل کتاب (د شعر او کره کتنې گټې) کې خپل نظر د کره کتنې په باب بیان کړ، هغه نه یوازې کره کتنه د معاصرینو د اشارو د نقد، بلکه د پخوانیو لیکوالو د کره کتنې لپاره هم لازمه وگڼله. د ساري په توگه د (ارستو) په باب یې ولیکل: ((فکر کوم د شعر په باب د ارستو هغه لیکنې چې تر مورېه رارسېدلې دي، د یونان د تراژیدي د لیکوالو په باب یې زموږ درک لاپر ژور کړی دی.)) (الیوت) په شعر کې انځور ته ډېر ارزښت ورکاوه. د انځور ترڅنګ یې عاطفه هم مهمه گڼله. دی سره له دې چې د معاصرې نړۍ سړی دی، د خپلو معاصرینو پام د پخوانیو شاعرانو شعر ته اړوي او له هغو سره د اړیکو پر ټینګولو ټینګار کوي.

(ورجنیا وولف) (۱۸۸۲-۱۹۴۱م) په کره کتنه کې په دې نظر و، چې د یو هنري او ادبي اثر اهمیت په هغه حالت او احوال کې نغښتی چې دا اثر په کې منځته راغلی دی.

د اثارو پر تاريخي ارزښت سربېره يې د اثر بنسټگريز تاريخ ته هم پام کاوه.

په فرانسه کې کره کتنې د هغې د پخوانۍ غښتلې سابقې له امله په شلمه پېړۍ کې نوره وده هم وکړه.

د شلمې پېړۍ په پيل کې د (برونه تير، اميل فاگه، ژول لومتر، اناتولي فرانس او گوستاولانسون) نومونه د هر چا په ژبه گرځېدل. (گوستاولانسون) تاريخي او علمي کره کتنې ته ډېره پاملرنه کوله. (اميل فاگه) د فرد حال او د هغه خوی او خلق ته پر پاملرنې ټينگار کاوه. هغه په يوه اثر کې د ليکوال اخلاقي او رواني شېبو ته پاملرنه کوله. (رمي دوگورمون، پيرلاسر او ژلوستر) د فرانسې نور مهم کره کتونکي وو. پر دې سربېره د (ژان پل سارتر) نوم هم د يادونې وړ دی. هغه په کره کتنه کې د يوزيات شمېر ادبي ټولنو پام ځانته راواړوه او ((ادبيات څه دي؟)) نومي اثر کې يې ليکوال او کره کتونکي ته د تعهد او التزام اړتيا روښانه کړه. پر پورتنيو کره کتونکو سربېره (اندره مالرو، البرکامو، اندره ژيد) سره له دې چې لوی او با اعتباره ليکوال وو، کله کله يې کره کتنه هم کړې ده.

په (اسپانيا) او (ايتاليا) کې که څه هم ادبي کره کتنې خپل شور وځوږ درلود، خو د ځينو نورو هېوادونو په انډول ډېره قوي نه وه. په تېره بيا د فرانسې، المان او امريکا په انډول. په دې هر هېواد کې ډېر ځواکمن کره کتونکي وټوکېدل. په اسپانيا کې کره کتنه د

هومانیزم یا بشرپالنې د روح تر اغېزې لاندې وه. په ایټالیا کې بیا کره کتنې نسبتاً زیات قوت درلود. په ایټالیا کې (بندتو کروچه، جوانی جنتله) نومیالي کره کتونکي وو. په تېره بیا (کروچه) د ایټالیا کره کتنې کې نوې ساه پو کړه. که څه هم د (کروچه) نقد فلسفي اړخ درلود، خو بنکلا پېژندنې ته یې هم ډېره پاملرنه وکړه.

په شلمې پېړۍ کې په المان کې کره کتنې بیا خپلې ځانگړنې لرلې. په پیل کې کره کتنې د (ناتوریا لیزم) پر لیدلوري ولاړې وې. د شلمې پېړۍ په پیل کې (ینرش هارت، ۱۸۵۵-۱۹۰۶) نوم چې اصلاً شاعر او لیکوال و، د کره کتونکو په نوملړ کې راغی. دده ورور (بویوس هارت ۱۸۹۰-۱۹۳۰) د ناتوریا لیزم پر اساساتو د ادبیاتو څېړنه کوله. د (هرمان بار ۱۸۶۳-۱۹۴۳) په فعالیتونو سره د ناتوریا لیزم اساساتو او اصولو ته زیان ورسېد، د (رومانتیک، سمبولیزم، تعبیر پالنې) او دې ته نور ښوونځي راوټوکېدل او ادبي کره کتنه د نوي رومانتيک ښوونځي اساساتو ته داخل شوه.

(شپتله) او (شتفن گيورگه) په ادبیاتو کې د لویو قالبونو او مضمونونو په لټه کې شول. د (الکساندر شرودر) او (ویلیم شولیس) په شان نورو کره کتونکو د شعر، کیسې او نندارلیک پر کره کتنو پیل وکړ.

د دویمې نړیوالې جګړې په پایته رسېدو او د المان تر تجزیې وروسته له شک پرته که کتنه په یوه حالت کې پاتې نه شوه، ادبي کره کتنه پر بېلابېلو لید لورو و وېشل شوه.

ادبي کره کتنه په امریکا کې د شلمې پېړۍ له پیل څخه زیات اهمیت حاصل کړ. د (نوي نقد) یا تخلیقي نقد په باب د (جویل سپینګارن، (۱۸۷۵-۱۹۳۹) نظریاتو خپرېدل د هیومانیزم انګېرنې غښتلي کړي او د (نوي هیومانیت) مفکورې پلویان د نویو معیارونو د پیدا کولو په لټه کې شول. د (ه.ل. نکن) په نامه یو نومیالی کره کتونکی په دې نظر دی چې: ((ژوند لکه څنګه چې دی باید همغسې انځور شي)) د نومیالیو کره کتونکو په ډله کې یو (عزراپاوند) دی، او (ا. مک لیش) هم کولای شو په دې ډله کې حساب کړو. (مک لیش) د خپلو نورو نظریاتو ترڅنګ هم له یوې خوا د تخیل پر ارزښت ټینګار کاوه او له بلې خوا یې داسې انګېرله چې د شعر د لټې په خاطر د انسان د ټولو هڅو هدف دادی چې د هغه ماهیت باید پیدا کړي. هغه (د شعر او تجربه) په نوم په خپل اثر کې د شعر د ژوندانه لپاره تخیل ته زیات ارزښت ورکوي.

(مک لیش) د شعر او نورو ادبي ډولونو د کره کتنې په برخه کې د شکل او مانا پیوند په پام کې نیسي. له همدې کبله هغه وایي، ناشونې ده چې کره کتونکی په شعر او یا بل هنر کې مانا ته د رسېدو وسایل، له مانا څخه جلا کړي.

دده په نظر د وسايلو همدا نفس دی چې مانا تضمینوي.

په واقعیت کې په ادبي کره کتنه کې د (عرزا پاوند، مک لیش) او (الیوت) نظریات د (ریچاردز) له نظریاتو سره ورتوالی لري، خو دې سره سره یې د ادبي کره کتنې په باب کتاب (د ادبي کره کتنې اصول) کې لیکلي چې ارزښتونه کولای شو د ارواپوهنې په وسیله وپېژنو. البته له ارزښت څخه دده مقصد انساني تجربې دي. کېدی شي ادبي وي او یا نورې. لکه څنگه چې مویادونه وکره ده د ارزښت مسالې ته ډېر پام وکړ، په خپل کتاب کې یې له ارزښت سره د نقد اړیکې مشخص کړل.

په هر حال (ریچاردز) د ادبي کره کتنې په برخه کې څرگند رول ولوباوه. کوم څه چې دده په نظریاتو کې راڅرگند شول او د ادبي کره کتنې په اصولو کې د ارزښتونو د نظام یو ډول فلسفه ترې جوړه شوه، همدا نظریه (عرزا پاوند) او (الیوت) د یوه تحلیلي نقد په توګه څرګنده کړه.

د امریکا په ادبي ټولنو کې د (عرزا پاوند) انتقادي کتنې په تېره بیا تر لومړۍ نړیوالې جګړې دمخه مهال زیاتې پراخې شوې. ده د (رومانس روح) په نامه په خپل لومړني انتقادي اثر کې د (ریچاردز) د وینا اساسي جوهر په ساده ډول انځور کړ. په واقعیت کې (ریچاردز، پاوند) او (الیوت) په امریکا کې د (نوې کره کتنې) د بنسټونو اصول او مبادي په خپلو ځانګړو بیانونو سره رامنځته

کرل. دیادونې وړده چې د (پاوند) کره کتنې زیاتره عملي بڼه درلودله، نو ځکه خود امریکاد ځوانانو ترمنځ زیاته دود شوه او د منلو وړ وگرځېده. ددې ترڅنګ، هغه طریقه چې په کره کتنه کې د (ریچاردز، پاوند او الیوت) له خوا وکارېدله، دا وه چې کره کتونکی باید د یو اثر د پېژندنې لپاره خپله اثر ته ډېره پاملرنه وکړي، نه هغه چاپېریال ته چې دا اثر په کې توکېدلی دی. ځینې نورو کره کتونکو لکه، (تیت آری، بلاکمر او کنت برک) زیاتره د شعر قالب او ظاهري بڼې ته کتل، ځکه (بروکس) او (وان دیک) ددې ساحې ځینو خپرونکو پورتنی اصول د قالب پالنې اصول ګڼل. یو بل امریکایي کره کتونکی بیا ادبي اشار د سیاسي او ټولنیزو مسایلو له نظره څېړل، خو (وی. ال پارینګون) بیا ادبیات د ولسواکۍ د معیارونو له مخې سنجول. ځکه نو په امریکا کې د ادبي کره کتنې جریانونو د ځینو نورو کره کتونکو په رامنځته کېدو سره، له مشخصو ځانګړنو سره دوام پیدا کړ. ((۲۱: ۴۱-۵۱).

ب- کره کتنه په ختیځ کې:

په غربي نړۍ کې د مذهبي افکارو او له مذهب څخه د ناسمو تعبیرونو حاکمیت که څه هم نړۍ نږدې یوه زریزه په تیاره کې وساتله او دې بهیر تر نسانس پورې دوام وکړ، خو شرقي نړۍ په تېره بیا اسلامي نړۍ له دې تیارو څخه تر ډېره حده لرې پاتې شوه. په اسلامي نړۍ کې بیا عربي نړۍ تر ټولو زیاته مطرح ده، دلته غواړو د عربي نړۍ ته تم شو.

۱- کره کتنه په عربي نړۍ کې:

کره کتنه په ختیځ کې اوږد تاریخ او تسلسل لري. دا تسلسل لکه د عربي نړۍ په شان غوڅ شوی نه دی. په تېره بیا په عربي نړۍ کې تر اسلام دمخه او وروسته او بیا هم د اسلامي دورې په بېلابېلو پړاوونو، سیمو او واکمنیو کې کره کتنې خپل شتوالی ساتلی دی، چې مخکې موږ څه ناڅه رڼا پرې واچوله او د مهمو کره کتونکو نومونه مویاد کړل. په ختیځه نړۍ کې په سوونو ژبې او تمدنونه دي، چې د کره کتنې په برخه کې پر ټولو بحث کول د یوه اثر یا څو کتابونو له اوسپنې څخه وځي، خو دلته غواړو هغه ژبې او ټولنې چې له کلتوري، ژبني او ادبي پلوه زموږ له کلتور، ژبې، ادبیاتو سره څه ناڅه ارتباطات لري، په معاصره یا اوسنۍ دوره کې ددې ژبو د کره کتنې پر څرنگوالي او د کره کتنې پر مخکښانو لنډه رڼا

واچوو. لومړی راځو د عربي نړۍ په تېره بیا د دوی د وینستیايي پېر
کره کتونکو ته.

له هغو ادیبانو او کره کتونکو څخه چې د عربو د بیا وینستیا پېر
د ادبي کره کتنې د بشپړتیا او پرمختیا غورځنگ مخکښان بلل
کېږي، ځینې په لاندې ډول درپېژنو:

۱- احمد فارس الشدياق:

(۱۸۰۵-۱۸۸۷م کلونه) د احمد فارس د ژوند کلونه دي. (فارس
بن يوسف الشدياق) د لبنان د (بعشقوت الکسروانيه) په کلي کې
زېږېدلی دی، له (عين ورقه) مدرسې څخه فارغ شوی. د عمر پر لسم
کال يې شعر ووايه او ډېر هغه کتابونه يې چې د پلار په کتابتون کې
وو، په غور او مينه ولوستل. ډېر بېوزلی و او د کتابونو د نسخو د
ليکلو په اجوره يې گوزاره کوله. کله چې امريکايي عيسوي
دعوتگرو د هغه د پوهې او اوزه واورېده، مصر ته يې وروغوښت چې
عربي ورزده کړي. په مصر کې هم پر زده کړه بوخت شو او د ((الوقائع
المصريه)) د عربي څانگې د ليکنې کار هم وروسپارل شو. بيا له
مصره پر (۱۸۳۴م) کال (مالتا) ته د امريکايانو په مدرسه کې د
زده کړې او د هغو د خپرونو د تصحيح لپاره ولېږل شو. هلته يې د
مالتا پر تاريخ کتاب وليکه، بيا د کيمبرج پوهنتون د انجيل د
ژباړنې ټولنې، لندن ته وغوښت، هلته يې د دغه کتاب په ژباړه کې

برخه واخيسته او د انگرېزي ټولني په هکله يې څېړنې وکړې. بيا پاریس ته ولاړ او هلته يې فرانسوي او انگرېزي ژبې ښې زده کړې. له پاریس څخه نورو اروپايي هېوادونو ته ولاړ او خپل يونليک ((کشف المخبا عن فتون اوربا)) يې وليکه. دغه مهال يې د ((الساق علی الساق فی ماهو الفاریاق)) په نامه کتاب هم وليکه. په پاریس کې يې د عثماني پاچا عبدالمجيد په مدح کې قصيده وويله، هغه وروغوښت، خو دغه مهال د تونس ((باي)) (د تونس مشر واکمن) په پاریس کې پرې پېښ شو، د هغه په مدح کې يې د عربي نامتو شاعر کعب بن زهير په تقليد قصيده وويله. کله چې هغه خپل هېواد ته ورسېد، وروپې غوښت او ډېر عزت يې ورکړ. هلته په رسېدو سره د ((الرائد التونسي)) رسمي جريدې د ليکنې ډلې مشر وټاکل شو او د اسلام پر سپېڅلي دين هم مشرف شو، بيا د (احمد فارس) په نامه ونومول شو او په ټولو عربي هېوادونو کې يې په پوهه او ادب کې نوم وايست. بيا د (آستاني) عظمی صدارت وروغوښت او پر (۱۸۲۰م) کال هلته ورسېد. هلته يې ډېر درناوی وشو او د ((الجوائب)) په نامه ورځپاڼه يې راوايستله. پر (۱۸۸۷م) کال په آستانه کې مړ شو، خو د هغه له وصيت سره سم د بېروت په يوه هديره کې خاورو ته وسپارل شو.

د شدياق په ليکنو او نظريو کې بنسټپالنه ليدل کېږي. د ژوند ناخوالو ډېر ځورولی و. پر هغه چا چې دی يې تنگاو، ډېر په غوسه

کېده او کلک غچ به يې ځنې اخیسته. هغه پر پورته یادو شویو کتابونو سربېره نور ډېر کتابونه هم لیکلي دي.

الف- ټولنيزه کره کتنه يې: (حنافخوري) وايي: شدياق سودايي مزاجه و. د خلکو عیبونو او ناوړو کارونو ته به يې حُلق تنگېده او خوراوه به يې، خو چې ملنډې به يې پرې ووهلې، خوښ به شو، وايي چې دده پلار او نور خپلوان عثماني دولت فراري کړي وو، ځمکې يې ور ضبط کړې وې او له ډېرو کړاوونو سره يې مخامخ کړي و، له دې امله دی هم له واکمنو څخه د غچ اخیستنې په لټه کې وو او څنگه چې ځنې وېرېده، د هغو خدمت يې د زړه له اخلاصه نه کاوه. له ديني عالمانو سره يې هم نه وه جوړه، ځکه هغو دده د رايو او تمايلاتو مخالفت کاوه، له بله پلوه څنگه چې يې د خپل هېواد وروسته پاتيوالی د اروپايي هېوادونو له پرمختياوو سره پرتله کړ، نو يې خپل قلم کره کتنې ته وگوماره.

د شدياق کره کتنه، افرادو او ټولني دواړو ته متوجه وه، هغه به خپلې خبرې په جرايدو کې د ((جمل ادبیه)) تر سرليک لاندې تل په ((من الناس)) پيلولې او د خلکو پر ناوړه خويونو او دروغو ويلو او داسې نورو شيانو به يې نيوکې کولې. د کورنيو په اړه د هغه دا رايه وه چې بسځه د نر له استبداده وژغورل شي او اولاد د والدينو له ناپوهۍ، او همدارنگه په روزنه کې د هغو له ناسمو کړو وړو ازاد

شي. بنځې د (شدياق) په اند د لوی څښتن يو غوره مخلوق دی، د ژوندانه کچه يې بايد لوړه شي او په ګټورو پوهنو وپسولل شي.

څنگه چې يې په لويديځ کې ليدلي وو، چې علم، ښوونه او روزنه هلته پرمخ تللي، نو هيله يې لرله چې دده په هېواد کې هم علم، ښوونه او روزنه هغسې وي، ځکه يې پر خپل هېواد مسلط جهل غنده، تل به يې د خپلو ليکنو له لارې په لويديځ کې د علمي پرمختياوو معلومات خپرول او خپل ولس به يې د هغه ځای له نورو اکتشافاتو خبراوه.

ب- ادبي کره کتنه يې: (شدياق) له ادب سره ډېره مينه درلوده او د لرغوني او نوي ادب په اړه يې بشپړ معلومات درلودل. له تقليدي بنديزونو څخه بېزار و، پر دې اساس يې د عالمانو او اديبانو پر مروجو اسلوبونو نيوکې کولې، که څه هم دی په خپله نه دی بريالی شوی چې په خپلو ځينو منظومو او منثورو اثارو کې له هغو څخه ځان وژغوري.

څنگه چې هغه په خپلو سفرونو کې د لويديزو ادبياتو او اروپايي ليکوالو د اندونو او تعبيرونو په هکله معلومات ترلاسه کړي وو، نو يې د عربي ادبياتو پر پخوانيو طريقو او متداولو اسلوبونو نيوکې کولې او د عربي نحوې، د هغې له سختو او

مشکلو طریقو، د بیان او بدیع او د هغو د اړوندو صنایعو له بې
گټې اسلوبونو څخه یې ناخوښي څرگندوله.

هغه په خپلو لغوي کتابونو کې ځانته بېله لاره غوره کړې وه او د
کلمو ماناوو ته یې ټول پام اړولی و. د کلمې اصل او مانا او د توري
عام مدلول او خصایص به یې پلټل او په دې توګه د ډېرو لغتونو پر
اسرارو داسې پوهېده چې نور ډېر لږ عالمان به پرې پوهېدلي وي.

هغه شعر د مناسباتو له بندیزونو او پخوانیو اسلوبونو څخه
ازاد او ه. له دې امله هغه پر شاعرانو ځور وونکې نیوکې کولې، خو
دې سره سره یې بیا هم ځان له همغو مناسباتو ازاد نه شو کړای.

د نشر پر پخواني دودیز شکل یې هم کلک بریدونه کول او له
پخواني شکل څخه یې د نشر د ازادولو هڅه کوله.

۲- شيخ ابراهيم يازجي:

شيخ ابراهيم يازجي له (۱۸۴۷-۱۹۰۶م) کلونو پوري ژوند کړی دی. د نوميالي پوه او ليکوال، (شيخ ناصيف يازجي) زوی دی. په بيروت کې زېږېدلی. تر تحصيل وروسته يې پر (۱۸۷۲م) کال د ((النجاح)) په نامه جريده راوايستله، بيا له عيسويانو سره (نهه کاله) د (انجيل) د عربي ژباړې پر سمون بوخت شو او د دې ترڅنگ يې د عيسوي پادريانو په غوښتنه د لغتونو کتاب ((الفرائد الحسان من قلائد اللسان)) پر ليکلو پيل وکړ. د بيروت په (بطيرکيه) مدرسه کې يې د ښوونکي دنده هم ترسره کړه او د دې ټولو چارو ترڅنگ يې بېل بېل کتابونه تصحيح او د پلار ځينې نابشپړ کتابونه يې بشپړ او ځينې يې لنډ او خلص کړل. بيا يې د ((نجعة الرائد)) کتاب وليکه. بيا يې د درېو ډاکترانو په ملگرتيا د ((الطبيب)) په نامه مجله راوايستله، کله چې يې په مصر کې ډېره ازادي وليدله، د ادب او خپرونې د کارقدر، نو اروپا ته يې سفر وکړ او د ځينو اړتيا وړ سامانونو او شيانو تر برابرولو وروسته مصر ته ولاړ. لومړی يې خپل يوه پخواني ډاکتر ملگري سره يوځای د ((البيان)) په نامه مجله راوايستله، خو يو کال وروسته سره بېل شول او بيا يې پر (۱۸۹۸م) کال د ((الضياء)) په نامه مجله خپره کړه او اته کاله يې د خپلې مړينې ترمهاله وچلوله. هغه پر دې سربېره چې

عالم، شاعر، لیکوال، ورځپاڼه لیکونکی او ویي پوه و، کره کتونکی هم و.

هغه ادبي اثار له مانيز او هنري پلوه کره کول او په دې هکله د نظر خاوند او د سلیم ذوق څښتن و.

۳- سلیمان البستاني:

(۱۸۵۲-۱۹۲۵م) کلونه دده د ژوند زمانه ده. (سلیمان البستاني) د (لبنان) په (بکشتین) نومي ځای کې زېږېدلی دی. د (بېروت) په (المدرسة الوطنية) کې یې زده کړه کړې او په خپل ځاني کونښن یې انگرېزي، فرانسوي، الماني، يوناني، ایتالوي، اسپانوي، بلغاریایي، هنګري او پرتګالي ژبې زده کړي او په ریاضي، کیمیا، حقوقو، کرڼه، سوداګری، کانپوهنه او ټولنپوهنه کې یې مالومات ترلاسه کړي دي. عراق او د عربو ټاپو وزمې ته یې سفرونه وکړل او بیا یې په بېروت کې له (سلیم البستاني) سره د (دایرة المعارف) په لیکلو کې برخه واخیسته. بیا بېرته بغداد ته ولاړ، هلته یې له یوې ښځې سره واده وکړ. بیا یې په مصر کې د (هومر) د (ایلیډ) منظومه په عربي وژباړله، سریزه او شرح یې پرې ولیکله.

بیا یې پر (۱۹۰۸م) کال د ((عبرة و ذکر)) په نامه کتاب خپور کړ، دې کتاب له هغه سره د هغه د وطنوالو مینه زیاته کړه او د (بېروت) له ولایت څخه پارلمان ته وټاکل شو. بیا د پارلمان د دویم مشر په

توگه انتخاب شو، بیا د عثمانی دولت د استازی په توگه د اروپایی هېوادونو پلازمېنو ته ولاړ. پر (۱۹۱۳م) کال د کرنې او سوداګرۍ د وزیر په توگه غوره شو. دغه مهال یې کونښن وکړ چې عثمانی دولت په جګړه کې برخه وانه خلی، خو چې خبره یې ونه منل شوه وزارت یې پرېښود او د درمنلې لپاره سویس ته وخوځېد. تر جګړې وروسته مصر ته ولاړ، پر (۱۹۲۴م) کال امریکا ته ولاړ، هلته یې د خپلو کډوالو هېوادوالو له خوا تود هرکلی وشو او امریکایانو هم په درنه سترګه ورته کتل، خو وروسته په سترګو روند او پر (۱۹۲۵م) کال مړ شو.

د (بستاني) کره کتنه له هغه ځایه چې په هغه کې د یوه رښتیني کره کتونکي اوصاف شته د عربي کره کتنې په غورځنگ کې یو بېل پړاو جوړوي. د هغه پراخه مطالعه د (ایلیډ) پر منظومه باندې د هغه له تعلیقاتو څخه په گوته کېږي، البستاني د هغو رښتینو پوهانو په سر کې راځي چې د اړتیا وړ معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره یې هر ډول ستونزې زغملي. هغه د (ایلیډ) پر عربي کولو او سپړلو باندې د شاوخوا سلو شاعرانو اثار، د یونان او عربو ډېرې مهمې سرچینې پلټلي، د لاتیني، انګرېزي او فرانسوي ژبو په اشعارو یې استشهاد کړی، د ډېرو کره کتونکو نظریې یې پرې را اخیستي او ډېر جغرافیوي او نور مسایل یې په کې څېړلي او ځای کړي دي.

ددې ترڅنگ يې د (ايليد) په شننه کې له ډېره دفته هم کار اخیستی دی او ډېر کتابونه يې ورته کتلي دي، تردې چې د يوه بيت د موندلو لپاره يې، چې د دليل په توگه يې وړاندې کړی، درست کتاب لوستی دی.

پر (بستاني) باندې د علمي او فلسفي لېوالتيا ذوق دومره غالب و چې هغه به د (هومر) شعر د خپل فلسفي تمايل له مخې څېره او د يوناني او عربي ادب توپيرونه به يې له دغه نظره په گوته کول، په تاريخي، ژبنيو او اخلاقي مسايلو کې يې له زياتې څېړنې څخه کار اخیستی. خو کره کتنه يې د ادبي فنونو، ځيرکتيا او پوهې څخه برخمنه وه.

۴- جرجي زيدان:

(۱۸۲۱-۱۹۱۴م) کلونه دده د ژوند زمانه ده. (جرجي زيدان) په (بروت) کې زېږېدلی په (مدرسه ثلاثة اقمار) کې يې څه زده کړه وکړه، بيا په داسې حال کې چې کوچنی و په بروت کې د نا کراريو او مذهبي شخړو له امله اړ شو، چې سبق پرېږدي او له پلار سره د کورني خرڅ په پيدا کولو کې مرسته وکړي، له علم او ادب سره يې زياته مينه درلوده، ډېر کتابونه يې ولوستل، انگرېزي ژبه او ډېر نور څه يې زده کړل. پر (۱۸۸۱م) کال په بروت کې امريکايي پوهنتون ته شامل شو او د روغتيايي علومو او درمل جوړولو په

برخه کې ترڅه زده کړې وروسته یې بېرته هغه پرېښود، بیا مصر ته وخوځېد او د ((الزمان)) د جریدې د خپرولو چارې یې پرغاړه واخیستې، بیا یې پر (سوډان) باندې د انگرېزانو د حملې پر مهال د مصریانو او سوډانیانو د ژباړن په توګه دنده ترسره کړه.

پر (۱۸۸۵م) کال بېروت ته لاړ او د ختیځ د علمي ټولنې د غړي په توګه وټاکل شو، بیا یې انگلستان ته سفر وکړ او بېرته مصر ته لاړ او هلته د تالیف، ژباړې او مجلې لیکلو پر کار بوخت شو. پر (۱۸۹۲م) کال یې د ((الهلال)) مجله راوايستله او ان د خپلې مړینې تر مهاله یې وچلوله.

هغه د تاریخ، جغرافیه، ادبي او لغوي علومو او کیسو په باب کتابونه ولیکل، مشهور یې ((تاریخ مصر الحدیث))، ((تاریخ التمدن الاسلامي))، ((تراجم مشاهیر الشرق)) او ((تاریخ آداب اللغة العربیة)) دي.

(جرجي زیدان) د عربي ژبې له هغو معاصرو لیکوالو څخه دی چې ډېر مهم او په زړه پورې کتابونه یې لیکلي، ((تاریخ آداب اللغة العربیة)) اثر یې له ډېرو ادبي فوایدو څخه ډک دی او په (الهلا) مجله کې یې علمي، دقیق او معتدل کره کتنیز ذوق ټولو ته څرګند دی.

۵- ابراهيم عبدالقادر المازني:

(۱۸۹۰-۱۹۴۹م) کلونه ددې کره کتونکي د ژوند مهال دی. (ابراهيم عبدالقادر المازني) د هغو کسانو له ډلې څخه چې د عربي کره کتنې وروستی بنسټيز غورځنگ دده د هلو ځلو زېږنده بلل کېدی شي، دې چارې ته يې ځانگړی پام اړولی و او په دې هکله يې ارزښتناک اثار پرې ايښي دي.

دغه مصري اديب د انگرېزي ادب او فرهنگ په باب هم معلومات لرل، هم شاعر و او هم يې کيسې ليکلې. د کره کتنې له کتابونو څخه يې ((الشعر و غاياته)) او ((بشارين برد)) دي. د ليکنو ټولگې يې هم چې د ((حصاد الهشيم)) او ((قبض الروح)) تر سرليکونو لاندې خپرې شوي دي، د کره کتنې په اړه ډېر مواد لري.

۲- عباس محمود العقاد:

(۱۸۸۹-۱۹۲۴م) کلونه د عباس د ژوند کلونه دي. (عباس محمود العقاد) په (اسوان) کې زېږېدلی دی، تر دودیزو زده کړو وروسته مصر ته ولاړ او هلته یې د ((الامة)) له ګوند سره اړیکې ټینګ شول، ورځپاڼو ته یې لیکنې ورکولې او په ازادو مدرسو کې د لوست ورکولو پر کار بوخت شو، بیا چې د ((الوفد)) له ګوند سره یوځای شو (ننه میاشتې) بندي شو. پر (۱۹۳۸م) کال د عربي ژبې د ټولني د غړي په توګه وټاکل شو. هغه ډېر ګټور اثار لیکلي دي چې له هغو څخه یې ځینې دا دي:

۱- ((الذبان))، دغه کتاب یې ابراهیم عبدالقادر المازني سره په ګډه لیکلی دی. دا کتاب دوه ټوکه دی او په هغه کې یې د ځینو معاصرو شاعرانو پر شعرونو کره کتنه کړې ده.

۲- ((شعراء مصر و بیئاتهم في الجيل الماضي))

۳- ((ابن الرومي، حياته و شعره))

۴- ((ابو نواس الحسن بن هانئ))

۵- ((هتلر في الميزان))

۶- ((الامام علي كرم الله وجهه))

۷- ((فاطمة الزهراء))

۸- ((فاطمیون))، بی نور اثار دي.

د بیروت (دارالکتب اللبنانی) پر (۱۹۷۴م) کال د (استاد عباس محمود العقاد) د اثارو بشپړه ټولگه په دوه ویشټو ټوکونو کې خپره کړه. عقاد چې له معاصرو سترو لیکوالو، کره کتونکو او شاعرانو څخه دی، تر هغه چې مړ کېده د نازیانو، فاشیستانو او بنکېلاکګرو پر ضد یې مقاومت وکړ او په خپلو اثارو کې یې د سمونپالو (مصلحینو) له هلو ځلو سره مرسته وکړه. البته کوم څه چې د ده اثار ځانګړي کوي، هغه دده د حقیقت پلټلو او ازادۍ غوښتلو ذوق دی. ان د ده په اند ((ادب او هنر په خپله د ازادۍ او ازادۍ خوښوونې د اروا پر لور څرګندوی او بیانونوونکی بلل کېږي.))

(عقاد) په کره کتنه کې د شاعرانو او لیکوالو د مهال او چاپېریال بیانولو ته په ځانګړې توګه پام اړوي. د ((شعراء مصر و بیئاتهم فی الجیل الماضي)) په سریزه کې کاري: ((په هر ولس او هر پېر کې د شعر او ادب د کره کتنې لپاره د چاپېریال پېژندلو ته ضرورت دی، خو دا ضرورت د مصر په هکله په تېره بیا کله چې د هغه د تېر توکم د شعر او ادب خبره په منځ کې وي، لا زیات دی.)) هغه په خپله هم په دغه کتاب کې د شاعرانو چاپېریال څېړلو ته ډېر زیات پام کړی دی.

په ((ابن الرومي، حياته و شعره)) كتاب کې يې پر بهرني چاپېريال سربېره د شاعر باطني او اروايي احوالو ته هم پام اړولی دی. دغه کتاب يې له ځينو اړخونو د انگرېزي کره کتونکي او ليکوال (هازليټ) بحث او کره کتنه سړي ته ورپه يادوي او داسې ښکاري چې ددغه کتاب په ليکلو کې به يې د هغه کرڼلاره په پام کې نيولې وي.

۷- محمد حسين هيكل بک:

محمد حسين هيكل بک پر (۱۸۸۸م) کال زېږېدلی دی. نوموړی د مصر او سمهالي کره کتونکی، ليکوال، څېړونکی او ټولنيز منتقد دی، هغه سربېره پردې چې د نامتو جريدي ((السياسة)) ليکونکی و او په هغې کې يې مهمې او په زړه پورې ليکنې خپرولې، د ادبي او کره کتنيزو ليکنو ټولگه يې هم د (فی اوقات الفراغ) تر سرليک لاندې خپره شوې ده، نور اثار يې دادي: (تراجم مصرية وغربية)، (ثورة الادب)، (ولدي)، (حياة محمد) او (في منازل الوحي).

هيكل بک د مصري ادب د تجدد او تحول له مخکښانو څخه شمېرل کېږي، هغه په مصر کې د فرانسوي ژبې او ادب او د فرانسوي ادبيانو او شاعرانو د اندونو او اسلوبونو د خپرولو لپاره ډېر زيار وايست. دده په اند د ټولو عربي ولسونو معارف او فرهنگ

یو دی او ټول عرب باید په ټولو عربي هېوادونو کې د هغود پراختیا او پیاوړتیا لپاره هلې ځلې وکړي.

د هغه په نظر د عربي ادب بیا رغښت مهم کار دی او لاریې هم داده، چې لیکوال د زړو او متروکو بې مانا الفاظو له کارولو ډډه وکړي، ځکه رښتیني ادیب هغه نه دی چې له زړو او مشکلو الفاظو سره بلد وي، بلکې واقعي ادیب هغه دی چې وکولای شي افکار او ماناوې د داسې الفاظو په بڼه وړاندې کړي، چې د دغو ماناوو بنسکاله الفاظو څخه هم احساس او څرگنده شي. له دې امله هر څومره چې الفاظ ډېر ساده وي، هغومره پر غوږو بڼه لگېږي او زړه ته نږدې کېږي.

۸- احمد امین:

پر (۱۹۵۳م) کال مړ شوی. (احمد امین) د مصر له معاصرو کره کتونکو او څېړونکو څخه دی. هغه سره له دې چې د عربي ادب او تاریخ په څېړېدو کې یې کارنده ونډه واخیسته، له اروپایي ادب او فلسفې سره یې بلدتیا لرله. د هغه له مهمو اثارو څخه د ((فجر الاسلام))، ((ضحی الاسلام))، ((ظهر الاسلام)) او ((یوم الاسلام)) کتابونو لړۍ ده، چې د اسلام د تاریخ، تمدن او فرهنګ په هکله یې لیکلي او په هغو کې یې د تاریخي کره کتنې اصول او قواعد په ډېر بنسکلي ډول کارولي دي. (عمر احمد عثمانی) چې د

دغې لړۍ ((فجرالاسلام)) يې په اردو ژبه ژباړلی دی، د احمد امين د دغو کتابونو په هکله وايي: ((پروفيسر احمد امين د خپلو کتابونو په دغه لړۍ کې د اسلام تاريخ ليکلی دی، نه د مسلمانانو، تر کومه حايه چې زما فکر کار کوي دغه خبرې موږ ته تردې وړاندې نه دي ويل شوي. په دغه کتابونو کې به تاسې ووينئ چې اسلام يې د يوه داسې بهاند سمندر غوندې بنسولی، چې خپلې سرچينې ته نږدې بېخي صاف، شفاف او سپېڅلی ښکاري. خو وروسته له يوې او بلې خوا، لښتني او ويالې پرې گډې شوي او هغه يې اغېزمن کړي دي. که په سطحي کتو ورته وکتل شي، دغه بهرني عناصر عيناً اسلام ښکاري، خو که لږ څه يې تل ته پام وشي، نو د دغو راغلو لښتنيو او ويالو اوبه د اصلي سمندر له روانو اوبو څخه گرد سره بېلې ښکاري. (علامه احمد امين) د اسلام تاريخ په دغسې ژورليد خبرلي دی او په دغه ډول يې د تاريخ خپله دغه لړۍ وړاندې کړې ((.د

(علامه احمد امين) بل کتاب د ((النقد الادبي)) په نامه د کره کتنې د تاريخ او اصولو په هکله ليکلی دی. د دغه کتاب د ليکنې کار يې پر (۱۹۵۲م) کال په قاهره کې سرته رسولي دی او له هغه مهاله تر اوسه څو واره چاپ شوی دی. د احمد امين دغه کتاب په کره کتنه کې د هغه د کلونو کلونو تجربې او د مصر په (فوادالادول) پوهنتون کې د دغې موضوع د کلونو کلونو تدريس

محصول دی. د (علامه احمد امین) د لیکنو ټولگه هم د ((فیض
الخاطر)) تر سرلیک لاندې په (اتو ټوکونو) کې خپره شوې، چې د
کره کتنې په هکله گڼې لیکنې په کې شاملې دي.

۹- ډاکتر طه حسین:

(۱۸۸۹-۱۹۷۳م) کلونه دده د ژوند زمانه ده. مصری لیکوال، کره
کتونکی، خپرونکی او اديب (طه حسین) چې د مصر د (مغاغه)
نومي ځای په یوه کلي کې زېږېدلی دی. په کوچنیوالي کې د سترگو
له نعمت څخه بې برخې شو. هغه لومړی د ((الزهر)) په پوهنتون کې
زده کړې ترسره کړې، بیا یې په ((الجامعة الاهلية)) کې لوړو
زده کړو ته دوام ورکړ او د عربي ادب په څېړنه کې یې د ختیځپوهانو
او د نوي فرهنگ د مخکښانو د کړو کارونو زده کولو ته مخه کړه.
بیا فرانسې ته لاړ، لرغوني ادبیات او فلسفه یې ولوستل او د
فرانسې د معاصر ادب په هکله یې پوهه ترلاسه کړه. کله چې مصر ته
ستون شو په ((الجامعة الاهلية)) کې استاد شو. کله چې پر (۱۹۲۵م)
کال ((الجامعة المصرية)) نوي پرانیستل شوه، د هغې د ادبیاتو د
پوهنځي استاد او مشر وټاکل شو. ډېرې لیکنې یې مجلو ته ورکړې
او د ((الوفد)) په اخبارونو کې یې هم سیاسي لیکنې خپرې شوې.
بیا د ((جامعة الاسكندرية)) مشر، ورپسې د پوهنې وزیر او بیا د
((اللجنة الثقافية للجامعات العربية)) رئیس وټاکل شو.

ادبي او کره کتنيزې ليکنې يې ډول ډول او بېخي ډېرې دي. له هغو
څخه يې ځينې دا دي:

۱- (ذکری ابی العلاء) پر دغه کتاب يې پر (۱۹۲۵م) کال د مصر له
پخواني پوهنتون څخه دوکتورا اخيستي ده.

۲- (ابن خلدون و فلسفته الاجتماعية) دغه کتاب يې د (ډي لټ
ډگري) (په ادبياتو کې د دوکتورا) لپاره د (پاریس) د (ساربون)
پوهنتون ته وړاندې کړی دی. (عربي ژباړه يې پر (۱۹۲۵م) کال خپره
شوه).

۳- (في الادب الجاهلي) د دغه کتاب پر خپرېدو ډېر ستر شور
ماشور جوړ شو. ادیبانو او استادانو پر هغه نیوکې وکړې او ډېر
ايرادونه يې پرې ونيول او ويې ويل؛ چې هغه هڅه کړې ده چې د
جاهلي شعر او ادب په نه منلو سره په حقيقت کې د عربو له ټول
ادب، تاريخ، ژبې، دودونو او وياړونو څخه انکار وکړي او د هغه
په رد کې يې ليکنې او کتابونه خپاره کړل.

(ډاکتر زرين کوب) په خپل اثر (نقد ادبي) کې وايي: ((که څه هم په
دغه کتاب کې د طه حسين رايې او عقايد له مبالغې خالي نه دي،
خو کومه غوڅه لهجه، لطيف او ساده بيان چې په هغه کې شته، هغه
ته يې ډېر ارزښت ور په برخه کړی دی او طه حسين بې له شکه چې په

عربي نوې کره کتنه کې تازه ساه پوکړې ده او نور کره کتونکي په تېره نوي ځوانان تر ډېره د هغه تر احسان لاندې دي.))

۴- (حديث الاربعاء) دغه کتاب يې سړي ته د فرانسې د نامتو کره کتونکي (سنت بوو) اثر (د دوشنبې ليکونه) ورپه زړه کوي. له آره (طه حسين) په کره کتنه کې د فرانسوي کره کتونکو، په ځانگړې توگه د (سنت بوو)، (تين) او (برونتير) طريقو ته تمايل لري او د عربي ادب په کره کتنه کې د هغو د طريقو او اسلوبونو پلوي کوي. خو له دې سره سره په کره کتنه کې د هغه ډډه يوازې پر علم او عقل نه ده، بلکې ذوق او عاطفه هم د هغه په کره کتنه کې خپل ځای لري او دغه ټکي د هغه د کره کتنې له نښگڼو څخه شمېرل کېږي.

۵- (الوان)

۶- (نقد و اصلاح)

۷- (مع المتنبي)

پورتنې څلور کتابونه هم د هغه د کره کتنې د ليکنو ټولگې دي، چې ډېرې کره کتنيزې گټې لري.

۱۰- محمد کرد علي:

پير (۱۸۸۹م) کال زېږېدلی دی. (محمد کرد علي) د (دمشق) اوسېدونکی او د ادب او څېړنې د ډگر ستر سړی دی. د سوريې د

فرهنگ وزیر شو. د ((المقتبس)) مجله یې تاسیس کړه او د دمشق د فرهنگي چارو د ریاست مشري یې هم کړې ده. خو ځله یې اروپا ته سفرونه وکړل. د ډېر بڼه استعداد څښتن دی او د تاریخ لیکلو کار یې په بڼه توگه سرته رسولی دی. په ادبي کره کتنه کې یې غالباً د پخوانیو اشخاصو په هکله لیکنې کړي او په خپله د زړه له کومې (د پخواني ژوند د نوي کولو) د غورځنگ پلوی دی. د (کرد) مهم اثار دادي: ((رسائل البلغاء)) (د لرغونو متنونو ټولگه)، ((غرائب الغرب))، ((القديم والجديد))، ((خطط الشام)) (شپر ټوکه)، ((الاسلام والحضارة العربية)) (دوه ټوکه).

۱۱- زکي مبارک:

(زکي مبارک) پر (۱۸۹۱م) کال زېږېدلی دی. نوموړی د مصر اوسېدونکی او بنکلی او غوڅ اسلوب لري. له شور او ځوږه ډک غنایي شعر وایي، مدرنې ادبي څېړنې کوي او خپل شخصي او خپلواک عقاید په کې بیانوي. کله کله داسې مخالفت کوي چې شخصي او خپلواک عقاید په کې بیانوي. کله کله داسې مخالفت کوي او یا له استهزا ډکې لیکنې کوي چې د ځینو د سپکاوي، زړه بد او یو لامل گرځي، د بنمنی او ناوړه تفاهمات راپاروي. که په لیکنو کې یې یو څه ډېر صمیمیت وای، اثارو به یې ډېر مینوال درلودل.

د (زکي مبارک) مهم اثار: ((حب ابن ابي ربيعه))، ((البدائع))،
((مدامع العشاق))، ((الاخلاق عند الغزالي))، ((الموازنة بين
العشراء))، ((ذكريات باريس))، ((النثر الفني في القرن الرابع)) (د
ده د هغې رسالې عربي ژباړه ده چې د دوکتورا لپاره يې په فرانسوي
ليکلې او په پاریس کې پر (۱۹۳۱م) کال چاپ شوې ده.)) ((وحى
بغداد)) او ((التصوف الاسلامي)) يې نور اثار دي. ((۲۷: ۴۲۸-
۴۳۹)).

د يادونې وړ ده چې د عربي ژبې د ادبياتو په معاصره دوره کې نور
په سلگونو کره کتونکي شته، چې د ټولو پېژندنه دلته ناشونې ده دا
يو څو تنه د بېلگې په توگه ياد شول.

۲- کره کتنه په دري کې:

عربي ژبه او کره کتنه پر پښتو ژبې او کره کتنې خپل خپل تاثيرات لري، زموږ يوزيات شمېر ليکوالو د خپلو ادبياتو په وده کې د عربي ژبې له معنوي پانگې څخه ډېره زياته گټه اخيستي ده. په پښتو ادب کې نږدې (۱۴) شعري فورمونه له عربي ژبې راغلي دي. په پښتو کې د بديع او بيان علم تطبيقي اړخ اکثره د عربي ژبې د بديع او بيان علم څخه الهام اخلي.

زموږ يوزيات شمېر شاعرانو او ليکوالو له عربي ژبې څخه هم په کلاسيکه او هم په اوسنۍ دوره کې گڼ شمېر اثار ژباړلي دي. عربي ژبه لا تر اوسه زموږ د ديني نصاب اصلي ژبه ده. د کره کتنې په برخه کې هم له عربي ژبې څخه ځينې کتابونه او ليکنې ژباړل شوي دي.

د عربي ژبې تر څنگ د فرهنگي شتمنيو له پلوه بله بډايه ژبه فارسي ده. په افغانستان او ايران کې په فارسي ژبې گڼ شمېر اثار ټوکېدلي دي. په دې اثارو کې د کره کتنې اثار هم د پام وړ دي. په تېره بيا په ايران کې په دې برخه کې ډېر زيات کار شوی دی. ايرانيانو نه يوازې په خپله د کره کتنې په برخه کې گڼ شمېر اثار ليکلي دي، بلکې دنړۍ په نورو ژبو کې، چې په دې برخه کې کوم اثار ليکل شوي هغه يې ډېر ژر په فارسي ژبه ژباړلي او چاپ کړي

دي. خود ايران په انډول په افغانستان کې په معاصره دوره کې دري کره کتنې ته ډېر کار نه دی شو.

زموږ په هېواد کې د دري ژبې کره کتنه په اوسني مفهوم ډېر اوږد تاريخ نه لري. ادبي کره کتنه په افغانستان کې د دري ژبې د شعراو ادبي نثر په اړه ظاهراً تر (۱۳۱۰ل، ۱۹۳۱م) کال وروسته د مقالو په ليکلو سره تر خپرنې لاندې نيول شوې ده. پر همدغه کال نامتو پوه او اديب، (هاشم شايق) د ((منتقد کيست و انتقاد کدام؟)) تر سرليک لاندې ليکنې د ((ايينه عرفان)) خپرونې د لومړي کال په څلورمه گڼه کې خپره کړه، چې له دغه کال څخه تر اوسه اته لسيزې تېرېږي. وروسته ددې برخې مينه والو خپرونکو د ادبي کره کتنې په بشپړتيا کې ستره ونډه واخيسته.

پر (۱۳۳۲ل) کال د (محمد حيدر ژوبل) ليکنه د ((امکان نقد در ادبيات دري)) تر سرليک لاندې د همدغه کال د (ادب) د مجلې په لومړۍ گڼه کې چاپ شوه. پر (۱۳۴۱ل) کال (پوهاند محمد نسيم نگهت سعیدی)، د (رنه ويلک) او (اوستن واردن) د ((ادبياتو نظريې)) د کتاب ځينې برخې، چې په ادبي کره کتنې پورې اړه لري، له انگرېزي څخه وژباړلې او پر همدغه کال يې د (ادب) مجلې په (پنځمو او شپږمو) گڼو کې خپرې کړې. پر (۱۳۴۹ل) کال د ((بحثهای در زمينه ادبيات)) تر سرليک لاندې يو کتاب چې (پوهاند عبدالقيوم قويم) ليکلی دی، د کابل پوهنتون د ادبياتو او

بشري علومو د پوهنځي له خوا د کابل پوهنتون په چاپخونه کې چاپ شو، چې په هغه کې د ادبي کره کتنې په هکله هم بحث شوی دی. پر (۱۳۵۴ل) کال یوه بله لیکنه چې (لطیف ناظمي) لیکلې وه د ((نقد مطبوعاتی و دشواریهای آن)) تر سرلیک لاندې د پښتون غږ مجلې په اوومه او اتمه گڼه کې خپره شوه. پر (۱۳۵۷ل) کال د همدغه لیکوال یوه بله لیکنه د ((چرا از نقد بترسیم؟)) تر سرلیک لاندې د (آریانا) مجلې په لومړۍ گڼه کې چاپ شوه. پر (۱۳۵۸ل) کال د ((تیوریهای ادبی و نقد ادبی)) په نامه کتاب، چې (پوهاند محمدرحیم الهام) ژباړلی او تالیف کړی دی، د ادبیاتو پوهنځي له خوا د کابل پوهنتون په چاپخونه کې چاپ شو. پر (۱۳۶۱ل) کال یوه لیکنه د ((نگرشی بر نقد، روند افرینش ادبی و نقد ادبی)) تر سرلیک لاندې د (رهنورد زریاب) له خوا د (عرفان) مجلې په (اوومه) گڼه کې خپره شوه. بله لیکنه د ((وظیفه آموزشی نقد ادبی)) تر سرلیک لاندې د پوهاند عبدالقیوم قویم له خوا د (عرفان) مجلې په (۵-۶) گڼه کې خپره شوه. بله لیکنه د ((درباره نقد ادبی)) تر سرلیک لاندې د (بیرنگ کوهدامنی) له خوا په ((مجموعه لکچرهای آموزشی)) کې چاپ شوه. د (رهنورد زریاب) لیکنه دویمه پلاد د ((حاشیه ها)) په کتاب کې هم پر (۱۳۶۲ل) کال د افغانستان د لیکوالو د ټولني له خوا چاپ شوه.

پر پورته یادو شوو مقالو او کتابونو سر بېره نورې ډېرې لیکنې هم په دغه کلونو او تر هغو په را وروسته کلونو کې د هېواد په مجلو، ورځپاڼو او جریدو کې د ادبي کره کتنې په هکله چاپ شوي دي. دغه راز په دې اړه سیمینارونه او د کیسو او شعر لوستلو او د هغو د کره کتنې غونډې هم جوړې شوي دي. چې د ځینو بهیرونه له راډیو او ټلوېزیون څخه هم خپاره شوي او په دې توگه د ادبي کره کتنې بهیر ورځ تر بلې وده او پیاوړتیا وموندله.

د دري ژبې د ادبي کره کتنې په هکله پر پورتنیو ادبپوهانو سر بېره یو شمېر نورو ادبپوهانو لکه (پوهاند ډاکتر جاوید)، (پوهاند غلام سرور همایون)، (استاد واصف باختري)، (پویا فاریابي)، (عبدالرازق رویین)، (سرور انوري)، (نیلاب رحیمی)، (پرتو نادري) او ځینو نورو هم د قدر وړ کار کړی دی.

پیاوړي استاد (پوهاند عبدالقیوم قویم) چې له درېو لسيزو راهه دې خوا یې د کابل پوهنتون په ادبیاتو پوهنځي کې د دري ژبې او ادبیاتو په څانگه کې د ادبي کره کتنې، ادبي نظریې او ادبي فنونو او ادب تاریخ درس ورکړی او ددې برخې له مخکښانو څخه شمېرل کېږي، هم د ((نقد ادبی)) په نامه یو په زړه پورې کتاب لیکلی دی، چې تراوسه پورې څو ځله چاپ شوی دی. (۲۷: ۴۶۱-۴۶۳).

البته په ایران کې په سلگونو کره کتونکو د فارسي کره کتنې لپاره ډېر کار کړی دی. هم د ژباړې له لارې او هم په خپله د کره کتونکو د

اشارو له پلوه. (داکتر رضا براهني، شفيع کدکني، داکتر زرینکوب، رضا سيد حسيني او نور) يوازې د ايران نه، بلکې د سيمې په کچه غټ کره کتونکي گڼل کېږي.

۳- کره کتنه په اردو ژبه کې:

اردو ژبه بله هغه ژبه ده چې زموږ په گاونډ کې په سوونو مليونو وگړي پرې گڼېږي او اوس د نړۍ له ډېرو گڼو ويونکو ژبو څخه گڼل کېږي. که څه هم اردو ژبه د پخواني ادب د کارونې ډېره اوږده سابقه نه لري، خو له کوم وخته چې دا ژبه د رسنيو، حکومت، هنر او سياست ژبه شوې، نو ډېر چټک پرمختگ يې کړی دی.

د اردو ژبو په سيمو کې د ولسواکۍ او تمدن چټکې ودې د دې ژبې پراختيا او په تېره بيا د کره کتنې عامېدلو ته لاره اواره کړه. دلته غواړو په اردو ژبه کې د کره کتنې پر څرنگوالي او څومره والي او همدارنگه د لويو کره کتونکو په باب لنډه رڼا واچوو:

يو- د اردو کره کتنې لومړنۍ بېلگې:

دا چې په اردو ژبه کې له (وجهي) څخه تر (حسرت موهاني) پورې هر ښه شاعر د کره کتنې يو ښه شعور هم لري، خو څنگه چې په شعر کې (قافيه)، (رديف) او د (وزن) قيد د خيال په بيان او پرله پسې

خرگندونه کې ستونزې پیدا کوي، له دې امله تر شعر لا په تذکرو، بیاضونو، تقریظونو، دیباچو او داسې نورو لیکنو کې د کره کتنې پانگه له پیله په ډېره خرگنده توگه موجوده ده. ځکه نو مور د اردو ژبې پر لرغونې شعري پانگې باندې د پوهېدلو او د هغې د خپرلو لپاره د لرغونو کره کتنیزو اندونو د راسپړلو په لټه د اردو شاعرانو د تذکرو پانې را اړوو.

دوه- د اردو ژبو شاعرانو تذکرې او د کره کتنې لومړني څرکونه:

د اردو ژبې د شاعرانو تذکرې د دې ژبې پخوانۍ او ارزښتناکه ادبي پانگه ده او په دې ژبه کې د کره کتنې بنسټ د همدغو تذکرو په مټ ایښودل شوی دی. په دغو تذکرو کې چې د کره کتنې بېلگې ترلاسه کېږي، هغو ته سمه او بنسټیزه کره کتنه ویل ستونزمنه خبره ده، خو هغه د اردو کره کتنې لومړۍ کرښې خامخا بلل کېدی شي.

د هند پر نیمه وچه باندې تر انگرېزي واک دمخه، اردو ادب له عربي او فارسي ادب څخه اغېزمن و او ددغو دوو ژبو ادیبو هانو تر لفظ مانا ته زیات ارزښت ورکاوه. د شاعرۍ د کره کولو لپاره یې معاني، بیان، بدیع، عروض او قافیې ته مراجعه کوله. د کره کتنې دغه معیار پخوانۍ اردو کره کتنې هم خپل کړ او ددغو پوهنو له مخې یې شعر او ادب خپرل کېده. لکه د فصاحت، بلاغت، تشبیه،

استعارې، لفظي صنعت، معنوي صنعت، سلاست، روانۍ، خوږ لهجې، خوږ ژبې او جادو کلامۍ غوندي الفاظو او اصطلاحاتو کارونه د کره کتنې په پخوانيو خيالونو کې عامه شوه.

د (مير) تذکره چې وکتل شي د هغه د کره کتنې بصيرت به ومنل شي. هغه تر عام دود تېر شوی، بې پرې رایه ورکوي او په کره کتنه کې مراعت نه کوي. په (نکات الشعراء) کې چې د (مير) د کره کتنې کومې نظريې او ډل شوي دي، د هغو لنډون دادی: ((شاعري يوازې د گل او بلبل بيان نه دی، له دې پرته نور ډېر شان هم بيانوي. د شاعر د نويو اندونو په اړخ کې د ژبې ښکلا هم بايد په پام کې ونيول شي او د الفاظو په ټاکلو کې ډېر احتياط وشي. د بيان سوچه والی او د الفاظو او محاورې سمون ته پاملرنه ډېره ضروري ده. د فصاحت او بلاغت اصول هېڅ ډول نه ښايي چې له پامه وغورځول شي.))

د (مير) په کره کتنه کې چې تر ټولو لويه ځانگړتيا تر سترگو کېږي، هغه دده ترخې خبرې دي. دده لهجه زياتره تونده او کره کتنه يې له طنزه ډکه وه. (حاتم) غوندي ستر شاعر هم دده له طنز او خندا څخه لرې نه و پاتې شوی.

(مصحفي) په خپلو تذکرو کې سوچه او ساده ژبه وکاروله. هغه د لفظونو تور نه غور او وه، بلکې په څرگندو الفاظو به يې رایه ورکوله. د هغه کره کتنه يوازې تر سترو شاعرانو محدوده وه. خو رایه يې کره او متوازنه وه، په قضاوت کې هغه تر (مير) وړاندې دی. هغه له

خپلو حریفانو څخه غچ نه اخیست، بلکې د هغو پرویناوو به یې هم
نیاومنه رایه ورکوله. (مصحفی) د (انشا) له شاعری سره جوړ نه و،
خو کله چې د هغه پروینا باندې د رایې ورکولو وخت راغی، نو له
دیانتې یې کار واخیست او د هغه وړتیا یې وستایله او دا یې هم
ولیکل چې (انشا) په کم عمر کې په درېو ژبو شعر وایه، خو
ځانگړی پام یې اردو ته اړولی و. د هغه مثنوي ((وریجې او شیدې))
د روانې ژبې او فصاحت ډېره ښه بېلگه ده. (مصحفی) له (بقا) سره
دوستي درلوده، خو هغه د (بقا) د شاعری پر نیمگړتیاوو پرده ونه
غوړوله. (مصحفی) د خپلو هممهالو په اړه سوچه او کره رایې
ورکړې دي. د (سودا) د غلطیو او توارديادونه یې هم کړې ده، خو د
هغه روانه طبع یې هم ستایلې ده او هغه یې د اردو قصیدې ((لومړی
انځورگر)) بللی دی. هغه په خپلو تذکرو کې ځوان شاعران هم له
پامه نه دي غورځولي. د خپلو شاگردانو د ښېگڼو او نیمگړتیاوو په
هکله هم بې پرې رایه ورکوي. د خپل شاگرد (آتش) په هکله یې
وړاندوینه کړې چې: ((که عمر وفا ورسره وکړي، نو د خپل مهال له
وتلو شاعرانو څخه به یو دی وي.)) خو د خپل بل شاگرد (رنگین)
بې علمي یې منلې ده.

(شیفته) د خپل پېر بل باشعوره او پوخ کره کتوکی دی. د هغه
یوه کارنامه دا هم ده چې هغه په ((گلشن بې خار)) کې د شاعرانو
مستند حالات او غوره ویناوې راغونډې کړي او د هغو د راتلونکي

کره کتنې لپاره يې لار او اواره کړې ده. (شيفته) ژور کره کتنيز نظر درلود، هغه د (مير) غزلې د هغه تر قصيدو بڼې بولي او د (سودا) په هکله يې ليکلي چې د هغه غزل تر قصيدې او قصيده تر غزل ښه ده. د (مصحفي) د منتخبو اشعارو ښېگڼې يې ستايلي دي. (غالب) هم د (شيفته) د کره کتنې نظر مانه، په يوه فارسي شعر کې (غالب) وييلي دي چې که زما کوم شعر د (مصطفى خان شيفته) خوښ نه شو، نو زه هغه په خپل دېوان کې نه پرېږدم. په دې کې مبالغه شوې ده، خو چې څوک (گلشن بې خار) مطالعه کړي، د شيفته د کره کتنې بصيرت به هرومرو ومني.

د اردو ژبې په شعر کې د کره کتنې لومړنۍ بېلگه د (وجهي) په (قطب مشري) مثنوي کې ليدل کېږي او په تذکرو ليکونکو کې لومړنۍ کره کتونکي (مير) بلل کېږي.

لکه څنگه چې (مير تقی میر) په شاعري کې د استاد درجې ته رسېدلی دی. د غسې په تذکره ليکنه کې د لومړيتوب له امله لومړی کره کتونکي هم بلل کېږي.

په هر ډول د څېړنو له مخې د (مير تقی میر) تذکره ((نکات الشعراء)) تراوسه تر ټولو لومړنۍ تذکره بلل کېږي، په دې کې د (۱۰۲) تنو اردو ژبو شاعرانو يادونه شوې ده. د (مولوي عبدالحق) د استدلال له مخې دغه تذکره پر (۱۷۵۲م) کال ليکل شوې ده. دغه تذکره (ډاکتر عبادت بريلوي) پر (۱۹۸۰م) کال په لاهور کې چاپ

کړه. هغه په خپله سریزه کې لیکي چې (مولوي عبدالحق) هغه له خپلې سریزې یوځای د (۱۹۳۵م) کال په جون کې د اورنگ اباد (دکن) له (انجمن ترقي اردو) څخه خپره کړه.

د (میر) او (حمیدالدین) تر تذکرو یو کال وروسته د اردو ژبو شاعرانو (درېیمه تذکره) د (فتح علي حسين گردیزي) ((تذکره ریخته گویان)) ده. چې د (۹۸) شاعرانو یادونه په کې شوې ده، له هغو څخه د (۲۵) تنو شاعرانو یادونه (میر) نه ده کړې. تردې وروسته د اردو تذکرو شمېر ډېر شوی دی. (سید وقار احمد رضوي) په خپل ((تاریخ نقد)) او (سلیم اختر) په ((اردو ادب کې مختصر ترین تاریخ)) کې د څه د پاسه (پنځوسو) تذکرو نومونه یاد کړي دي، خو دغه تذکرې تقریباً ټولې په فارسي ژبه دي. یوازې د (میرزا لطف علي) تذکره (گلشن هند)) (۱۸۰۱م) لومړۍ تذکره ده، چې په اردو لیکل شوې ده.

د کره کتنیزو رایو له پلوه تر (میر) وروسته د (مصحفي) (تذکره هندي گویان) د (میر حسن) (تذکره شعراي اردو) او د (شیفته) (گلشن بی خار) ډېر ارزښت لري. د شیفته تذکره پر (۱۸۳۵م) کال بشپړه شوې، خو وروسته خپره شوې ده. په دې تذکره کې د (۲۴۴) تنو شاعرانو یادونه شوې ده. دا تذکره د (گلشن بی خزان) په نامه پر (۱۸۴۵م) کال (غلام قطب الدین باطن) په اردو ژباړلې ده.

د (۱۸۵۷م) کال د ازادۍ د جگړې په پایله کې له بده مرغه مسلمانان مات او انگرېزي بنکېلاک واکمن شو. په دې اوښتون کې نه دا چې د مسلمانانو ځانونه، شته، عزت او ناموسونه قرباني شول، بلکې د انگرېزي بنکېلاک په بري او شتون کې د پخواني فرهنگ او اسلامي تمدن مرگ هم ترسترگو شو. په دغه حال احوال کې د نورو هڅو ترڅنګ د ادب نامتو وگړو ادب ته هم پام وړاوه او په دې لټه کې شول چې په ادب کې ژوندي پاتې کېدونکي عناصر په گوته کړي. دغه مهال د لويديځ نوې ادبي کره کتنه له پياوړي او ځواکمن روايت سره رامنځته شوې وه. دغه روايت د خپل طبيعت او معيار له مخې نه يوازې د هند د نيمې وچې د ادبي کره کتنې، بلکې د ختيځ د ادبي کره کتنې له معيار او مزاج سره سر نه خوړ. د دغه نوي بهير تر اغېزو لاندې د نوو اندونو يو شمېر ادبي کره کتونکي رامنځته شول چې په هغو کې څرگند نوم د (خواجه الطاف حسين حالي) دی. (حالي) د اردو کره کتنې لومړنی باقاعده کره کتونکی بلل کېږي او د هغه کتاب (د شعر او شاعري سرريزه) د اردو ادبي کره کتنې لومړنی معياري کتاب دی.

درې- د اردو ادب منځمهال پېر:

د (سرسيده احمد خان) تر غورځنګ وروسته تر (۱۹۳۲م) کال پورې، يا د هند تر پرمختيا خونبي غورځنګ دمخه موده، له دې

امله چې په دغه موده کې په ادب کې کوم بنسټيز ادبي غورځنگ نه و رامنځته شوی د اردو ادب منځمهالی پېر بلل کېږي.

په دغه پېر کې د ادب د نورو اصنافو په پرتله کره کتنې ته ځانگړې پاملرنه نه ده شوې، خو د (مولوي عبدالحق)، (نياز فتح پوري) او (ډاکټر عبدالرحمن بجنوري) د ليکنو په بڼه کې د موضوعاتو او اسلوبو تنوع احساسېږي. بيا (مولوي عبدالحق) لومړی محقق او بيا کره کتونکی بلل کېږي. (عبدالرحمن بجنوري) د (محاسن کلام غالب) په کښلو سره د اروپا له نامتو شاعرانو سره د هغه په پرتلني سره، د غالب د کلام بنسټگنې جوتې کړې دي، په دې ډول د هغه دغه کتاب د ((د پرتليزي يا تقابلي کره کتنې) يوه څرگنده بېلگه گڼل کېدی شي. (نياز) د کره کتونکي په توگه عصري کره کتنه له هره پلوه اغېزمنه کړې ده. پر دوی سربېره د (مهدي الافادي)، (وحيدالدين سليم)، (عبدالاسلام ندوي)، (کليم الدين احمد) او نورو نومونه هم د يادونې وړ دي.

څلور - پرمختيا خوښی ادبي غورځنگ:

هر نوی ادبي غورځنگ له خپل مهال څخه بېل د متصادم يا منفرد ادب د تخليقولو له امله پخوانی کره کتنيز معيار ناکافي گڼي او د ځان لپاره نوې کره کتنې رامنځته کولو ته اړ کېږي. پر دې بنسټ د اردو د پرمختيا خوښو تخليقاتو د کره کولو او له دې سره

سره د پخوانيو اسلوبونو او رواياتو د خپرلو او پلټلو لپاره چې کومه نوې کره کتنه له (۱۹۳۲م) کال څخه رامنځته شوې، هغه د خپلو اصولو او قوانينو له مخې مارکسيستي (کمونستي يا اشتراکي) کره کتنه ده. ددې کره کتنې بنسټ د (پريم چند) له وينا څخه کېښودل شو. دده تر وينا دمخه ليکنې زياتره تبليغي وې. (پريم چند) اعلان کړه چې: ((د اديب موخه خوښي، د مجلس تود بدل او تفريح نه بلل کېږي. ادب په هېواد پالنه او سياست پسې تلونکي حقيقت نه دی، بلکې داسې حقيقت دی چې ددې دواړو په منځ کې ډيوه نيسي او وړاندې درومي.))

د هر غورځنگ په پيل کې د نظريې او ډلو پر مهال نظرياتي مباحث او شخړې هم رامنځته کېږي. له دې امله د کره کتونکو لومړنۍ ډله ډېر ارزښت لري. لکه چې د دغه غورځنگ په مخکښانو کې (سجاد ظهير)، (ډاکټر عبدالعليم)، (مجنون گورکپوري)، (احتشام حسين) او (ډاکټر اختر حسين راى پوري) يادېږي. له دوی څخه ځينو د نظرياتي کره کتنې په ترڅ کې ډېر څه وليکل. وروسته (سردار علي جعفري)، (ممتاز حسين)، (عزیز احمد)، (باري) او نور هم له دې ډلې سره يوځای شول او د ډيالکتيکي ماترياليزم په رڼا کې يې د ادب او ټولنې د اړيکو د جاج اخيستلو په ترڅ کې د هنر او هنرمند حيثيت او اهميت وټاکه. د اردو کره کتنې په تاريخ کې دغه پېر ځکه ارزښت لري چې يوازې مارکسيستي کره کتنې د يوه بنسټيز

ښوونځي بڼه غوره کړه او له دې پرته د کره کتنې نورې ټولې نظريې يوازې د انفرادي تمايلاتو حيثيت لري.

د پرمختيا خوښي غورځنگ په پيل کې د بنسټپالنې په څوړ کې له پخوا سره د بېلتون تمايل، په څرگنده ښکارېده او له (مير) څخه نيولې تر (غالب) پورې ځينې ښه شاعران يوازې په دې گناه چې په طبقاتي جگړو کې يې په هېڅ ډول برخه نه ده اخيستې، ټول له پامه ولوېدل.

د پاکستان د رامنځته کېدو پر مهال د (سيد عابد علي عابد)، (مولانا صلاح الدين احمد) او تردوی وروسته د (نياز فتح پوري) کره کتنه په ادب کې د ښکلا پېژندنې پر ارزښتونو او د امريکايي کره کتونکي (جويل سپينگارن) پر تاثيراتي کره کتنه منحصره وه، خود اردو ژبې په مشرو او معاصرو کره کتونکو کې زياتره هغه ښاغلي دي چې مشکله ده څوک يې په ځانگړې توگه د کره کتنې له کوم مسلک سره وتړي. لکه (خليفه عبدالحکيم)، (ډاکتر تاثير)، (حميد احمد خان)، (ډاکتر سيد عبدالله)، (ډاکتر محمد احسن فاروقي)، (وقار عظيم)، (ممتاز شيرين). تردوی وروسته نور کره کتونکي لکه: (ډاکتر ابوالخير کشفی)، (سحر انصاري)، (ډاکتر خواجه محمد ذکريا)، (جيلاني کامران)، (انيس ناگي)، (جمیل جالبی)، (ډاکتر وزير اغا)، (فتح محمد ملک)، (ډاکتر سهيل احمد)، (احمد همداني)، (ډاکتر طاهر تونسوي)، (شېرزاد

منظر)، (انوار احمد)، (نجیب جمال) او داسې نور ډېر د یادونې وړ نومونه دي. د کره کتنې په اړخ کې د (اقبال پېژندنې) او (غالب پېژندنې) ماهرین هم شته، خو د لیکنې د اوږدوالي له امله د هغو له یادولو ډډه کېږي.

په اردو ژبه کې د کره کتنې او څېړنې په هکله لږ کار کېږي، خو څه چې کېږي د معیار او ارزښت له پلوه بشپړ دي، چې دا لویه خبره ده. هسې هم د کره کتنې لپاره د ځانگړي ذهني روزنې، د مطالعې د پراختیا او زیار اړتیا ده چې دا د هر چاپه وس کې نه ده. ((
(۴۸۲-۴۲۵:۲۷).

د درېيم څپرکي لنډيز

په لويديځ کې په منځنيو پېړيو کې علم و ادب اکثره د کليسا تر انحصار لاندې و، نو ځکه پردې مهال په شعر و ادب او په تېره بيا په کره کتنې کې د پاملرنې وړ پرمختگ ونه شو. دې پر او ان تر رنسانس مهاله دوام وکړ.

د رنسانس په دوره کې چې اروپا په علمي ډگر کې نوې برياوې ترلاسه کولې، (کرتیکوس) نومونه په خپلې پخوانۍ مانا و کارېدله. پر (۱۴۹۲م) کال يو ايتالوي عالم (پولي زانيو) د کره کتنې په باب څرگندونې وکړې. وروسته (بشرپالو) د (کريتيک) او (کرتيسيزم) نومونې په ځانگړي ډول د لرغونو متونو د سمون او کره کولو په مانا و کارولې.

وروسته بيا (کانت)، (شلنگ)، (جاکوبي) او (هيگل) دا اصطلاح و کاروله.

په نولسمې پېړۍ کې (الوس ریل) پر دې نومونې لاس پورې کړې او تر دې وروسته نورو گڼو لیکوالو دا اصطلاح د کره کتنې په مفهوم وکاروله. تر دې وروسته (شیگل او اگلام مولر) ادبي کره کتنې ته زیاته پاملرنه وکړه.

د رنسانس په دوره کې (بشرپالو) د لغوي او متني کره کتنې بنسټ کېښود.

په انګلستان کې په (بوالو) پسې (الکساندریوپ) او په المان کې (گوتشد) د کره کتنې لړۍ پسې وغځوله. (گوتشد) په دې نظر و چې په شعر او ننداره کې باید له نامعقولو او ناباوره شیانو څخه ځان لرې کړو او حقیقت ته باید مخه کړو.

د فرانسې انقلاب ته په ورڅېرمه وخت کې د اروپا د پوهانو نظریات په کره کتنه کې د نویو افکارو د ټوکېدو سبب شول. د (تامس هایز، جان لاک او کنډیاک) د نظریاتو پر بنسټ زیاتره پر حس او تجربې ډډه ولگول شوه. د (لایب نیتس او دکارت) د نظریاتو له مخې عقل ته ډېره پاملرنه وشوه او د ایټالوي کره کتونکي (ویکو) له لیدلوري بیا د بنکلا پوهنې قضاوت ته ډېر ارزښت ورکړ شو.

په المان کې د (کانت) نظریاتو کره کتنه غښتلې کړه. (ژان ژاک روسو) پر ذوق ډډه ولگوله. د دې وضعې په پایله کې د (رومانتیزم

ښوونځی) رامنځته شو. رومانټیزم د معمول تصویر پر خلاف نه گل و نه پتنگ او نه شاعرانه منظري سره ارتباط لري او نه تشو خیالونو سره. دا داسې یو ښوونځی دی، چې د ژوند واقعیتونو ته گوري او نړۍ لید یې پر ټاکلي فلسفې او رښتیني تعبیر او تفسیر ولاړ دی.

د (فروید) د نظریاتو له امله خبره (سور ریالیزم) ته ورسېدله. په (سور ریالیزم) پسې په اروپا کې نور ښوونځي لکه (گرستانیا لیزم، ریالیزم، دادایزم، ناتوریا لیزم) او گڼ نور ادبي جریانونه او د کره کتنې بهیرونه راوتوکېدل او ان تر شلمې پېړۍ یې دوام وکړ.

په شلمې پېړۍ کې کره کتنې بېلابېل اړخونه پیدا کړل. ددې پېړۍ د کره کتنې یوه ځانگړنه د هغې تطبیقي اړخ دی. ددې کار علت د روابطو پراخوالی، ژباړې، درسنيو او نورو تبلیغي ذریعو زیاتوالی دی. ددې پېړۍ د کره کتنې بله ځانگړنه د فلسفې او ټولنیزو ښوونځیو اغېز دی.

په شلمه پېړۍ کې په انگلستان، فرانسې، المان، امریکا او نورې لویډیځې نړۍ کې گڼ شمېر کره کتونکي راوتوکېدل او په کره کتنې کې نوي نظریات رامنځته شول.

په عربي نړۍ کې، احمد فارس الشدياق، شیخ ابراهیم یازجي، سلیمان البستاني، جرجي زیدان، ابراهیم عبدالقادر المازني، عباس محمود العقاد، محمد حسین هیکل، احمد امین، ډاکتر طه

حسين، محمد كرد علي، ذكي مبارك او نورو ډپر کره کتنيز اشار
ولیکل. په ایران کې ډاکتر رضا براهنی، شفیع کدکني، ډاکتر
زرینکوب، رضا سید حسینی او نورد ایران غټ کره کتونکي دي. په
اردو ادب کې هم کره کتنې ته ډپر کار کړی دی. (میر تقی میر)،
(مصحفی)، (مصطفی خان شیفته)، (مهدي الافادي)، (وحید
الدین سلیم)، (عبدالسلام ندوي)، (کلیم الدین احمد) او ځینې نور
د اردو ژبې مهم کره کتونکي گڼل کېږي.

د درېم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

- ۱- په فرانسه کې د معاصرې کره کتنې مخکښان څوک دي؟
- ۲- په معاصره کره کتنې کې الماني کره کتونکي څوک وو او نظريات يې څه وو؟
- ۳- په امريکا کې معاصره کره کتنه څنگه رامنځته شوه؟
- ۴- د معاصرې او پخوانۍ کره کتنې ترمنځ اړيکي تشریح کړئ؟
- ۵- په شلمه پېړۍ کې د انگلستان، هسپانيې او ايټالياد کره کتونکو نومونه واخلي؟
- ۶- د عربي ژبې ادبيات او کره کتنه پر پښتو ادبياتو څه اغېز لري؟
- ۷- د ايران نوميالي کره کتونکي څوک دي؟
- ۸- په افغانستان کې د دري ژبې نوميالي کره کتونکي څوک دي؟
- ۹- په اردو ژبه کې د معاصرې کره کتنې څرک چيرته ليدلای شو؟
- ۱۰- د اردو ژبې معاصر کره کتونکي څوک دي؟

سپارښتنې

- محصلين دې د عربي ژبې د معاصرې دورې يو يو کره کتونکی وپېژني.
- محصلين دې له گاونډيو ژبو سره زموږ د ژبې ادبي-کره کتنيزاړيکي د خپلو علمي سيمينارونو له لارې تشریح کړي.

څلورم څپرکی

کره کتنيز او ادبي بنوونځي

د کره کتنې په بېلابېلو چاپ شويو اثارو کې د کره کتنې جريانونه او د ادبياتو بېلابېل بنوونځي اکثره د ادبياتو د بنوونځيو ترچتر لاندې څېړل شوي دي. کله چې يو ادبي بنوونځی رامنځته شوی او يوه مشخصه محتوايي او شکلي بڼه يې غوره کړې ده، نو بيا ادبپوهانو يا کره کتونکو همغه اثار چې ددې بنوونځي ساحې ته داخلېږي، د همغه بنوونځي د ځانگړنو په رڼا کې مطالعه کړي، شنلي او څېړلي دي. د يوه ادبي بنوونځي د پولو او ځانگړتياوو تشخيص هم د ادبپوهانو او کره کتونکو له خوا په گوته کېږي. نو که موږ غواړو د کره کتنې د بنوونځيو په باب رڼا واچوو، ضروري ده چې د ادبياتو بېلابېل بنوونځي هم وپېژنو، د همدغو بنوونځيو پېژندنه په حقيقت کې د کره کتنې د بنوونځيو بڼه اسانوي. په ځينو څېړنيزو اثارو کې د کره کتنې بنوونځي، ادبي بنوونځي او د کره

کتنې ډولونه تر یوه چترلاندې خپرل شوي دي، په تېره بیا د کره کتنې بنوونځي او ډولونه. د کره کتنې د بنوونځي او د هغه د یو ډول ترمنځ یو څه توپیر په کار دی. په یوه کره کتنیز بنوونځي کې کېدی شي، د کره کتنې څو ډولونه مطرح شي، خو په پښتو او دري کې اکثره کتابونو کې ددې موضوعگانو په باب توپيرونو ته ډېره پاملرنه نه ده کړې.

دلته لومړی غواړو کره کتنیزو بنوونځيو ته لنډه نغوته وکړو او بیا ادبي بنوونځينو ته لار شو.

۱- کره کتنیز بنوونځي:

لکه څنگه چې د مخه مویادونه وکړه، یو شمېر ادبپوهانو د کره کتنې ډولونه، بنوونځي او ادبي بنوونځي د ځینو گډو خصوصیاتو له امله یو له بله نه دي جلا کړي، دوی تاریخي کره کتنه چې پر یوه ادبي اثر او د هغه پر پنځوونکي باندې د تاریخي حالاتو او حوادثو د اغېز خپرنه کوي، هم د کره کتنې یو ډول گڼلی او هم یوه کره کتنیز بنوونځی. (پارناس) بنوونځی چې په فرانسه کې رامنځته شوی و، (هنر د هنر لپاره) نظریه یې وړاندې کړې او د بنسکلاسیزې کره کتنې بیان توجیه کوي، هم یو کره کتنیز بنوونځی گڼل شوی او هم د کره کتنې یو ډول. ددې تر څنگ ارواپوهنیزه کره کتنه چې د (فروید) د نظریاتو پر بنسټ رامنځته شوې او د انسان دورني او پټ ضمیر له

پلوه یو ادبي څېرې، هم یو ښوونځی او هم د کره کتنې یو ډول گڼل شوی دی. مارکسستي کره کتنه هم یو ډول ښوونځی بلل شوی دی، په دې ښوونځي یا د کره کتنې په ډول کې داستان او ټولې اړیکي څېرل کېږي، په دې کره کتنیز ډول کې تخلیق د اقتصادي اړیکو او مادي حقیقتونو تابع گڼل کېږي، دوی (ادب د ادب) نظریه هم راوړي.

رومانتیکه کره کتنه هم د کره کتنې یو ډول یو غورځنگ او یو ښوونځی گڼل شوی دی. د دې ښوونځي اساس پر مسرت حسن او جذباتو اېښودل شوی دی او په یوه ادبي اثر کې هم موضوعات څېرلي. ځینو تحلیلي نقد هم د نقد یو ډول او یو جلا ښوونځی گڼلی او ځینو نورو یې مخالفت کړی دی.

استقرایي کره کتنه هم په همدې ډول ده، چا یو ښوونځی او چا د کره کتنې یو ډول گڼلی دی. دا نقد د ادبي اثر تعریف او غندنې ته اړتیا نه لري، استقرایي نقد د ساینسي څېړنو په ادبي اثر کتنه او مطالعه کوي. دا ښوونځی یا د کره کتنې ډول ادبي قوانین په خپله په ادبي اثارو کې لټولي او ادبیات هم د فطري مظاهرو په څېر ارتقالي عمل سره تړلي بولي. دې ته ورته نظریات د کره کتنې په نورو ډولونو کې هم شته چې چا د کره کتنې ښوونځي او چا د کره کتنې ډولونه بللي. تفصیلي بحث به په شپږم څپرکي کې وشي خو اوس دلته پر دې لنډې یادونې بسنه کوو.

۲- ادبي بنوونځي:

تراوسه پورې ادبپوهانو په نړۍ کې گڼ شمېر ادبي بنوونځي راپېژندلي دي، چې د ټولو سپرل، شنل او معرفي کول دلته ممکن نه دي خو، موږ غواړو دلته دا ادبي بنوونځي په درېو ډلبنديو کې وڅېړو او لنډه رڼا پرې واچوو.

الف- لويديز ادبي بنوونځي:

په لويديځ کې گڼ شمېر ادبي بنوونځي چې ځينو ادبپوهانو د کره کتنې بنوونځي هم گڼلي دي، رامنځته شوي دي. موږ دلته غواړو د دې بنوونځيو له جملې څخه ډېر مهم يې په لنډيز سره معرفي کړو.

۱- کلاسیزم:

د کلاسیزم ترکیبي کلمه چې له ((کلاس)) یا ((کلاسیک)) کلمو څخه د ((بیزم)) روستاړي (لاحقي) په مرسته جوړه شوې، لغوي مانا يې په فرهنگونو کې پخوانی یا لرغونی، اولنی، تاریخي، هغه څه چې په لرغونو او پخوانيو زمانو پورې اړه لري، راغلي ده او په ادبي اصطلاح هغه هنري ادبي بنوونځی (مکتب) دی چې د اروپا د هنر او ادبیاتو په ډگر کې يې لږو ډېر درې پېړۍ (له پنځه لسمې نه تر اتلسمې میلادي پورې) رواج درلود. بنکلاسیز اصول او لارې يې د لرغوني یونان او روم له هنر او ادبیاتو څخه اخیستې دي. ځينو په

ادبي څېړنو کې ددې ادبي مکتب د پيدا ايښت لومړنی ټاټوبی انگلستان، گڼلی خو په زیاترو کې فرانسې بنودل شوي ده، چې له هغه ځایه المان او د اروپا نورو هېوادونو ته خپور شوی دی.

اصول او ځانگړنې:

۱- د لرغونو تقلید: ددې ادبي ښوونځي پلویانو تل دا هڅه کړې چې د لرغونې زمانې د ادبیاتو او ادبپوهانو ادبي نظریات مطالعه کړي او خپل اثار د هغوی په تقلید وليکي.

۲- د طبیعت تقلید یا پېښې: ددې ښوونځي هر پلوی مجبور و، چې تر هر قانون او قاعدې مخکې د طبیعت تقلید وکړي.

۳- د عقل اصالت: ددې ښوونځي پلویان (عقل) په وینا او کړنه کې د انسان لارښود گڼي او د عقلاني اصولو پلوي دوی ته ډېره مهمه ده.

۴- لنډون او څرگندتیا: ددې ادبي ښوونځي په ټولو اثارو کې دې اصل ته پاملرنه شوې ده.

۵- یووالی: د دريو وحدتونو (د زمان، مکان او د موضوع یووالي) قانون ته پاملرنه ده.

۶- اخلاقي: په ادبي اثارو کې دیني او اخلاقي مسایلو ته ډېره پاملرنه شوې ده.

۷- کرکټرونه: خیالي او فوق العاده نه دي، بلکې طبيعي او د لوړو اخلاقو په لړلو سره هر چاته د منلو وړ دي.

۸- ساده گي او رواني خوبوي

۹- د اثر په ټولو برخو کې تناسب او هماهنگي مراعاتوي.

۱۰- فصاحت او بلاغت ته زیاته پاملرنه کوي.

د کلاسیزم نومیالی استازي: په فرانسه کې (راسین)، (بوالو)، (پاسکال)، (لافونتین)... په انگلستان کې: (جان میلټون)، (درایډن) او په ایټالیا کې: (الفیری) او (گلدوني) دي.

۲- رومانټیزم:

رومانټیزم د (رومان) له کلمې څخه اخیستل شوی، چې لغوي مانا یې خیالي، افسانوي او عشقي ده او په ادبي اصطلاح د یو ادبي مکتب نوم دی، چې د اتلسمې میلادي پېړۍ په پای کې د کلاسیک ادبي مکتب د مخالفت له امله په اروپا کې رامنځته شو. په (۱۹مه) پېړۍ کې د نړۍ په ډېرو هېوادونو کې خپور او د ادب او هنر په بېلابېلو څانگو، په ځانگړې توگه انځورگرۍ (نقاشۍ) کې یې ډېره وده او پرمختیا وموندله.

ځانگړنې:

۱- د خیال او فکر ازادي او بې پروايي.

۲- لور تخیل او الوت.

۳- د بنکلا او جمال ستاینه.

۴- د لغتونو او ژبنيو تعبیرونو پراختیا.

۵- له ادبي قید و بند نه ځان خلاصول، ددې مکتب یوه پیاوړي لاروي (ویکتور هوگو) به ویل: ((رومانتسیزم یانې د شرایطو له بې ځایه قیدونو څخه د ادبیاتو ازادي.))

ددې ادبي مکتب نومیالي استازي: په فرانسه کې: (ویکتور هوگو)، (شاتوبریان)، (د ولامارتین)، په انگلستان کې: (ویلیام شکسپیر)، (والترسکات او شلي)، په روسیه کې: (میخایل لرمانتوف)، (الکساندر پوشکین)، په ایټالیا کې: (الکساندر مانزوني) او په مجارستان کې: (شاندر پتوفی) دي.

۳- ریالیزم:

دا ادبي بنوونځی تر رومانتسیزم وروسته په فرانسه کې رامنځته شو. دغلته یې لومړنی بنسټگر (بالزاک) گڼل شوی دی. دې ادبي بنوونځي د نولسمې پېړۍ تر لومړۍ نیمایي وروسته رواج وموند او د اروپا د خلکو پاملرنه یې له خیالي او رومانتيکو افکارو څخه د ژوند واقعیتونو ته واړوله.

ددې ادبي بنوونځي پلويانو د ژوند د ورځنيو مسايلو او پېښو په هکله خبرې کولې او واقعيتونه به (بنکلي وو، ناوړه او که بدرنگ) په خپلو ادبي اثارو کې بيانول.

ځانگړنې:

۱- په دې ادبي بنوونځي کې د ژوند، چاپېريال، موجودات او ټولنيز مسایل څنگه چې دي، هسې بيان شوي دي.

۲- د ادبي کيسو موضوعات هغه عيني مسایل دي، چې د ټولني زياتره خلک ورسره مخامخ دي، لکه: لوږه، بدمرغي، رنځوري، دوستي، دښمني، کرکه او کينه، زياتره د خلکو روحي او جسمي غوښتنې او اړتياوې.

۳- د کيسو اتلان د ټولني له هرې طبقې څخه غوره کېږي، کړنې، اخلاق او عادات يې بايد واقعي او عيني وي، نه دا چې خيالي او له واقعيت څخه لرې.

۴- په ادبي اثارو کې د پېښو د ټولو جزئياتو او اړخونو ژورې او دقيقې راخيستنې ته ډېره پاملرنه.

۵- د واقعيتونو د درک لپاره ډېر غور، دقت، ځيرکتيا، څېړنه او پلټنه، د ادبي اثارو د ليکوال لپاره ډېره ضروري وه.

لنډه دا چې: رښتيا، اسانتيا، ښکلا او د واقعيتونو بيانول ددې ادبي ښوونځي غوره ځانگړنې دي.

استازي: په فرانسه کې: (بالزاک)، (استانډال)، (مادام بواری)، په انگلستان کې: (چارليز ديکنس)، (ويليام ټاکري)، په روسيه کې: (تولستوی)، (داستا يوفسکی)، (ماکسيم گورکي)، په المان کې: (دهمل) او (هولتز) په امريکا کې: (ارنست همينگوي) او (ويليام فاکنر).

۴- ناتوراليزم (نچرليزم):

ناتوراليزم کلمه له ادبي پلوه په ادبياتو کې د طبيعت دقيق تقليد او د ډېرې زياتې ستاينې په مانا ده او په اصطلاح کې د يو ادبي ښوونځي نوم دی، چې په ادبياتو کې د علمي او تجربه يي طريقې پر کارولو باندې باور لري.

دا ادبي مکتب د نولسمې پېړۍ په پای کې په فرانسه کې رامنځته او د شلمې پېړۍ تر لومړيو پورې يې ډېره وده او پرمختيا وکړه، ډېر پلويان يې پيدا کړل.

ددې ښوونځي پلويانو باور درلود: څرنگه چې هر ليکوال يا شاعر د خپل چاپيريال او طبيعي شرايطو، لکه: نژاد، روزنې او د خپل وراثت د عواملو تر اغېز لاندې وي، جسمي او روحي ځانگړنې يې پر اثارو هم اغېزه کوي، لکه څنگه چې علمي مسایل خپرل کېږي، د

دوی اثار دې هم دغه ډول تر خپرني او کره کتنې لاندې ونيول شي. دوی په دې هڅه کې وو چې د ادبياتو لپاره هم لکه د نورو علومو په څېر د سنجش معيارونه پيدا کړي.

ځانگړني:

۱- دا چې ليکوال يا شاعر د خپلو تجربو او ازماښتونو بيانونکي دي، بايد په ليکنه يا شعر کې د خپل تخيل او هيچاناتو له دخالت څخه ځان وژغوري.

۲- په شعر او ادب کې دې ديني او اخلاقي مسایل نه راوړي.

۳- د ادبي اثارو په تخليق او پنځونه کې دې د خلکو د محاورې ژبه وکاروي، چې ليکوال او شاعر د واقعيتونو په بيانولو کې ټينگ پاتې شي، څه کمی او زياتی دې په کې ونه کړي.

۴- پر جبر باندې د باور لرلو او د خلکو ذات ته په کتو، ددې مکتب پلويان د انسانانو باطن ته گوري او په هغه کې چې څه ناولتياوې او فسادونه گوري، هماغه د خپل قضاوت بنسټ او اساس گرځوي.

۵- په دې ادبي ښوونځي کې د وراثت مساله ډېره ارزښت لري او د دوی په نظر د ادبياتو او هنرمندانو روح او فکر د جسماني او طبيعي عواملو تر اغېز لاندې راځي.

نوميالي استازي: په فرانسه کې: (اميل زولا)، (گي دومو پاسان)، په امريکا کې: (جک لندن)، په انگلستان کې: (جوج مورو)، په

المان کي (کرتزر) او (هولتس) او په هالنډ کي (مارسل امانتس) دي.

۵- سمبوليزم:

د (سمبول) لغوي مانا (نښه) يا (علامه) ده. سمبوليزم په اصطلاح کي هغه ادبي ښوونځی دی، چې د (۱۹)مې پېړۍ په پای کي د (رياليزم) (ناتوراليزم) او (پارناس) ادبي مکتبونو پر خلاف، په فرانسه کي د نوميالي شاعر (شارل بودلر) په مشرۍ منځته راغی. دوی اعلان وکړ چې په شعر کي هېڅ ډول قيد او بند نه مني. شعر بايد د وزن او قافيې له قيد څخه ازاد وي؛ ساده، روان، ښکلی او اهنګوال وي، خو دا لازمه نه ده چې د ټولني د ټولو طبقو لپاره دې وړاندې شي. دوی په شعر کي عجيبه نا اشنا مسايل مطرح کول، له ژوند او ټولني څخه يې لرې کاوه، داسې څه به يې په رمز او اشارو وايه چې عام خلک پرې نه پوهېدل.

ځانګړنې:

۱- په شعر کي ابهام او په څرګند ډول د مسايلو له بيانولو سره مخالفت.

۲- د ژوند په هکله بدبيني او ناهيليتوب او پر ښکمرغۍ باور نه لرل.

۳- پر غیبي او له دې نړۍ څخه پرته پر یوې بلې نړۍ باور او عقیده لرل.

۴- پر دې نړۍ باور نه لرل او پر دې باور نه کول چې زموږ شته والی دی، چې دې نړۍ ته شکل وربښي.

۵- د ادبي مطالبو په بیانولو کې د یوې داسې لارې اختیارول، چې هر څوک یې لولي په مخصوص ډول په کې له خپلې روحیې سره سم خپل حال او مقام درک کړي.

نومیالي استازي: په فرانسه کې: (شارل بودلر)، په بلژیک کې: (موریس مترلینګ)، په ایرلند کې: (ویلیام باتلر)، په روسیه کې: (ولادیمیر سولوویف) او په انگلستان کې: (دیوید هربرت لارنس) او نور.)) (۲۲: ۹۷-۱۰۳).

۲- سور ریالیزم:

سور ریالیزم ښوونځی پر (۱۹۲۴م) کال د (اندره برتون) په وسیله رامنځته شو، هغه وایي: ((ادبیات باید د هغه فکر له تظاهراتو او څرگندتیاوو، چې له ټولو بندیزونو ازاد وي، پرته نور له هېڅ شي سره سروکار ونه لري، نوموړی وایي: ((سور ریالیزم هغه خپلسری فعالیت دی چې د هغه په واسطه کولای شو، په گړنۍ یا لیکنۍ او یا هم په کوم بل ډول د فکر د حقیقي او واقعي فعالیت بیان وړاندې

کړو.) (سور ریا لیسم له هر هنري او اخلاقي قید څخه ازاد، د عقل له ملاتړ پرته، د فکر له وړاندې کولو څخه عبارت دی.

څرنگه چې (اندره برتون) او د هغه دوست (لویی اراگون) دواړه ډاکتران وو، نو ځکه خو غواړي د (فروید) هغه نظریه چې د (پت ضمیر) په اړه یې درلودله، ادبیاتو ته داخله کړي. ددې ډلې په اند هر څه چې د انسان په مغز کې گرځي، که چېرې تر تفکر دمخه ولیکل شي، دا داسې نا اگاهانه مطالب او داسې خپلسرې خبرې دي، چې بېواکه له خولې څخه راوځي. سربېره پردې خیال او تصور د سور ریا لیسم لومړني مواد گڼل کېږي، (سور ریا لیستان) وایي اکثره تخیلات او تصورات د انسان په فکر کې شته، خو انسان د اخلاقي، سیاسي، ټولنیزو او دودیزو بندیزونو له امله د هغو له بیان څخه ډډه کوي او دا تصورات د خپل پت ضمیر تل ته سپاري، خو دا ډول تخیلات بیا اکثره په ټوکو ټکالو، خوبونو او هغو خبرو کې، چې له کومې ارادې پرته د انسان له خولې راوځي، ځان څرگندوي.

(سور ریا لیستان) بیا په رښتیني او صادقانه ډول ددغه ډول وهمونو، افکارو او نظریاتو د بیان پلویان دي. په لنډه توګه ویلای شو چې سور ریا لیستان په حقیقت کې همغه فعالیتونه د انسان اصیل فعالیتونه گڼي چې د انسان په درانه کې د یو خوب او خیال په شان موجود وي، خو واقعي بڼه نه لري، یانې همغه د ناخبرې پټې نړۍ فعالیتونه د (سور ریا لیستانو) په فکر شعر د انسان د همدغې

پټې داخلي نړۍ يو ډول غږ او فعاليت دی. د سور ریاالیستانو د
ښوونځی نامتو شخصیتونه پر (برتون) او (اراگون) سربېره، (بل
الوار) او (اپولیز) دي. (۱۲۳:۱۸).

۷- اګزسیټانسیالیزم:

((سره له دې چې اګزیستانسیالیزم په واقعیت کې یو ډول فلسفي
ښوونځی دی، خو (ژان پل سارتر) هغه ادبیاتو ته داخل کړی دی،
سارتر د ((د وجود اصالت)) ته معتقد دی او وایي: ((په انسان کې
هستی تر ماهیت وړاندې ده، یانې لومړی ((وجود)) دی او تر هغه
وروسته همدا وجود ((ماهیت)) پیدا کوي، دا نو په واقعیت کې
خپله انسان دی چې خپل ماهیت ټاکي، ځکه خو نو یو سړی باید پر
هغې لارې لار شي چې دده خپله ځانګړتیا ده او د هغې په غوراوي
کې ازاد دی. څرنگه چې انسان خپل ماهیت په خپله
جوړوي، نو ځکه د همېشني هڅې په لټه کې دی، ځکه نو انسان په
هېڅ وجه د طبیعت او تاریخ د لاس نانځکه نه ده، ذاتاً ازاد دی او د
هغه د ژوند ماهیت د همدې ازادۍ په حقیقت کې دی. خو دا ازادي
یوازې په انتخاب کې ده. انسان پر دې ازادۍ محکوم دی او نه شي
کولای له هغې څخه وتښتي. له همدې کبله ذاتاً مسول او ژمن دی.
ځکه خو سارتر په دې ډول ((ادبي التزام)) او ((مسولیت)) ته
رسېږي او د ادبیاتو اصلي جوهر همدا ((ژمنتیا او التزام)) ګڼي.

د (سارتر) په نظر انسان ددې لپاره چې خپل ماهیت جوړ کړي، پر یو ډول عمل لاس پورې کوي او دا ((عمل)) ادبیات دي. نو څرنگه چې مور په خپله په یو عمل ځان بدلوو، دغه کار په خبرو هم کوو. د یو لیکوال کار دادی چې نړۍ او په تېره بیا یو انسان نورو ته څرگند کړي، چې هغوی د هغه شي پر وړاندې چې ورڅرگند شوی دی، خپل مسولیت څرگند کړي او مسولیت ومني. لیکوال باید داسې کار وکړي چې هېڅوک له نړۍ څخه ناخبره پاتې نه شي او هېڅوک ونه کړای شي خپل ځان له هغې څخه جلا وانگېري. لیکوال یې بنسټکاره کوي او لوستونکی یې پنځوي، یانې هغه نړۍ چې ده ته د ادبي اثر له لارې وړاندې شوې، هغه له سره پنځوي. په دې ډول نو لوستونکی نور ناپېیلی او ناکاره نه دی. په عمومي ژوند کې خپله ونډه او مسولیت پر غاړه اخلي. د (سارتر) په نظر ادبي نړۍ باید له واقعي نړۍ څخه ارمانی او تحولي نړۍ ته د تېرېدو لاره وي او هم باید د هوسونو بنسټ ته د تېرېدو مورچل وي. ((۱۸:۱۲۴)).

۸- سینتیمنتالیزم:

((دغه گړنه یا اصطلاح له فرانسوي کلمې (Sentimental) څخه چې مانا یې احساسی یا احساساتي کېدی شي، اخیستل شوې ده. دا ادبي بڼوونځی د اتلسمې پېړۍ په دویمه نیمایي کې رامنځته شوی دی.

خپرونکي وايي: دا مکتب په اروپا کې د کلاسیزم د ادبي مکتب پرځای د فیوډالي نظام د زوال او د پانګوالي نظام له ودې سره یوځای په هغه مهال کې ایجاد شوی و.

دا هغه مهال و چې د فیوډالي او پانګوالي سیستمونو ترمنځ سخته مقابله او مبارزه روانه وه. ددغه هنري ادبي میتود د پیدایښت لومړنی ځای انگلستان ګڼل شوی (هلته فیوډالي نظام له پښو لویدلی او د پانګوالۍ له واکمنۍ سره یوځای نوموړي ادبي مکتب خپل شتون، د کلاسیزم د پاتې شونو پر وړاندې څرګند کړی دی).

ددې ادبي بنوونځي بنسټ ایښودونکی انگلیسي لیکوال (لورینس ستیرن) ګڼل شوی دی. ده په فرانسه کې د خپل مسافرت د خاطراتو یو اثر (سینتیمینتال)، (د عاطفې مسافرت، د احساساتو مسافرت) ولیکه، له همدې کبله دې ادبي مکتب ته د (سینتیمنتالیزم) نوم غوره شو. د نوموړي ادبي مکتب پالونکو او پلویانو د لوړې طبقې د ظلمونو او تېریو پر وړاندې د مظلوم ولس غږ او چتا وه او هم یې د کارګرې طبقې د زیار او زغم ستاینه کوله، د کلاسیزم د (تعقل پالنې) پرځای یې د (عاطفې او احساس پالنې) پلوي کوله. ددې ادبي مکتب د انځورونې چاپېریال بېوزله کورنۍ وې. په دې ادبي مکتب کې د ریالیزم او رومانستیزم د ادبي مکتبونو ځانګړنې هم څرګندې دي.

د ځينو سينتيمتاليستانو، لکه (روسو، ديدرو، لیسنگ) په اثارو کې د ریالیزم نښې او ځانگړنې هم شته. همدا ډول د (توماس گري، یونگ) په اثارو کې بیا د رومانټیزم ځانگړنې ډېرې دي.

د نوموړي ادبي مکتب استاد او زده کوونکو هڅه کوله، چې د ټیپیکو اشخاصو او تکرارېدونکو پېښو پر ځای، په چاپیریال کې واقعي پېښې او کسان انځور کړي. له همدې امله د دوی پاملرنه د چاپیریال د شرایطو د ترسیم او تصویر پر ځای، په ژوند کې د واقعي اشخاصو د ژوند پېښو، کړو وړو، احساساتو، دردونو او د هغو د داخلي نړۍ انځورونې او ترسیم ته وراوښتې وه. ځکه خود دوی اثارو تر ډېره، د مستندو مکاتبو او ورځنیو یادښتونو بڼه او رنگ درلود. دوی تل د انساني احساس داخلي او روحي نړۍ له مبالغې سره یوځای انځوروله، دوی د مبالغې په مرسته په ټولنه کې ځانگړې پېښې او فوق العاده اشخاص په هنري انځورنه لوستونکو ته وړاندې کول. دغو پېښو ته یې په ټولنه کې تعمیم نه شو ورکولای، ترسیم به یې ټیپیک نه و، ځکه خویې د ریالیستي مکتب ځانگړنې خپلې نه کړای شوې.

ددې ادبي مکتب اصلي زانگو انگلستان بلل شوی دی. هلته ددې ښوونځي پلویانو، بې عدالتي او بې انصافي غندله، خلک یې د پرهېزگاری، تقوا او شرافت لور ته هڅول، د (پسیمیزم) تلقین یې کاوه چې په دې لړ کې د (هولډسمیت)، (یونگ) او نورو نومونه

یاد پېري. په جرمني او فرانسه کې بیا سینیتمنتالیزم نه یوازې عواطف او احساسات ترسیمول، بلکې د مبارزې خواته یې هم بلنه ورکوله، چې له انگلستان سره یې توپیر درلود. په روسیه کې بیا په ځانگړو شرایطو کې دغه ادبي مکتب راوتوکېد، له لویديځ سره یې ښکاره توپیر درلود. دغه ادبي بهیر په روسیه کې د خواصو په خدمت کې و، له بلې خوا د بزگرانو له پاڅون څخه یې هم وپره درلوده. مخ پر ودې پانگوالی څخه یې هم وپره درلوده، نه یې غوښتل چې فیوډالي او نیمه مریتوب مناسبات په ټولنه کې پایته ورسېږي. ((۱۴: ۲۳۷-۲۳۸)).

۹- نهیلیزم:

((په ادبیاتو کې یو بل جریان یا مکتب بیا د (نهیلیزم) په نامه یاد پېري د نهیلیزم گڼه یا اصطلاح د لاتیني ژبې له (nihil) څخه جوړه شوې، چې مانا یې ده: (هېڅ شی) دا یو داسې فلسفي او ادبي جریان دی چې هر ډول مثبتې نظریې په مطلق ډول ردوي، منلو ته یې غاړه نه ږدي. نوموړې گڼه د لومړي ځل لپاره د جرمني فیلسوف (جاکوبي) له خوا وټاکل شوه، وروسته بیا د ډېر مشهور ادبي مکتب په نامه نومول شوې ده.

۱۰- فورمالیزم:

فورمالیزم کلمه د لاتیني له (forma) څخه چې بهرنۍ، ظاهري، شکل او بڼې ماناوې لري، اخیستل شوې ده. دې ته په ادب کې د نقد او ادبي تیورۍ له نظره یو ارتجاعي ادبي بهیر ویل شوی دی. د مضمون منځپانگه او مفکوره په پام کې نه نیسي، یوازې ظاهري بڼې، د الفاظو ترتیب، ترکیب او بنایستونو ته پاملرنه کوي؛ ظاهري بڼکلا ته ارزښت ورکوي.

فورمالیستان په شعر او ادب کې له قافیو، فنونو، مبالغې، پېچلو ترکیبونو او ظاهري جمال سره مینه لري، هنري اثار له واقعیت او حقیقي بڼکلا او جمال څخه لرې کوي.

۱۱- ایماژینیزم:

ایماژینیزم هم یو کوچنی ادبي جریان یا مکتب دی چې ځینو فورمالیستیک ادبي جریان ته ورته او ځینو یې یو جز گڼلی دی، چې ډېر شهرت نه لري. دغه گروه د فرانسوي (Emage) (شکل، بڼه) له کلمې څخه جوړه شوې ده، چې د (ایماژیزم) په شکل هم لیدل کېږي. د دې جریان په نظر په ادبي اثر کې باید ژبه په ظاهري توگه په داسې نوې بڼه وکارول شي، چې وړاندې یې ساری موجود نه وي. اثر کې باید فکري تسلسل او منطق موجود نه وي. (هیوم پاونډ)، (لوبیل) او داسې نور د دې جریان پلویان گڼل شوي دي. دوی په

روسیه کې د (ایماژیستانو) په نوم یوه مطبعه هم درلوده. د دوی شعار د نوي فورم ایجاد و چې هېڅ مفکوروي اړیکې ونه لري او له مضمون څخه فورم خپلواک وي.

۱۲- پارناس بنوونځی:

د (۱۸۲۰م) کال په شاوخوا کې د ادبیاتو په باب شدید بحثونه پیل شوي وو. یوه ډله هغه شاعران چې د رومانیزم پر ضد یې سرپورته کړی و او (هنر د هنر لپاره) د نظریې تر سخت تاثیر لاندې راغلي وو. سره راټول شول، ادبي ټولني یې جوړې کړې، ددې شاعرانو په سر کې (لوکنت دولیل) و، چې شاوخوا ټول شاعران یې تر اغېز لاندې راوستي وو. د باید ددغه ادبي بنوونځي تر ټولو مهم استازی وگڼل شي. ده پر (۱۸۲۲م) کال د معاصرو (پارناسانو) په نوم ددې شاعرانو د شعرونو یوه ټولگه خپره کړه، څرنګه چې دا کتاب د لوستونکو خوښ شو، تر یو مهال وروسته یې د هغې دویم او درېیم ټوک هم پسې خپاره کړل، ورو ورو دا شاعران د (پارناسیانو) په نامه یاد شول. په پای کې د (اندره تریو) په نامه یوه کره کتونکي، په خپل یوه اثر کې چې (پارناسیانو) شاعرانو ته یې ځانګړی کړی و. د (پارناسیزم) اصطلاح وکاروله.

۱۳- امپرسیونیسم:

دغه ګرڼه له فرانسوي کلمې (impression) څخه اخیستل شوې چې مانا یې (خاطره، تاثر) کېږي. نوموړی نوم یې په (پاریس) کې د انځورګرۍ له یوه مکتب څخه اخیستی دی. دا د پانګوالۍ ادب یو هنري ادبي مکتب پېژندل شوی، چې د نولسمې پېړۍ په (۲۰) کلونو کې رامنځته شو، په وروستیو دېرشو کلونو کې، چې د شلمې پېړۍ پیل و، دغه ادبي مکتب په غربي هېوادونو کې وده وکړه. ددې ادبي مکتب پلویان د هنر او ادب دنده، د لیکوال او هنرمند هغه احساسات، خیالات او خاطرات بولي، چې دی ورڅخه اغېزمن شوی وي او د انځورګرۍ په بڼه یې لیدونکو ته وړاندې کوي. دا ادبي مکتب یا جریان یو څه ناتورالیزم او ریالیزم ته ورنږدې دی، د ژوند ریښتیني انځورګري کوي او فردي احساس د فورم په مبالغې کې څرګندوي.

۱۴- کونستروکټیویزم:

دا ګرڼه د لاتیني ژبې له (construcio) څخه چې مانا یې (جوړونه) کېږي، اخیستل شوې ده. نوموړی ادبي مکتب تر لومړۍ نړیوالې جګړې وروسته رامنځته شوی دی.

د ادب او هنر د مفکورې او فکري مضمون له ټولنیز ارزښت څخه سترګې پټوي. ددې ښوونځي د منځته راتلو وخت د طبیعي علومو

او تخنيک د بريو وخت گڼل شوی دی، پلويانو ته يې همدا ويل کېدل چې بايد پوهې او تخنيک ته درناوی وشي؛ که دغه پوهه (علم، تخنيک) د هرې ټولنيزې طبقې په لاس کې وي. ددې ادبي مکتب پلويانو فکر کاوه چې د زړې نړۍ ادب او هنر زاره شوي دي اوس نه پکارېږي. د زړو شيانو ځای اوس نوي ماشين، نوي تخنيک او نورو پرمختياوو نيولی دی. دوی وايي چې زموږ د وخت هنري اثار همدغه پرمختللی ماشين گڼل کېږي. دغه ډله لومړی، پر (۱۹۲۴-۱۹۳۰م) کال په پخواني شوروي اتحاد کې جوړه او د (کونستروکتیويستانو مرکز) تر سرليک لاندې يې فعاليت کاوه. د دوی په ادبي هنري اثارو کې د (کونستروکتیويزم) اغېزې موجودې وې، خو وروسته بيا د هغو په هنري اثارو کې هغه ناوړې اغېزې ژر له منځه ولاړې او ډېر بڼه هنري اثار ايجاد کړل.

۱۵- اوربانيزم:

له لاتيني کلمې (اوربان) څخه چې (بناري) مانا نښدي، راخيستل شوې کلمه ده. فرانسوي اوربانيزم د شلمې پېړۍ د دويمې لسيزې په شاوخوا کې رامنځته شوی و.

يوه پانگواله تيوري ده، چې غواړي ټوله کليوالي مادي او معنوي شتمني بايد په لويو ښارونو کې تمرکز ومومي او د بانډو او کليو په زيان گام اوچت کړي. دوی په هنر او ادب کې پانگوالي نظام، په

لویو ښارونو کې صنعت، تجارت، ترانسپورت او د تخنیک حرکت ستایي. د انسان پر ځای ماشین ته ارزښت ورکوي او د پانګوالي سندرې وايي.

۱۲- داداییزم:

نوموړې ګرڼه له فرانسوي کلمې (Dadaisme) څخه اخیستل شوې ، مانا یې (دلرګي اس) ده. دغه ادبي مکتب د لومړۍ نړیوالې جګړې پر مهال پر (۱۹۱۸م) کال ایجاد شوی دی. د پردوام یې نه دی کړی، دې ادبي مکتب په شعر کې د بې مانا الفاظو او تصویرونو راوړل دود کړي او د مفاهیمو او انځورونو افاده یې خورا کمزورې وه. (داداییزم) بیا په سویس کې د انارشیستو روڼ اندو ترمنځ او د هغو په شکل کې رامنځته شوی و. په فرانسه کې تر جګړې وروسته، فرانسوي دادایستانو د داسې هنر او ادب نارې سوري وهلې چې له خپلې ملي دندې څخه بې برخې وي. په فرانسه کې یې بیا د میلیتاریزم او پانګوالي نظام پر وړاندې څرګندونې کولې.

۱۷- اونانیزم:

فرانسوي کلمه ده له (unanime) اخیستل شوی مانا یې (متفق، یووالی) ده، دې ادبي جریان د بشرپالنې تبلیغ کاوه.

۱۸- ویریزم:

دا کلمه له لاتیني ریښې ویروس (verus) او له ایټالیایي ژبې (vera) څخه اخیستل شوي ده، مانا یې (رښتیا- ریښتونې) کېدی شي.)) (۱۴: ۲۵۳-۲۵۶).

د نړیوالو ادبي ښوونځیو ترڅنګ، په پښتو او دري ژبو کې هم د ځینو ادبپوهانو او کره کتونکو په باور او نظریو شمېر ادبي ښوونځي شته، که څه هم ددې ښوونځیو په باب د نظر اختلاف شته، چا د ښوونځیو، چا د سبکونو او چا هم د ادبي جریانونو په نومونو یاد کړي دي، دلته به ددې ښوونځیو په باب هم لنډه رڼا واچوو:

ب- پښتو ادبي ښوونځي:

((مخکې تر دې چې د پښتو ځینې ادبي ښوونځي دروپېژنو، باید ووايو چې د پښتو، د ادبي جریانونو او مکتبونو په باب تراوسه بشپړ، منظم او اکاډمیک څېړنیز کار نه دی شوی او په دې باب نورو ډېرو څېړنو ته اړتیا لیدل کېږي. کله چې د پښتو د ادبي تاریخ زرینې پانې را اړوو د ځینو داسې سترو ادبي جریانونو بېلګې مخې ته راځي چې د ادبي مکتب بنسټیزې ځانګړنې په کې څرګندې دي، زموږ پیاوړو څېړونکو او ادبپوهانو په خپلو لیکنو کې دغه ادبي جریانونه د پښتو ادبي ښوونځي بللي او نومولي دي)) لکه څنګه چې مو پورته یادونه وکړه، ځینو نورو بیا دا ادبي سبکونه بللي

اوځينو ورته د ادبي جريانونو نوم ورکړی دی. د نظر له دې اختلاف سره موږ غواړو په نسبتاً معموله مانا دا جريانونه، بنوونځي يا سبکونه دلته د ادبي بنوونځو تر نامه لاندې په لنډه توگه دروېښتونو:

۱- روښاني ادبي بنوونځي:

دغه ادبي مکتب د لسمې هجري پېړۍ په دويمه نيمايي کې رامنځته شوی، بنسټگريي پياوړی عالم او ليکوال بايزيد روښان دی. نوموړي د خپلې تصوفي او عرفاني لارې د تبليغ او خپراوي لپاره فرهنگي هلې ځلې پيل کړې. په ليکنو کې يې ځانگړې لاره او سبک رامنځته کړ، ډېر پلويان يې وموندل، هغوی دده لاره تعقيب کړه او دغسې روښاني ادبي تصوفي بنوونځی جوړ شو. ددې بنوونځي د پياوړو ليکوالو او شاعرانو په ډله کې دا لاندې نومونه د يادونې وړ دي:

ملا ارزاني، علي محمد مخلص، دولت لوانی، ابا بکر کندهاری، واصل روښاني، مير خان روښاني، ميرزا خان انصاري، اورکزی، قادر داد او نور...

ادبي ځانگړنې:

۱- د تصوف او عرفان پېچلو مسایلو او اصطلاحاتو په پراخه کچه پښتو ادب ته لاره کړې. يا په بله وينا: عرفان د يو مسلک په توگه پښتو ادب ته راغلی دی.

۲-د عربي او فارسي شاعري، زياتره شكلي فورمونه، لكه: قطعه، رباعي، قصيده او نور پښتو ادب ته راننوتې او شاعرانو د عربي او فارسي ژبو د شاعرانو په څېر مردف دېوانونه جوړ كړي دي.

۳-په نثر ليكنو كې مسجع نثر رواج شوی دی.

۴-اخلاقي او ديني مسايل په شعر او ادب كې زيات شوي، حماسي او ملي روحيه په كې ډېره تته او كمزورې ښكاري.

۵-د اچي ددې دورې زياتره ليكوال او شاعران د هند پر ځمكو او سېدلي او يا هلته تللي راغلي دي، د هندي فرهنگ اغېزې پرې جوتي ليدل كېږي.

۶-پر پښتو ادب د عربي او فارسي ادب اغېز ډېر زيات شوی دی. ددې دورې ليكوالو او شاعرانو په خپله هم په عربي او فارسي ژبو اثار ليكلي او هم يې ژباړې ترې كړې دي.

۲- خوشال ادبي ښوونځی:

دغه ادبي ښوونځی كله كله په ادبي څېړنو كې د ((ختكو ادبي مكتب)) په نوم هم ياد شوی دی. په يوولسمه هجري پېړۍ كې منځته راغلی او بنسټ ايښودونکی يې د پښتو ژبې پياوړی شاعر او ليكوال، د تورې او قلم خاوند (خوشال خان خټک) و.

د نوموړي ادبي لاره دده زامنو، لمسيانو او نورو پلويانو د زړه په وينه او مينه پاللې او (خوشال ادبي مکتب) يې جوړ کړی دی. ددې مکتب نوميايي پلويان: اشرف خان هجري، عبدالقادر خان خټک، سکندر خان خټک، صدر خان خټک او نور دي. د خوشال د کورنۍ پر غړو سربېره نورو گڼو شاعرانو هم د خوشال ادبي بنوونځی پسې تعقيب کړي.

ادبي ځانگړنې:

- ۱- پښتو ادب يو نوي پرمختيايي پړاو ته داخلېږي او د ودې او پراختيا لپاره يې شعوري هڅې پيل کېږي.
- ۲- د مسجع او متکلف نثر پرځای ساده، روان او د خلکو محاورې ته نږدې نثر ليکنه پيل کېږي او د خټکو ځانگړي سبک رامنځته کېږي.
- ۳- په شاعرۍ کې حماسي، رزمي او ملي روحيه ډېره پياوړې کېږي او د پښتنو له ټولنيز ژوندانه رنگ اخلي.
- ۴- پښتو شعر د مضمون له پلوه بشپړېږي. پر پخوانيو عشقي، عرفاني، و عظيمه او اخلاقي موضوعاتو سربېره د ټولنيز ژوند بېلابېل موضوعات، تاريخي پېښې، پر ټولنه انتقاد، له وطن او

قوم سره د مینې احساسات په شعر او ادب کې په پراخه کچه منعکس کېږي.

۵- پښتو ادب ته د شرقي شاعری ټول انواع؛ پر غزل، قصیدې، رباعي، مثنوي او مربع سربېره چې مورېې تردې دمخه دوره کې هم نمونې لرلې، مسدس، مثنی، ترکیب بند، ترجیع بند، ذوالقافیتین او نور ډولونه په پښتو شاعری کې په پراخه کچه رواج مومي.

۶- پښتنو ملي کیسې (لکه ادم خان او درخانی، دلی او شهی) ولیکل شوې، له نورو ژبو څخه هم ډېرې کیسې وژباړل شوې او د پښتو د کیسه ییزو او حکایتي ادب پانگه درنه شوه.

۷- ددې دورې ادبیات د موضوع د رنگارنگۍ او هنري ارزښتونو له پلوه ښه بډایه او د سیمې له ادبیاتو سره د سیالۍ جوگه شول.

۸- ددې دورې شاعران پر خپلې مورنۍ ژبې سربېره په فارسي ژبه هم شعرونه ویل.

۳- رحمان بابا ادبي ښوونځی:

د پښتو پیاوړې شاعر رحمان بابا د یو ځانگړي تصوفي عرفاني ادبي سبک خاوند و، پر همدې وجه هغه له زیات ټولنیز مقبولیته برخمن شو، پر خپل وخت او راوړوسته زمانه کې یې ډېر پلویان وموندل چې د بابا ادبي لاره یې تعقیب او د وخت په تېرېدو یې د یو

ادبي ښوونځي بڼه غوره کړه، چې په ادبي څېړنو کې د رحمان بابا
تصوفي عرفاني ادبي ښوونځي په نوم ياد شوی دی.

ددې ادبي ښوونځي نوميالي پلويان: يونس خيبري، معز الله
مومند، اخون گدا، حافظ الپوري، ميانعيم متي زي، عبدالعظيم
رانيزی، عبدالرحيم هوتک، مطيع الله او نور دي.

ادبي ځانگړنې:

۱- ددې ادبي مکتب پلويان زياتره د اخلاقو او نصايحو د بيان خواته
ډېره پاملرنه کوي.

۲- په ساده، روانه، خوږه او رنگينه ژبه د تصوف او عرفان د پېچلو
مسلو بيانول، د ددې ادبي ښوونځي ستره ځانگړنه ده.

۳- ددې ادبي ښوونځي له لارې د عربي او فارسي ژبو کلمات،
اصطلاحات، تشبيحات او استعارات پښتو شاعري ته هم رانوتې
دي.

۴- د پښتو شعر وده موندلې او ډېرو شاعرانو د خپلو اشعارو
دېوانونه ترتيب کړي دي.

۵- په دې ادبي ښوونځي کې د پښتني چاپېريال خپل رنگونه په
ځلېدو دي او د هندي سبک اغېزې په کې ډېرې نه ليدل کېږي.

۲- ددې ادبي ښوونځی د پلویانو شاعرانو په ځینو اشعارو کې د هنر او شاعرانه خیالونو نړۍ خپلې ځانگړنې لري، انځورونه او خیالونه یې ساده، خو ډېر ښکلي، په زړه پورې او له لوړ ادبي معیاره برخمن دي.

۷- ددې ادبي مکتب پلویان واقعیتونو ته ډېر پاملرنه کوي او د خیال پلویتوب او تابعیت په کې ډېر زیات دی.

۸- ددې مکتب پلویانو پر پښتو سربېره په فارسي او هندي ژبو هم شاعري کړې ده.

۴- حمید-شیدا ادبي ښوونځی:

د پښتو د نازکخیالی ادبي ښوونځی د دولسمې هجري پېړۍ په اوږدو کې د هندي مکتب تر اغېزو لاندې رامنځته شوی دی. بنسټگر یې د پښتو نازکخیاله شاعر عبدالحمید مومند (تر ۱۱۴۷هـ ق پورې ژوندی) او بشپړونکی یې کاظم خان شیدا (۱۱۳۵-۱۱۹۴هـ ق) گڼل شوی دی.

سره له دې چې د دوی دواړو ادبي سبکونه یو له بله څه ناڅه توپیر او تریوې اندازې بېلې ځانگړنې لري او له زماني پلوه هم یو له بله څو لسيزې وړاندې وروسته دي، خو دا چې دواړه د هندي سبک د لږو یا ډېرو اغېزو په منلو د نازکخیالی لاره تعقیبوي او د ډېرو پیاوړو ادبي سبکونو خاوندان کېږي، د خپل وخت یا وروسته زماني ډېر

شاعران د دوی د ادبي لارې پلویتوب کوي، د دغو بېلابېلو سبکونو له گډون څخه یو ادبي بنسټونځی منځته راځي چې په ادبي څېړنو کې د ((حمید او شیدا د نازکخیالی- ادبي بنسټونځی)) نوم ورکړل شوی دی.

ددې ادبي مکتب پیاوړي استازي پر (حمید مومند) او (کاظم خان شیدا) سربېره چې ددې مکتب بنسټگر بللي شوي، قلندر اږیدی، محمدي صاحبزاده، حنان بارکزی، کامگار خټک، بېدل هشتنغری، علي خان او نور دي.

ادبي ځانگړنې:

۱- اوچت تخیل، نازکخیالی، نوښت، نادري استعارې او تشبیه گانې ددې ادبي بنسټونځي بنسټیزه ځانگړنه ده.

۲- ددې ادبي مکتب پیروان غزل و یونکي دي او دغه ادبي ډول یا فورم یې کمال ته رسولی دی.

۳- د اشعارو موضوع زیاتره د مینې او محبت مسایلو ته وقف شوي؛ شعرونه یې له سوزو سازه ډک دي.

۴- سره له دې چې دا ادبي بنسټونځی د هندي مکتب تراغېز لاندې رامنځته شوی، پښتني ژوند او چاپیریال هم په کې په خپله بڼه انځور شوی، استعارې او تشبیه گانې یې په دغه خم کې رنگ شوي دي.

۵-د خیال پر نازکی او د مانا پر باریکی سربېره په الفاظو او عبارتونو کې د بنکلا، سوز او ساز پیدا کول، ددې مکتب غوره ځانگړنه ده.

۶- ددې بنوونځي په شعرونو کې متلونه، عامې محاورې او سیمه ییزه اصطلاحات ډېر استعمال شوي دي.

۷-د فارسي ژبې او ادب اغېزه هم ددې مکتب پلویانو منلې ده.

۸- حکایتي ادب او له نورو ژبو، په ځانگړې توگه له فارسي څخه ژباړو ډېر عمومیت موندلی دی.

ج- فارسي ادبي بنوونځي:

نوميالي اديب ملک الشعرا بهار په خپل مشهور اثر (سبک شناسي) کې په فارسي شاعري کې په عامه توگه دا څلور ادبي مکتبونه بنودلي دي:

۱- خراساني ادبي بنوونځی

۲- عراقي ادبي بنوونځی

۳- هندي ادبي بنوونځی

۴- د مراجعت دورې ادبي بنوونځی

مخکې تر دې چې دا پورتنی ادبي مکتبونه په لنډه توگه درو پېژنو، دلته یو ځل بیا ددې خبرې یادونه ضروري بولو چې دا یاد شوي ادبي

مکتبونه په زیاترو پخوانیو ادبي څېړنو کې د (ادبي سبکونو) په نوم یاد شوي، خو ځینې ادبپوهان دا یوه تېروتنه گڼي چې په ادبي څېړنو او لیکنو کې پرله پسې تکرار شوي او اوس هم زموږ پر لیکوال ادبي مکتب او سبک نه سره توپيروي او یو د بل پرځای یې استعمالوي، حال دا چې دواړه ځانگړې ادبي اصطلاح گانې دي، دا ادبي جریانونه ادبي مکتبونه وو چې هر یوه په پراخو جغرافیوي ساحو کې نفوذ درلود او د ځانگړو ادبي سبکونو د پلویانو له یو ځای کېدو څخه رامنځته شوي او تر پېړیو یې دوام موندلی دی.

۱- خراساني ادبي بنسټونځي:

دې ادبي مکتب ته کله کله ترکستاني ادبي مکتب هم ویل شوی دی. دغه ادبي مکتب په خپله پراخه لمن کې د فارسي شعر جریان له معلومې ابتدا او پیلامې نه راپدېخوا د اوومې هجري پېړۍ تر نیمایي پورې رانغاړي او د طاهریانو، صفاریانو، سامانیانو، غزنویانو، غوریانو، سلجوقیانو او... د واکمنیو د بېلابېلو پېړیو په پورې کې د ځلاندو او پیاوړو ادبي بهیرونو څرگندويي کوي. ددې بنسټونځي په پلویانو کې: د فردوسي، فرخي سیستاني، خواجه عبدالله انصاري، حکیم ناصر خسرو بلخي، مسعود سعد سلمان، سنایي غزنوي، انوري، خاقاني، نظامي گنجوي، شیخ فریدالدین عطار او نورو نومونه د یادونې وړ دي.

ادبي ځانگړنې:

۱- واکمنو او نورو زورواکو ته د زياتو مدحو د ستاينو او قصايدو ويل.

۲- په شعر کې د کيسو او حماسو رواج بدل، لکه د فردوسي (شاهنامه) او د (خمسه نظامي) ځينې مثنوي گانې.

۳- د غزل او اخلاقي شعرونو کموالی.

۴- په شعر کې د درنو او ثقيلو کلمو، اوږدو او مشکلو بحرونو کارول.

۵- لفظي او بديعي صنايعو ته لږه پاملرنه او د شعري سبک ساده والی.

۲- عراقي ادبي بنوونځی:

دا د فارسي ژبې ډېر په زړه پورې ادبي مکتب گڼل شوی، چې د اوومې هجري پېړۍ له نيمايي څخه د لسمې هجري پېړۍ تر وروستيو پورې يې د دري ژبې په حدودو، په ځانگړې توگه د افغانستان او ايران په ځينو برخو کې، دوام موندلی دی.

ددې مکتب په نوميايو پلويانو کې: مولانا جلال الدين بلخي، سعدي شيرازي، امير خسرو دهلوي، مولانا عبدالرحمن جامي،

حافظ شیرازی، کمال خجندی، بابا فغانی شیرازی، وحشی باققی
او نور د یادونې وړ دي.

ادبي ځانگړنې:

۱- په دغه ادبي مکتب کې غزل ډېر د پاملرنې وړ گرځېدلی دی.

۲- ادبي بدیعي صنایع او د شعر بېلابېل اصناف او ډولونه رواج
شوي.

۳- عرفاني او تصوفي افکارو په شعر کې ډېر او ژور منعکس شوي
دي.

۴- عربي لغات او اصطلاحات فارسي ژبې او ادب ته ډېر راننوتې
دي، خو ددې مکتب د پلویانو د ځانگړي مهارت له مخې په شعر او
ادب کې کومه پېچلتیا نه پېښوي.

۵- ددې ښوونځي د پلویانو په شعرونو کې معنوي صنایع، کنایه،
ابهام او تمثیل، تشبیه او استعاره ډېر کارول شوي دي.

۲- د شعر او ادب لفظي او معنوي ځانگړنو ډېره پیاوړتیا موندلې ده.

۳- هندي ادبي ښوونځی:

د فارسي شعر او ادب دغه ښوونځی د لسمې هجري پېړۍ له پایه یا
د یوولسمې هجري پېړۍ له پیل څخه رامنځته شوی، تر دوولسمې
پېړۍ پورې یې په ایران او تر ډېره پورې په هندوستان، افغانستان
او نورو سیمو کې دوام کړی دی.

ددې ادبي بنوونځي په پياوړو او نومياليو پلويانو کې د: عرفي شيرازي، غني کشميري، صايب تبريزي، ميرزا عبدالقادر بېدل، ميرزا اسدالله غالب او نورو نومونه د يادونې وړ دي.

ادبي ځانگړنې:

- ۱- د نويو او تازه خبرو لپاره هڅه.
- ۲- مضمون پنځونه.
- ۳- د لفظي او معنوي صنعتونو په زيات استعمال سره د وينا پېچلتيا او کرکېچ.
- ۴- په مبالغه کې غلو او افراط.
- ۵- د مضمون او تشبیه د رامنځته کولو لپاره له چاپېريال څخه گټه اخيستن.
- ۶- د ارسال المثل صنعت زياته کارونه.
- ۷- د تخيل زياته ژورتيا.
- ۴- مراجعت ادبي بنوونځي:

دغه ادبي بنوونځی د دولسمې هجري پېړۍ په وروستيو کې په اصفهان کې رامنځته شوی دی. ددې مکتب پلويانو هڅه وکړه چې ځان د هندي بنوونځي له پېچلتيا څخه وژغوري او د هغوی خلاف مضامين او موضوعات په ساده ژبه بيان کړي.

ددې چارې لپاره دوی بېرته د فارسي ادب لرغونو مکتبونو (خراساني او عراقي) ته مخه وکړه، نو ځکه ورته د مراجعت يا ((بازگشت)) ادبي بنوونځی وايي. ددې مکتب زياترو پلويانو به د (سعدی شيرازي) او يا (حافظ) په پيروي شعرونه ويل.

ددې ادبي مکتب په سر لارو کې د (سید محمد شعله اصفهاني) (۱۱۲۰ هـ ق مړ) (میرزا محمد نصیر اصفهاني) (۱۱۹۲ هـ ق مړ) (میر سید علي مشتقا اصفهاني) (۱۱۷۱ هـ ق مړ) او نورو نومونه د یادونې وړ دي. (۲۲: ۸۲-۹۲).

همدارنگه یو شمېر نور ادبي بنسټونځي، سبکونه او ادبي جریانونه په ختیځ او لویدیځ کې رامنځته شوي چې دا څو یې موردا ساسي بېلگو په توگه یاد کړل او د ټولو څېړل یې د یو جلا اثر د لیکلو ایجاب کوي. د ځینو ادیبو هانو په نظر ادبي بنسټونځي د کره کتنې له بنسټونځیو یا ډولونو سره ډېر ارتباط لري. د همدې بنسټونځیو د اصولو، معیارونو او پرنیسپونو له لارې یو ادبي اثر څېړل کېږي، همدا بنسټونځي دي چې کره کتنې ته لید لوري، تگلوري او پرنیسپونه ټاکي. ځینو څېړونکو څو ان ادبي بنسټونځي د کره کتنې د بنسټونځیو او ډولونو مترادف بللي دي، مور د لته دا څپرکی ځکه تر ډېره حده ادبي بنسټونځیو ته ځانگړی کړ چې کره کتونکي ته د مرستې لاس ورکړي چې یو اثر په اسانۍ سره تحلیل او وارزوي او دا ورته څرگنده کړي چې کوم ادبي اثر د کومو ځانگړنو د شتوالي له امله له کوم ادبي بنسټونځي سره اړه پیدا کوي. لوستونکو سره هم د ادبي بنسټونځي معرفي دا مرسته کوي چې له بېلابېلو ادبي جریانونو، لیدلورو او تگلورو سره اشنا شي.

د څلورم څپرکي لنډيز

تر اوسه پورې چې د کره کتنې په باب بېلابېل اثار چاپ شوي دي، په هغو کې اکثر د کره کتنې بنسټونځي او ډولونه څنگ په څنگ څېړلي دي. خو ځينو ادبپوهانو بيا د کره کتنې ډولونه جلا څېړلي دي او ادبي بنسټونځي جلا، په هر ترتيب په هر ادبي بنسټونځي کې د کره کتنې څرکونه ليدل کېږي. ځينو بيا خپله د کره کتنې ډولونه د يو ځانگړي ډول او کله هم د يوه بنسټونځي په توگه څېړلي دي. په دې ډول د کره کتنې ډولونه، بنسټونځي او همدارنگه د ادبي بنسټونځيو څېړنې ته لا زياته اړتيا ده. کره کتونکو او ادبپوهانو د ادبي بنسټونځيو په لړ کې گڼ شمېر ادبي بنسټونځي پېژندلي، چې ځينو ته يې موره اشاره وکړه. دا هغه بنسټونځي دي چې په نړۍ کې د زمانې په بهير کې رامنځته شوي او زيات مطرح دي:

کلاسيزم: دا هغه هنري ادبي بنسټونځی دی، چې د اروپا د هنر او ادبياتو په ډگر کې يې لږ و ډېر درې پېږي. (له پنځه لسمې تر اته

لسمې پېړۍ) پورې رواج درلود. د لرغونې زمانې د اثارو مطالعه او تقلید ددې بنوونځي ځانگړنه ده. (بوالو)، (پاسکال)، (لافوتن)، (جان ملیتون)، (درایدن)، (الفیري) او (گلدوني) ددې بنوونځي غوره استازي دي.

رومانتیزم: دا هغه ادبي بنوونځی دی چې د اتلسمې پېړۍ په پای کې د کلاسیک ادبي بنوونځي د مخالفت له امله په اروپا کې رامنځته شو. لوړ تخیل، د بنکلا ستاینه، د خیال او فکر ازادې ددې بنوونځي ځینې ځانگړنې دي.

ریالیزم: دغه ادبي بنوونځي د نولسمې پېړۍ تر لومړۍ نیمایي وروسته په اروپا کې رواج ومونده او د اروپا د خلکو پاملرنه یې له خیالي او رومانتيکو افکارو څخه د ژوند واقعیتونو ته واړوله. عیني واقعیتونه او د ژوند پېښې لکه څنګه چې دي، په دې بنوونځي کې همغه شان منعکسېږي.

ناتورالیزم: دا ادبي مکتب د نولسمې پېړۍ په پای کې په فرانسه کې رامنځته شو او د شلمې پېړۍ تر لومړیو یې ډېره وده او پراختیا وکړه. ددې بنوونځي پلویانو باور درلود، لکه څنګه چې علمي مسایل څېړل کېږي، دغسې باید د لیکوال اثار هم د هغه د ژوند او چاپېریال د شرایطو په رڼا کې تر څېړنې او کره کتنې لاندې ونیول شي.

سمبوليزم: دا هغه ادبي ښوونځی دی چې د نولسمې پېړۍ په پای کې د (رياليزم)، (ناتورياليزم) او (پارناس) ادبي مکتبونو پر خلاف، په فرانسه کې رامنځته شو. دا ښوونځی په شعر کې هېڅ ډول قيد و بند نه مني. دوی په رمز، نښو او اشارو کې خپل مفهوم وړاندې کاوه.

د پورتنیو ښوونځيو ترڅنګ د سوررياليزم، اګزسټانسياليزم، سيټمنټاليزم او ځينې ښوونځي هم ډېر مطرح دي.

په پښتو او دري ژبو کې هم يو شمېر ادبي ښوونځي مطرح دي. په پښتو کې د روښان ادبي ښوونځی، د خوشال ادبي ښوونځی، د رحمان بابا ادبي ښوونځی، د حميد-شيدا ادبي ښوونځی مطرح دي. په فارسي کې بيا خراساني، عراقي، هندي او د مراجعت ادبي ښوونځی ډېر زيات مطرح دي.

پر دې سربېره ځينې نور ادبي ښوونځي هم د زمانې په بېلابېلو پړاوونو کې مطرح وو، لکه فورماليزم، پارناس، امپرسیونيزم، کونستروکټيويزم، اوربانيزم، دادايزم، نانيميزم او نور... چې موږ ورته پر خپل ځای نغوته وکړه.

د څلورم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

- ۱- په لويديځ کې کوم ادبي ښوونځي زيات مطرح دي؟
- ۲- پښتو کې د مطرحو ادبي ښوونځي نومونه واخلئ؟
- ۳- د خوشال بابا د ادبي ښوونځي ځانگړنې په گوته کړئ؟
- ۴- په فارسي ژبه کې د عراقي ادبي سبک ځانگړنې په گوته کړئ؟
- ۵- د کلاسيزم او رومانيزم ادبي ښوونځيو غټې ځانگړنې کومې دي؟
- ۶- د رياليزم او ناتورياليزم ښوونځيو مخکښان څوک دي؟
- ۷- سور رياليزم او اگسزسيټانيساليزم ادبي ښوونځي چا رامنځته کړل؟
- ۸- د خوشال، رحمان بابا او حميد ادبي ښوونځيو پلويان څوک دي؟
- ۹- په فارسي ادب کې کوم ښوونځي زيات مطرح دي؟
- ۱۰- د هندي ادبي ښوونځي ځانگړنې څه دي او پلويان يې څوک دي؟

سپارښتنې

- هر محصل دې په دې څپرکي کې یو یاد شوی ادبي بنسټونځی په خپله خوښه انتخاب او د هغه په باب دې تفصیلي لیکنه وکړي.
- هر زده کوونکی دې د خوشال، رحمان بابا او حمید په پلویانو کې د یوه تن اثار تحلیل او و ارزوي.

پینځم څپرکی

کره کتنه په پښتو ادب کې

لکه څنگه چې مو په تېرو برخو کې یادونه وکړه ادبي کره کتنه تر ادبیاتو وروسته رامنځته کېږي. که پر یوه مهال هم رامنځته شي، نو لومړی به یو ادبي اثر وي او بیا کره کتنه. که ادبي اثر موجود نه وي، نو کره کتنه به پر څه شي و شي؟ د یوه ادبي اثر تر لیکنې او د ادبي تجربو تر مسلسل تکرار وروسته د کره کتنې اړتیا پیدا کېږي، یو ادبي اثر هم هغه وخت د یوه فورم بڼه خپلوي چې د پراثر په یوه واحد بڼه تر ځینو ورته اصولو، قواعدو او معیارونو لاندې ولیکل شي. کره کتنه هم د یوه علم په توګه د یو ډول اصولو او پرنسپونو مجموعه ده، چې اساس یې خپله د یوه ادبي اثر په اصلي جوهر کې خوندي دی. پښتو شفاهي ادبیات طبعاً تر لیکنیو ادبیاتو دمخه راټوکېدلي دي. ګرڼی کره کتنه هم تر لیکنی هغې دمخه رامنځته شوې، خو څرنگه چې ګرڼی کره کتنه ګرڼی وي، نه لیکنی، ځکه خویې اوس موږ کومې لیکنی بېلګې په لاس کې نه لرو. البته په

پښتو گړني ادب کې د محتوا له پلوه د کره کتنې ډېر څرکونه لرو. دلته غواړو د تاريخي تسلسل له مخې په پښتو ادب کې کره کتنې بهير ته کتنه وکړو. دلته غواړو د تاريخي تسلسل له مخې په پښتو ادب کې د کره کتنې بهير ته کتنه وکړو.

الف- پخوانۍ دوره:

پښتو ليکنی ادب چې څرگنده بېلگه يې د امير کروړ سوري له شعره پيلېږي، محتوايي پانگه يې وياړنه ده، تر هغه وروسته په منظوم ادب کې ځينې داسې شعرونه شته چې په خپله محتوا کې د نقد تومنه لري، د (شيخ رضي لودي) او (نصر لودي) شعري مناظره يا تبادلې هغه بېلگه ده چې د انتقاد، نيوکې او کره کتنې څرک په کې شته. ددې کلام بېلگې دا دي:

د شيخ رضي لودي د کلام بېلگه:

گروه دې زمونږ وکوراوه	((د الحاد په تور دې ترپلل
تا په تور و توراوه	مونږ ونلې په زیار نه
چې دې گونښې اړاوه	لرغون ولې گروهېدلې
چې پلرودې رڼاوه	هغه گروه دې اوس اړه کې
که هر څو مو در ناوه	لودي ستا په نامه سپک شو
لودي نه يې په کاوه	نصره نه مويې له کها له
د ورځلوی په رغاوه.))	زمونږ غاده ستا له گروهه

(۷۰:۲۸).

د پټې خزانې له مخې شیخ رضی لودي، د شیخ حمید لودي د پاچاهۍ په زمانه کې د اسلام د مقدس دین د تبلیغ لپاره پښتونخوا ته تللی، دی دوه کاله په کسی غره کې گرځېده او ډېر خلک یې مسلمانان کړل، شیخ رضی لودي ته دا مهال خبر رسېدلې و، چې دده د تره زوی (نصر لودي) له اسلامه اوښتی او د الحاد لاره یې غوره کړې ده، نو ځکه یې پورتنی شعر ورته ووايه. کله چې دده دا شعر (نصر لودي) ته ورسېد، نو هغه ژر غبرگون وښود او دده د شعر په ځواب کې یې دا شعر ووايه:

((د الحاد په تور تورن شوم زه لرغون خو ملحد نه یم

زما دښنه هسې تورا کړي که ملحد یم د دښنه یم

له اسلامه نه تر پلمه تورا نو څخه په ترپله یم

گروه مې هغه لرغون دی اوس هم کروړ په لرغونه یم

د اسلام پر هسک به ځلم و تورا نو ته تیاره یم

د لودي زوی سنتي یم د حمید له لور کاله یم

توراني دښن چې وایي زه له گروهه په اړه یم

دا یې تور تاسې دروهوي زه مومن ستاسې په تله یم

د دښنو ویناوې مغربه زه لودي یمه څوزه یم))

(۷۲:۲۸).

دا دواړه نظمونه چې د سوال و ځواب په بڼه راغلي، په پښتو لرغونو
نظمونو کې هغه نظمونه دي چې پر يو بل په کې نيوکې، تنقيد او د
هغو معقول ځوابونه ليدل کېږي.

د ابو هاشم ابن زيد السرواني په لومړنۍ منظومه ژباړه کې هم د نقد
څرک شته:

((ژبه هم بڼه وينا کاندې چې يې وينه
د خاوند په لاس کې زراو درهمونه
ژبورورلله ورځي وينايي اوري
د درهم خاوندان تل وي په وياړونه
که درهم يې ځنې ورک سو سي تتلی
پر نړۍ يې وي په څپرو پېژندنه
که بده ای سوني وبولي خلک وايي
دا ويناده رښتاینه لهر رښتونه
که بېوزلی ووايي رښتیا خبره
نور ووايي دا خو سوني دی تېرونه
هو درهم بڼدي هر چاله لويه برخه
د درهم د خاوند هر ځای پرتمونه
درهم ژبه ده که څوک ژبور کېږي
ده وسله که څوک پرې کاندې قتالونه.)) (۷:۳۰).

په دې ژباړل شوي شعر کې د ټولني د افرادو له خوا، مادي شيانو، پيسو او مالي پانگې ته پرزيات احترام، سرټيټي او ارزښت نيوكه شوې ده، شاعر، خلك اخلاقي ارزښتونو ته رابولي او په ټولنه کې د مادياتو پر نامعقول رول باندې نيوكه كوي. كه څه هم دا شعريوه عراقي شاعر (محمد ابن خلد) ويلى دى، محتوا يې هم د هغه وخت د عربي ټولني ټولنيزو واقعيتونو ته ورگرځي، خو شاعر داسې ټاكلې محتوا ته اشاره كړې، چې په هره ټولنه کې د همدې يوشان ارزښت لرونكې ده. له هغه وخته نږدې دولس سوه كاله تېرېږي، خو بيا هم دا محتوا نه ده بدله شوې او تقريباً په همدې بڼه كارول كېږي.

د (شيخ اسعد سوري ويره هم د نقد ځيني ځانگړتياوې لري، له فلكه گيله، پر ناخوالو انتقاد، له ظلمه فرياد او نور هغه څه دي چې په دې قصيده کې د نقد څرك لگوي:

((د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زموڼوې هرگل چې ځاندي په بهار
هر غټول چې په بيديا غورېده وکا
ريژوي يې پانې کاندي تار په تار
د پر مخونه د فلک خپره شنه کا
د پر سرونه کا تر خاورو لاندې زار
د واگمن له سره خول پرپاسي مړ شي
د بېوزلو ويني توی کاندي خونخواړ

خه تېری خه ظلم کاندې ای فلکه!
ستا د لاسه نه دی هېڅ گل بې له خار
په ویر ژلو، لورنه کړې په زړه کراپیه
پر تلیو او روې د غم ناتار
کله غورځوې واکمن له پلازونو
کله کنبېنوې په خاورو کې بادار
زموږ پر زونو دې نن بیا یو غشی وویشت
و دې ژوبلله په دې غشي هزار

پر سوریو باندي ویر پر بوت له پاسه
محمد واکمن چې ولاړی په بل دار.)) (۲۸: ۴۰-۴۸).

(شیخ اسعد سوري) د (امیر محمد سوري) د دربار شاعر و او کله
چې (امیر محمد سوري) د (سلطان محمود) د لښکرو په لاس اسیر
او بیا د ډېر ظلم له امله مړ شو، ده دا قصیده ویلې وه، په دې قصیده
کې د زمانې پر جبر په دې خاطر انتقاد شوی، چې ولې عدل او
انصاف په کې نه شته، له فلک نه شکایت شوی چې له دلیل پرته
تنکي گلان رڼوي. که څه هم دا قصیده په خپل ذات کې یوه ویرنه یا
مرثیه ده، خو د قصیدې په منځ کې گنشمېر داسې بیتونه شته چې
انتقادي او کره کتنیزه روحیه لري.

په لرغونې دوره کې نور هم داسې نظمونه او شعرونه شته چې د نقد
خرک ترې لگي، خو اوس راځو منځنۍ دورې ته:

ب- منځنۍ دوره:

د پښتو ادبیاتو منځنۍ دوره له پیرروښان او دهغه د پلویانو د
اشارو له مهاله پیلېږي. د روښاني پیر شاعرانو او ناظمانو په
کلامونو کې هم د نقد ډېر مواد شته او کله چې د روښاني غورځنگ
پر ضد د (اخوند دروېزه) تحریک پیل شو، نو بیا د دواړو خواوو له
خوا د یو بل پر ضد لیکنې وشوې، خپله د (اخوند دروېزه) (مخزن
الاسلام)، د (پیرروښان) د (خیرالبیان) پروړاندې یو غبرگون دی.
د روښان او دهغه د پلویانو او همدارنگه د اخوند دروېزه او دهغو د
پلویانو تنقیدونو اکثره مذهبي محتوا درلودله، اساس یې هم پر
مذهبي اساساتو د نظریاتو اختلاف و، ادبي یا هنري برخه یې ډېره
بډایه نه وه، خو بیا هم د نشر او نظم په بڼه دواړو خواوو یو پر بل
تنقیدونه کړي دي. دغه راز د هر یو پلویان او یو بل هم ارزولي دي.

د روښاني پیر شاعر (دولت لوانی) د (میرزاخان روښاني) په باب
وايي:

هېڅ افغان ده غوندې شعر کړی نه دی

دی په خپل عصر کې له هر چا نه بهترو.

د علي محمد مخلص په باب وايي:

((شاه طبعانو بی زده قدر

بنه کلام دُر عدن دی

همه دان مخلص دولته

ددي دروپه سفتن دی.)) (۱۷۰:۲۳).

د اخوند دروبزه او د هغه د پلویانو له خوا پر روښان او د هغه پر پلویانو نیوکې زیاتره د مذهبي مسایلو پر محور راڅرخي، که پر اثارو یې هم نیوکې کړي، نو د مذهبي ملاحظاتو له مخې دي، هنري جوهر او یاد کلام د بنسکلاييز اړخ له مخې نه وي.

خو کله چې د خوشال بابا پېرته راځو، نو دلته خپله خوشال د یو مفکر او نوبتگر سترگور کره کتونکي په توگه څرگندېږي، څرنگه چې خوشال بابا د کره کتنې په برخه کې ډېر گټور او اساسي کار کړی، نو دلته لازمه ده چې پر کره کتونکي خوشال او دده پر انتقادي روحيې زیات بحث وکړو.

خوشال تر هر چا دمخه کره کتنه له خپله ځانه پیل کړې ده:

((د خوشال بابا ژور او تېز نظر د ژوند هره خوا او د هنر بېلابېل ډگرونه په خپل کلام کې رانغاړلي دي، داسې یې کره کتنه، نیوکه او بیا د سمون لاره هم له یاده نه دي ایستلي. خوشال بابا لکه څنگه

چې د پښتو ژبې او ادب پلار گڼل کېږي، داسې په علمي، ټولنيز، ادبي او سياسي ډگر کې هم يو ستر او ژور کره کتونکی دی.

له يوې هنري بنکارندې (شعر) څخه رانيولې بيا تر يوې لوړې ټولنيزې پېښې او عمل پورې چې هر يو دده په نظر نيمگړی معلوم شوی، هغو ته يې د انتقاد گوته نيولې او بيا يې د سمون لاره هم ورپه گوته کړې ده.

خوشال بابا يو زړور کره کتونکی و، نه يې د چا مدح کوله او نه يې ځانستايينې ته اړتيا لرله، خوشال له فکري، اقتصادي او ټولنيز پلوه په داسې يو دريځ کې و، چې د سالم انتقاد لپاره يې وړ صفتونه او ظرفيتونه لرل، نو ځکه خوده له خپل ځانه نيولې تر خپلو اولادونو، کورنۍ، قبيلې او ټولو پښتنو پورې څه شی چې په کې د انتقاد وړ وو هغه يې څرگند کړي او نيوکه يې پرې کړې، همداسې يې په ادبي او سياسي برخه کې د سمون او اصلاح لپاره ډېرې نيوکې کړې دي. د خوشال بابا د نيوکې محتوا ځکه پر خلکو ښه لگېږي چې حقيقتونه څرگندوي او د رښتيا يې پر بنسټ ولاړه ده.

بابا دومره اخلاقي جرئت لري، چې که په ځان کې يې هم نيمگړتيا وي هغه نه پټوي او په ډاگه يې وايي:

((د مغول نمک مې وخوړ شپږ پېړۍ
ماد زرو پکې روغې کړې بېړۍ

رعیت مې یوسفزیه درست خټک وو
په عزت او په حرمت کې یې شه شک و
د مغول لپاره ما توري وهلې
پښتنو به راته کړې ډېرې کنځلې.)) (۲۸۳:۲۹).

یادا چې:

چې منصب مې د مغول خوړیو ملک وم
چې منصب د مغول نه شته اوس ملک یم.

خوشال بابا بیا په دویم گام کې پر خپلو ځینو زامنو او د کورنۍ پر
غړو چې دده پر وړاندې په ناحقه راولاړ شوي یا یې نافرمانی کړې او
یا هم د خپل ولس پر ضد ودرېدلي، سخت انتقادونه کړي او د هغو
شخصیتونه یې څېړلي، شنلي او څېرې یې ورته څرگندې کړې دي:

((نا خلف مې حواله کړې په تقدیر
نصیحت ورباندې نه کاندې تاثیر
خوی خصلت چې ازلي وي نه نور کېږي
په ارشاد او په تلقین د کامل پیر
بد فرزندې خدای د هېچا پیدانه کا
په خصلت یې پلار په ځان دی مور په ویر.)) (۳۸:۲۰).

يادا چي:

((زما زويه د ننگ نه دي غريتيار دي
پرې پوهېږم چې همه واره مردار دي
نه يې لويه اندېښنه نه يې لوی کار شته
د مغولو و طبخا و ته تيار دي
د منصب د اضافو خبرې کاندي
په عزت، په حرمت کله خبردار دي
اتفاق، يگانگي يې سره نه شته
همگي روان په بېله بېله لار دي
نه د نوم دي نه د شرم نه د ننگ دي
اندېښنې يې د ناکس، د ناسردار دي
شکایت له نورو مه کوه خوشاله
چې خپل زويه هم په ننگ له تا ويزار دي.)) (۹: ۴۳۹).

چې پيدا دي همگي زماله خانه
که پنځوس دي که شپېته دي داغ د زړه دي

يو و پلار نيکه ته نه شو
همگي د مور په شان

اشرف سرت تر سره نفس اماره دی
په حسد په حماقت کې اواره دی

د مور پلار نیکه ته نه دي
د ان ناکس دي لابل شل شان
په ژوندون مې خپل خای ورکړ
باندي زه شوم مهربان

يو خولا په کې افت شول تردا میانه
خوک ((بهرام)) غوندي بدبخت بخيل شي

چې هېڅ کار نیولی نه شي استوار
په شامت یې خپلخانه شي تار په تار
خوک ((سدو)) غوندي نامراد عبدالزوجه شي
په تنگسه له خپله پلاره شي ويزار
خوک ((مالو)) غوندي ((جلو)) غوندي پيداشي
سراسر واره نابود او نابکار.

مرگ دنیا اهلوسبا بېگناه غواړم
د عامې داده الله الله غواړم
زما توبه ده د بهرام له خیره
دده له شره امان پناه غواړم.

زما زړه له چانه روغ نه دی بهرامه
د هرچا سره مې زیست دی له ناکامه
نور دې نوم زما په زویو کې حساب مه شه
د خوشال خټک وینا په دا تمامه.

چې په های یې ناقابل زویه خانی کا
د خوشال خاطر په دا پاره پاره دی.

لکه څنگه چې خوشال خان پر خپل ځان او هم پر خپلو زامنو نیوکه
کوي او نیمګړتیاوې یې رابرخپره کوي داسې پر خپلې قبیلې
(خټکو) هم نیوکې او انتقادونه لري او د هغو له ځینو عملونو او
نیمګړتیاوو څخه هم ناخوښي څرګندوي.

له خٽڪو نه مٿي هومره زره ناخوڻس دي
چي توبه دهمگي خٽڪ له نامه
د نعمت په قدر هپخ خبردار نه دي
نوم خٽڪ به مٿي خلاص نه وي له انعامه
خٽڪ واره د دوام دي كه يسي گوري
خوڪ به خه غواري د خپلوله دوامه
د وفا په خاي هممه واره جفاده
چي به ماته رسیده له خپله قامه
كه په توره خٽڪ خپل ڪري گني خپل شي
كنه هپخ به يسي خپل نه ڪري له اكرامه.

چي زما اختيار يسي خوار ڪري
خدای دي خوار هغه خٽڪ ڪا.

((درست خٽڪ زما په دور
ن نامور شش و پوهه دوران
كه خٽڪ په محڪه په پروت و
پاس مٿي يوور په اسمان.)) (۱۳:۳۱-۳۲).

تفحص که شوک د خوږ زړونو کاندي
د خپل قام له لاسه ورک خوشال خټک دی.

خوشال بابا د خټکو تر انتقادي دايرې او نيوکې وروسته، پښتانه
په خپله انتقادي دايره کې داخل کړي او هغه نيمگړتياوې چې په
پښتنو کې دي هغه يې يوه يوه خپرلې ده. په پښتنو کې به د خوشال
بابا غوندې هېڅ داسې بل لوی ليکوال تر سترگو نه شي، چې د بابا
په څېر د پښتنو پر رواني چلند او ټولنيز ژوند بلد وي او هغو ته يې
په خپلو اثارو کې په دې کچه ځای ورکړی وي. خوشال بابا د خپل
فطري بغاوت او ژور فکر له مخې د پښتنو نيمگړتياوې هم خپرلي
او نيوکې يې پرې کړي دي. د خوشال بابا اثار د پښتنو د ژوند
هندارې دي، چې د هغوی نښکنيې او بدگنيې ټولې په کې په ښه
روښانه ډول څرگندېږي:

لبوني شول پښتانه په منصبونو
خدايه ما ژغورې له هسې غضبونو.

پښتانه لکه مگس ورباندې گرځي
ورته ايښی دی مغل د حلواتال.

شرم دی ننگ دی که چارد سردی
سمه مې پرېنبوه خای مې غردی
پښتانه واره دمغول شوروا خوری
ماته یې پاتې دا شور و سردی.

پښتانه په عقل پوهه خه ناکس دي
کوټه سېي دقصا بانو د جوس دي
اوبن له باره په ولجه په کور ورغلی
په ولجه د اوبن د غاړې د جرس دي.

درست جهان په ناپوهانو سره ډک دی
ولې زیات که پکې وگورې افغان دی.

که رښتیا وایم شېرشاه دا هسې نه و
لکه مورېونن پیداله کوهستانه
پښتانه چې بې ننگي کاخوک یې خه کا
گورستان لره به دروموله ارمانه.

((که په نور خلکو کې بڼه سړي موندل شي))
ولې بڼه سړي به لروې افغانان

هره چار د پښتانه تر مغل بنه ده
اتفاق ورسره نه شته د پرارمان
د بهلول او د شېرشاه خبرې اورم
چې په هند کې پښتانه وو بادشاهان
شېر او اووه پيړۍ يې هسې بادشاهي وه
چې په دوی پورې درست خلک وو حيران
يا هغه پښتانه نور وو دا څه نور شول
يا د خدای دی اوس دا هسې شان فرمان
که توفیق د اتفاق پښتانه مومي
زور خوشال به دوباره شي په دا ځوان.)) (۱۱: ۱۵۳-۱۵۴).

پښتانه د ادم زاد لسه زاده نه دي
د عفريت دی که د ديو دي که د ددي.

خوشال بابا د پښتنو تر څنگ مغول هم د خپل انتقاد په دايره کې
شامل کړي دي. د خوشال بابا د ژوند او مبارزې يوه زياته برخه له
مغولو سره په دوستۍ او دښمنۍ کې تېره شوې ده. لکه څنگه چې
بابا ته پښتانه معلوم وو، داسې ورته مغول هم بنه معلوم وو. نو
ځکه خويي د هغوی ظلمونو، بدو عملونو او نورو نيمگړتياوو ته

هم نغوته کړې او انتقادونه يې پرې کړي دي. مغول پاچا (اورنگزېب)، چې د خوشال بابا د سياسي مبارزې يو اړخ ورسره تړاو لري، د بابا په کلام کې ډېر زيات ياد شوی او غندل شوی دی او همدارنگه نور مغول هم.

تفاوت د خپل پردي ورباندې نه شته
که يې گوري اورنگزېب بادشاه گمراه دی
د الاشه چې هندوستان توره تياره ده
په هر ځای دده د خويه بويه اهدی
د اورنگ بادشاه په دور آرام نه شته
چا ويل چې جهان ځای د آرامگاه دی
که زينت و ته يې گوري يويزید دی
که طاعت و ته يې گوري اهل الله دی.

وخت د اورنگ شاه دی د هر چا تسپې په لاس دي
خدای (ج) ځيني خبر دی په اخلاص که په لباس دي

((پلاریې په بند، وروریې بند بند کړ
خان یې هم شیخ، هم دانشمند کړ
اوس په غزا کې خپل خان غازي بولي
په خو خورنگ یې، خپل خان خرگند کړ.)) (۱۷:۱۰).

خانان یې واړه تلاوت خوان کړل
د هند هندوان یې دانشمندان کړل
وخت دا ورنګ دی عمل یې هېڅ نه شته
خو کتابونه یې په عالم گران کړل.

د دې دور شیخان ډېر دي لور په لور
اورنگزېب بادشاه د وارو دی انځور
په هغه چاره قلم سازکا قرآن کښي
په هغه چاره شهرګ پرې کاد ورور.

نو ځکه خو خوشال بابا د داسې واکمن اطاعت نه کوي:

اطاعت د اولوالامر ځکه نه کړم

خلیفه د زمانې په زړه کافر دی.

بابا د نورو مغولو په باب هم انتقادونه لري:

د هند په تخت چې عالمگیر کبناست

په خلکو کانی د اسمان پر پوت.

بابا د مغولو پر ضد په مبارزه لاس پورې کوي او د پښتنو د یووالي هیله کوي، چې ټول پښتانه باید له کندهار تر اټکه د ننگ په کار کې پټ او ښکاره سره یو شي، چې د مغولو له ستم نه ځان خلاص کړي.

ټول پښتون له کندهاره تر اټکه
سره یو د ننگ په کار پټ او اشکار.

ناگهاني په د ا ملک فساد بنیاد شو
د ماهم د تلافی کار را په یاد شو

نن د وارو پښتنو په ننگ ولاړیم
دا چې هسې په هر در هر در ننگ ولاړیم
چې پښتون شوم په داهسې سپینه ریره
نور مې خدای مه کره مغول وایم په خیره.

و مغول و ته به نن کرم اټک پوله
ملک به خلاص کرم د مغول له غاله غوله.

خوشال بابا نه یوازې په ټولنیز ژوندانه کې د ټولنیزو نیمگړتیاوو
نقاد دی او پر دغو برخو یې نیوکې کړي، بلکې پر هغه چا یې هم
سختې نیوکې کړي، چې د ریا عبادت یې د خپل ژوند د اړتیاوو د
خړوب و سیله گرځولې او خلک پرې تېرباسي. خوشال تل دا ډول
شیخان غندلي او له دې ډول ملایانو سره یې وړانه ده.

حقیقي سجده هغه ده چې د یار په لور یې کړې
و کعبې ته چې سجده شي دا سجود دی مجازي.

هر چېرته چې گرځې په لاحول ورنه تېرېږه
سل بلا په زړه کې سل دانې تسپې په غاړه.

د ابلیس غوندي مکرونه یې په زړه کې
په فریب کې تر ابلیس له ما هر دی.

دېردي چې تر تانه، خپل ځان ملک کا
په بنو خبرو، ځان په فلک کا
نغوږد بالله، چې بنه يې ځير کړې
شيطان تر ځان پورې، لکه کودک کا.

په خوله يې ذکر په زړه کې نور فکر
فساد د دور داننا شـيخان دي

((چې د کنزد قدوري شي ځان ملاکا
هر حلال حرام په ځان باندي رواکا
نه د کنز په دقيقو څه خبر شوي
نه په مخ د قدوري مبصر شوي
کتابونه په سر کېردي ځان ملاکا
په هر کلي علت مگر ځي تگي غلاکا
کېني شرع پرېکوي په رشوتونو
ځان قاضي کا په غلط روايتونو

و هر چاتسه مسـلـي د سـخاوت کـا
خپله خونه ډکـوه بلـه غـارت کـا
په مسجد راځي پنځه وخته اذان کـا
چي ذکات سرسايه نه وي مسجد وران کـا
د ميراث مالونه خوري لـه ظالـمانو
نوم په ځان باندي کېږدي د عالمانو
په دا هسي علم برنـد کېـني مـلـايـي
و عالم ته ميراث خور د انبيايي
نه يې کښل زده، نه لوستل زده، تل تگل کـا
تعويذونه ورکوي په دروغ کښل کـا
په ناروغ يې خونبي لـا زياتـه ترـرـوغ شي
څښت، تعويذ، دعا، هيکل کي په دروغ شي
لارنځور غريب صحت نه وي موندلای
چي اخون وي اخیستو ته ورنیولای
که په ورکړه کي څه درنگ څه خو تعطیل وي
په غوغا په شور و شريي قال و قيل وي
چي د ازرهسي ناسازي کـا اغـازي
خپل مقصود مطلوب حاصل کـا په ناسازي
چي څوک ترس له خدايه نه کاندې غلول کـا
اس به پرېږدي زين به باندي په جاهل کـا. ((۲: ۳۴-۳۶).

په خوله کلیمه لولي نمونځ روژه کاندي کافر شته
دعوي کاد شيخيه، تر شيطانه لا بتر شته
له کوره لوتنه واخلي، استنجالره روان شي
تقوى تر هسي حده، په ولجه يي وړي که زر شته
يوځای الوده نه دی په دا هسي درو پشانو
په دا دور که گوري دا ناپاک په هر کشور شته
چي خاص د زمانې دي حال يي دادی، نور وگړي
د غواوو د خړو د کلي دی خالي نوم باندې بشر شته
چي حال د پرهيزگارو سراسر واره دروغ شو
رښتيا غواړي له چانه چيرته پاتي دا هنر شته.

شيخان چي هسي اوږده نمونځونه کا
په کي باغونه اسونه جوننه کا
په کي رنگين رنگين گنډي ورينبمين سکني
په کي د سپينود سرو گنجونه کا.

نمونخ، روژه چي د ريبا د پاره کپري
له اسمانه به لعنت باندي اورپري.

کتابوننه د اسمان د حمکي لولي
په عمل يي فرق د حمکي د اسمان دی.
په باطن يي زړه گومان سره ترلی
په ظاهر وييل په ژبه مسلمان دی
په خبرو کي يي فيض مونده نه شي
مذبذب په قول په عهد په پيمان دی
په طاعت په عبادت کي که بلعم شي
په اخرانس په نغوته بي ايمان دی
زه خوشال ختک بنده د هغه چايم
چي يي رود زړه د خولي سره يکسان دی.

تل قرآن د وړاندي ايښی قرآن لولي
ولې هېڅ عمل يي نه وي په قرآن.

خوشال بابا دیولوی مفکر او سالار ادیب په توگه، ادبی برخې هم له نظره نه دي غورځولي، د خپلو لیکوالو ادبی نیمگړتیاوو ته یې هم گوته نیولې، آن پر داسې لیکوالو یې نیوکې کړي، چې ترده وړاندې پرې چا د انتقاد جرئت نه شو کولای، خوده د خپل فنانونه ذهن او ژور لید له مخې د هغوی اثار وتلل او نیمگړتیاوو ته یې گوته ونيوله.

تر بابا دمخه ډېر لوی شخص چې مذهبي شهرت او اغېز یې تر لیکنویاتو و، هغه (اخوند درويزه) و، چې چا پرې د انتقاد کولو جرئت نه شو کولای او هغه وخت په ټولنه کې مطرح شخص او لیکوال و، خو خوشال بابا د هغه اثار وتلل او بیا یې پرې داسې نیوکه وکړه:

درويزه له یوه لوري راپیدا شو
په لرې علم په داملک کې لوی ملا شو
د روښان خیرالبيان یې وليدلې
هغه هم مجهول بیان و ناسپندلې
ده چې خوشې میدان بیا موند سخنگوی شو
په ویل کې یې چې زړه و هسې توی شو
درويزه چې بیان کړی خپل کتاب دی
نوم یې مخزن الاسلام کړی جناب دی

که یوه مسره په شل بله په سل ده
نامر بوطه ناموز ونه په ویل ده
مسلی لس نظم کړي په پښتو دی
درته څه وایم چې څه دي د ایستو دي.

د اخوند درويزه د (مخزن) په باب زیاتوي چې دا یو مجهول او بی
وزنه کتاب دی او هغه د عربي قصیدې بوسیري ترجمه ښيي.

هر هر بیت د قصیدې چې در مرجان دی
په پښتو کې تراور بشو لا ارزان دی
قصیده د بوسیري ترجمه کړې
عربي یې تر پښتو مضحک راوړې.

مخزن مې د اخون چې تامی په نظر کښپوت
په دې کې عروض نه شته نه یو بحر ما موندلی
یو کتاب دی درويزه سره جوړ کړی
د سوات خلک یې له کل علمه موړ کړی
نا معقول مجهول بیان په کې بې ځایه
په کې بد د حسین وایه یزید ستایه
په حیرت به واړو گوتې وچپچلې

د اخون په مخزن چاگوتې کنبېولې.

خو هغه چا چې پوره او کره شعر ویلی، خوشال بیا هغه ستایلی
دی، لکه میرزا خان انصاري:

له چانه په پښتو کې ما میزان میندلی نه دی
میرزا په دا زبان کې ویل کړي دي تللي.

خوشال بابا په یوه قصیده کې د ځینو نورو شاعرانو ارزونه داسې
کوي:

یو په حال او په ماضي کې داسې نه و
چې ښکاره یې د خبرو راته خوند کړ
د میرزا دېوان مې ومنده په گوډي
مسخره مې ارزاني خویشکی زمند کړ
که دولت و که واصل و که دا نورو و
په خبرو مې د هر یوه ریشخند کړ
کلمې مې ورتنه سازې کړې د قندو
د اوربشو په ډوډۍ چې به یې شخوند کړ.

هر چي لاف وهبي دشعر
نن پنه دا دور دي ډپر
خدای دي نه کا چي به وایم
حال د دیو وتپر و بپر
خوک پاوي خوک نیم پاوي دي
قلندر په کي نیم سپر
چي د مور په حساب دي
هېخ مې نه دی واصل هپر
بل دولت فقیر دري پناه
نه ترې خو سرشاهي سپر.

د هغه شاعر داني وشه په ژبه
چي دشعر د داني پلوري په مال.

د هغه شاعر مخ تور شه چي په طبعه
وهر درو هر در بار و ته ولاړ وي. ((۳۳: ۲۸-۸۸)).

د خوشال بابا او رحمان بابا ترمنځ هم شعري مکالمه تبادله شوې، خوشال د رحمان بابا د شعر پر يوه بيت نيوکه کړې او وييلي دي، چې په خپل منځ کې تناسب نه لري او رحمان بابا بيا د هغه پر وړاندې غبرگون نبودلی دی:

خوشال او دولتامي غلامان دي

زه رحمان په پښتو ژبه عالمگير يم

يو خوشال او يو کم سل خټکه نوره

خارشه د رحمان د سرپڼ له يوه فرده

که چېرې خوشال بابا د رحمان بابا پر شعر نيوکه نه وای کړې، د رحمان بابا له دې غبرگون سره نه مخامخېده. همدارنگه د رحمان بابا په کلام کې چې د سترو انساني او روحاني ارزښتونو پالونکی او له دې ارزښتونو څخه د سرغړونکو ډېر پوخ کره کتونکی دی، دده په کلام او دده پلويانو کې د کره کتنې ډېر څرکونه ښکاري هم. په پښتو کلاسيکه دوره کې کره کتنه د نظم په بېلابېلو فورمونو کې ډېره څرگندېږي، خوشال نه يوازې د يوه کره کتونکي په توگه د نظم په برخه کې خپل کره کتنيزه بریا څرگنده کړې، بلکې د يو ټولنيز کره کتونکي په توگه يې په خپل نامتو اثر (دستار نامه) کې هم د ټولني

د سمون لارې چارې په گوته کړي او د ټولنمشر؛ دستار سړي لپاره
يې کره معيارونه هم په گوته کړي دي.

د خوشال د شاعرانو زامنو په کلام کې هم د کره کتنې بېلگې شته.
اشرف خان د خوشال د شعر د ارزونې په باب وايي:

((اولاً به د استاد لسه حاله وایم
چې يې شعر جهانگیر لکه د قمر دی
په پښتو ژبه چې شعر چا بیان کړ
د همه وو نظم ستوري، دی نمر دی
خه خوبی د هغه نمر وایي مهجوره
چې يې نام دهر نیولی سر په سردی.))
(۸: ۲۴۷-۲۴۸).

د خپل شعر په باب وايي:

((په پښتو ژبه مې سیال د شعر نه شته
د معنو په جهان شاه اشرف خټک يم.))
(۷: ۲۲).

د حمید بابا او کاظم خان شیدا په شعرونو کې هم د کره کتنې
څرکونه شته:

((د حمید له فکره مه پوښته عام خلک
د زربفتو قدر، څه زده بوریا باف
د حمید د مینې کوټ به کره ووځي
که پرې ځیر شي قدر دان، دانا صراف.))
(۱۱۹: ۲۴).

د کاظم خان شیدا خټک په دېوان کې (د پښتو شعر حسب حال) تر
عنوان لاندې چې کومه اوږده مثنوي چاپ شوې ده، د دې مثنوي له
مطالعې څخه موږ ته د پښتو شعر په باب د شیدا انتقادي نظر
ښکاري. دا مثنوي د پښتو شاعرۍ د هغه مهال د ادبي کره کتنو په
لړۍ کې حسابولای شو. (۵: ۳۱).

پیر محمد کاکړ هم د پښتو شاعرانو د شعرونو د فکر او ښکلا د
ارزونې په ترڅ کې وایي:

((تل په شعر کې هم سیال د خوشال نه شته
که څه درشت دی، دا دده سخندان شعر
که څوک بحر مواج وایي ورته ښایي

په دېوان کې يې مونده شي هر سان شعر
هېڅ تر شعره د رحمان به د پر کم نه وي
و منصف ته د خټک خوشال خان شعر
د ميرزا شعر به جوړ وای ولي درېغه
په وحشي الفاظو ده کړو ويران شعر
چې انصاف زه پير محمد کړم لافي نه کړم
په همعصرو کې مې خوښ دی د ځان شعر.))

(۴۲:۲۲).

دالری، نوره هم غځېږي، (عبداللہ کندهاری) د (احمد شاه بابا) د
شعر د ارزونې په باب وايي:

هر غزل يې عشق او بزدلی	او هر بيت يې درد امېزدی
حقيقت دی که مجاز دی	دده دواړو سره سازدی
هم عالم دی هم شاعر دی	په نکتو کې د پر ماهر دی
په تحقيق سره هيرا دی	چې دده دېوان هيرا دی
تر هيرا، بلکې فايق دی	مشمول په دقايق دی.

د تېمورشاه دراني د زماڼي شاعر (بېدل هشنغري) په خپل دېوان کې د عبدالرحمن بابا د کلام د مزایاوو په باب وايي:

((چې مشهور په پښتو ژبه يې دېوان دی
شعراوو کې هغه عبدالرحمن دی
قال و حال يې سره سم زيات و کم نه دی
مسلم ځکه د هر دانا نادان دی
په سلطان الشعرا دی ملقب دی
چې يې بيت مصرع په هر ځای کې برهان دی
دغه واړه ځير کي د بصيرت ده
چې يې فکر شکريز کړی بيان دی.))

(۲۱۲-۲۱۳).

د پښتو ادب په کلاسيکه يا منځنۍ دوره کې (کره کتنه) يوه په زړه پورې موضوع ده، چې پراخ بحث او اوږدو ليکنو ته اړتيا لري، خو موږ دا خو بېلگې يوازې ددې دورې له کره کتنې سره سره د اشنایۍ لپاره وړاندې کړې.

ج- او سنی دوره:

د ادبياتو په تاريخ کې يوه ستونزمنه مسله هم د ادبي دورو ټاکنه ده. ادبي دورې د تاريخي او سياسي هغو په شان نه دي، چې ثابت

مهال په غېږ کې رانیسي، د یوې ادبي دورې تاثیرات په بله کې هم محسوس وي او د یوې دورې افکار او اغېز بلې ته هم غځېږي. په پښتو کې د اوسنۍ کره کتنې د پیل مسله هم داسې یوه مسله ده. د افغانستان یو نومیالی څېړونکی او ادیبوه (سرمحقق زلمی هېوادم) وايي: [ادبي کره کتنه په اوسنۍ مانا په پښتو ادبیاتو کې د شلمې پېړۍ د لومړۍ نیمايي په دوران کې پیل شوې ده. دغه مهال لرو او بر کې د پښتو د ودې او پرمختیا لپاره سرکاري او ولسي ادارې فعالې شوې، نوي ادبي جریانونه او د پرمختللي نړۍ ادبي نظریات د هند، ایران او اروپا له لارې پر پښتو ادبیاتو اغېزمن واقع شول او زموږ ځینې فرهنگیان او ادیبوهان د ادبي کره کتنې د پخوانیو شرقي سنتي اصولو تر څنګه د ادبي کره کتنې په باب له نویو خبرو، نویو مسالو او نویو نظریو څخه هم خبر شول او زموږ ادبیاتو ته هم ادبي کره کتنې له نویو غوښتنو او نویو ځانګړنو سره لار پیدا کړه، خو له هماغه وخته ترننه پورې، لکه څنګه چې ښایي هسې نه، بلکې ماته ګوډه تر موره راوړسېده.)

سرمحقق زلمی هېوادم د ادبي کره کتنې په باب تیوریکو اشارو ته اشاره کوي، وايي: ((که چېرې موږ ووايو چې په پښتو کې د ادبي کره کتنې د مختلفو خواوو په باب لارښودي اثار نه شته، نو دا هم سمه خبره نه ده، خو که چېرې موږ دغه اثار په پښتو کې د ادیبوهنې د نورو ځانګو د اثارو په پرتله له یوې خوا او د منطقي په نورو ژبو

کې د ادبي کره کتنې په خصوص کې د لارښودو اثارو د موجودیت په تناسب له بلې خوا مطالعه کړو، نو ښکاره به شي چې زموږ په ژبه کې دغه اثار ډېر لږ، بلکې ناخيز دي.))

سرمحقق زلمی هېوادملي وايي: ((د ارواښاد سيدرسول رسا (۱۹۹۰م مړ) (ادبي تنقيد) د ښاغلي قلندر مومند (تنقيد) (د ۱۹۶۳م) کال چاپ) او نظميات (ترجمه) (د ۱۹۶۳م کال چاپ)، د مولوي محمد اسرافيل له خوا ترجمه کړې (کتاب الشعر)، د پروفيسور محمد نواز خان طابير له خوا د مولانا حالي د (مقدمه شعر و شاعری) پښتو ترجمه، داسې مستقل اثار دي، چې مطالعه يې د ادبي نقد لېوالانو او زده کوونکو ته بې گټې نه ده، خو د يادونې وړ خبره داده چې لوړ ياد شوي اثار د کره کتنې د معيارونو، ادابو، روشونو، ډولونو او نورو ځانگړنو په باب ډېرې خبرې نه لري. د مثال په ډول د سيد رسول رسا (ادبي تنقيد) زياتره د شعر په باب د بحثونو پر محور چورلي او ددې لړۍ ځينې نور اثار هم داسې درواخله.

دلته بايد دا يادونه وشي، چې ايا په پښتو کې د ادبي کره کتنې په باب مشخص لارښودي اثار هم شته او که نه؟ ددې پوښتنې ځواب هم مثبت دی، په لوړو يادو شوو اثارو کې هم ځينې لارښودي ارزښت لري. پر دې سربېره کابل مجلې، د زېري جريدې او د پېښور په (لار، رهبر) او نورو مجلو کې هم کله ناکله د ادبي کره کتنې په

باب لارښودې اشار خپاره شوي دي، چې موږ په دې خصوص کې ددغو اثارو له پدله هم سترگې نه شو پټولای.

پر دغو متفرقو مقالو سربېره د کانديد اکاډميسن روهي په (ادبي څېړنې) نومي اثر کې د کره کتنې په خصوص کې ځينې مطالب خپاره شوي دي، چې د کره کتنې د معرفۍ، تاريخي پس منظر، هدفونو، اصولو او معيارونو او ادابو په خصوص کې بحثونه لري. ددې اثر د کره کتنې بحثونه له هغه چا سره ښه مرسته کولای شي، چې غواړي ځان د کره کتنې پر مسایلو پوه کړي.

همدا ډول دده په بل اثر (د ادب او فولکلور په باره کې) هم د کره کتنې دروشونو په باب يوه ليکنه شته، چې عنواني يې دی: (په ادبي کره کتنه کې د (ولې، څومره، څنگه؟) پوښتنو ته ځوابونه). دا ليکنه هم په تيوريکو اثارو کې حسابېدی شي. کانديد اکاډميس محمد رحيم الهام چې کوم کارونه په دې برخه کې کړي دي، له هغو هم سترگې نه شو پټولای، دده په (ادبي مسالې) نومي اثر کې د (ادبي کره کتنه) او (زمور د دوران د ادبي کره کتنې مسالې) تر عناوینو لاندې دوی ليکنې راغلي دي. دغه راز په (افغان ياد) نومي مجموعه کې هم موږ د کره کتنې په باب دده يوه ښه مقاله موندلای شو، چې لارښودې ارزښت لري. د استاد پوهاند دوکتور تېري او استاد سعدالدين شپون ددې برخې ليکنې هم د هېرولو نه دي.

گل افضل ټکور چې د زېري جریدې له بېلابېلو گڼو (۱۳۵۵-
۱۳۵۲) څخه یې د ادبي نقد په خصوص کې ددې جریدې د اقتراح
مضامین ټول کړي او د کره کتنې په نامه یې په یوه مجموعه کې
چاپ کړي دي، د دې ټولگې ځینې لیکنې هم لارښودی ارزښت لري
او د کره کتنې نوي زده کوونکي گټه ځنې پورته کولای شي.

دغه راز د متن د نقد په باب هم زموږ ژبې تر وروستیو کلونو پورې
لازم تیوریک اثار نه درلودل او زموږ پوهانو چې په دې ساحو کې
کوم کارونه کول، زیاتره د عنعنوي میتودونو تابع وو او یا یې هم یو
پر بل پسې د اقتدا پر اساس دا کار سرته رساوه.)) سر محقق زلمی
هېوادم ل زیاتوي: ((ماته خپله د متن نقد په باب کومه لارښودې او
تیوریکه مقاله نه وه معلومه، په وروستیو کلونو کې چې ما د متن د
نقد، تحقیق او تدوین په باب ځینې مقالې له اردو ژبې څخه په
پښتو ترجمه کړي، په هغو کې ځینې مطالب داسې هم شته، چې د
متن د نقد په باب لارښودی حیثیت لرلای شي. د څلوېښتمو کلونو
په جریان کې کابل مجلې د استاد رښتین یوه لیکنه چاپ کړې ده،
چې زیاتره د خطي نسخو د تصحیح او تدوین پر مسایلو بحث کوي،
نه د نقد، خو لکه چې دمخه مې عرض وکړ، دغه اثار او مقالې په
هېڅ ډول کافي نه دي او زموږ فرهنگي موسسو ته بنایي چې له
ځوانو کره کتونکو او په خاص ډول له هغو کره کتونکو سره چې پر

خارجي ژبو نه پوهېږي، د مرستې په منظور په پښتو کې نوي او نور
ډېر لارښودي اثار وراضافه کړي.))

د پښتو ادبي کره کتنه په برخه کې، په تېره بيا په معاصره دوره کې
چې د کره کتنې په باب کومه بله پوښتنه مطرح کېږي، هغه د کره
کتنې د وېش ساحې دي؟ په کومه برخه کې کار شوی او په کومه
برخه کې نور کار په کار دی. دې پوښتنې ته سرمحقق زلمی هېوادم
ځواب وايي:

((کومې عملي کره کتنې چې د شلمې پېړۍ په دوران کې زموږ کره
کتونکو او ادبپوهانو په پښتو کې کړي دي، زما د عقیدې او
مطالعې له مخې په څلورو ساحو کې دي:

الف- (د تخليقي اثارو کره کتنې، ب) متني کره کتنې، ج) د
ادبپوهنې د ځينو څانگو د تحقيقي اثارو په باب کره کتنې، د) د
کره کتونکو پر کره کتنو، کره کتنې.

د روانې پېړۍ په دوران کې لږ او بر او حتی جنوبي پښتونخواه کې
پښتو نقادانو د پښتو د تخليقي اثارو د نقد په خصوص کې يو څه
کارونه کړي دي او د همدې لړۍ په کارونو کې په لسگونو تخليقي
اثار، د اشعارو مجموعې، ځانگړي شعرونه، د کيسو مجموعې، د
پښتو د يوې دورې شعري بهير او نور تخليقي اثار يې نقد کړي او له
خپلو برداشتونو سره سم يې دا ډول کارونه سرته رسولې دي. دا ډول

نقدونه په طلوع افغان، کابل مجله، زېري، اصلاح، انيس، هېواد، ولس، رهبر، لار، ننگيالی، جمهوريت، ژوند، پښتو، شهباز، هېواد، وحدت، انجام او نورو ورځپاڼو، مجلو او جريدو کې خپاره شوي دي.

په دې لړ کې ډېرو ښاغلو قلم چلولی دی، چې د څو تنو نومونه يې دادی: استاد عبدالحي حبيبي، استاد الفت، استاد رښتین، پوهاند عبدالشکور رشاد، ارواښاد شهيد پوهاند دوکتور مجروح، پوهاند دوکتور حبيب الله تری، کانديد اکاډميسين سرمحقق محمد صديق روهي، سعدالدين شپون، داکتر مجاور احمد زيار او حبيب الله رفيع. په پېښور کې: دوست محمد خان کامل، قلندر مومند، ايوب صابر، همپش خليل، مهدي شاه پاچا، تقی شراب هاشمي، قمر راهي، افضل رضا، اياز داودزی، ربنواز اورکزی، قاضي احمد سعید، ولي محمد شويان، محمد اعظم اعظم، پروفيسور محمد نواز خان طایر. په کوټه کې: پروفيسور سيال کاکړ، صاحبزاده حميد الله او نور...

زموږ په ځوانو نقادانو کې زرین انځور، دوکتور لطيف بهاند، خالق رشيد، عبیدالله محک، گل افضل ټکور، نور محمد سهيم او نورو نومونه د یادونې وړ دي. د تخليقي اثارو د نقد په لړ کې د استاد شپون مقاله معاصر پښتو شعر ته يوه کتنه او د زرین انځور

اثر (شعرونه او نقدونه) د یادونې وړ اثار دي، چې زموږ ځوان کره کتونکي ښه گټه ځنې پورته کولای شي.

که چېرې د متن د تحقیق سوابق موږ په پام کې ونیسو، نو ان د نولسمې پېړیو له لومړۍ نیمایي څخه په اروپا کې د پښتو متونو د چاپ او نشر په لړ کې موږ په ځینو متني اثارو کې د متن د تحقیق بېلگې راپیدا کولای شو، چې دا لړۍ تر ننه پورې د ختیځپوهانو په حلقو او دغه راز افغانستان، پښتونخوا او جنوبي پښتونخوا کې راروانه ده. په دې تحقیقي متونو کې ځینې د متني کره کتنې له اصولو سره برابر تهیه شوي دي. د متني کره کتونکو په لړ کې موږ د لوی استاد پوهاند عبدالحی حبیبي، پوهاند عبدالشکور رشاد، پوهاند محمد رحیم الهام، استاد عبدالروف بېنوا، استاد رښتین، بسم الله ځیرمن، سرمحقق دوست شینواری، حبیب الله رفیع، سرمحقق عبد الله بختانی او زلمی هېوادمل او نورو؛ په پېښور کې د: استاد کامل مومند، قلندر مومند، صنوبر حسین مومند، همیش خلیل، خیال بخاري او ځینو نورو نومونه نه شو هېرولای، دغو یادو شویو کسانو هر یو د پښتو زیات متون په تحقیقي ډول ترتیب، تدوین احیا او بیا چاپ کړي دي، چې د ځینو کارونه د کره کتنې برخې هم لري.

د تخلیقي اثارو او زړو متونو ترڅنګه په پښتو کې د تحقیقي چاپ شوو اثارو کره کتنې هم شوي دي. دغه کره کتنې زیاتره د هغو کسانو دي، چې د نقد په نورو ساحو کې یې هم کار کړی دی، لکه: استاد حبیبي، استاد رشاد، استاد رښتین، استاد کامل، محمد

نواز خان خټک، قلندر مومند، صنوبر حسین مومند، سرفراز خان عقاب خټک، ایوب صابر، حبیب الله رفیع، همیش خلیل، عبد الله بختانی، دوست شینواری، پروفیسور سیال کاکر، زلمی هېوادم، پوهنمل حکیم حلیم او نور.

د بناغلي هېوادم په وینا: [په دې کره کتنو کې زیاتره د پښتو ادبي تاریخ، تذکرو او دغه ډول پر معلوماتي مقالو کره کتنې شوي دي، چې که په مجلو او ورځپاڼو کې خپرې شوي دغه ډول کره کتنې و شمارو، نو شمېر به یې ډېر اوږد شي. دلته به له دغه ډول کره کتنو څخه ځینې هغه کره کتنې یادې کړو، چې په مجموعو کې چاپ شوي دي:

۱- پښتو چاپ اثارو ته یوه کتنه. دا د پوهاند رښتین یوه مقاله ده چې د پښتو تذکرو ځینې عمده تېروتنې یې ښوولي دي. دا مقاله په (پښتو چاپي اثار) نومي مجموعه کې چاپ شوې ده.

۲- د پروفیسور سیال کاکر ځینې دغه ډول کره کتنې د (کسي د لمنې پښتانه لیکوال) دواړو ټوکونو او (ادبي انځور) نومي مجموعه کې چاپ شوي دي.

۳- د همیش خلیل یو نقد (د یو تنقید بازگشت) د یوې ځانگړې رسالې په توگه په پېښور کې چاپ دی. دا نقد د لوی خان خوشال خټک په باب د بناغلي فضل احمد غازي د یوې کښل شوې مقالې په ځواب کې لیکل شوی دی. دا نقد کېدی شي سپری د کره کتنې (کره کتنه) و بولي، خو په واقعیت کې دا کره کتنه، کره کتنه نه بولم

او هغه دا چې د غازي مقاله کره کتنه نه ده، په دې کې یو لړ عنديات دي، چې سړی هر ډول عندي خبرې کره کتنه نه شي بللای.

۴- د بناغلي قلندر مومند (پته خزانه فی المیزان) او (د خیرالبیان تنقیدي مطالعه) مقدمه داسې نقدونه دي، چې زه یې په دغسې څېړنو کې ضرور یادم، خو دا یادونه ددې مانا نه لري، چې زه ورسره موافق یم، زه د دغو نقدونو په سلو کې له نوي خبرو سره موافق نه یم او دغه اثار د نقد له اصولو او معیارونو ډېر په کړو هونو لري اثار بولم. ما د دغو دواړو نقدونو د ځینو برخو په رد کې (د محمد هوتک ژوند او مزار) او (د پښتو د ادبي تاریخ د منابعو پېژندنه او ارزیابي) او نورو اثارو کې څه لیکلي دي. له دې نقدونو سره نه یوازې زه، بلکې زما په څېر په لسگونو نور لیکوال او ادبي محققین هم نه دي موافق.

۵- د پښتو د ادبي تاریخ له منابعو څخه د ځینو اثارو کره کتنه، دا مقاله د (زلمي هېوادم) ده او د پښتو د ادبي تاریخ میتودولوژي نومي مجموعه کې چاپ شوې ده. په دې مقاله کې د پروفیسور دوران (۱۸۰۵-۱۸۸۱ع) د خریستو ماتې پر مقدمه، فرهنگ ادبیات پښتو دوهم جلد، د پښتو غزل او د هشنغر ادب نومو اثارو باندې کره کتنه شوې ده.

۶- د پښتو د ادبي تاریخ د منابعو پېژندنه او ارزیابي، دا کتاب هم (زلمي هېوادم) لیکلی دی او د پښتو د ادبي تاریخ د ځینو منابعو تاریخي تېروتنې په کې له وسې سره سمې شوې دي. دا کتاب د منابعو د پېژندنې ترڅنګه په بېلابېلو برخو کې د نقد برخې هم لري.

۷- د سرفراز خان عقاب خټک ځینې نقدونه په خوشحالیات او د تواریخ حافظ رحمت خانی او اخلاقنامې نقدونه یې په خوشالنامه کې چاپ شوي دي.

۹- د لوی استاد علامه عبدالحی حبیبی ځینې کره کتنې په ((پښتو نثر ته کره کتنې)) نومي مجموعه کې چاپ شوي دي.

د کره کتنو کره کتنې او همدا راز ځوابي کره کتنې هم زموږ د پښتو کره کتنې په ساحو کې شاملې دي.

په افغانستان کې ددې لړۍ پخوانۍ کره کتنې هغه دي، چې پر (۱۳۲۲هـ ش) کال په انیس ورځپانې کې نشر شوي دي. د (ترین) په نامه یوه لیکوال د پښتو پر شعري بهیر یوه انتقادي لیکنه په انیس کې نشر کړې ده، ددې مقالې ځینې برخې پر پخوانیو، لکه خوشال بابا، حمید بابا او نورو باندې انتقاد و، دې انتقادي لیکنې زموږ د هغې زمانې ادبا او شعرا پارولې او دده پر کره کتنه یې کره کتنې کړې دي او یا دا چې دده ځوابي کره کتنې یې کښلي دي. په دې لړ کې ډېرې کره کتنې کښل شوي، د ځینو کره کتونکو نومونه یې دا دي: استاد عبدالروف بېنوا، استاد سید شمس الدین مجروح، حیدر ژوبل او نور. د لوی استاد پوهاند حبیبی ددې لړۍ د کره کتنې عنوان و: ((ایا حق لرو چې پر پخوانیو تنقید وکړو؟))

ځوابي کره کتنې زیاتره د اثارو د لیکوالو له خوا د نقادانو پر نقدونو لیکل شوي دي، چې مثالونه یې ډېر دي، لکه: د (میا شرف) د پښتو عروضو پر چاپي نسخه کره کتنه، چې د استاد رشاد له خوا

شوي ده او ورېمې مجلې چاپ كړه او استاد رښتین يې ځواب ويلي دی، دا ځواب هم په ورېمه مجله کې چاپ شوی دی، یا لکه پر (ادبي ستوري) چې استاد رښتین کومه کره کتنه وکښله، استاد حبیب الله رفیع يې ځواب ووايه دا دواړې کره کتنې د کابل مجلې د ۱۳۵۴هـ ش کال په دوو گڼو کې نشر شوي دي.

همدا راز د زېري جريدې د ۱۳۵۲هـ ش کال په گڼو کې چې د زبردست، فقير احمد اخوند خېل او احمد دېچکۍ او د (طب نامې) او (بازنامې) د ځينو لغاتو په باب کومې کره کتنې او ځوابي کره کتنې نشر شوي، دا هم ددې لړۍ يوه کړۍ ده، دا کره کتنې د استاد رشاد، استاد رښتین، استاد رفیع او زلمي هېوادمل له خوا ليکلې شوي دي. د کره کتنو کره کتنې څو کاله دمخه د ليکوالو انجمن په ځينو محافلو کې بڼې باب شوي، زرین انځور په دې لړ کې گټور کارونه کړي دي.

د گل افضل ټکور پر شعرونو چې سرمحقق دوست شينواري کوم نقد ليکلی و، د هغه پر نقد بيا زرین انځور نقد کړی دی، دا نهضت ډېر بڼه پرمخ روان شوی و. د کره کتنو، د کره کتنې بل ډېر بڼه مثال د قلندر مومند د (پته خزانه فی الميزان) نقد دی، چې لومړی ځل پر ۱۹۷۲ع کال پښتو مجلې د يوې مقالې په ترڅ کې نشر کړ. دده پر کره کتنه دغو لاندې بناغلو کره کتنې وليکلې او نشر شوې: پروفیسور سيال کاکړ، عبدالرحيم مجذوب، همېش خليل او نورو، خو کله چې دا کره کتنه د کتاب په شکل نشر شوه، نو لومړی ځل زرین انځور او اصف صميم پرې يو کتابي اثر وليکه او په پېښور کې يې چاپ او

خپور کړ چې ((د پټې خزانې میزان رښتیا میزان دی؟)) نومېږي. ددې لړۍ نورې کره کتنې هم شته چې د ټولو یادول خبره اوږدوي. [(۳۱: ۵-۱۸).

ددې ترڅنګ یو شمېر ختیځو پوهانو هم د کره کتنې په برخه کې کار کړی چې دلته یې نومونه دیادونې وړ دي او همدارنګه د افغان لیکوالو چې په متفرقه ډول یې کار کړی دی.

د- د کره کتنې په برخه کې متفرقه کار:

پر پورتنیو ځانګړو اثارو سربېره یو زیات شمېر پښتانه لیکوال شته، چې په پښتو کره کتنه کې یې خپله ونډه اخیستې، د پورتنیو ځانګړو اثارو ترڅنګ یې د کره کتنې په برخه کې ځینې نورې لیکنې هم خپرې شوي، چې هغه لا په دې اثارو کې شاملې نه دي، خو د هغو لیکوالو ترڅنګ چې مستقل او متفرقه لیکنې یې خپرې کړي، په لسگونو داسې لیکوال نور هم شته چې د کره کتنې په برخه کې یې عملي او نظري کارونه کړي او متفرقه لیکنې یې په بېلابېلو وختونو کې په چاپي رسنیو کې خپرې شوي دي، په دې لیکوالو کې بهرني لیکوال هم شامل دي او خپله پښتانه لیکوال هم. دلته به د هغو بهرنیو او پښتنو لیکوالو نومونه واخلو چې پر متفرق ډول یې د پښتو کره کتنې په برخه کې لیکنې کړي دي.

۱- ختیځپوهان:

پروفیسور برنہارڈ ډورن، میجرہاری جارج اور ټی، ډاکټر هنري والستیر بیلز، جیمز ډارمستتر، سی. ای. بډلف، ډاکټر میکنیزی، سراولف کیرو، سرایولن هاول، پادري هیوز، ولادیمیر واسیلوویچ کوشیف.

او ځینې نور، دغو بناغلو ختیځپوهانو د پښتو ژبې بېلابېل متفرق او مستقل منظوم او منثور اثار راټول کړي، او ډلي، متني سمون یې په کې کړي، په سم ډول یې ثبت کړي، تحلیل کړي دي، د مرگ له خطرې یې ژغورلي ځینې یې د خپل ژوند پر مهال چاپ کړي او ځینې یې د دوی تر مړینې وروسته نورو ختیځپوهانو او افغان لیکوالو چاپ کړي دي. د ختیځپوهانو په دې کاروزیار کې د کره کتنې برخه هم له یاده نه شي ایستل کېدی او دا برخه یې هم خورا مثره او گټوره گڼل کېږي.

۲- پښتانه کره کتونکي:

هغه پښتانه چې مستقل کره کتنیز اثار یې لیکلي د دوی په گډون گڼ شمېر داسې نور لیکوال هم شته چې په متفرقه ډول یې لیکنې په چاپي خپرونو کې چاپ شوي دي. دلته به یوازې د هغو نومونه واخلو، پوهاند علامه حبیبی، استاد گل پاچا الفت، مولانا قیام الدین خادم، پوهاند اکاډمیسیین عبدالشکور رشاد، استاد

عبدالروف بېنوا، پوهاند صديق الله رښتین، کاندید اکاډمیسین محمد صديق روهي، پوهاند مجاور احمد زیار، استاد حبیب الله تری، استاد سعد الدین شیون، سرمحقق عبدالله بختانی خدمتگار، سرمحقق زلمی هېوادمل، سرمحقق نور محمد نعیم، زرین انځور، ډاکتر لطیف بهاند، اسد اسمایی، اسد الله غضنفر، نورالحبیب نثار، مصطفی سالك، عبدالمالک همت، اصف صمیم، عبدالخالق رشید، ایمل پسرلی، اجمل پسرلی، محمد معصوم هوتک، عبدالغفور لېوال او نور...

همدارنگه په پښتونخوا کې مولوي احمد، قاضي عبدالسلام زیارتي، دوست محمد کامل، نصرالله خان سفر، مهجور خویشکی، شعید گوهر، مجروح یوسفزی، زییر حسرت، حنیف خلیل، سید صابر شاه صابر، میا سهیل انشا، همپش خلیل، قنلدر مومند، محمد عبدالشکور، عقاب خټک، ایاز داودزی، دوکتور اسرار، پروفیسور صاحب زاده حمیدالله... او گڼ شمېر نور.

په افغانستان کې د فعالو او کره کتونکو له جملې څخه یو هم ښاغلی زرین انځور دی. ده په شپېتمو لمريزو کلونو کې د عملي او نظري کره کتنو ډېرې بېلگې ټولني ته وړاندې کړي چې اکثره يې ډېرې موثرې واقع شوي او تر یوه حده يې د پښتو شعرد شعاري کېدو مخه ونيوله. لکه څنگه چې دمخه یادونه وشوه زرین انځور په دې برخه کې د (شعرونه او نقدونه) په نوم یو مستقل اثر هم لیکلی

دی چې د عملي کره کتنې یوه ښه بېلگه یې گڼلای شو. دلته به له دې کتاب څخه ((په پښتو او سني شعر کې د نوبت مساله) یوه لیکنه د عملي کره کتنې د بېلگې په توگه وړاندې کړو.

په معاصر پښتو شعر کې د هنري نوبت مساله:

د شعر او ټولو هنري څانگو یوه اساسي او بنسټیزه ځانگړتیا داده، چې باید نوي وي. دغه نوبت باید د شعر په رڼه کې ولیدل شي او که د دغه عنصر شته والی سوچه له یاده وویستل شي، نو هغه شعر به څو کرښې وي، کاغذ به پرې تور شوی وي، د جوړونکي یا لوستونکي او اورېدونکي، وخت به پرې نیول شوی وي، خو شعر به نه وي او له هنري ارزښت څخه به خالي وي.

زموږ ځینې معاصر شعرونه همدا سې دي او زموږ ځینې معاصر شاعران او دن ورځې شاعران همدا سې، هغه نوبت چې باید شعر یې ولري، زموږ په شاعري کې ورته ډېره پاملرنه نه کېږي او دا زموږ د معاصر پښتو شعر یو ستر بحران دی. ددې خبرې یو علت دا کېدی شي چې زموږ ځینې شاعران (بې ضرورته) شعرونه لیکي. که شعر د یوه ژور ضرورت له مخې ولیکل شي یا وویل شي شاید په دغه ژور ضرورت کې د یوه نوبت څرک هم ولیدل شي یا باید ولیدل شي. د (کنستانتین فدين) په نامه یو لیکوال لیکي: ((یو لیکوال یوازې، هغه وخت باید قلم ته لاس کړي، چې یوه مشخصه او دروني هیله او

اړتيا هغه دې کار ته اړ کړي. که يو داسې څه ليکي چې د نورو له کار سره توپير ونه لري، نو اصلاً يې د څه لپاره ليکي؟ اخر له دې ځنې څه لذت وړلی شي؟ تل او په هره لاره کې بايد يو انسان هڅه وکړي چې خپل ځان پيدا کړي او د ليکنې په کار کې د خپل کار لاره پيدا کړي. ليکوال بايد د هنر په هره څانگه او هره برخه کې خپل خلاقيت، انفراديت او ځانگړی توان وښيي...

همدغه خبره ده چې شاعر بايد خپله لار پيدا کړي او هر شعر که په مجموع کې د شاعر د مشخصې لارې لارويان وي، بايد په جلا ډول هم د هغه هر يو شعر يو ځانگړی خصوصيت، ابتکار او نوښت ولري او د هغه هر يو شعر هم د ضرورت د جلاوالي پر بنسټ بايد د يو مشخص خصوصيت لرونکی وي.

شايد ځينې کسان د ابتکار په بحث کې د شکونو درلودونکی وي، يانې دا چې د تقليد او ابتکار په لړ کې ورسره پوښتنې پيدا شي. د يوه ليکونکي نظر په دې ډول دی چې وايي: ((... هېڅ داسې يو هنري او ادبي اثر نه شته چې هغه ته له يوې مخې ابتکاري ووايو، حتی د شاعرانو او ليکوالو په خيالي تراايداتو کې هم د نورو هنرمندانو د خيال د ترکيب اجزا ليدلی شو. په دې توگه هر ډول ابتکار تریوې اندازې په بل ځای پورې تړلی او راغلا شوی دی. خو دغه موشگافي او زيات افراط په هېڅ ډول له پوهې او منطق سره سر نه خوري. د (گويته) او (شکسپير) لپاره فولکلوري او ولسي کيسې او زاپه

پېښليکونه د کار ماده شمېرله کېدله. داسې لکه تيرېه او چونه چې د معمار او مجسمه جوړوونکي د کار اصلي مواد گڼل کېږي ايا کېدې شي سپری معمار او مجسمه ساز هم په دې خبره ملامت کړي، چې ولې د خپل کار اصلي ماده يانې تيرېه او چونه خپله نه خلقوي چې له طبيعت نه يې اخلي.))

معمار او مجسمه جوړوونکي په دې خبره نه شي ملامتېدی، خو که هغه ټکي په ټکي د کوم بل مجسمه جوړوونکي کار تقليد کړي، څوک به ورته د هنرمند نوم ورنه کړي.

ليکوال يا شاعر هم په طبيعت کې له يوې اجتماعي پديدې (ژبې) څخه د خپل کار د وسيلې يا مادې په توگه کار اخلي. که هغه د نمونې په ډول يوازې د ولسي کيسو او فلکلوري ادبياتو ثبتوونکي وي او خپل هنري نوښت يې نه وي ورسره ملگري، نو شاعر يا هنرمند نه دی، د فلکلور يا ولسي ادب د راټولوونکي نوم بايد ورکړي او په همدې ډول که د هغه په کار کې د خپل ولس د ادبي جريان له تېرو تجربو سره توپير ونه ليدل شي بيا هم شاعر يا هنرمند نه دی.

په ټولو هنري ادبي پديدو کې اصلي او د پام وړ موضوع داده چې هنرمند يا شاعر څه غواړي ووايي يا څه وايي؟ که غواړي يو داسې څه ووايي چې تر هغه مخکې ويل شوي او حتی په ښه توگه ويل شوي، نو بيا ويلو او يا اورېدلو ته يې ضرورت څه دی؟ له همدې

کبله خو د یوه بڼه شعر ویل یا د یوې نوې هنري یا شعري خبرې کول دومره سخت گڼل شوي لکه یو علمي کشف. یوه شاعره وايي: ((د یوه بڼه شعر ویل دومره سخت دي او دومره غور، کار او زیار غواړي لکه د یوه علمي کشف غوندې. فکر کوم هر هغه څوک چې په هنري کار بوخت دی، لومړی باید خپل ځان جوړ او بشپړ کړي بیا له خپل ځانه رابهر شي او خپل ځانته هم د هستۍ د یوې برخې په توگه وگوري. په دې توگه به هغه وکولی شي خپلو ټولو فکرونو، حسونو او غوښتنو ته یو عمومي حالت وروښيي.))

کله چې په یوه شعر کې د یوه کشف په اندازه دقت او غور لازم دی، نو ایا داسې شاعري به څومره په درد خوړونکې وي او څومره به نوې وي. د (علمي کشف) خبره دلته د مفاهیمو پر اساس یاده شوې او د دقت او پاملرنې د راوړلو لپاره ورته اشاره شوې ده.

هره هغه خبره چې نوې نه وي، شعر نه دی خو هره نوې خبره هم شعر نه دی. هره نوې خبره د شعر تر حده باید رانښکونکې او ښکلې شي، بیا یې یو سړی د شعریت پر امکاناتو باوري کېدی شي. هسې له ساده، سطحي او سرسري نوې خبرې څخه شعر نه شي جوړېدی. داسې خبره یا موضوع چې د شعر جوړولو استعداد ولري او یو باصلاحیته شخص (چې باید شاعر ورته وویل شي) هغه تر شعریته ورسوي. یو لیکوال کارې: ((ساده گي د شعر لوی صفت دی. خو په دې شرط چې هغه پیغام، هغه لید او هغه تجربه چې رابرسېره کوي یې مبتدله نه

وي، هغه خيال يا (اميج) چې په شعر کې وي هرومرو بايد داسې وي چې په عادي ورځني ژوند کې که څه هم مور ورسره مخامخ کېږو، خو د شعور مرحلې ته يې نه شورا ايستلی.)) او د شاعر ابتکار په همدې کې دی چې هغه د (شعور) تر مرحلې او د (شعر) تر مرحلې ورسوي او د ژوند هره تجربه چې تر دې ځايه را ورسېدلې (شعر) دی او هغه چې يې دغه تجربه تر دې ځايه رارسولې ده (شاعر). هره تېره شوې تجربه که په هماغه بڼه بيا تکرارېږي، شعر نه شي ورته ويل کېدی، دا ځکه چې د يوه شعر د جوړښت او سکښت يو اصلي ټکی (نوښت) به په کې نه وي. يو بل ليکوال ليکي: ((شاعر هغه څوک دی چې له ژوند څخه يې ځانگړی او نوی مفهوم موندلی وي. هغه د بيان په قالب کې نغاري او نورو ته يې انتقالوي. يو تازه او خاص مفهوم ځکه چې که نورو پيدا کړي او بيان کړي وي، د شاعر د دويم ځلي لتون هڅې بېهوده شمېرل کېږي... ته که نړۍ هماغه ډول گوري چې يوه بل شاعر بيان کړې وي، بڼه به دا وي چې خپل وخت او زموږ وخت ضايع نه کړي، ځکه له همدغه ځايه څرگندېږي چې شاعر نه ياستی!!))

وايي چې محمود طرزي په خپلو ليکنو کې له يو غربي منتقد څخه نقل قول کوي چې: ((هغه څوک چې د لومړي ځل لپاره يې د خپلې مينې مخ له گل سره تشبه کړ، شاعر و او هغه څوک چې د دويم ځل لپاره يې دا کار تکرار کړ، بې شعور!!)) شايد د شعر د نوښت په

بحث کې د غربي منتقد دا خبره يو څه (افراطي) تصور شي، خو په مجموع کې د پرنسيپ له پلوه جالبه خبره ده. تقليد که په هره پيمانه وي، د غندلو او ردولو وړ دی.

زموږ په معاصر شعر کې د دغسې تکراري شعري تجربو زياتې او پرله پسې نمونې ليدل کېږي. د يوه معاصر شاعر يوه مشهوره خلوريزه ده چې:

پتنگ نه دی په ډيوه چې ستي نه شي

بلبل نه دی چې په گل فريادي نه شي

زړه يې مه بوله تور کانی د صحرا دی

په ليدو د زخمي زړه چې زخمي نه شي

او زموږ د راوړو سته شاعرانو له خوا همدغه خبره اړول شوې را اړول شوې ده. خو د دې پر ځای چې ښه او له نويو تجربو سره يوځای شي، په سرچپه ډول مبتذله شوې، تکراري شوې او سخته کمزري شوې ده. يوه نمونه يې زموږ د يوې ځوانې شاعرې (!) دغه شعر دی:

ښه هغه دی چې د بل په درد دردمن وي

په ليدو د زخمي زړه يې زړه غمجن وي

اصلاً يې شاعر څه غواړي ووايي؟ هغه څه چې دا يې غواړي ووايي،
مخکې ويل شوي و تردې په نښه توگه ويل شوي دي. دې بې ځايه
خپل ځان ستړی کړی دی. که زموږ په اوسني شعر کې ابتکار نه وي،
که دغه ډول انفراديت (په خپل عمومي هنري مفهوم سره) په کې نه
وي او که نوي مفاهيم او نوي مضامين په کې نه وي، نو چېرې به هم
د منل شوي معاصر شعر او د نمونه يي شعر په بڼه تائيد نه شي. د
(شعر او هنر)) ليکوال ليکي: ((هغه هنرمند د ازادۍ دعوا کولای
شي چې ذوق، سليقه او فکريې د بل چا اسير نه وي. مقلد څرنگه
ازاد دی؟ هغه څوک چې د ذوق او فکر لاس او پښې يې بند وي چې
هېو د خلاصون امکانات يې هم نه شي ليدل کېدی، ولې د شعري
خپلواکۍ غورې کوي! غواړي ازاد وي، ددې لپاره چې بندي پاتې
شي؟ ازاد وي چې له ځايه ونه خوځېدی شي، ازاد وي چې د بدمرغو
بنديزونو زنجيرونه ونه شلولای شي! شايد دا د ازادۍ يوه نوې بڼه
وي (!) زما په فکر په هنر کې هم د ټولني په څېر د ازادۍ لپاره هلې
ځلې په کار دي، جرات په کار دی او د ازادۍ د لټولو خاوند بايد پر
خپل ځان متکي وي... ازاد هنرمند هغه دی چې پر خپل ځان باندې په
باور لرلو سره له هغه څه نه خپل ذهن خلاص کړي چې نورو ورته
بښلي دي. داسې گومان وکړي چې تر هغه وړاندې هېچا هم ددې
پراخې دنيا د وصف لپاره تکل نه دی کړی او هغه د لومړي ځل لپاره
موظف شوی دی چې نړۍ هم خپله وپېژني او هم يې نورو ته

وروپېژني. که کوم هنرمند پر دغه لار لار او کوم سوغات يې له ځانه سره راوړ، د هغه دغه ډالی به تازه، نوې او د زيات ارزښت لرونکې وي...))

په ادبياتو او يا په شعر کې د تقليد پر ځای او د بل په پل د پل ايښودلو پر ځای د (نوښت) اصلي کيفيت په دې کې پروت دی، چې د شاعر په قلم او ژبه بايد د ولس ادبيات او د ولس ژبه غني شي د ژبې پر وړاندې او د ژبې د ادبياتو پر وړاندې شاعر ستر مسووليت لري. په شعر کې هره کلمه بايد حساب شوې وي. د هغه هر شعر او د شعر هر نوی مفهوم بايد د ژبې د ذخيرې لپاره يوه نوې او حساب شوې او معتبره پانگه وي. د نړۍ يو نامتو منتقد (تي، اس، الیوت) ليکي: ((خپله ژبه له هغه شکل څخه چې وه په پراخه، پاکه او دقيقه توگه راتلونکو ته سپارل، دا دی د شاعر په عنوان د شاعر ستر او ممکن برياليتوب)).

که شاعر د ژبې لپاره دومره کار وکړي دا به رښتيا هم لوی برياليتوب وي او هغه چې شاعر دی بايد هم دومره برياليتوب وگڼي. زموږ د پښتو ژبې په کلاسيک شعر کې خوشال، رحمن او حميد او نورو ځکه مخکښان گڼل کېږي چې هغوی خپله ژبه بډايه کړې ده. هغوی د ژبې په شعر کې مفاهيم وضع کړي دي او ځکه خو زموږ د شعر ځلندې او بلندې څېرې دي او ډيوې. د خوشال په شعر کې که له يوې خوا د وخت د پښتني ټولني د ژوند دايره المعارف

پروت دی، نو له بله پلوه هغه پښتو ژبه د شعري پرېمانه نویو او خوږو مفاهیمو له لارې غني کړې ده. شاید زموږ ځینې کلاسیک شاعران د همدغو لارو لارویان وي، چې ځکه یې شهرت نه دی موندلی او د مخکښانو نوم نه دی ورکړ شوی.

زموږ د معاصر پښتو شعر د ځینو او زیاترو شاعرانو نیمګړتیا په دې کې ده چې هغوی نه یوازې دا چې دې ټکي ته پاملرنه نه کوي، بلکې اصلاً ورته دا خبره مطرح هم نه ده.

هغوی ژبه بډایه کوي نه، نیستمه کوي یې، غني کوي یې نه، بې وسه کوي یې او دا څومره لویه بدمرغي ده! څومره د افسوس وړ خبره ده! هغوی ددې پرځای چې د ژبې پانګه بډایه کړي حتی د ژبې له تېرې او موجوده پانګې څخه هم په سمه توګه کار نه شي اخیستلی او دا زموږ د شعر ستره نیمګړتیا ده.

خبره داده چې د ټولني د پرمختګ له بهیر سره سم د ټولني ادبي بهیر هم بدلون مومي او باید بدلون ومومي. دا یوه ډېره عمومي او حتی (چوکاټي) خبره ده، خو زموږ ځینې او سني او ځوان شاعران له دغه منل شوي (چوکاټي) پرنسپ سره هم زیاته اشنایي نه لري. هماغه تېرې خبرې، هماغه تېر مفاهیم او هماغه د لیلی او مجنون کیسې او مفهومونه او هماغه زړې شوې تکراري خبرې د نویو او اوسنیو شعرونو په نامه وړاندې کوي. د (ژوند او فن) لیکوال او شاعر لیکي: ((... د امیر کروړ او بېټ نیکه زمانه د خوشال او درحمن له

زمانې بدله وه. ځکه يې په شاعري کې د وخت د بدلون په لحاظ د موضوعاتو او اقدارو تبديلي واضحه ښکاري. د خلیق او عبدالاکبر خان اکبر زمانه د خوشال او درحمان زمانه نه ده، نو ځکه يې د ادب اقدار هم د زمانې په مناسبت بدل شوی... د سوسیالېتي له بدلون سره به د ادب انداز بدلېږي، که دا د چا خوښه وي هم او که نه وي خوښه نو هم، ځکه چې که بېټ نیکه وايي:

لویه خدایه لویه خدایه ستا په مینه په هر ځایه

غرو لار دی درناوي کې ټوله ژوي په زاري کې

نو په خپل ساده ماحول يې په پاک ذهن او زړه عکس غورځولی دی. دغه وخت دغه د معاشرې ژوند و. که خوشال ووايي چې:

بله هېڅ لیدلی نه شي تر دا منځه یا مغل د منځه ورک یا پښتون خوار

نو د وخت حالاتو ورته دا احساس وربښلی و، ځکه داسې وايي...))

زموږ په معاصر پښتو شعر کې نه یوازې دا چې د پرمختګ دغه مجموعي بهیر ته په شعوري توګه پاملرنه نه کېږي، بلکې د تېرو شعري تجربو او د تکراري او زړو مفاهیمو هماغه زیاته تکراري بڼه چې اوس مبتدله ده، رواج لري.

کومه بله خبره چې دلته يې یادول ضروري دي، هغه داده چې د ژوند د تجارېبو ځینې عادي برخې زموږ د معاصر شعر زیاتې نمونې

جوړوي، داسې نمونې چې نه په کې شعري ابتکار شته او نه هنري
تخیل. زموږ د یوه اوسني خپاره شوي شعر یوه برخه لولو او وینو
چې څومره عادي خبرې دي؟

څومره تکرار شوي او منلې شوي خبرې:

کار دی چې موږ ته ستر نعمت بښي
کار دی چې نړۍ ته به زینت بښي
کار دی چې به سوله امنیت بښي
کار دی چې کارگرو ته وحدت بښي
کار دی چې رغو ته طراوت بښي
کار دی چې بشر ته سعادت بښي
کار دی چې صحت او سلامت بښي
موږ ته استحکام استقامت بښي
خرخ چې د تاریخ ته حرکت بښي
کار دی چې به موږ ته دا جرات بښي

کار دی چې موږ ته محبت بښي
کار دی چې معمار به وي د نوي ژوند
کار دی چې به جنگ او جگړه ختمه کړي
کار دی چې به واره سره وروڼه کړي
کار دی چې سیندونه خيژوي په غرو
کار دی د ستریاوې د دمې ضامن
کار دی چې به رنځ بیماری ورکه کړي
کار دی چې د لوږې بد بختۍ پر ضد
کار دی چې څوک نه شي تمبولی بیا
کار دی چې به موږ پرې مخ پر وړاندې ځو

وگورئ! سمې خبرې دي او معقولې خبرې! د کار ارزښت همدومره
او حتی تر دې هم زیات دی، خو خبره دا ده چې له دغو خبرو سره او
له دغو نصیحتونو سره د شاعر خلاقیت څه شی دی؟ همدومره خبرې
چې (کار ښه دی، ډېر ښه دی، بېخي زیات ښه دی) دا خو نو عمومي

خبرې او د شعر لپاره حتی سطحې خبرې دي، شاعر څه غواړي
ووايي او په څه ډول يې غواړي ووايي؟ شاعر په دغه شعر کې کوم
نوي ټکي بيانول غواړي؟ هېڅ نوی ټکی نه شته هماغه زور و اعظ
دی او زړې خبرې.

يا مثلاً دا چې د دهقان ارزښت او مقام د زياتې ستاينې وړ دی، خو
که زموږ معاصر شاعر د هغه د دريځ تشریح کول غواړي، بايد دا
کار د نويو موضوعگانو او نويو مفاهيمو له لارې وکړي، په دې
ډول چې سپری پوه نه شي چې کوم شعر دی او که د نباتاتو د پوهنې
کوم فصل! د يوه نوي شاعر يو شعر ته پاملرنه کوو:

((گرانه دهقانه))

راغی موسم د بهار	بنايسته بنکاري گلزار
نباتات واړه بيدار	د ځوان بزگر انتظار
وطن مو کار غواړي	زيار بېشمار غواړي

گرانه دهقانه

پنبه غنم وکره	په دغه دم وکره
په زړه بې غم وکره	له چانه مه کوه ډار
وطن مو کار غواړي	زيار بې شمار غواړي

او گرانه دهقانه ...!

او په همدې ډول درواخله، زموږ ځينې نور شعرونه. په دغه ډول شعرونو کې يوازې خبرې شته او څرگنده ده چې يوازې خبرې شعر نه شي کېدای. شعر بايد يو نوی ټکی او د بيان يو نوی ډول ولري او دغه بيان بايد يوازې د شاعر په ژبه او قلم پورې منحصر وي. ځکه چې هغه شاعر دی، هغه بايد ددې صلاحيت لرونکی وي او د هغه په قلم او ژبه کې بايد دومره توان پروت وي.

زموږ د معاصر پښتو شعر يوه بله ځانگړتيا او يوه بله نيمگړتيا داده چې که يو ځلې کوم شاعر يوه نوې، يوه ښه او يوه شعري او هنري خبره وکړه، هماغه خبره بيا هنگامي پيدا کوي او هر شاعر يې د تقليد لپاره راپاڅي. هماغه ډول شعر ليکي، خو تر اصل شعره کمزوری او مبتذل. يوه نمونه وړاندې کېږي:

يوه لوی معاصر شاعر په دې موضوع چې زه شاعر يم او دا چې شاعر بايد څنگه وي؟ يو ښکلی شعر ليکلی دی، يوه ډېره لږه برخه يې داسې ده:

زه د محرومو ولسونو شاعر

ته د سلطان د دربارونو شاعر

زه د پېړۍ د قيامونو شاعر

ته د خمونو او جامونو شاعر

زه د کېږدۍ او ادبارونو شاعر

... ته د ماڼۍ د اقبالونو شاعر

زه په زندان کې د مرگونو شاعر

ته په بزمو کې د نازونو شاعر

زه د بدمرغو بارانونو ژړا

ته د ښکمرغو پسرليو برېښنا

ته ما بنامي کي د بزمونو نڅا زه سبا وون کي د تبغونو څلا...

او وروسته نو زموږ شاعرانو قلمونه راخيستي دي او همدغه چيغې يې شروع کړي دي چې: بس زه د ولسونو شاعر او زه دردونو او غمونو شاعر او زه د پاڅونونو شاعر او همدغسې نورې خبرې چې د لومړني بڼکلي او اصلي شعر بې ځايه تحريف په کې ليدل کېږي. يا يوه بله نمونه: زموږ يوه بل معاصر نامتو شاعر په خپل وخت کې يو ډېر بڼکلی شعر زمزمه کړ. داسې شعر چې زياتې هنگامې او انگازې يې جوړې کړې. شعر د خپل وخت يو لوی پيغام په ډېر هنري ډول په خپل ځان کې نغښتی و، يوه برخه يې داسې ده:

نسيم ووي د گل غوږ کې

بدل شو د يارانې رنگ

غلی شانته انقلاب دی

بدلوي د زمانې رنگ

ورسره نوي رنگونه

رنگا رنگ تحولونه

کړي سمسور به راغ راغونه

موسم بل دی هم بل شوی

د بلبل د ترانې رنگ
غلی شانته انقلاب دی
بدلوي د زمانې رنگ
دړې وړې زوړ رباب دی
زوړ مطرب خانه خراب دی
زوړ اهنګ د روح عذاب دی
هم شو نوی د نغمې رنگ
غلی شانته انقلاب دی
بدلوي د زمانې رنگ
نوی دام نوی صیاد دی
نوی چل نوی بیداد دی
نوی آه نوی فریاد دی
هوښیاري صید لره بویه
بدل شوی د دانې رنگ
غلی شانته انقلاب دی
بدلوي د زمانې رنگ...

ددغه بنکلی شعر تر خپرېدو وروسته، بیا هم زموږ شاعرانو ملاوې و تړلې، متې یې راوغښتې او قلمونه یې راواخیستل، هېڅ داسې شعر به نه وي چې د (نوي) نوم به په کې نه واخیستل شوی. هر څه نوي، شاعر نوي، شعر نوي، ژبه نوي، قلم نوي، ساقي نوي، پیاله نوي، میخانه نوي او پیمانې نوي.

زموږ زیاتو شاعرانو خپلو شعرونو ته دغه ډول (نوي) خو تکراري شکل ورکړ. هماغه خبرې ډېرې ډېرې او بې ځایه بې ځایه کارېدلې. دغه ډول تقلیدي شعرونو زموږ د مطبوعاتو پانې ډکې کړې. ددې پرله پسې لړۍ یو (نمونه یې) شعر دلته لیکو:

موسم نوي بهار نوي ارغوان تازه تازه
چمن نوي گلشن نوي بلبلان تازه تازه
محفل نوي شاعر نوي ساقیان تازه تازه
رباب نوي سرود نوي نغمه خوان تازه تازه
عشق نوي جانان نوي عاشقان تازه تازه
جمال نوي وصال نوي سره لېان تازه تازه
جهان نوي زمان نوي سور اسمان تازه تازه
دوران نوي ژوندون نوي ارمغان تازه تازه
تقدیر نوي تدبیر نوي طرازان تازه تازه

جنت نوی نعمت نوی جنتیان (!!) تازه تازه
...خیال نوی فکر نوی طراحان تازه تازه
معمار نوی تعمیر نوی نقاشان (!) تازه تازه
طیبب نوی درمل نوی هم درمان تازه تازه
شریت نوی گیلاس نوی تشنگان تازه تازه
معلم نوی تدریس نوی شاگردان تازه تازه
شکل نوی مضمون نوی هم عنوان تازه تازه
بیان نوی ادب نوی ادیبان تازه تازه
نثر نوی نظم نوی شاعران تازه تازه
باغوان نوی بوستان نوی گلستان تازه تازه
له خزان دې په امان وي سره گلان تازه تازه

ښه نو دا خبرې، دا لیکنې او دا ډول تشې قافیې شعر گڼل کېدی
شي؟ نه! نه! هېڅکله هم نه!

زموږ په معاصر پښتو شعر کې که د عشقي سندرو جاج هم
واخیستل شي، له بده مرغه چې په زیاترو شعرونو کې هماغه زړې
خبرې او هماغه تکراري خبرې بیا بیا تکرارېږي. د سرزوري او
سرتېري مین لپاره هماغه لېونی مجنون نن هم زموږ د شعر سمبول
دی. هماغه د قرونو لیلی لا زموږ د شعر د بنایست اتله ده او هماغه
سرې شونډې، زرین شال، تورې سترگې او تورې زلفې لا زموږ
شعري مفاهیم دي چې په ډېرو لږ توپیرونو سره د یوه او بل شاعر له

خو ا په شعر کې په پرله پسې ډول کارول کېږي او که د قافيې ضرورت وي، نو بيا خو زرين شالان، تور چشمان، تور زلفان او سره شونډان هم د معاصر شاعر د شعر مضامين جوړېدلای شي. (!)

د نن ورځې د شاعر سندره هم بايد د قرونو له سندرو سره توپير ولري.

دا يو عمده ضرورت دی او دا ځکه چې که موږ وايو: (معاصر پښتو شعر)، نو بايد د خپل عصر ټول خصوصيات له ځانه سره ولري او که نه خو که يې تاريخ او د شاعر نوم ورسره ونه کښل شي، شايد معلومه نه شي چې دغه يا هغه شعر نن او پرون ويل شوی او که په لسمه يا دولسمه هجري پېړۍ کې. او بيا دا چې که زموږ د شعر مفاهيم همدا سې په مبتدل ډول دوام وکړي شايد د معاصر شعر د رشد لپاره د امکاناتو په لټون کې مو څه برياليتوب په برخه نه شي. د يوه تقريباً ښه عشقي شعر نمونه دلته وړاندې کوم او وينو چې څومره ښه او خواږه شعري مفاهيم په کې کارول شوي دي. دا د پخوا وخت يو شعر دی خو يو نسبي ابتکاري شعري گڼلای شو:

سپيدې مگر خيال د چوولو لري	چې زړه تلاش د تپېدلو لري
او ښکه به څو وي په زانگو د سترگو	دا هلک وخت د تلو راتللو لري
د وصل صيد په دعا رام کله شي	وحشي خو خوی د ترهېدلو لري
د خال دانې په هوا زړه الوزي	دا مرغه ذوق د الوتلو لري

په بڼکلي مخ کې خنتمانۀ اوسې
خط دې نوبت د راوتلو لري
نازو نخري به رساقد کوي خو؟
دا سبر وخت د کږېدلو لري
لکه سحر تاجر په مينه کې ستا
نوبت د خپل گږېوان خپړلو لري.

معاصر شاعر بايد خپل شعر ته د واعظ د خبرو يا د ناصح د پند
رنگ ورنه کړي. هغه بايد په شعر کې د لويو او وړو نيمگړتياوو پر
وړاندې راپورته شي او په خپل شعر کې داسې خبرو ته ځای ورنه
کړي چې له ده پرته پرې حتی ټول عادي خلک هم پوهېږي. هغه بايد
ژور تياوې راوسپړي او په ډېر دقت يې راوسپړي. هغه بايد په خپل
شعر کې د خپلې ژبې لپاره نوي مفاهيم وړاندې کړي. د غني دغه
شعر همداسې يو نوبت لري او دقت ورته په کار دی:

((پيدايش))

او ما ځان له ساز کړ پخپله جوړ	د خپل خوب نه، د خپل
خپل غم نه، د مستۍ نه	خپل نـ
او ما ځان له يار کړ پخپله جوړ	د خپل ټول نه، د خپل تال نه
د خوبونو نه، د رنگونو نه	د خپل سوز نه، د ارمان نه
او ما ځان له غم کړ پخپله جوړ	د گلونو نه، د خزان نه
د وصال نه د ځمار نه	د خندا نه، د خوشالۍ نه
او ما ځان له ژوندون کړ پخپله جوړ	د بهار نه د لولۍ نه
رڼـ	د اميد نه، د

د غمونونه د سودا نه	د تيارونه، د نېپرونه
د ژوندون نه، د مستي نه	او ما ځان له مرگې كې پخپله جوړ
د لالونو نه، د ځوانۍ نه	د پسرلي د زېرو گلو نه

خبره رالندوو او وايو چې د نن ورځې شاعران بايد يوازې (خبرې) د شعر په نامه وړاندې نه كړي. د نن ورځې شعر د پېړيو پېړيو پخوا زمانو شعر نه دی. خو زموږ ځينې شاعران نه يوازې دا چې د نن ورځې شاعران نه دي، بلکې هغه د پېړيو پېړيو پخوانۍ عنعنه يې هم نه ده ياده او نه پرې پوهېږي.

او د (فضل الحق شيدا) يو بيت زموږ د معاصر پښتو شعر د ابتکار يا تقليد د بحث د پای ټکی جوړوي. موږ يې معاصر شعر او معاصر شاعر ته خطاب گڼو:

تېل يې وچېږي خپلې وينې په کې ژر واچوئ
 هسې نه مړه شي د جونگرو موږ يوه ملگرو (!)
 (۳: ۲۶-۴۴).

ادبي بهيرونه: لکه څنگه چې دمخه يادونه وشوه، پر ليکوالو سربېره يو شمېر ادبي او علمي مرکزونو هم وخت پر وخت د کره کتنې عملي غونډې جوړې کړي، له هغې جملې څخه په شپېتمو کلونو کې د افغانستان د ليکوالو ټولني او په تېره بيا د هغې د ځوانو ليکوالو

خانگې وخت پر وخت کره کتنيزې غونډې جوړولې، دې غونډو خپل خپل تاثيرات درلودل. د تنظيمي جگړو پر مهال دا غونډې له منځه لاړې. وروسته په اويايمو کلونو کې په پېښور کې افغان ادبي بهير جوړ شو، په دې بهير کې هره اوونۍ د کره کتنې غونډې جوړېدې، وروسته بيا په کوزه پښتونخوا، کابل، ننګرهار، کندهار، خوست، پکتيا، کندوز، بلخ، لغمان او د هېواد په ګڼ شمېر نورو سيمو، ولايتونو او علمي مرکزونو کې ادبي خوځښتونه رامنځته شول. په دې بهيرونو کې د کره کتنې په سوونو عملي بېلګې وړاندې شوي چې تر دې دمه يې په هېواد کې ساری نه و ليدل شوی، دا کره کتنيزې غونډې اوس هم ښې په درز کې روانې دي.

د پنځم څپرکي لنډيز لنډيز

له هغه وخته چې په پښتو ادبياتو کې ليکنی ادب رامنځته شوی، نو کره کتنه هم ورسره ټوکېدلې ده. البته دا کره کتنه له ادبي اثارو څخه جلا د مستقلو اثارو په توګه نه ده ترلاسه شوې، کله چې مورې په لرغوني دوره کې پښتو ادبيات ګورو، نو د کره کتنې محتويات يې هم په متن کې تر سترګو کېږي. په لرغونې دوره کې د (شيخ رضی لودي) او (نصر لودي) په شعري مناظره يا مکالمه کې د نقد لومړني څرکونه شته، د ابو هاشم ابن زيد السرواني په لومړني ژباړل شوي شعر کې هم د کره کتنې محتويات راغلي، د شيخ اسعد سوري قصيده هم کره کتنيزه او انتقادي مالګه لري او همدارنگه د ځينو نورو شاعرانو په شعرونو د کره کتنې ځانګړنې ليدل کېږي.

د پښتو ادبياتو په منځنۍ دوره کې بيا د لرغونې هغې په انډول د کره کتنې برخه زياته شوه، د روښاني دورې د شاعرانو په اثارو کې د کره کتنې محتويات راغلي، که څه هم دا نيوکې اکثره پر مذهبي اساساتو را څرخېدلې، د اخوند دروېزه او د هغه د پلويانو اثار چې يوه برخه يې د روښاني غورځنگ پر وړاندې غبرګون و، هم انتقادي محتويات لري. تر هغه وروسته بيا (خوشال) په ډېره غوڅه ژبه د

دواړو جريانونو پر اثارو ډاگيزه كره كتنه كړې ده. د خوشال په منظومو او منشورو اثارو دواړو كې د كره كتنې جوهر شته، خو په منظومو اثارو كې يې كره كتنيز جوهر زيات ځلېږي. تر خوشال وروسته هم د منځنۍ دورې گڼ شمېر شاعرانو په خپلو شعرونو كې د كره كتنې محتوا ځاى كړې، د شعر او نظم په ژبه يې د نورو شاعرانو د شعرونو شننه او ارزونه كړې ده. خو په منځنۍ دوره كې چې خوشال كره كتنې ته څومره پاملرنه كړې، بل هېڅ شاعر او ليكوال د كره كتنې په برخه كې دومره كار نه دى كړى. خوشال له خپل ځانه نيولې، بيا تر خپلې كورنۍ، قبيلې، ټولو پښتنو او ټولو افغانانو پورې پر هر يوه پر خپل ځاى كره كتنه كړې ده. پر خپل چاپيريال او په هغو كې يې د ملايانو او نورو په گډون پر بېلابېلو ټولنيزو كركترونو ټينگې نيوكې كړي او په دې دوره كې د يوه لوى كره كتونكي په توگه څرگند شوى دى.

د پښتو معاصرو ادبياتو په بېلابېلو پړاوونو كې كره كتنې ته زياته پاملرنه وشوه.

ددې دورې په بېلابېلو پړاوونو كې بېلابېلې ادبي ټولني جوړې شوې، كره كتنيزې غونډې يې جوړې كړې او مستقل اثار يې رامنځته كړل. د سيد رسول رسا (ادبي نقد)، قلندر مومند (تنقيد) د مولوي محمد اسرافيل له خوا ترجمه كړى (كتاب الشعر)، د كانديد اكاډميسين محمد صديق روهي (د كره كتنې تاريخي پس منظر او

معیارونه)، د پوهاند محمدرحیم الهام (ادبي کره کتنه) او ځینې نور اثار د یادونې وړ دي.

د شلمې پېړۍ پ بهیر کې د پښتو کره کتنې په برخه کې گڼ شمېر لیکوالو لکه، استاد عبدالحی حبیبی، استاد الفت، استاد صدیق الله رښتین، پوهاند عبدالشکور رشاد، پوهاند دوکتور بهاوالدین مجروح، دوکتور حبیب الله تړی، کانديد کاډ میسین محمد صدیق روحي، استاد سعدالدين شپون، دوکتور مجاور احمد زیار، حبیب الله رفیع، زرین انځور، لطیف بهاند، دوست محمد خان کامل مومند، قنلدر مومند، ایوب صابر، همپش خلیل، مهدي شاه باچا، افضل رضا، قمر راهي، ایاز داودزی، محمد اعظم اعظم، پروفیسور سیال کاکړ، صاحب زاده حمید الله او نور گڼ شمېر لیکوال او کره کتونکي د یادونې وړ دي.

د پنځم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

۱- په پښتو ليکني ادب کې د کره کتنې څرک له کومه وخته ليدل کېږي؟

۲- د پښتو ادب په منځنۍ دوره کې کومو ليکوالو پريو بل کره کتنې او يا نيمه کره کتنې کړي دي؟

۳- د خوشال د کره کتنې، کرکټرونه، چاپېريال او محتويات کوم دي؟

۴- ايا مورچه پښتو لرغونې او منځنۍ دورو کې د خوشال په شان بل کره کتونکی لرو؟

۵- خوشال ولې کره کتنې ته ډېره پاملرنه کړې ده؟

۶- د پښتو د معاصرو ادبياتو په پيل کې کومو ليکوالو کره کتنې ته ډېره پاملرنه کړې ده؟

۷- په معاصره دوره کې له پښتو ادبي اثارو سره د کره کتنيزو اثارو اندول برابر دی؟

۸- په معاصره دوره کې کوم کره کتنيز اشار د تائيد او کوم د تامل وړ دي؟

۹- د ليکلو اثارو ترڅنگ ادبي بهيرونه هم د کره کتنې د بهير لپاره موثر دي او که نه؟

۱۰- کومې ستونزې دي چې په معاصره دوره کې يې پښتو کره کتنه ډېرې ودې ته پرې نښوده؟

سپارښتني

۱- محصلين دې په خپلو څېړنو هغه پښتو اثار او کره کتونکي په گوته کړي، چې په دې اثر کې يې يادونه نه وي شوي.

۲- هر محصل دې له خپل ليدلوري په معاصره دوره کې د پښتو کره کتنې پر ستونزو يوه تحليلي او څېړنيزه ليکنه وکړي.

شپږم خپرکی

د کره کتنې ډولونه

خومره چې د ادبیاتو محتوايي او شکلي ډولونه زیاتېږي، د کره کتنې ډولونه او د ادبیاتو د تشریح او توضیح میتودونه او لارې چارې هم ورسره زیاتېږي.

ادبپوهانو کره کتنه د خپلې محتوا او تخصص له امله پر بېلابېلو برخو وپشلي ده. سره له دې چې پر بېلابېلو ډولونو او په تېره بیا د کره کتنې د وېش پر ثابت شمېر د کره کتونکو د نظر یووالی نه شته، خو پر دې ټول ادبپوهان متفق دي، چې کره کتنه په لومړي سر کې پر دوو ډولونو: (نظري او عملي کره کتنې) وپشل کېږي.

[نظري نقد یو لړ اصول او روشونه رانغاړي، چې د همدغو روشونو په مرسته په نظري کره کتنه کې له ادب او هنر سره د مربوطو مسایلو او مباحثو ارزونه کېږي، جاج یې اخیستل کېږي او

د ادبي مېچونو او چلولو له لارې د تخليقي اثارو د معيارونو تجزيه او تحليل كېږي.

ادب څه شی دی؟ کره کتنه څه ارزښت لري؟ له تخليق سره د کره کتنې څه ارتباط دی؟ نقاد څه مقام لري؟ او د بېلابېلو ژانرونو د فني بڼېگڼو او بدگڼو د ټاکلو لپاره د لارښودو اصولو تشکیل او تحليل، د دغو او داسې نورو پوښتنو لپاره د ځوابونو پيدا کول، د نظري نقد کار دی. يوازې دانه، بلکې د لوړو ټولو پوښتنو پر ټولو ځوابونو نقد هم په نظري نقد کې شاملېږي، يا په بله ژبه نظري کره کتنه، د کره کتنې کره کتنه هم ده.

کله چې د نظري نقد د وضع شويو اصولو په رڼا کې او يا د يوې بلې ذريعې له لارې، د ادبي تخليقي اثارو بڼېگڼې او بدگڼې وښودل شي، نو دې کار ته بيا عملي نقد ويل کېدی شي. د عملي او نظري نقد له جلا او ځانگړو يادونو څخه مطلب دا نه دی، چې گوندې مورې کره کتونکي هم په عملي کره کتونکو او نظري کره کتونکو سره جلا کولای شو؟ اصلي خبره داسې نه ده، ځکه چې يو کره کتونکي د کره کتنې د نظريو د جوړونې تر څنگه عملي نقد هم کولای شي.

د يو څېړونکي په وينا: ((د کره کتنې د نظريو او عملي کره کتنې ترمنځ بېلتون تر زياته حده مصنوعي دی، خو په دغو دواړو ډولونو کې توپير کول کاري ثابتېږي. دا پوښتنه چې ادب څه شی دی؟ او يا د يو خاص ادبي اثر د ځانگړنو د ښودلو عمل که څه هم په خپلو

منځو کې سره مربوط او هماهنگ بنسکاري، خودغه دواړه د يو ځانگړي نوعيت لرونکي دي او د هغو ځانگړي مطالعه په يقيني ډول د اثر په پوهېدنه کې د صراحت او اسانتيا سبب گرځي.))

په دې لړ کې دا هم بايد په نظر کې و لرو، د نظريې جوړونې لپاره چې څومره اساسي او ژور فلسفيانه شعور، منطقي استدلال او رسا ذهن ته اړتيا ليدل کېږي، هماغومره زياتره نقادان له دې ذهنيته څخه محروم دي، نو له همدې امله د خپلو نظرياتو په رڼا کې پر خپلو نظريو ولاړ عملي کره کتونکي ډېر لږ پيدا کېږي. که کوم ستر نظريه جوړوونکی دومره همه گير ثابت شي، چې ډېر نور نظري کره کتونکي ترې بالواسطه يا بلا واسطه گټه واخلي، نو په دغسې مواردو کې د هغې نظريې انفراديت يوازې په هغه حالت کې ټينگ پاتې کېدلای شي، چې دوی په پټو سترگو د چا تقليد، ونه کړي.

ددې لپاره چې موضوع يو څه نوره هم روښانه شي، غواړو د نظري او عملي کره کتنې په باب لږ څه نوره رڼا هم واچوو او د کره کتنې ډولونه له همدې نظري کره کتنې پيل کړو:

۱- نظري کره کتنه:

د نقد ددغه ډول بل نوم Literary Aesthetics هم دی. دا ډول نقد د بېلابېلو ادبي او تنقيدي مسایلو په باره کې پر مباحثو او نظرياتو خبرې لري. ځينې ادبپوهان پر همدې اساس وايي موردا ډول نقد د

کره کتنې د ځانگړي ډول په توگه نه شو منلای. ځکه د ارسطو له بوطیقا څخه نیولې د نن ورځې تر کره کتونکو پورې ټول نقادان په پرله پسې ډول د نظریاتو پر نوي کولو او جوړولو مصروف دي. په انگلستان کې د اسپانیا او ایټالیا د کره کتونکو په څېر J.C. Scaliear او vives تر اغېز لاندې د (سډني) په زمانه (۱۵۷۰ع) کې نظریاتي نقد لېو ډېر ظهور وکړ او په غالب گومان د (رچرډ ډیلز) کتاب De,poetical کولای شو، د نظریاتي نقد په لاره کې لومړنی اثر حساب کړو. دا کتاب پر (۱۷۷۳ع) کال خپور شوی دی. په شپاړسمه پېړۍ کې (سډني) تر ټولو زیات مشهور شو، گواکې دی بالعموم لومړنی انگرېزي نقاد منل کېږي، خو دده د مشهور تالیف د لیکنې تاریخ په باب د نظریاتو اختلاف دی دی. عام قیاس دادی چې دا اثر پر (۱۵۸۰ع) کال پای ته رسېدلی دی او یا پر ۱۵۸۱ع کال بشپړ شوی دی، البته دا کتاب دده په ژوند کې چاپ نه شو، بلکې دده تر مړینې نهه کاله وروسته پر ۱۵۹۰ع کال چاپ شو. ددې کتاب دوه ایدېشنه خپاره شوي دي، په یوه ایدېشن کې یې نوم The Anapology for poetire او په بل ایدېشن کې یې نوم The Defence of poesie راغلی و او له دې څخه بنسټکارې چې مسوده یې یې عنوانه وه.

دا د نظریاتي نقد پیل و او تردې وروسته ددغه ډول نقد په پانگه کې زیاتوالی راغی او لکه: (هابس)، (اډیسن)، (برک)، (کولرج)،

(میتوارنولد)، (اوتی)، (اس ایلیت) او نورو له ادبیاتو او نقد سره ترلې مباحث له فلسفیانه مسایلو سره اشنا کړل.

لنډه دا چې نظري نقد د یوه ادبي اثر د ارزونې په باب نظریې وړاندې کوي، په حقیقت کې د نقاد د نظریو یوه مجموعه ده چې په دې کې د کره کتنې معیارونه پرنیسپونه او میتودونه ټول شاملېږي.

۲- عملي کره کتنه:

عملي کره کتنه د کره کتنې تطبیقي اړخ دی. په دې کره کتنه کې هغه اصول، معیارونه او پرنسپونه چې په نظري کره کتنه او یا هم د کره کتنې په نورو ډولونو کې بیان شوي، هغه په عمل کې پلي کېږي یا د هغو په رڼا کې یو اثر شل کېږي. عملي کره کتنه تر نظري هغو ځکه سخته ده چې دلته ټول معیارونه او پرنسپونه عملاً پریو اثر تطبیقېږي.

عملي کره کتنه له عملي بېلگو پرته ممکنه نه ده. یو اثر باید موجود وي، چې پر هغه د کره کتنې عملیه تطبیق شي. په دې مرحله کې باید له ډېر احتیاط څخه کار واخیستل شي.

له نظري کره کتنې سره د نظریاتو اختلاف وي، خو دا اختلافات له عملي کره کتنې سره ډېر زیات دي، که په عملي کره کتنې کې له ډېر دقت څخه کار وانه خيستل شي، نو د کره کتنې او کره کتونکي پر

وړاندې ډېرې ستونزې راوړولای شي. (په پښتو او سني شعر کې د نوبت مساله) لیکنه چې مخکې راوړل شوه، د عملي کره کتنې یوه بېلگه ده، چې دلته د شعر یا نظم عملي بېلگې راوړل شوي او پر هغو کره کتنه شوې ده. عملي کره کتنه کېدی شي د هنري ادبي اثر پر هر ډول ترسره شي.

۳- تاریخي کره کتنه:

تاریخي نقد یا کره کتنه د نقد یو ډول دی، چې ځینو کره کتونکو هغه د نقد یو ځانگړی بنوونځی او ځینو یو ډول معرفي کړی دی. د (کره کتنیز او ادبي بنوونځي) څپرکي کې موډې ډول کره کتنې ته ځینې اشاره کړې ده. باید وویل شي چې د ادب په تخلیق کې ډېر او بېلابېل عوامل دخل لري، د ادبي ایجاد گره له خوا قلم او چتول او د اثر ایجادول کومه میخانیکي بڼه نه لري، بلکې د هغه تخليقي شعور ته خاص جهت ورکول، په پوره اندازه یو پېچلی عمل دی. څنگه چې ډېر ځله د محرکاتو او عواملو له یوځای کېدو څخه خاص نظر را زېږي، ددغو عواملو او محرکاتو شننه او بیا د هغو د اهمیت ټاکنه د نقد په مهمو مسایلو کې راځي، ددغه مقصد لپاره پر ادب او ادبي ایجادگر باندې د تاریخي حالاتو او حوادثو د اغېزمنۍ کتل او جاج اخیستل لازمي برېښي او په نقد کې تاریخي نظریه یا بنوونځی د همدې اړتیا د پوره کولو لپاره رامنځته شوی دی. (عابد علي عابد) په خپل اثر (اصول انتقاد ادبیات) کې کښلي دي:

((په تاريخي لحاظ د ادبي انتقاد منظم پيل د او ه لسمې پېړۍ له ابتداء څخه شوی دی. پر ۱۲۷۵ع کال د (دنپلز) فلسفي رساله (نوی علم) خپره شوه. دا رساله د تاريخ پر فلسفه بحث کوي. په دې رساله کې غالباً په تاريخ کې لومړی ځل د ادب د اجتماعي تعبير کونښن وشو او وروسته تر دې دغه تصوير ډېر زيات مقبوليت وموند، چې د هنر او ادبياتو مطالعه او تشریح او تعبيرول له دې لوري په کار دي او دا خبره واضح شوه، چې د ادبياتو او هنر د پوهېدنې لپاره لازم دی، ټول هغه سياسي، اجتماعي، تاريخي او فرهنگي حالات بايد مطالعه شي، چې ادبيات يې تراغېز لاندې ايجاد شوي دي.

له زماني او مکاني اړخ سره سره (جانسن) دغه ډول نظر وړاندې کړی دی، لکه: ((د يوه تخليقي اثر په باره کې د سمې پرېکړې لپاره موږ اړ يو، چې د هغې زماني عمومي فضا ځانته ښکاره کړو او دا وښيو، چې خلکو څه ډول ژوند کاوه، د خلکو غوښتنې څه ډول وې؟ او ادبي ايجادگر د خلکو د غوښتنو د پوره کولو لپاره څه ډول وسايل استعمال کړي دي.))

(جانسن)، د (ايدمنډ شيرر) Edmondscherer په څېر تاريخي نقاد نه و، خو له دې اقتباس څخه ضرور دوامره څرگندېږي چې پخوانيو نقادانو ته هم د تاريخي عواملو ارزښت څرگند و او پر اهميت يې پوهېدل.

د تاریخي نقد منظم پیل د فرانسوي نقاد (ایدمند شیرر) له زمانې څخه گڼلای شو. ده پر (ملټین) باندې د (والټر) او (میکالی) انتقادي نظریات مطالعه کړي وو. (شیرر) پر دې خبرو ټینگار کاوه چې د یو ادبي اثر په انتقادي مطالعه کې باید تر ټولو دمخه شخصي خوښه یا نه خوښه او د خپلې زمانې ادبي تعصبات یوې خواته کېږدو او اثر ته د خپلو شرایطو په رڼا کې کتل په کار دي. ددې مقصد د ښه ترسره کولو لپاره د ادبي اثر د مفصلې او هراړخیزې کتنې تر څنګ د ادبي اثر د ایجاد ګر شخصي ژوند، د هغه د ژوند زمانه، ماحول او په هغه زمانه کې د سیاسي، اجتماعي او ادبي عواملو شننه او کتنه هم ضرور ده او دا باید ښکاره شي چې دغو عواملو پر ادبي اثر باندې په څه ډول مثبت یا منفي اغېز بندلې دی.

د ریچارډ مولټن (Rechar d Moulton) په څېر (شیرر) هم له معیار ټاکنې او درجه بندۍ سره مخالف دی، دده په خیال د نقاد وظیفه دا نه ده، چې دی د ادبي اثارو بیه وټاکي، د نقاد وظیفه داده چې دی په بېطرفۍ سره د تاریخي او نورو عواملو په رڼا کې ادبي اثارو شنني او بیاد اثر د معیار او ارزښت پر بکړه لوستونکي ته پرېږدي. فرانسوي نقاد (سان) د (شیرر) نظریاتو ته زیاته پراختیا ورکړه. پته دې نه وي چې (سان بو) خپل علمي ژوند د طب له مطالعې څخه پیل کړی و. د همدې لپاره دی په نقد کې د نسل او نسلي وراثت اغېزمنۍ ته هم په زیات اهمیت قایل دی او په همدې

علت دی وایی چې د ادبي اثر تر مطالعې دمخه د ادبي ایجاد گر مطالعه هم ضروري ده. ده یو ځل یو ځای ویلي وو: ((زه ادب او ادبي تخلیق له انساني تنظیم څخه کوم بېل څیز نه گنم)).

د (سان بو) نظریاتو ته بیابان فرانسوي نقاد (دالاتین) زیاته پراختیا ورکړه، (تین) د ادب د تفهیم او د تخلیقي محرکاتو د شننې لپاره پر خپلو وضع کړیو اصولو تردې حده ټینګار کاوه چې هغود یوې خاصې فارمولې حیثیت ځانته غوره کړی و، هغه فارموله داده: (نژادي ماحول او د تخلیق شېبه) ددې نظریې له مخې ادیب د خپلې زمانې پیداوار دی هغه له یو خاص نژاد سره تړلی دی او په یو جلا ټولنه کې زېږېدلی دی او سرېره پردې د کوم ځانګړي مقام او تاریخي شېبو د خاصو اثراتو له یوځای کېدو څخه دده شخصیت جوړ شوی، ادبي شعور او تخلیقي استعداد په یو مخصوص قالب کې اچوي او په یو خاص ډول د اظهار جامه وراغوندي.

تاریخي کره کتنه له دې امله هم ډېر اهمیت لري، چې لومړی ځل یې د هغو اجتماعي عواملو تاریخي محرکاتو او نژادي اثراتو اهمیت څرګند کړ چې په یو ډول نه یو ډول د ادیب شخصیت په یو خاص قالب کې اچوي او د تخلیقي شعور لپاره یې په یو مخصوص انداز کې سره تنظیموي. څنګه چې تاریخي نقد یوازې هغو مسایلو ته اهمیت ورکوي، چې سرو کار ورسره لري، نو د همدې لپاره ډېر ژر یې خامی هم څرګندېږي.

(متیو ارنلډ) ځان له افراط او تفریط څخه ساتي او د تاریخي نقد په باره کې ډېر زیات متوازن نظر ورکوي، دی لیکي: ((په موجوده زمانه کې تاریخي نقد ډېر مهم او مشهور دی، خوددې خبرې یادوه هم په کار ده، چې که ووايو یوازې ددې مطالعې له لارې د ادب سم تفهیم کېدی شي نو دا یوه خطرناکه نظریه ده.))

د ایران مشهور لیکوال او کره کتونکي عبدالحسین زرینکوب بیا د تاریخي کره کتنې په باب وایي: ((که چېرې یو کره کتونکی د یوه ادبي اثر د تحلیل او ارزونې لپاره، تاریخي حوادثو، یا هم تاریخ پورې نورو اړوند مسایلو ته لاس وروړي، یا هم د یو شاعر شعر څېرې او یاد هغه همعصره شاعرانو اثر تحلیل کېږي، یا د اشارو تاریخي قدامت څېړل کېږي، دغه ډول کره کتنې ته تاریخي کره کتنه ویل کېږي. دا ډول کره کتنه د کره کتونکي د استعداد په انډول د هغه ډېر زیار ته اړتیا لري، ځکه چې په دې ډول کره کتنه کې یوه اثر ته له ذوقی لیدلوري ډېر نه کتل کېږي. ځکه نو کره کتونکی د یو اثر له هنري درک او ارزښت څخه عاجزېږي. په دې ډول ویلای شو چې تاریخي کره کتنه د یوه شهکار ادبي اثر پر واقعي تحلیل نه بریالی کېږي.))

۴- تشریحي او توضیحي کره کتنه:

د (جارج واټن) په خیال تر (۱۲۲۰ع) کال دمخه انگرېزي نقد قانون جوړونکی او یا نظریه جوړونکی نقد و. (ډرایډن) لومړنی نقاد دی، چې په خپل (Dramatic poesie) نومي اثر کې یې توضیحي نقد په عام او پراخ مفهوم استعمال کړ. دا کتاب پر (۱۸۲۸ع) کال چاپ شو او په یوه وینا د نقد تاریخ له ده څخه پیلېږي او پر همدې اساس (ډاکټر جانسن) دی د ((نقد بابا)) بللی دی؛ په دې باب دده خپل الفاظ دا دي: ((ډرایډن بې له شکه د انگرېزي نقد بابا گڼلای شو، ځکه چې ده لومړی ځل ادبي اشار د ستاینې د اصولو په رڼا کې راوپېژندل)).

۵- بنکلا بیزه کره کتنه:

ادبپوهان په دې نظر دي چې د بنکلا بیز نقد او د هغه د اصولو تر مطالعې او کتنې دمخه د بنکلا پوهنې اجمالي مطالعه هم ضروري ده، ځکه چې له بنایسته زیاتې زمانې څخه، د شاعرۍ او نورو بنکلو هنرونو په نقد کې بنکلا پوهنه له ډېرو مهمو مباحثو څخه شمېرل کېږي. د بنکلا پوهنې مطالعه له دې پلوه هم مهمه ده، چې په بنکلا پوهنه کې د (کروچه) په څېر فلاسفه هم تېر شوي دي، د (کروچه) مفکورې د ادبي نقد پر معیارونو او له هغه سره پرتولو مباحثو له یوې نوې زاوېې څخه رڼا اچوي.

د موقراطیس) لومړنی فیلسوف دی، چې د هغه په اقوالو کې مور د بنکلا پوهنې په باب ځینې اشارې پیدا کولای شو، خو دده افکار د بنکلا پوهنې په اړه اساسي اهمیت نه لري، ده په منظمه توګه د بنکلا پوهنیزو مفکورو د وړاندې کولو کوښښ نه دی کړی او دا خو افلاطون و، چې په منظم ډول یې دې خوا ته مخه وکړه او په خپلو اثارو کې یې له بنکلا پوهنې سره تړلي اصول او قوانین تدوین کړل.

اوس په دې برخه کې له تاریخي کرونولوژیک بحث څخه تېرېږو او اصلي مسئلې ته راځو او ګورو چې حسن او د هغه رنګارنګ مظاهر په یو نه یو ډول انساني ژوند اغېزمن کړی دی، خو تراوسه د هغه د ماهیت ژوره مطالعه لاندې ده شوې او په همدې علت د هغه جامع تعریف مور نه شو وړاندې کولای. دا په دې مانا چې له خالص جسماني نظري لوري نیولې تر صوفیانه نظریاتو پورې په دې باب بېلابېلو خلکو د کره کتنې زیارونه ایستلي دي او د ځوانۍ د خوب غوندې، د بنکلا هم په سلګونو تعریفونه دي، خو خبرې لاهسې بنیاد نه دی پیدا کړی او ددې وجه داده چې د نېکۍ، شر، خیر، محبت او نورو په څېر حسن هم یو مجرد کیفیت دی. ارسطو چې د استنباطي منطق د تعریف لپاره څومره قواعد وضع کړي دي، د هغو اطلاق د هغو پر مجردو کیفیاتو نه شي کېدی، دغسې د رنګونو د حسي تاثر، له محسوسولو سره مور د ژېړ، سور او نیلي رنګ تعریف نه شو کولای. دا د انسان بد مرغي ده چې حسن ګوري او د

هغه له ساحرانه كيفياتو مدهوش كېږي، خو خپل دغه احساسات په الفاظو كې نه شي راوستلای، پر همدې اساس د حسن په باره كې چې كوم تعريفات وړاندې شوي دي، هغه يوازې د الفاظو شعبده بازي ده.

اوس يوه ډېره با اهميته پوښتنه دا را پيدا كېږي، چې حسن انسان څنگه متاثر كولاى شي؟ او ددې وجه څه ده چې د گلاب گل، كهكشان، سرې شونډې، نيلې سترگې، شفق، د بوډۍ تال او نور څنگه پر انسان تاثير كولاى شي؟

په دې لړۍ كې د بنكلا او د هغه د ليدونكي ترمنځ يوه اړيکه يا رشته شته او هغې ته لوى اهميت حاصل دى، موږ په بنكلا كې له اسراره ډك يو ككش حس كوو او موږ ددغه ككش له امله په بنكلا كې يوه لېوالتيا محسو سوو. دلته بيا سوال پيدا كېږي، دا لېوالتيا د څه شي زېږنده ده؟ دا لېوالتيا تخيل رازېږولې ده؟

د بنكلا په باب تر لوړې اجمالي او لنډې يادونې وروسته، د بنكلا ييز نقد وارا راسي، خو په پيل كې يوه خبره څرگنده په نظر راځي، چې د نقد هره طريقه تر يوه حده پورې د اظهار او ابلاغ په وسيله كې جذابت پيدا كوي، خو بنكلا ييز نقد، د نقد له نورو بڼوونځيو پر دې پيلېږي، چې په دې نقد كې د بنكلا او بنكلا ييزو مسايلو مطالعه د تنقيد اساس نه منل كېږي او پر دې سربېره كوم بل خيز هم نه مني، د همدې لپاره يو بنكلا ييز نقاد په ادبي تخليقاتو

کې د حسن او زړه را کښون د ځانگړنو تحليل ته په خپل قضاوت کې اساسي اهميت ورکوي.

د ښکلا پوهنيز نقد اصطلاح مشهوره او زياته ده، خو زياته پخوانۍ نه ده، حال دا چې د حسن فلسفه، حسن او ښکلا زيات پخواني دي.

دا چې د ښکلا ييز نقد اصطلاح ولې پخوانۍ نه ده، وجه يې داده چې د ښکلا پوهنې اصطلاح تر دوو سوو کلونو زياته پخوانۍ نه ده.

(بام گارتن) (۱۷۱۴-۱۷۲۲ع) تر هر چا دمخه د ښکلا Aesthetics اصطلاح وضع کړه. دا اصطلاح ډېره پخوانۍ نه ده، خو دغه الفاظ بې حده پخواني دي. او دا ټول له دوو يوناني لفظونو څخه مرکب شوي دي او مطلب يې داسې شى دى چې د پنځه گونو حواسو په وسيله يې درک کېدل ممکن وي، خو (گارتن) دا پخپله تر لغوي حده پورې نه محدودوي او په عام ډول يې د ښکلا فلسفې لپاره استعمالوي.

د ښکلا ييز نقد اساسات د حسن د هغو مظاهرو پر ادراک پورې تړلي دي، چې ادبيات يې په يوه ډول اظهاروي. د ادبي اثر د پنځوونکي شعوري ژورتيا چې کله د حسن له صورت منلو سره مرسته کوي او يا يې په يوه ځانگړي بڼه اظهاروي، نو دا بيا ښکلا ييز تخليق دى. ښکلا ييز نقد هم د ښکلا او هنر له بېلابېلو

صورتونو سره تر حده زیاته لېوالتیا لري، چې بنکلا څه شی دی؟ او تردې هم مهمه دا چې څه شی بنکلا نه ده؟ ایا د حواسو په وسیله د حسن بشپړ ادراک ممکن دی؟ ایا ادبي ایجاد گرد بشپړ حسن په اظهار قادر دی؟ ایا لوستونکی په ادبي اثر کې د حسن د وړانگو د لیدنې او کره کتنې د صلاحیت حامل دی؟ له دغو سوالونو او ځوابونو څخه د بنکلابییز نقد معیارونه جوړېږي، خو که په دقیق ډول وکتل شي، دا ګرده سوالونه د نوعیت په لحاظ فلسفیانه دي.

په ادبي تخلیق کې د حسن د مخصوص کیفیت د اندازه کولو لپاره د بنکلابییز مېچ اصطلاح استعمالوي. په دې ضمن کې کله کله د جمالیاتي حسن د اصطلاح نوم هم اورېدل کېږي او د همدغه حسن په وسیله هر انسان له بنکلا څخه تر یوې اندازې پورې د خوند اخیستلو صلاحیت پیدا کوي. ګڼې د بنکلا د ادراک لپاره انسان پنځه ګونو حواسو ته اړ دی، خو له دغه ادراک سره تړلي کیفیات د خپل بې حده لطف له امله د انسان په زړه کې څپې او په روح کې مستي پیدا کولای شي. د لطیفو احساساتو د څښتنانو شدید بنکلابییز حس په نسبي ډول زیات قوي وي. همدا حس لومړی د ایجادګر شعور او وجدان په یوه بڼه اغېزمنوي، بیا د همدې بنکلا تر اغېزې لاندې دې ایجاد ته تمایل پیدا کوي، خپل دغه کیفیات په یوه ځانګړي قالب کې اچوي او د نړیوالو مخې ته یې د یوه هنري اثر په بڼه وړاندې کوي. په دې ترڅ کې د لطیف حس، سلیم مذاق، ذوق

او وجدان غوندي اصطلاحات هم استعمالپري او ددي ټولو مطلب دادی چې د همدغو ذوقونو په مرسته انسان له يوه هنري اثر او د هغه له بېلابېلو كيفياتو څخه د خوند اخیستلو صلاحیت لرلای شي. تردغو اساسي اصطلاحاتو وروسته باید ووايو، چې بنکلاييز نقد، د نقد له نورو ډولونو سره په ځينو اساسي مسایلو کې د بېلوالی له امله ځینې اساسي توپيرونه لري، يانې دا چې د ادبي اثر د تشریح، تفهیم یا ارزښت ټاکلو لپاره د هغه د بېلابېلو اجزاوو یا مهمو خصوصياتو تحليل نه کوي، دویمه دا چې د اثر د ارزښت د ټاکنې لپاره پرېکړه خو کوي، خو دغه پرېکړه د نقد پر ځينو اصولو، یا ژبنۍ قاعدې او کومې هنري طريقي باندې د ټينگښت زیار نه باسي او ددي مقصد لپاره له پخوانيو مهمو انتقادي نظرياتو څخه د مرستې غوښتلو کوښښ نه کوي.

بنکلاييز نقد په اصل کې (ادب د ادب لپاره) د مفکورې ضمني زېږنده و. ددي نظريې له مخې ادب له ژوند سره کوم تعلق نه درلود او پر همدې اساس بنکلاييز نقد هم له ژوند او د ژوند له مختلفو مظاهرو سره خپل اړیکي شلوي.

(ادب د ادب لپاره) نظريې په څېر بنکلاييز نقد هم د جان رسکن (John Ruskin) د معيار خوښوونې او اخلاق پالنې پر ضد يو عکس العمل گڼلای شو او بنايي پر همدې اساس وي چې بنکلاييز نقاد هم هر هغه شی چې د بنکلا او له هغې څخه د حاصل شوي خوند

خلاف وي، د هغو پر مستردولو ټينگار كوي. والترپيټر (Walter peter) د بنكلاييز نقد مهم مخكښ گڼلای شو، ده چې د خپل كتاب (The Reaiscance) په سريزه كې د كومو خيالاتو بيان كړی دی، هغه په حقيقت كې د بنكلاييز نقد نچور دی. ددې سريزې پر بنسټ كله چې بنكلاييز نقاد د كوم ادبي ايجادگر د اثارو شننه كوي، پر دغه خبره ورته فكر په كار دی چې دغه اثر پر ذهن څه ډول نښې پرېږدي او اغېزمني يې تر كومه حده ثابتېږي؟ بنكلاييز نقاد دغه ډول سوالونه پيدا كوي: دغه ادبي اثر څه شی دی؟ ددغه اثر له مطالعې څخه څه ډول اثرات را زېږي؟ له هغه څخه خوښي پيدا كېږي كه نه پيدا كېږي او بالاخره دغه خوښي څه ډول خوښي ده؟

دده په فكر د بنكلاييز نقاد فريضة هم ده، چې هغه د ادبي اثر هغه خواوې راڅرگندې كړي، چې د خپل حسن پر بنسټ د خوند موجبات جوړوي. په دې ترڅ كې به ده د ځينو بنكلاييزو اغېزمنيو د ماخذونو وضاحت كاوه او ورسره به يې پر دې خبره هم رڼا اچوله چې دغه اغېزمني څنگه رامنځته كېږي؟

په اوسنۍ زمانه كې د ايتالوي فيلسوف (كروچي) افكارو هم پر بنكلاييز نقد ژور اغېز پرې ايښی دی. هغه په بنكلا پوهنه كې د (Expressionism) له بنسټگرو څخه دی. دی په ځينو برخو كې (والترپيټر) او (اسكرو و ايلډ) ته نږدې دی. د مثال په ډول (كروچه) هم د هر ډول موخې او خارجي حقيقت ليكنې مخالف دی. دی له ادب

خڅه له بنسکلا له پرته د بلې هرې افادې د اوچتولو مخالف دی. (کروچه) د ادبي پنځونو د بنسکلا بيزو کيفيتونو پر سم ابلاغ باندي ټينگار کوي. په نقد کې تجزيه، تحليل او عقلي جواز ضروري او مهم نه گڼي، دده په فکر په يوه هنري اثر کې د حسن د بشپړ ابلاغ قوت په خپله يو ضرورت دی، نو پر همدې اساس په هنري اثر کې د اخلاقو، مقصد او منطقي صداقت تلاش بې گټې کار دی، ځکه چې تخليق ځانته د بنسکلا خپل جهان دی. د تخليق د بنسکلا په دې جهان کې د عقل نه، بلکې د وجدان سکه چلېږي. هغه، تجزيه او تحليل د نقد لپاره نا ضروري څيز گڼي، دده په فکر مانا، صور، مواد، اډانه او اسلوب دا گرده عناصر په يو ناوېشلي لوړوالي کې د بنسکلا د ابلاغ سبب گرځي، له وجدان څخه مرسته غواړي او له هغه څخه گټه اوچتوي، چې په علمي طريقو سره ددې چارو تحليل ممکن نه دی.

د (کروچه) په فکر تخليق تر څلورو مرحلو وروسته بشپړېږي.

۱- تر ټولو دمخه پنځوونکي اغېزمن کېږي.

۲- تر دې وروسته د خپل تخيل او بنسکلا بيز ذوق په مرسته په يو نوي ډول د خپل ذهن او وجدان له امتزاج څخه کار اخلي، چې دی ورته (Expression) وايي.

۳- له دغه وجداني ترکيب او امتزاج څخه پنځوونکي بنسکلا بيز خوند اخلي (په دې خوند کې دده د اثر لوستونکي هم شريک دی).

۴- تردې وروسته دغه ټولې اغېزمنې او د هغوی بڼکلاييز ترتيب، د وينا، رنگ، اواز او اهنګ په بڼه نورو ته د رسېدلو جوګه کېږي. (ډاکټر زرينکوب) بيا د بڼکلاييزې کره کتنې په باب وايي ((دا هغه کره کتنه ده چې په يوه اثر کې د هغې له خاصې محتوا پرته د هنر بڼکلاييز جوهر څېږي. ددې ډول کره کتنې اساس او ريښه کولای شو په اروپا کې د (کاليريچ) او په امريکا کې د (ادگارالن پوه) په نظرياتو کې ومومو. (الن پوه) هنر ته د بڼکلاييز پېژندنې له ليدلوري گوري او په هنر کې د اخلاقو عنصر پردی گڼي، دده په نظر هنرمند ته چې کوم شی اهميت لري دا نه دی چې کومه خاصه نظريه بيان کړي او کوم فکر څرگند کړي، بلکې هغه ته دا مهمه ده چې پر لوستونکي يو واحد او ټوليز تاثير پرېباسي. دده په نظر ادبي آثار هغه ودانۍ ده چې يو معمار يې جوړوي، خو کوم څه چې په دې کې ارزښت او اهميت لري، د هغې اندول او هماهنگي ده.

په فرانسه کې د (پارناس) (هنر د هنر لپاره) ادبي ښوونځي هم په يوه ډول د همدغې کره کتنې بيان توجيه کوي. که څه هم (هنر د هنر لپاره) تعبير د لومړي ځل لپاره (ويکتور هوگو) اعلان کړ، خو وروسته بيا (تئوفيل گويته) د هغه پر توجيه او دودونې لاس پورې کړ. هغه د هنر په باب وايي: ((د هنر گټه څه شی دی؟ بڼکليتوب، ايا همدا کافي نه ده؟ لکه گلونه، عطرونه، الوتونکي او نور هغه شيان چې بشر نه شي کولای له خپلې لېوالتيا سره سم يې تغير او ضايع

کړي. په ټوليزه ډول هر هغه څه چې گټور شي، نور نه شي کولای
بنکلي اوسي، ځکه چې ورځني ژوند ته داخلېږي.))

۶- حکمي کره کتنه:

دا کره کتنه د يو لړ داسې اصولو او معيارونو له مخې کېږي، چې
دمخه وضع شوي. کره کتونکی د نقد پړوخت پخواني ټاکلي
معيارونه مخې ته ږدي او د هغو په رڼا کې د ادبي اثر په هکله حتمي
فيصله ورکوي. ادبپوهان په دې کره کتنه کې يوه لويه نيمگړتيا دا
گڼي، چې د کره کتنې د اړوش له هغو ادیبانو سره زياتی دی، چې په
ادب کې ارتقا او بدلون ته قایل دي. په لنډه وينا ویلی شو چې د
کره کتنې دا لاره په ادب کې د نويو لارو چارو د رامنځته کېدو پر
وړاندې لوی خنډ دی.

۷- ارواپوهنيزه کره کتنه:

د ارواپوهنيز يا اروايي کره کتنې بنوونځی او ډول ډېر زوړ نه دی،
څنگه چې په ډېره لږه موده کې ارواپوهنيزو تحليلونو د انساني فکر
لوری بدل کړ او د مذهب، معاشري، اخلاقو او بنسکلا په اصولو او
طريقو کې يې د يو نوي انقلاب هنگامه توده کړه، دغسې ارواييز
نقد هم د ادبي او تخليقي نظريو په پوريو کې اساسي بدلونونه
راوستل، وينا او پيغام د بېلابېلو تجربو لپاره د تهيج د برابرولو
سبب شو.

د اروايي کره کتنې اساس د (فروید) په نظریاتو کې نغبنستی دی، د وروستیو اروا پوهانو نظریاتو ورته ژوروالی و بانه او حتی نن د ایرا پروگوف (Ira progoff Depth psycoloty) په بڼه اروا پوهنې او د هغې تر څنګ اروايي نقد زیاته پراختیا موندلې ده. د اروايي نقد تر نقادانه مطالعې دمخه پر دې خبره پوهېدل په کار دي، چې نن په ادبیاتو کې د اروا پوهنیزو مباحثو مقبولیت او یا په نقد کې د اروا پوهنې د اصطلاحاتو د عام منښت دا مطلب نه دی، چې د کره کتنې له دغه ښوونځي څخه پوښی هېڅکله کوم نقاد له اروا پوهنې څخه کومه ګټه نه ده پورته کړې او نه له دې دا پوهېدل پکار دي، چې یوازې د (فروید) او (ایدلر) او (رژنګ) غوندې د لویو مفکرینو تعلیماتو په ادبي کره کتنه کې اروايي مسایل راداخل کړل او له دغو مسایلو څخه یې ګټه واخیسته. څنګه چې روحيات د انساني ذهن او دده د چلند او کړو وړو د تفهیم نوم دی، نو دا ښکاره خبره ده، چې له اروا پوهانو څخه دمخه هم ځینو خلکو او ایجادگرانو له دغسې ذهني کیفیتونو سره لېوالتیا لرله. همدا وجه ده چې له اوسنۍ اروا پوهنې او د اروا پوهنې له اصطلاحاتو څخه ناخبره پخوانیو نقادانو، ځینې داسې اروايي څرګندونې کړې وې، چې په هغو کې اروا پوهیز بصیرت ځلا موندلې وه، لکه: (ډیوډ دیشز) (David Daisches) چې دی اروايي پوهه ان تر افلاطونه پورې رسوي. دده په فکر افلاطون چې په (Ion) که د ادبي تخلیق د

عمل پېچلتياوې په کوم ډول څرگندې کړې وې، هغه په نفسياتي
طريقي پورې اړه لري.

همدارنگه ايتالوي نقاد لان جينس (Lon Ginus) په خپل
کتابگوتې (On the subline) کې د خپلې ادبي نظريې د څرگندولو
په ترڅ کې ځينې داسې افکار څرگند کړي، چې هغه موږ د اروايي
نقد تر عنوان لاندې راوړي شو. (ډاکټر زرينکوب) د ارواپوهنيزې
کره کتنې په باب وايي: ((په دې ډول کره کتنه کې کره کتونکي هڅه
کوي چې د شاعر او ليکوال باطني او رواني احوال درک او بيان
کړي او د هغه استعداد، ځواک او هنري ذوق و سنجوي، د هغه د
عواطفو او تخيلاتو ځواک وټاکي او له دې لارې هغه تاثيرات چې د
چاپيريال، دودونو او ټولني له خوا ددې جريان پر توکېدو
واردېږي، مطالعه کړي. ځکه نو کره کتونکي، د ادبي اثارو د
پوهېدنې لپاره ارواپوهنيزو ارزښتونو ته پاملرنه مهمه گڼي او د
کره کتنې د نورو ډولونو او برخو د خولي دروازه يې گڼي، په حقيقت
کې شعر او ادب د شاعر او ليکوال ارواپوهنه گڼي.

د انسان د روح د ليدلورو څېړنه له ډېر پخوا څخه د يونان په
ډراماتيک شعر کې موجوده وه، وروسته بيا په اروپا کې د
(راسين)، (شکسپير)، (ايبسن)، (متيرلينگ) او
(داستايوفسکي) په شان اشخاصو دې پلټنې ته دوام ورکړ او دې
سره يو نوی فکري فلسفي بهير، ددې سبب شو چې ادبيات د

ارواپوهنې له نظره وڅېړي او دا د (فروید) (یونگ) او (ادلر) د نظریاتو تاثیر و.

د (فروید) په نظر: د انسان روان د مرگ او ژوند د غریزې ترمنځ کشمکش دی. د انسان ارامی د هغه ژوند د غریزې بریالیتوب او د نارامی هغه یې د مرگ د غریزې بریالیتوب دی. [۱۸: ۲۱-۴۱].

له لوړو عمومياتو نه چې ورتېر شو اروایي نقد په عمومي ډول د اثر جاج داسې اخلي:

_ د ایجادگر د شخصیت د نفسي اساس پیدا کول او بیا د هغه په رڼا کې د تخليقي شخصیت مطالعه.

_ د ارواپوهنیزو اصولو په شیاو او سباق کې د مخصوصو تخليقي پلټنو تشریح او توضیح او بیا د هغه د ادبي مرتبې ټاکنه.

د اروایي نقد د عمل د دایرې له دې ټکو څخه څرگندېږي، چې اروایي کره کتونکي پر یوه وخت د تخليقي عمل او ایجادگر له مطالعې څخه یوې نتیجې ته درسېدو کوښښ کوي. تخليقي عمل د ایجاد په ډگر کې د ځینو داسې مخصوصو تعبیراتو سبب گرځي، چې دده د شخصیت لپاره د ځینو ارواپوهنیزو گټو باعث کېږي او هغه د یوه له مطالعې سره، د بل مطالعه لازمي گڼي. که اروایي کره کتونکي یوازې په ایجادگر پورې ځان محدود کړي، نو دا به د روحي معالج د کار خبره وي او که ددې برعکس دی په تخلیقاتو کې

د اروايي مسايلو لټون وکړي، نو دا به بيا د غشي ويشتونکي خبره شي. له اروايي نقد څخه دمخه تاريخي نقد او ټولنيز نقد هم د ايجادگر د شخصيت او د چلند د محرکاتو د پېچلتياوو پر پوهېدنه ټينگار کوي، خو په اروايي نقد کې دې چارې ته زيات ارزښت ورکول کېږي.

د (فرويد) د لاشعور نظريه او د هغې پر نتايجو بناد اروايي تحليل نظريه اوس هم متنازع فيه حيثيت لري، خو دلته زموږ ددې نظريې له بنسټ والي او يا بدوالي سره کوم کار نه شته دلته يوازې دومره ويل کافي دي چې اروايي تحليل، ارواپوهنې ته يوه نوې پراختيا ورکړه او ژوروالي يې ورباندې لکه څنگه چې د ژوند او هنر د نورو څانگو په څېر يې ادبي نقد هم له اغېزمنتيا څخه په امان کې نه پاتې کېږي. (فرويد) د نفسي تحليل نظريه د عصبي ناروغانو د شفا لپاره وړاندې کړې وه. اما ترده وروسته دده شاگردانو او مقلدينو زياتې څېړنې وکړې او د اروايي مسايلو د اهميت په باب يې مواد راټول کړل. ددې نظريې ځلېدلو پراخ حيثيت غوره کړ. که څه هم (فرويد) نه ادبي نقاد و او نه ده د خپلو نظرياتو په رڼا کې د ادبي نقد طريقې تدوين کړي دي. خو هغه (داستايوفسکي) او نور وو، چې پردې موضوع يې مقالې وليکلې او د (موناليزا) پر خالق (ليو نارډو) يې هم مفصله مقاله وليکله. اما د دغو ليکنو لومړنۍ

مقصد د ادبي مباحثو تفهيم نه و، بلکې د جنس او د هغه د کارونو د تنوع د څرگندتيا لپاره د شواهدو ټولول وو.

تر (فرويد) وروسته د ده شاگردانو او له ارواپوهنې سره د ژورې لېوالتيا لرونکو کره کتونکو په پرله پسې او پېيلي ډول د ادبي شننو او د ليکوالو د حالاتو د څېړنې لپاره د اروايي تحليل څراغ روڼ کړ. په دې لړ کې د (فرويد) د شاگرد او د هغه د مشهور سوانح ليکونکي (دکتر ارنست جونز) ځانگړې يادونه په کار ده. دی په خپل کتاب (Hamlet and Oedipus) کې د (شکسپير) (هملت) له اروايي پلوه تحليلوي، پر (۱۸۵۹ع) کال دکتري، جي، سي، بکنل (Dr.J.C. Bucknil) په خپل کتاب (Psy chloty of Shakespeare) کې تر (دکتر ارنست جونز) څخه څه وړاندې دا خبره کړې وه، چې د (هملت) انتقادي مطالعه د ارواپوهنې له لارې پکار ده، ده خپله د (هملت) اروايي مطالعه وړاندې کړه.

په دې لړۍ کې د (فرويد) يو بل شاگرد داکتر هانس ساش (Dr. Hans sachs) نوم هم اخیستلای شو. ده د (شکسپير) يوه بله ډرامه (Measure for measure) د ارواپوهنې د اصولو له مخې مطالعه کړه. د ده کتاب (Crative unconscious) ډېر مشهور دی. ده د ځينو ځانگړو ادبي اثارو له مطالعې سره سره د ادبياتو اروايي تحليل هم وکړ.

د ادبي اثارو له اروايي تشریح سره سره د اروايي نقد بله مهمه فریضه د لیکوال یا شاعر د اروايي جوړښت ټاکنه او بیا د هغه په رڼا کې د هغه د تخلیقي اثارو شننه او کتنه ده. ځینې وختونه د غسې شنې او کتنې یوازې په تخلیقي اثارو پورې محدودې پاتېږي، ځینې وختونو کې ددې خبرې لټون کېدی شي دا په ډاگه کړي چې دغه تخلیقات تر کومه حده پورې د لیکوال د اروايي جوړښت او له دغه جوړښت څخه د راز پرېدلو پېچلتیاوو زېږنده دي.

د اروايي جوړښت د پیدا کولو لپاره له لاندې طریقو څخه کار اخیستلای شو:

۱- د ادبي ایجاد یا توله تجزیې څخه د داسې طریقو را ایستنه چې د هغو په مرسته د ایجادگر پر نفسي و ارداتو هم رڼا واچوي. ددې مقصد لپاره خو په کار دي، چې دده ټول ایجادي اثار وکتل شي او وشل شي. که نه وي دا سې تخلیقات خو دې ضرور مخې ته پراته وي، چې مهم او د استازو تحقیقاتي اثارو د ارزښت له لرلو سره سره د اروايي اهمیت لرونکی هم وي.

۲- د ایجادگر (لیکوال) د ژوند له خارجي واقعاتو سره سره شخصي خطو، ورځپاڼو، د ځان لیکلو سوانحو، اعترافاتو، تذکرو او نورو د غسې اثارو په مرسته د لیکوال د شخصیت او دده تخلیقي ذهنیت د جوړوونکو عواملو له ټاکنې څخه دې دده د ژوند د مهمو اروايي حوادثو پته ولگوي او بیا دې د هغو په رڼا کې دده د

ایجادیاتو عمومی شننه وکړي او یا دې ځانگړي ادبي اثار تر څېړنې
لاندې ونیسي. دا طریقه ډېره گټوره او د مخنۍ طریقي په پرتله خو
ځله زیاته سمه او خوندي ده او زیاتې اروايي څېړنې ددې طریقي په
وسيله ترسره کېدی شي. کله چې (هربرت رید) پر (بربايرن) باندې د
خپلې مقالې پر لیکنه پیل وکړ، نو ده نه یوازې خپل نقادانه مسلک
خرگند کړ، بلکې د اروايي څېړنې اهمیت یې هم ددې طریقي په
کالب کې په ډاگه کړ، دده په وینا: ((د بايرن د ژوند او هنر د نوي
طرز د شننې لپاره یوازې همدا یوه طریقه کېدی شي، د استناد وړ
وي او هغه دا چې دده ټولو منظومو، لیکونو او د ژوند له نورو
شخصي کیفیتونو څخه موږ په بشپړ ډول ځان خبر کړو.))

۳- د لوړو یادو شویو دوو طریقو له یو ځای کولو څخه کولای شو،
درېیمه طریقه هم وضع کړو، یانې دا چې د ایجادگر د ژوند حالات
او دده د پنځونې څنگ په څنگ سره کېښودل شي، بیا د هغو کتنه
او شننه وشي او بیا دې ځانگړي ایجادي اثار د ژوند د ځانگړو
حوادثو د اروايي پېښو او حالاتو تابع شي، نو دا طریقه به هغه وخت
زیاته گټوره او سودمنه واقع او په زړه پورې پایله به ترې ترلاسه
شي.

د (داستایوفسکی) ژوند په ځانگړي ډول یو ښه داستان دی او دده
ځینې ناولونه لکه: (The Gambler, the House of the dead) او
(The idiot) او نور دده د ژوند د بېلابېلو دورو ښکارندوی دي. ده

خو کاله په (سایبریا) کې تېر کړي دي. دده لومړی ناول دده د ژوند ددې دورې په باره کې دی. دغسې (منشي پریم چند) هم درواخله دا طریقه په زړه پورې خو ده، لیکن یوازې ددې طریقی جواز لیوالتیا نه پیدا کوي، بلکې دا د کره کتونکي وظيفه ده چې خپلو لوستونکو ته داسې شواهد پیدا کړي، چې د هغو په رڼا کې د تخلیق ځینې نوي څنګونه راڅرګند کړي او پر هرې ځانګړتیا یې له یوې نوي زاویې رڼا واچوي او یا د تخلیقي محرک له ټاکنې څخه، د تخلیق پس منظر روښانه کړي او بیا یې ارزښت او بها وټاکي. ددغسې مقاصدو تر بشپړونې وروسته، بیا نو ددې طریقی کارول جواز لري.

د ارواپوهانو لپاره د ټولو اساطیري فرضیو یا پخوانیو مفکورو تائید ضرور نه دي، خو ارواپوهانو پر شاعرانه لېونتوب ډېر غور کړی او هغه یې تائید کړی هم دی. اروایي حالات او پېښې پخوا هم پېښېدلې او اوس هم پېښېږي، د افهام او تفهیم لپاره توپیر یوازې له ژبې او اصطلاحاتو څخه پیدا کېږي. په دې ترڅ کې د (رژنګ) خبرې د اورېدو دي: ((د هنرمند رباني لېونتوب تر خطرناکه حده پورې د ناروغتیا له حالاتو سره اړه لري، تر یوې زمانې په اروایي نقد کې ددې نظریې سکه چلېدله، خو تر ژورو څېړنو وروسته ددې نظریې پر خلاف د احتجاج اواز لوړ شو، دا طلسم باطل شو او په مخالفتونو کې یې (لایلي ترنګ) د ځانګړي اهمیت لرونکی دی، هغه په خپل مضمون (Art and neurosis) کې چې ډېر مشهور دی

وويل : ((مور ته ددې حقيقت ياد ساتل په كار دي ، چې اديب د خپل كار د ځانگړتياوو له مخې له يو ډول نه يو ډول فانتيزي سره په ارتباط درلودلو مجبور دی. دده كار دادی چې كه دی د خپل لاشعور اظهارول وغواړي ، د وسايلو رنگارنگي دده د لاشعور د جامو د بدلولو زيار باسي ، خو د جامو دغه بدلون ځان پتول نه دي ، بلکې حقيقت دادی چې كه چېرې يو اديب د خپلو تخليقاتو له خپل ذات او باطن څخه د ځان پاللو كولو كوښښ وكړي يو څه زيات دده شعور په څرگند ډول مخې ته راځي.))

د ادبي تيورۍ مولفينو ، (رنه ويليك) او نورو هم په دې باب ځينې ښې خبرې كړې دي. د دوی د فكر بنيادي پوښتنه داده ، چې ايا عصبي خلل د اديب لپاره د موضوع د تخليق يا محرک سبب گرځي؟ د دوی په عقیده عصبي خلل د تخليق موجب گڼل يوه غلطه نظريه ده او له سړي څخه لاره ورکوي ، خو په انتقالي ډول کېدی شي يو اديب پر عصبي خلل مبتلا وي ، مگر د عصبي خلل هر مبتلا ناروغ ادبي ايجادگر نه شي کېدی.

۸- متني کره کتنه:

متني کره کتنه لوستونکی د متن له رموزو ، ماناگانو او قرینو سره آشنا کوي او د يوه اثر د صحت او سقم په باره کې ژوره څېړنه کوي. د متني کره کتنې هدف دادی چې د مختلفو نسخو له مخې د يوه اثر

اصلي متن احياء کړي. د نولسمې پېړۍ تر نيمايي پورې د متني کره کتنې عمده هدف دا و چې تر ټولو ښه نسخه لاس ته راوړي. خو اکثره کره کتونکو د دې هدف د تحقق لپاره کوم منلی مېتود نه درلود. (کارلپخين) پر (۱۸۳۲م) کال يو نوی تخنيک رامنځته کړ چې په هغه کې دوی مرحلې په نظر کې نيول شوي دي: بيا کتنه او سمونه. په بيا کتنه (recension) کې ټولې هغه نسخې پلټل کېږي چې احتمالاً له لرغونو نسخو سره اړه لري او د يوې مشکلي پروسې په ترڅ کې هر ډول جزئيات په نظر کې نيول کېږي. په دويمه مرحله کې د ټولو نسخو له پرتلنې څخه اصلي نسخې ته ډېره ورته نسخه ترتيبېږي چې دې مرحلې ته سمونې (emendation) ويل کېږي.

۹- مارکسستي کره کتنه:

مارکسستي نقد هم د تاريخي او ټولنيز نقد په څېر له ټولني او معاشرې سره تړلو عواملو ته اهميت ورکوي او دا بنيدي چې ټولنه او معاشره ادبيات او ادبيات څنگه متاثره کوي. په لومړي نظر د ټولنيز نقد او مارکسستي نقد ترمنځ کوم توپير نه محسوسېږي. د کره کتنې دواړه بنسټونې له انساني معاشرې څخه بحث کوي، خو دا يو شانوالی سطحې دی او دا ځکه چې ټولنيز او تاريخي نقد له معاشرې ټولني سره لېوالتيا لري، خو د ټولني او معاشرې له جوړوونکو او اساسي عناصرو او محرکاتو سره کوم تعلق نه ساتي. د کره کتنې دواړه بنسټونې يا ډولونه انساني معاشره، لکه څنگه

چې ده هسې مني. خو کله چې مارکسستي نقاد دغه مسایل تر کتنې لاندې نیسي، د کومو پر بنسټ چې معاشره جوړه شوې ده، نو د هغو محرکات شني او تجزیه کوي یې. د کره کتنې له نورو بنوونځیو څخه د مارکسستي نقد د بېلتون یوه اساسي وجه داده، چې ددغه نقد پیل خاص د ادبي مقاصدو لپاره نه و او دا نقد تر یوې اندازې پورې له اروايي نقد سره نږدېوالی لري، دا دواړه بنوونځي د ادبي نظریاتو او نقادانه غورځنگونو زېږندوی نه دي او دا دواړه د ځانگړو علومو ضمني زېږنده دي.

د مادي ایجادیاتو په رڼا کې چې څوک د ادب مطالعه کوي، نو هغوی ایجاد د تفریح خیز نه بولي، بلکې وایي چې تخلیق، د فرد او ټولني د همپشنې ارتباط او طبقاتي مبارزې ترجماني کوي. په اشتراکیت کې شعور، فکر او تخیل هم د مادي حقیقتونو او اقتصادي عواملو تابع وي، پر همدې اساس په دې سیستم کې مادي او د هغې مظاهرو ته اساسي اهمیت ورکول کېږي؛ حال دا چې خیال او شعور ته ثانوي. په مارکسیستي نقد کې د ادبیاتو د مطالعې لپاره له اجتماعي حالاتو، طبقاتي وېش او د تاریخ د مادي عواملو جایزه اخیستل تر حده زیات ضروري برېښي او ددغو ټولو عواملو له سمې تجزیې پرته پر ادبیاتو سم تنقید نه شي کېدی. د نقد نور بنوونځي، لکه: ښکلاييز نقد، اروايي نقد او نور، لوړو یادو شویو عواملو ته ډېر زیات ارزښت نه ورکوي، اما مارکسستي

نقد او د کره کتنې دا ډول نور بنوونځي بیا دا ډول فکر د ادبیاتو لپاره نه یوازې ناموزون ، بلکې بې گټې بولي چې له سرې څخه لار ورکوي. ځکه نو مارکسستي نقادان پر اروایي نقد او د نقد پر نورو بنوونځیو انتقادونه لري او د نقد د غسې نظریې د پانگوالي نظام مولود گڼي. په مارکسستي نقد کې ادبیات د ژوند او ټولنې په مادي ارتقاء کې شریک بولي او وایي چې ددې ارتقاد بېلابېلو پورېو انځور هم وړاندې کوي. د مارکسستي نقاد په گروهه که چېرې ادب د ژوند پراخه او پېچلې مبارزه کې د عوامو ترجماني ونه کړي، نو له دغه ډول ادبیاتو څخه کومه گټه نه ده متصوره. لنډه دا چې په دې ډول نقد کې د ادب او ژوند مرکز مزدور انسان وي، لکه چې (مارکسسزم گورکي) ویلي دي: ((زموږ د لیکنو هیرو او قهرمان باید مزدور وي، یا په بله وینا هغه زیار کښن انسان چې په زیار او زحمت ژوند کوي.)) د مارکسستي نقد له مخې (ادب د ادب لپاره) نظریه غلطه ده. دوی وایي دا داسې نظریه ده چې له خلکو لاره ورکوي او وایي چې دا ډول ادبي نظریات د عوامو په استثمار کې موثریت لري. ادب د ژوند لپاره پر همدې هدفمن ادب چې دغه ډول نقد څومره زور اچوي، بنایي. تر دې دمخه د نقد یوه بنوونځي هم پرې دغه رنگه ټینگار نه وي کړي. د مارکسستي نقاد لپاره اساسي سوال دادی چې ادیب په طبقاتي کشمکش کې د کومې طبقې حمایت کوي؟ څنگه هغه د پرېوتو ارزښتونو او مراتبو سندرې وایي

او د مړه نظام بوللې بولي؟ او که په ژوند کې د مادیت صفت کوي؟
پاخونوالو عوامو او زیار کښانو ته اوږه ورکوي او پرمخ درومي؟
که دی د زیار کښانو او خلکو دوست وي، نو دا سمه خبره ده او د
ادبي تخلیقاتو مقصد همدا دی او دا دی د مارکسستي ادبي نقد
مقام او منزل.

۱۰- قانون جوړوونکې کره کتنه:

ددغه ډول نقد کار د عملي نظریو په بیان کې ددغسې اصولو وضع
ده، چې هغو اصولو او قوانینو ته په پاملرنه شاعر ښه شعرو ویلای
شي او په دې ډول نقد کې د نقاد کار د خرابو شعرونو د خامیو ښوول
او د ښو شعرونو د ویلو لپاره تر مشورې ورکولو پورې محدودېږي.
د سرفلپ سډني (Sir Philip Sidney) له استثنایي مثال له تېر
شو، په ټوله شپاړسمه پېړۍ کې او د اوه لسمې پېړۍ تر نیمايي
پورې د انگرېزي نقد همدا شکل و. له دغه ډول نقد سره د
لوستونکو لږه، خو د لیکوالو او شاعرانو ډېره لېوالتیا وه. په اوه
لسمه پېړۍ کې جان ډرائیډن (John Dryden) ددغه نقد او
راتلونکي نوي نقد ترمنځ د یوې کرې حیثیت غوره کړ. ددغه نقد
قوانین قوي، اصول یې گران او تر کره کتنې لاندې اثر سخت کېږي،
یې، نه یوازې د زغم وړ نه و، بلکې کله کله دغه روشونه د تخلیقاتو
لپاره ضرر رسوونکي هم وو، پر همدې اساس کله چې ددې کره

کتنې زور مات شو، نو بیا د همپش لپاره د کره کتنې دا طریقه متروکه شوه.

۱۱- ټولنیزه کره کتنه:

د تاریخي نقد نظریه یې د نژاد، چاپیریال او د تخلیق د شېبو پر درېو بنیادونو متکي ښوولې ده، دغه رنگه د ټولنیز یا د ځینو په اصطلاح اجتماعي نقد له دغو درېو عناصرو څخه یوازې د چاپیریال له عنصر سره سروکار لري او ماحول په ژور ډول تر کتنې او تجزیې لاندې نیسي. په دې نقد کې نقاد له چاپیریال سره تړلي بېلابېل عوامل له یوې محذبې هېندارې څخه مطالعه کوي. د ادبي اثارو د تخلیق او د ایجادگر په شکل کې د ټولو اجتماعي محرکاتو تلاش ته اساسي اهمیت ورکوي، او دا کار ادبي نقد ته د اجتماعي عواملو د یوې ځانگې حیثیت ورکوي.

تر ټولو دمخه ددې خبرې څرگندونه لازمه ایسي، چې په ټولنیز نقد کې ټولنه، چاپیریال او ټولنیزو عواملو غوندې اصطلاحات په خپله محدوده مانا نه استعمالېږي، بلکې ټولنه یوه لویه دایره ده، چې په هغې کې کلتوري عناصر او تمدني عوامل هم شامل دي. څنگه چې د ټولنې په شکل کې کلتوري او تمدني محرکات اساسي حیثیت پیدا کوي، نو د هغو ځانگړې مطالعه هم په خپل ذات کې مور ته په علم کې نوي څنگونه روښانه کوي.

که څه هم په یوه ټولنه کې ځینې انګېرنې، رواجونه او رسمونه یا هم کړکې، کړنې او نور په څرګنده ازاد، او خپلسري ښکاري، خو په حقیقت کې دا ټول یو له بله سره اړه لري او په شالید کې یې د پېړیو پېړیو لري زمانو انساني شعور ځای لري. یوه عقیده په یوه ټولنه کې په اسانۍ سره ریښه ځغلوې او وده مومي او همدا عقیده بیا په یوه بله ټولنه کې د یو پردې نیالګې په ډول مړ اوې کېږي. دا خبره ولې داسې ده؟ دې او دې ډول نورو پوښتنو ته د ځوابونو د برابرولو لپاره باید علم الانسان (بشر پوهنې) ته مخه شي. د انسان او د انسان په لاس د جوړ شوي تمدني او هم کلتوري تغیراتو مقایسه یې کتنه به کېږي او په دې ډول به د پخوانیو نامتمدنو ټولنو او اوسنیو معاشرو ترمنځ د فکري مسیرونو ورتوالی او توپيرونه څرګندېږي، په دې مانا چې پخوانی فکري څرنگوالی او اوسنی په کومو برخو کې سره یو شی او په کومو برخو کې سره توپيرونه لري. دغه ډول مسایل هم موږ د بشر پوهنې په رڼا کې حلولاى شو.

د ټولنیز کره کتونکي دوه مهمې دندې دي، یو دا ده چې تر ټولو دمخه باید له یوې خاصې ټولنې او معاشرې سره تړلي رجحانات تجزیه کړي او د یوې ځانګړې زمانې ذهني شالید باید وټاکي، په دې لړۍ کې باید د ټولنې له هرې هغې څانګې څخه مرسته وغواړي، چې په یوه یو ډول دده په مطالعاتو کې د نویو لیدلورو د راپیدا کېدو سبب ګرځي. د دغه ذهني شالید او د هغه د جوړوونکو

تمدني عناصرو تجزيه حڪه اهميت لري، چي کره کتونکی د همدغو په مرسته د ادبي پنځوونکي، ادبي تخليقات مطالعه کوي.

د ادبي تاريخ د مطالعې په بهير کې که مور له ځينو استثنایي مثالونو تېر شو، نور اڅرگندېږي، چې په بېلابېلو زمانو کې د ځينو خاصو فکرونو او نظرونو خراغ روښان شوی دی او د همدغسې فکرونو تر اغېزې لاندې يو خاص ډول ادبي اثار تخليق شوي او همدا د ټولنيز نقد تر ټولو لويه گټه ده، مور د هغو په مرسته دا اندازه لگولای شو، چې په يوه خاصه زمانه کې څنگه او څه ډول د يوې زمانې ادبي ايجاد گړد بلې زمانې له ادبي ايجاد گړ څخه څنگه او څه ډول بېلېدی او توپيرېدی شي؟

ددې مسلې يا سوال ځواب (هدسن) داسې ویلی دی:

په انگرېزي ادبياتو کې د ناولونو د مطالعې لپاره له ټولنيز نقد څخه په خاص ډول گټه پورته کېږي او ددې وجه داده چې په ناول يا لنډه کيسه کې ليکوال ژوند ته د هغه په ټولنيز مفهوم گوري. کېدی شي د نظر څرنگوالی بالکل شخصي وي، ژوند ته هم له يو خاص ليدلوري څخه وگوري او لوستونکو ته يې هم له يوې مخصوص زاويې څخه وښيي، خو بيا هم دی کولای شي، چې د ټولنې بېلابېل تصويرونه وړاندې کړي، د همدې لپاره ټولنيز نقد په دې ساحه کې ډېر گټور تمامېدی شي.

(ایده مندی ولسن)، (چارلس دکنز) او (کیپلنگ) د ټولنیز نقد پر اساس خپله مطالعه کړې ده. همدا ډول د (همفري هاوس) د کتاب ((ډکنز ورلډ)) نوم هم په دې لړۍ کې یادولای شو. که له ټولنیز نقد څخه د هر ډول ناول او لنډې کیسې په کره کتنه کې گټه وانه خلو، نو د هغو ناولونو او افسانو په نقد کې خو باید ضرور ترې گټه پورته شي، چې پر ټولنیزو مسایلو بحث کوي او که نقاد پر دغسې اثارو د بحث پر وخت له ټولنیزو عواملو سترگې پټې کړي، نو دا په خپله یو لارورکی عمل دی. دلته د یوې بلې خبرې یادونه هم ضرور او د دغسې اثارو د نقاد لپاره لازمي ده، هغه داده چې نقاد باید د هماغې ټولنې پر خصوصیاتو او ټولنیز ژوندانه پوه وي. که چېرې نقاد ته په خپله د ټولنې په باب څه نه وي معلوم، نو دی به څنگه حقیقت راوسپړي او پر حقیقت به پوه شي؟

له لوړو مثالونو څخه بنایي ځینو کسانو ته دا فکر پیدا شي، چې ټولنیز نقد به یوازې د کسبیز ادب لپاره لارښودی ارزښت ولري، خو خبره داسې نه ده، شعري تخلیقات هم موږ د دغه ډول نقد په مرسته کتلای او شنلای شو.

په دې کره کتنه کې د ټولنې او ادبیاتو ارتباط څېړل کېږي، پر ادبیاتو د ټولنې او پر ټولنې د ادبیاتو اغېزې شنل کېږي. ټولنیزه کره کتنه تل ادبیات د ټولنې او ټولنیز چاپیریال محصول گڼي. ځکه نو وروستیو کره کتونکو هڅه کړې چې په ادبیاتو کې هر ډول تحول

او بدلون یوازې په ټولنه کې د ټولنیزو بدلونونو له لیدلوري بیان کړي. د دوی په نظر که شعر د شاعر د زړه د عواطفو ترجمان او ژبه ده، خو کوم څه چې دا عواطف یې راټوکولي هغه د ژوند له چاپیریال، زمان او مکان پرته بل څه نه دي. ځکه نو د شخص د عواطفو او احوال د دقیق درک لپاره د ټولنیزو حوادثو د علومو له پیدا کولو پرته بله لار نه شته.

نامتو فرانسوي کره کتونکی (هیپولیت تن) په دې نظر دی، چې ادبیات د ((زمان)) ((ټولنیز چاپیریال)) او ((نژاد)) محصول دي. دده په نظر ټولنیز حوادث او احوال د دغو درېو پورتنیو عواملو نتیجه ده.

۱۲- رومانتيکه کره کتنه:

رومانتيک نقد د روماني ادبي غورځنگ محصول دی، پر همدې اساس که چېرې موږ رومانیت یا روماني ادبي غورځنگ په پام کې ونه نیسو، نو بیا موږ د رومانتيک نقد کتنه او مطالعه نه شو کولای. د رومانتيسیم له پرمختیا سره سم رومانتيکې کره کتنې هم پرمختیا وموندله او د هغه له زوال سره دې ډول نقد هم زوال وموند؛ اوس نه روماني ادبي غورځنگ ژوندي دی او نه رومانتيک نقد تر سترگو کېږي، خو رومان، روماني فکر، رومانیت، روماني احساس، روماني طرز، روماني فکر او نور داسې الفاظ او

اصطلاحات نن هم استعمالېږي، خو په زړه پورې خبره يې داده چې له استعمال سره سره يې په مفهوم کې کوم قاطعیت نه شو پيدا کولای، په ډېرو حالتونو کې دا مفهوم د غوتې د خلاصونې پرځای ترزیاته حده انجربنجر او پېچلی بهیر پيدا کوي. په رومانیت او له هغه سره په اړوندو مباحثو کې رومان د کیلي حیثیت لري، د رومانیت د څرگندونې لپاره په عام ډول له کلاسیکیت سره د هغه موازنه کېدی شي، خو په دې ترڅ کې دا خیال ساتل په کار دي، چې د رومانیت برعکس کلاسیکیت د کوم ادبي غورځنگ نوم نه دی او دا یوازې د بنکلو هنرونو او ادبي تخلیقاتو د ازمېښت لپاره د یوه ځانگړي فکري ډول نوم دی. په غالب گومان تر ټولو دمخه (گویته) پر رومانیت باندې د کلاسیکیت پر مفهوم بحث پیل کړی و، د هغه په قول ((رومانیت ناروغي ده او کلاسیکیت روغتیا)). د مقایسوي بحث دغه طریقه د منلو وړ ده او راتلونکی نقادان بالعموم د کلاسیکیت او رومانیت موازنه کوي او پر دې هم باید پوه شو چې څه شی چې کلاسیکیت دی، هغه رومانیت نه دی، په بله وینا که موږ کلاسیکیت مثبت فرض کړو، نو د نفې په حالت کې یې د رومانیت خصوصیات راڅرگندېږي.

کله چې (شال دال) د کلاسیزم برعکس رومانیت د زمان غوښتنه او د وخت او ازومانه، نو یې کلاسیزم ته یو عمومي حیثیت ورکړ. د همدې نظریې پر اساس ټولې اساسي ادبي پنځونې لومړی روماني

دی او بیا تر عامې مننې وروسته کلاسیکه بڼه غوره کوي. (ویکتور هوگو) د (کراسول) په سریزه کې رومانیت په ادبیاتو کې له ازادۍ، خوښوونکو رجحاناتو سره مرادف باله.

اوس دلته پوښتنه پیدا کېږي چې د کلاسیزم د پردې تر شا رومانیت په څه ډول موجود دی؟ ددې خبرې ځواب د رومانیت له دې تعریف څخه، چې (هربرت رید) وړاندې کړی دی، ترلاسه کېږي. دده په فکر ((د رومانیت اصول په دې تصور کې نغښتي دي، چې هغه ته د تخیل (رغانده قوت) وویل شي او دا هغه ځواک دی، چې دوه عنصر سره یوځای کوي او یوه نوې جامه ور اغوندي. له ډول ډول عناصرو څخه رازېږېدلی دغه وحدت یا سکېنت ته هنري اثر ویلی شو.))

په بله وینا همدا رغانده قوت دی، چې په هره دوره کې جاري وي او د رومانیت د تشکل سامان راټولوي او زمینه ورته برابروي.

دا هغه اساسي مباحث دي چې د روماني غورځنگ او روماني نقد د تفهیم لپاره د یو تناظر حیثیت اختیاروي.

د رومانیت د غورځنگ تر مطالعې وړاندې ذهن ته ددې خبرې سپارل په کار دي چې تر ډېرو وختونو پورې انگرېزي، فرانسوي او جرمني ادبیات، یوناني او لاتیني تخلیقات د نقد د اصولو په رڼا

کې ګام په ګام پرمخ درومي، چې نتیجه یې د انفرادي فکر په مرګ کې ځان ښکاره کوي.

په انگلستان کې (ډرایډن) او په جرمني کې (ویلک مین) تر ټولو دمخه د یوناني اصولو او ضوابطو د زنجیرونو د ماتولو زیار ویوسته او پردې خبره یې ټینګار کاوه، چې موږ د خپل عصر ازاد ترجمانان یو. په انگلستان کې تر (ورډزورته) (پخوا) (ولیم بلیک) لومړی شاعرو، چې انګرېزي شاعري یې له یوناني اثراتو څخه وژغورله او پردې خبره یې ټینګار کاوه چې: ((موږ ته په خپلو ادبیاتو کې د رومن یا یوناني مثالونو څه ضرورت نه شته، موږ ته یوازې له خپل تخیلي قوت څخه، چې زموږ له روماني قوت سره تړلی دی، د پلوی ضرورت دی.))

(بلیک) شاعري یو الهامي څیز باله او تردې حده ازادي خوښوونکی و، چې له پخوانیو عروضو څخه یې د ځان ژغورلو هڅه کوله، (بلیک) د تخیل قوت ته قایل و او شاعری یې یو الهامي څیز ګاڼه او ددې مفهوم د بیان لپاره یې د نویو قالبونو پر لټون ټینګار کاوه، نو پر همدې اساس نقادان د رومانیت اثرات د همدغه له لیکنو څخه پیلوي.

په جرمني کې (لسینګ) (LeSSing) ډېر مهم نقاد و، د هنري کارونو او ادبیاتو د مطالعې په ترڅ کې یې په هنري اثر کې پر بنایست او د هغه د اغېزمنې پر ځانګړنو زیات ټینګار کاوه. پردې

سربېره (گویتته) او ځینو نورو فیلسوفانو ویل چې ((د علم د حصول لپاره رومانیت یوه ذریعه ده، لکه څنګه چې جذبات، احساسات او مسرت تر مناسب او موزون حالت لاندې زموږ لپاره د خیر نښګڼې سبب ګرځي او له همدغه حالت څخه موږ د پوهې او محبت د حصول په لاره کې ممکنه مرسته ترلاسه کولای شو.))

لنډه دا چې مسرت، حسن او جذبات د رومانیت اساس جوړوي، (ورډزوتې) په خپله سریزه کې ځینې داسې سوالونه هم رامنځته کړي چې تر هغه وخته پورې جدي توجه نه وه ورته شوې، لکه: شاعر څوک دی؟ شاعر له کومو تخليقي عملیو څخه تېرېږي او په کوم ډول ذهني حالت کې هغه تخلیق ته لېوالتیا پیدا کوي؟ دا داسې سوالونه دي، چې په ارواپوهنیز نقد کې اساسي حیثیت پیدا کوي. (ورډزوتې) په شاعرۍ کې ژبې ته په خاص اهمیت قایل دی او دی زیار باسي چې له ادبي تخلیق سره تړلي جذبات، احساسات او د هغود اظهار لپاره د کوتلې ژبې خپل منځي روابط څرګند کړي. څنګه چې هغه د فطرت او ادبي ایجادګرهماهنګي خوښووله، نو د همدې لپاره هغه د فطرت په څېر د سمې، ساده او له تصنع څخه د پاکې ژبې تلقین کاوه.

د (کولرج) په فکر د یو نظم لومړنی او اساسي مقصد یوازې د صداقت ترجماني نه ده، نظم باید خوښي هم وښيي، دی وایي، که څه هم شاعري باید په مجموعي ډول د خوشالی بڼلو ترڅنګ

صداقت هم ابلاغ کړي، خو د نظم لپاره د خوښۍ بڼل لومړنی شرط دی. یو نظم چې خومره د خوښۍ په انتقال کې بریالی وي، هومره خپل نظمې حیثیت هم لرلای شي او ښه نظم هغه دی، چې لوستونکي ته د خوښۍ اسباب برابر کړي. ددې کار لپاره شاعر ته ښایي، چې د ژبې خواته هم زیاته پاملرنه وکړي، ځکه چې د موزونو او مناسبو الفاظو د استعمال له لارې د خوښۍ د انتقال په لاره کې بریالی کېدی شي، په دې برخه کې دده د لاندې وینا د غور وړ ده:

((د ډېر ښو الفاظو استعمال نثر دی، خو کله چې ډېر ښه الفاظ په ((ډېر ښه هنري ډول استعمال شي، نو هغه بیا شعر شي.)) د همدې لپاره ده د شاعرۍ لپاره معیار وضع کړ او ویل یې چې ښه شاعري هغه ده چې د هغې له هر ځل لوستو څخه خوښي ترلاسه شي. که چېرې په کوم شعر کې د الفاظو په تغیر او تبدیل سره کوم اثر نه پرېوځي، نو هغه شعر بېکاره او د شعریت درجه یې پرېوتې ده.)) تر (ورډزوتې) او (کولرج) وروسته درېیم کره کتونکی (شیلې) گڼلای شو، پرده هم د (ورډزوتې) او (کولرج) مفکورو ژوره اغېزه درلوده. (شیلې) هم د دوی په شان الهامي قوت ته قایل و او شاعري یې د جذباتو او احساساتو د اظهار وسیله بلله. د قیدونو او عروضو پر وړاندې ده هم باغیانه فطرت درلود، دده په فکر تخلیقي اظهار د یوې منظمې ژبې له لارې کېدی شي. روماني نقد او روماني شاعري په اصل کې د هغه وخت په لرغونپالي انگلستان کې یو داسې

بغاوت و، چې د تخلیق په کچه یې ځان څرگند کړ. په روماني نقد کې چې پر حسن، مسرت، جذباتو او احساساتو کوم ټینګار شوی و، د هغو غبرګون په وروستیو ادبي غورځنګونو کې لا ډېر تېزو، لکه څنګه چې نورو ادبي غورځنګونو او د کره کتنې نورو بنسټونو ټینګ نقدونه پرې وکړل.

۱۳- تحلیلي کره کتنه:

(ډیوډ ډیشنز) د کره کتنې دغه ډول د یو ځانګړي بنسټونو په توګه نه مني. دده په گروهه دا د ادبیاتو د پوهېدنې یوه طریقه ده، چې مثالونه یې موږ په پخوانیو کره کتنو کې لټولای شو. ددې ډول نقد یادونه، (ارسطو)، (ډرایدن)، (ډاکټر جانس) او (کولرج) او نورو کړې ده. که چېرې د (ډیوډ ډیشنز) نظریه ومانو او تحلیلي نقد ته د یوه ځانګړي بنسټونو مفهوم ورنه کړو او په پراخ مفهوم یې استعمال کړو، نو بیا د نقد هره طریقه تحلیلي ګڼلای شو.

که له عمومياتو تېر شو، نو دا ډول نقد د کره کتنې د یو بنسټونو په توګه تر ټولو دمخه (ولیسیم ایمپسن) Wiliam Epon مشهور کړ او دی یې تر ټولو مهم لارښود ګڼلای شو. (ولیسیم) د (دریچاردز) شاګرد و. (ریچاردز) چې له الفاظو سره کومه لېوالتیا لرله، هغه له چا څخه پټه پناه خبره نه ده، څنګه چې ده هم د خپل نقد بنسټ د هغه پر نظریاتو بنا کړی دی، نو دده نظر هم د الفاظو له بېلابېلو مانیزو

ځنگونو څخه پيدا شوی، د بېلابېلو پيغامونو ځانگړې کتنه يې د خپل کار اصلي مقصد گانه.

د (ايمپسن) په فکر د شاعر، شعر د جلا جذباتو او احساساتو له مخې ممتاز حيثيت نه غوره کوي، بلکې دا د ژبې استعمال دی، چې هغه له عامو خلکو او نثر ليکونکو څخه بېلوي، يا په بله ژبه شاعري د ژبې د يوې ځانگړې بڼې د منلو نوم دی.

د (ريچاردز) په فکر نقاد د الهام په مرسته ژبې ته يو نوی صورت وربښي، دغه نظريات بيا (ايمپسن) د خپلو انتقادي نظرونو د بنسټ په توگه ومنل، په دې برخه کې دده څه استدلالونه دادي، چې د شاعرۍ اساس ژبه ده او د ژبې اساسي پيغام رسول دي. پر همدې اساس شاعري هم يو پيغام دی، نو څرنگه چې د شاعرۍ مانې پر پيغام ولاړه ده، نو د پيغام له تحليلي مطالعې څخه درې مسالې مخې ته راځي:

۱- د تخليق پر مهال يا د پيغام د عمل تر جوړښت منلو دمخه د شاعر ذهني کيفيتونه څه وو؟

۲- د دې پيغام په نتيجه کې د لوستونکي په ذهن کې کوم کوم بدلون راځي؟

۳- که چېرې موږ د پيغام جايزه واخلو، نو دا پيغام د شاعر او لوستونکي ذهنونه له څو ډوله کيفيتونه سره مخامخوي؟

(ریچاردز) د پیغام له امله د شاعر او لوستونکي په اذهانو کې د روحیاتي مطابقتونو مطالعې او دهغه روحی اهمیت خواته هم توجه کړې وه.

د (ایمپسن) د افکارو له پورتنۍ لنډې یادونې څخه دا څرگندېږي چې تحلیلي کره کتونکی د ادبي اثر د تفهیم لپاره الفاظو ته لکه څنګه یې چې زړه غواړي، برابر، برابر داسې طلسمي اهمیت ورکوي، چې له هغو سره د تړلو ټولو مفاهیمو د روښانولو زیار باسي. دی په دې نظر دی چې د لوستونکي او لیکوال ترمنځ الفاظ د پیغام رسولو وسایل دي، نو پر همدې اساس کره کتونکي ته پکار دي، چې دی د الفاظو د استعمال له ټولو ممکنو توکو څخه خبر وي، تر دې وروسته دې لوستونکي ته ټول مربوط مفاهیم ورتفهیم کړي. دا د کره کتنې هدف او دا هم د کره کتونکي کار دی. د همدې لپاره د کره کتنې په دې بنسټونو کې چې ادبي اثارو د پرېکړې پر وخت د مرتبې د ټاکلو څه اړتیا نه پېښېږي او په دې توګه د لیکوال د افکارو او اندونو د بنسټونو په څېر هومره ارزښت نه لري، لکه څومره چې د پیغام دی. څنګه چې لفظ د پیغام کیلي ده، نو پر همدې بنسټ دې ډول کره کتنې ته یوازې الفاظ په زړه پورې دي.

له الفاظو سره د تحلیلي کره کتنې تر زیاته حده لېوالتیا، د ختیځ، د کره کتنې له هغه روایت سره، چې کره کتونکی یوازې د صرف و نحوې او د بیان د علم پر اساس د اشعارو بنسټګنې او بدګنې

خرگندوي، د پردې پوالي لري. د ختيځ په زياترو تذکرو کې د کره کتنې دغه ډول جريان درلود.

د اثر د مرتبې ټاکنه او د هغه په باب پرېکړه د نقد اساس گڼل کېږي، خو د کره کتنې دغه بنسټونې دا دواړه توکي مستردوي. د تحليلي کره کتنو په فکر پرېکړه يو فلسفيانه عمل دی. کره کتنونکی بايد د يو ساينسپوه په شان له بشپړ ناپېيلتوب څخه کار واخلي او د ادبي اثر تشریح او توضیح وکړي، لکه څنگه چې (وليم ايمپسن) ويلي دي: ((د نوي تحليلي نقد په هر پرېاو کې دې لوستونکی د اصلي متن مراجعې ته اړ باسي، دا چې لوستونکی د نقد له تشریحاتو سره موافقه کوي يا يې نه کوي، دا خبره هومره مهمه نه ده، خو د کره کتنو کې د استدلال او د بحث د پوهېدو لپاره ده ته د اصلي متن د محتاطانه مطالعې اړتيا پېښېږي، دا چې لوستونکی د کره کتنو کې دلايل نه مني دا پر کره کتنو کې کوم اغېز نه لري، ځکه چې تحليلي کره کتنو کې يوازې خپله رايه خرگندوي او پر نورو يې د منلو هڅه نه کوي.))

۱۴- استقرار يي کره کتنه:

د کره کتنې د دغه بنسټونې بنسټگر پروفیسور (ريچارډ مولټن) (Prof. Richard Moulton) دی. دده په فکر کره کتنه هم بايد د ساينس په څېر بېطرفي ولري، د کره کتنو کې وظيفه دا نه ده، چې د

تخليقاتو بنسپگنې او بدگنې څرگندې كړي او د هغوی ادبي مرتبه وټاكي. دده په وينا: ((نن سبا د كره كتنې په مروجو طريقو كې د مرتبې ټاكنه تر ټولو زيات ارزښت لري او ددغه مقصد لپاره د پرتلې له لارې د تخليقاتو د مقام د ټاكنې زيار ايستل كېږي.))

دی د معيار پالنې تر نامه لاندې كېدونكو كره كتنو، نقادانه پرېكړو او د مرتبې ټاكنې پر هر ډول هڅې سخته نيوكه كوي او د استقرایي نقد ادبي مقام داسې بيانوي: ((ددې ډول كره كتنې مقصد دادی، چې ادبي كره كتنه دې د استقرایي علومو په لړۍ كې شامله كړای شي.))

په نقد كې د اثر د مرتبې د مقام د ټاكنې لپاره موازنې او مقایسوي مطالعې ته بنيادي ارزښت ور كول كېږي او د هرې زمانې كره كتنه پر هغې باور كوي، خو (مولټن) ته دا مسایل د منلو وړ نه دي، دده په وينا: لكه څنگه چې د بوټو يو پېژندونكی د گلابو يو گل او نورو گلانو په ډله كې يو ته ښه او بل ته بد نه وايي، بلکې دی ټول بېلابېل گلان بولي او هر يو په ځانگړي ډول مطالعه كوي، د هغود ودې او زياتوالي قوانين پيدا كوي، دغه ډول نقاد هم ددې حق نه لري، چې دی د دوو شاعرانو د كلام موازنه او مقابله وكړي او بيادې يو پر بل وړ ثابت كړي، استقرایي نقاد د معيار پالنې تر نامه لاندې له ټولو نقادانه نظرياتو سره مخالفت كوي. د هغه په فكر څنگه چې په ساينسي پوهنو كې له اصولو او قوانينو د باندي كوم عمل نه شي

نافذېدی، بلکې د زیاتې مطالعې په منظور مشاهده او تجربه د خپل لټون له لارې د لارښود په توګه قبلوي، نو دغه ډول نقاد هم باید تر هر څه دمخه له موجودو اصولو، پخوانیو روایاتو او د کره کتنې له فورمولونو څخه ځان وساتي او د ساینسپوه په څېر د ایجاد ګرډ ټولو ایجادیاتو تر مطالعې وروسته پرهغو د کره کتنې لپاره، د کره کتنې د اصولو لټون وکړي، ګنې دا ډول نقد د دوو بېلابېلو شاعرانو د کلام او اندېښنو جاج د یو معیار په وسیله نه اخلي، بلکې د هریوه د اثارو تر ځانګړې مطالعې وروسته، د ځینو لارښودو طریقو له لارې لټون کوي او یوازې د همدغو طریقو په رڼا کې د هریوه د اثارو شننه او تحلیل کوي. د استقرایي نقد اصول له معیار پالنې سره مخالفت لري او هر ادبي صنف او هر ادیب په ځانګړي ډول مطالعه کوي او د هر اثر په مطالعه کې نقادانه اصول هم بدلېږي. دا ډول نقد نه څوک غټ ثابتوي او نه د چا غندنه کوي. (مولټن) لیکلي دي: ((استقرایي نقد د ادبي اثر تعریف یا غندنې ته اړتیا نه لري، استقرایي نقد د ساینسي څېړنو په څېر د اثر کتنه او مطالعه کوي، دا ډول نقد ادبي قوانین، په ادبي اثارو کې لټوي او ادبیات هم د فطري مظاهرو په څېر له ارتقایي عمل سره تړلي بولي.))

د کره کتنې په ځینو ښوونځیو په خاص ډول په ښکلا ییز نقد کې، ذوق او وجدان ته اساسي اهمیت ورکول کېږي، خو استقرایي نقد

بې مستردوي، لکه څنگه چې ساينسپوه د خپلې ځاني خوښې يا نه خوښې پر ځای پر تجربه، مشاهده، څېړنو او له هغو څخه پر استخراج شويو استثنایي جوړو ډډه لگوي، نو د دغسې بېطرفۍ توقع له نقاد څخه هم کېدای شي او دا په دې مانا چې نقاد باید د ذوق په نامه له خپلې شخصي خوښې، نه خوښې او د معیار پالنې له تعصباتو څخه لوړوي او په یوه بېطرفه موقف کې دې کره کتنه وکړي.

استقرایي نقد تعصب او تنگ نظري غندي او د کره کتنې د زیات درنښت او قطعې کولو زیار باسي.

خو استقرایي نقاد یو اساسي حقیقت هېروي او هغه دا چې ادب له احساساتو او جذباتو سره اړه لري او ادیب د هغو تراغېزلاندې ژوند داسې انځوروي، چې د لوستونکي هېجانات او احساسات په خاص ډول اغېزمن کړي، خو ساينسپوه برعکس د ژوند دا اړخ نه ویني، ځکه هغه هر څه د علمي مشاهدو او لابراتواري تجربو په رڼا کې ویني. سربېره پردې د ادبي اثر په تخلیق کې، اجتماعي، روحي، اقتصادي او تاریخي محرکات مهم نقش ادا کوي، استقرایي نقد دا ګرده له پامه غورځوي.

دغه ډول د ژبې په استعمال کې هم توپیر شته، ساينسپوه د طبیعت د پیدا کولو لپاره پر اصطلاحاتو انحصار نه کوي، بلکې په لیکنه کې د کفایت او په تفهیم کې د سهولت لپاره اشارات (Signs)

وضع کوي او هره نقطه له خپلې لغوي مانا سره سمه استعمالېږي، خو په ادبياتو کې د اغېز بڼندلو لپاره الفاظ نه يوازې په مجازي او نا لغوي مانا استعمالېږي، بلکې د مبالغې او ادبي صنايعو په مرسته په نا شعوري ډول د له قطعيت څخه مفهوم د پاکولو کوښښ کوي.

لنډه دا چې د ساينس او ادب له دې مقاييسوي مطالعې څخه رابښکاري، چې په اساسي ډول د دواړو ترمنځ کوم معيار او ارزښت شريک نه دی، نو بيا د يوه د پوهېدنې لپاره له بل څخه څنگه گټه پورته کېدی شي؟

د کره کتنې استقرایي ښوونځی د منازعې وړ يو ښوونځی دی. پر (مولټين) سر بېره (گريوز)، (مس ستيل) او ځينو نورو هم په دې ښوونځي کې نوم پيدا کړ. اکثريت نقادانو دا ښوونځی نه دی منلی، د مثال په ډول (ريچارډ) په خپل مضمون (Speculative Instrument) کې دا ډول نقد يوه مضحکه بللې ده. (هربرت د نگل) په (Science and literary Criticism) کې پر ساينسي کره کتنه سخت انتقاد کړی دی او د کره کتنې دا ډول يې مسترد کړی دی. همدارنگه (ايس، ايليت) په خپل مضمون (For ntiers Criticism) کې په څرگندو ټکو کې ويلې دي:

((نقد نه ساينس دی او نه له هغه څخه ساينس جوړېدی شي.))

۱۵- پرتلییزه کره کتنه:

د مقایسوي نقد له مطالعې څخه ددې خبرې څرگندول ضروري دي، چې مقایسوي نقد یوه طریقه ده او دا د کره کتنې کوم مخصوص بنوونځی نه دی. دا طریقه د ادبي تخلیقاتو له موازنې، مقابلي او پرتلنې څخه د اثر د معیار او مرتبې د ټاکنې زیار باسي.

که له نقادانه بحثونو او علمي اصطلاحاتو تېر شو، نو په عامه ذهني سطح کې هم لوستونکی په شعوري او یا نا شعوري ډول په خپلو ادبي پرېکړو کې له مقایسوي نقد څخه کار اخلي، لکه د ډېرو ادیبانو له جملې څخه یوه ته ته ځانگړی ارزښت ورکول او یا پر یوه موضوع د څو اثارو له جملې څخه د یوه خوښونه، په عام ژوند کې د مقایسوي نقد عام مثالونه دي. د ادبي نقد په تاریخ کې ډېرو مهمو نقادانو له مقایسوي نقد څخه کار اخیستی دی، لکه: له (درایدن) او (جانسن) څخه نیولې تر (متیو ارنلد واتي)، (ایس ایلیت) پورې نقادان. که د هرې مفکورې نقادان دي، دوی په یو نه یو ډول له مقایسوي نقد څخه کار اخیستی دی. په عام ډول د دوو لیکوالو مقایسوي موازنه، مقایسوي نقد گڼل کېدی شي. ددې نقد ترتیولو منلی شکل دا دی، چې د دوو شاعرانو تر مقایسوي مطالعې وروسته یوه ته ترجیح ورکول کېږي، خو ددې ترجیح لپاره بېطرفي

لازمي شرط دی. که چېرې نقاد په خپل قضاوت کې بېطرف نه وي، نو گنې دا نقد، نقد نه دی. د مقایسوي نقد پر پورته ډول سربېره ددې نقد بل ډول دادی چې د یوې ژبې په ادبي اثارو کې د یوې ځانگړې موضوع اثار او اشعار له پیله تر پایه پورې په مقایسې ډول تحلیل او تجزیه شي. د مثال په ډول د یوې ژبې په ادبیاتو کې د ویرنو جاج اخیستل کېږي. په دې ډول پرتلیز نقد کې یوازې دانه ویل کېږي، چې چا د ویرنې په تکنیک کې ښه تجربه کړې ده او چا په کې نوې موضوعات ورځای کړي دي، بلکې دا هم ورسره ویل کېږي چې د چا مرثیې ډېرې ښې دي.

د پرتلیز نقد وروستی صورت دادی، چې د دوو یا زیاتو ژبو یا هېوادونو د ادبیاتو یو خاص ادبي ژانر د لیکوالو او ویناوالو د بېلابېلو اړخونو د څرگندونې په منظور په مقایسوي ډول مطالعه شي.

د مقایسوي کره کتنې بېلابېلې بڼې البته د نقاد لپاره گټورې دي، خو ددې مانا دا نه ده چې د نقد دا طریقه له خامیو او اعتراضونو څخه لرې ده. د نقد پر دې ډول تر ټولو لومړنی اعتراض دادی، چې د ارواپوهنې له مخې ان په یوې کورنۍ کې دوه وروڼه بېلابېلې طبعې او خصوصیات لري، رواني تمایلات یې سره بېل دي، نو بیا څنگه کېدی شي چې د دوو ادبي ایجادگرو مقایسوي مطالعه دې وشي،

هغه هم په دې دليل چې دواړه ادیبان دي او په يوه عصر کې اوسېدلي دي؟ په اروايي لحاظ دا ډول مطالعه ناممکنه ده.

له دې او داسې نورو اعتراضونو څخه لږ تر لږه ضرور دا څرگندېږي چې مقایسوي نقد گټه وړ دی، خو له دې نقادانه مطالعې څخه چې کوم نتایج ترلاسه کېږي، د هغو د نتایجو په باره کې د احتیاط ساتل پکار دي. [۳۱: ۳۲-۲۳].

۱۲- لغوي کره کتنه:

[دا په يوه ادبي اثر کې د ژبې او گرامر د اصولو، قاعدو او گرامر له کارونې سره سروکار لري او همدا برخه ارزوي. څرگنده خبره ده چې يوه کلمه هغه وخت کولای شي خپل مانا په نښه ډول وپېژني چې په بنسټي او ظریفانه ډول پر خپل ځای وکارول شي.

له هغه پرته د کلمې مانا له ستونزو سره مخامخېږي او دې سره د يوه اثر ارزښت راټیټېږي. ځينې کره کتونکي بیا په دې نظر دي چې د ژبې له معمولو قواعدو څخه سرغړاوی، په ژبه کې يو ډول تحول او حرکت رامنځته کوي او دا کار د يوه اثر جذابیت څرگندوي، خو دې سره سره ځينې نور بیا په دې نظر دي چې ليکوال باید د ژبې نور نور مال قواعد مراعت کړي او خپل کلام ته هماهنگي ورکړي، په دې برخه کې باید مانا له ابهام سره مخامخ نه کړي. کره کتونکي باید ليکوال ته څرگنده کړي، چې تر کومه حده د ژبې له قواعدو

سرغراوی کولای شي او تر کومه بریده باید د ژبې قواعد مراعت کړي.

د کلمې سمه کارونه، د ښکلو تعبیراتو او نورو شیانو پنځونه او جوړونه او دا چې یوه کلمه د جملې په کوم ځای کې راشي، هغه مسایل دي چې په لغوي کره کتنه کې پرې بحث کېږي. مترادفي کلمې که له شکلي پلوه وي که له محتوایي پلوه، هم په لغوي کره کتنه کې راځي.))

۱۷- فني کره کتنه:

دا کره کتنه په نثر او نظم دواړو کې د بلاغت بېلابېل فنون څېړي، د هغوی ارزښت او اعتبار مطالعه کوي. ددې کره کتنې بنسټ په یونان کې د (ارسطو) او (اریستاک) او په روم کې د (هوراس) له خوا ایښودل شوی دی او د سکندریه د پوهانو له خوا پالل شوی دی. په عربي او فارسي ادب کې هم دا مهمه کره کتنه گڼل کېږي، په عربي ادب کې د (قدامة بن جعفر)، (ابو هلال عسکري) او (عبدالقاهر جرجاني) په شان پوهانو دې کره کتنې ته ډېر کار کړی دی.

په فارسي ادب کې (رشید الدین وطواط) او (شمس قیس رازی) ددې کره کتنې اصول او قواعد وضع کړي دي. په عمومي ډول په دې کره کتنه کې د مانا، بدیع او بیان په گډون د بلاغت پر ټولو اړخونو

بحث کېږي. خو د هغې پر اصولو او قواعدو پوهېدل ددې مانا نه ورکوي چې ليکوال يا شاعر دې د يو اثر په پنځونه بريالی شي، خو پر دې اصولو پوهېدل له ليکوال سره د يو اثر په ښکلا کې مرسته کولای شي.

۱۸- اخلاقي کره کتنه:

په دې کره کتنه کې اخلاقي ارزښتونه د کره کتنې اساسي اصل گڼل کېږي، کېدی شي د ادبي کره کتنې پر پخوانی ډول وي. اپلاتون په شعر او ډرامه کې د هغو اخلاقي او ټولنيزو تاثيراتو ته توجه کوي، له شعر او ادب څخه يې په همدې خاطر انکار کاوه چې کېدی شي د ځوانانو اخلاقو ته زيان ورسوي. (ارسطو) هم په دې باور دی چې د شعر په تېره بيا د تراژيدي هدف بايد د نفس تصفيه او تذکيه وي. (هوراس) بيا د شعر ارزښت د هغه په گټورتيا او ښکلا کې گوري. په هر حال اکثره پخواني مفکران د شعر او ادب روزنيز او اخلاقي اړخ ته قايل وو.

په اروپا کې په منځنيو پېړيو کې يوازې د کليسا پلويانو، په دې خاطر چې شعر د اخلاقو په خدمت کې نه و، د شيطان غذا گڼله، د اوولسمې پېړۍ کلاسيکانو هم د شعر لپاره د ظاهري ښکلا ترڅنګ اخلاقي هدفونه هم لازم گڼل. په اتلسمه پېړۍ کې فرانسوي (ديدرو) پاكي پالنه، د ازايلو غندنه، او د عیبونو راسپړنه د هر ډول هنر

اهداف ګڼل. ویل به یې ((د یو ادبي اثر هدف دادی چې په سړي کې د مینې او تقوا روحیه وروزي او له وحشت څخه یې لرې کړي.)) د همدې پېړۍ انګلیسي لیکوال (دکتر جانسون) په دې نظر دی چې شاعر باید نړۍ لکه څنګه چې ده تر هغې ښکلې انځور کړي.))

د شلمې پېړۍ په پیل کې (تولستوی) او ګڼ شمېر نورو کره کتونکو د ادبیاتو پر اخلاقي اړخ ټینګار وکړ او نورو لیکوالو او کره کتونکو هم دا لاره تعقیب کړه.

د کره کتنې دغه پوره بېلابېل ډولونه چې هم د کره کتنې د بهیرونو او هم د ښوونځیو په نامه یاد شوي دي، دلته مو په لنډیز سره معرفي کړل، خو یو زیات شمېر ادبپوهانو چې کله هم د کره کتنې ښوونځیو ته اشاره کړې، نو هلته یې ادبي ښوونځي معرفي کړي دي، ددې ښوونځیو تشخیص یې په واقعیت کې د کره کتنې د ښوونځیو تشخیص ګڼلای دی. د کره کتنې پر پورته ډولونو سربېره چې ځینو پوهانو د کره کتنې د ښوونځیو په نامه هم یاد کړي دي، د کره کتنې ځینې ډولونه، لکه تاثراتي، نیوهیومانیستي، فتوایي، محاکاتې، عیني، صوري یا شکلي، ټولنیزه-کلتوري، انطباعي او ځینې نورې کره کتنې هم شته، خو پورتنی ډولونه یې هغه دي چې ډېر کارول شوي او لاهم کارېږي.

د شپږم څپرکي لنډيز

لکه څنگه چې دمخه مو (د ادبي ښوونځيو) په څپرکي کې يادونه وکړه، يو شمېر ليکوالو او څېړونکو د کره کتنې ډولونه، د کره کتنې ښوونځي او ادبي ښوونځي سره څنگ په څنگ څېړلي، يو بل کې ډېر نغښتي او يو بل سره اوډل شوي، په تېره بيا د کره کتنې ډولونه او ښوونځي، دلته غواړو د کره کتنې د ډولونو په باب ډېرې لنډې څرگندونې وکړو:

کره کتنه په لومړي پړاو کې پر دوو لويو برخو وېشل کېږي: نظري کره کتنه او عملي کره کتنه او په نظري کره کتنې کې د کره کتنې فکري ليدل لوری، نظرونه، پرنسيپونه، اصول او معيارونه راځي. په عملي کره کتنه کې عملاً يو اثر تر څېړنې، ارزونې او شننې لاندې نيول کېږي.

د کره کتنې له بېلابېلو ډولونو څخه يو قانون جوړونکی نقد دی. دا ډول کره کتنه د عملي او علمي نظريو د بيان لپاره اصول وضع کوي.

په تاريخي کره کتنه کې يو ادبي اثر د تاريخي شرايطو او چاپيريال له مخې ارزول کېږي.

په ټولنيزه کره کتنه کې بيا په يوه اثر کې د نژاد، چاپيريال او تاريخي شېبو رول ارزول کېږي.

په رومانتيک نقد کې، مسرت، ولولې، رومانيت ددې ډول کره کتنې اساس جوړوي.

په بنکلا بيز نقد کې په يوه هنري ادبي اثر کې د هغه اثر د بنکلا بيز اړخ تحليل او تجزيې ته زياته پاملرنه کېږي.

په تحليلي کره کتنه کې کره کتونکي ناپېيلي پاتې کېږي. په دې ډول کره کتنه کې د ادبي اثر پيغام تحليلېږي، پر لوستونکي يې اغېز ته پام کېږي، روحياتي مطابقتونو ته پام کېږي، خو کره کتونکي کومه فيصله يا حکم نه صادروي.

په استقرایي کره کتنه کې وايي چې کره کتنه بايد د ساينس په څېر بې طرفه وي. ددې ډول کره کتنې هدف دادی چې ادبي کره کتنه د استقرایي علومو په لړۍ کې شامله شي.

په مارکسيستي کره کتنه کې د ټولني او ادبياتو ترمنځ اړيکي شل کېږي.

په ارواپوهنيزه کره کتنه کې په يوه ادبي اثر کې د پنځوونکي نفسي اساس ته توجه کېږي او د هغه په رڼا کې د تخليقي اثر د پنځوونکي شخصيت څېرل کېږي.

په مقاييسوي او پرتليز نقد کې بيا د کره کتونکي له خوا د يوه ليکوال اثر د بل ليکوال له اثر سره پرتله کېږي او يا هم د يوې ژبې د يوې دورې اثر د هغې ژبې د بلې دورې له اثر او سره مقايسه کېږي. همدارنگه د کره کتنې نور ډولونه چې پر هر يوه يې په خپل ځای کې رڼا اچول شوې ده.

د شپږم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

- ۱- نظري کره کتنه کومې کره کتنې ته وايي؟
- ۲- عملي کره کتنه څه ډول کره کتنه ده؟
- ۳- رومانتيک نقد څه ډول نقد دی، بنسټگر يې څوک دي؟
- ۴- تحلیلي کره کتنه څه ډول کره کتنه ده، چېرته رامنځته شوه او پلویان يې څوک دي؟
- ۵- د استقرایي کره کتنې اساسي محتویات څه دي؟
- ۶- ایا مارکسستي کره کتنه اوس هم د چلند او تطبیق ساحې لري؟
- ۷- د ارواپوهنیز نقد بنسټگر څوک دی او ددې کره کتنې اساسات پر څه شي ولاړ دي؟
- ۸- ایا پرتلیزه کره کتنه یوه گټوره او ممکنه کره کتنه ده؟
- ۹- بنکلاييز نقد څه ارزښت لري؟
- ۱۰- پر پورتنيو کره کتنو نورې کره کتنې کومې دي؟

سپارښتنې

- هر محصل دې له دې پورتنیو کره کتنو څخه یوه په نښه او پر هغې دې ځانگړې څېړنیزه لیکنه وکړي.
- محصلین دې په یادو کره کتنو کې دوه په نښه او یوه دې له بلې سره پرتله کړي او په ټولگي کې دې په گړني او یا لیکنې ډول نورو محصلینو ته وړاندې کړي او د هغوی پوښتنو ته دې ځواب ووايي.

اووم خپرکی

د کره کتنې اصول او معیارونه

کره کتنه د یوه علم په توگه ځانگړې اصول او معیارونه لري، خو دا معیارونه د ساینسي هغو په شان فکس او کانکرېټي نه دي، لکه د ټولنيزو علومو د نورو برخو په شان، دلته هم معیارونه د یوه نسبي توافق تر حده پورې دي.

د ارزونې لید لوري هم کله کله توپیر کوي. کره کتنه اکثره د شکل او محتوا د ځانگړنو له مخې ترسره کېږي. د شکل لپاره معیارونه څه دي؟ او د محتوا لپاره څه معیارونه په کار دي؟ ((هنري یا ادبي اثر کومې ځانگړنې لري؟ د ادبي اثر مضمون مهم دی که یې شکل؟ که شکل مهم دی نو خصوصیات یې څه دي؟ که مضمون ته ارزښت ورکول کېږي، په هغو کې کوم اړخ تر نورو دمخه دی؟ بنسکلا ییز،

اخلاقي، عقیده يي، سياسي او که بل خه؟ په ادبي اثر کې خومره واقعیت او خومره تخيل شته او افاده يې په کوم سبک شوې ده؟ د ادبي اثر هدف او غرض خه دی؟ تر لاس لاندې متن ثقه دی؟ د ادبي اثر ژبه صريحه او خوره ده؟ د ادبي اثر د تخليق چاپېريال خه ډول دی؟ له عصري معيار سره سم يې بنکلاوې او عیبونه کوم دي؟ اثر ابتکاري دی که مبتذل او تکراري؟ د ليکوال دريځ او په اثر کې کلتوري انعکاس څنگه دی؟ اثر په کوم ادبي جريان پورې اړه لري؟ د ليکوال هدف او ارزښتونه خه دي؟ ايا ادبي عنعنې په کې مراعات شوي دي او داسې نورې پوښتنې او غوښتنې...)) (۲۲: ۳۵-۳۶).

که خه هم ادبپوهانو د کره کتنې د معيارونو په باب بېلابېل نظريات څرگند کړي چې پر خپل ځای به ورته اشاره وشي، خودوه معيارونه يا اصول يې تر نورو زيات مطرح گڼلي دي، غواړو په پيل کې د کره کتنې دې دوو اصولو او معيارونو ته په لنډيز سره اشاره وکړو:

۱- مطلق اصول او معيارونه:

يو شمېر ادبپوهان په دې نظر دي چې په کره کتنې کې يو لړ داسې مطلق اصول او معيارونه شته چې هغه پر هر ځای او هر زمان کې پر يوه ادبي اثر د تطبيق وړ دي. ښکاره پيغام، اخلاقي ارزښتونه، تصوير او نور هغه معيارونه او اصول دي، چې د هغو په رڼا کې يو

ادبي اثر ارزول کېدی شي او يو ادبي اثر بايد دا ځانگړنې ولري، چې ورته ادبي اثر ووايو، دا اصول او معيارونه د زمان او مکان حدود نه پېژني، په واقعيت کې نړۍ شموله دي او د هرې ژبې پر ادبي اثر د تطبيق وړ دي.

۲- نسبي اصول او معيارونه:

يو شمېر نور ادبپوهان بيا په دې نظر دي چې د کره کتنې اصول او معيارونه مطلق نه دي، بلکې نسبي دي، يو کره کتونکی يو اثر ته له يوې زاوې گوري او بل ورته له بل ليد لوري. په دې کتنه کې د کره کتونکي شخصي نظر، فکر او ذوق هم دخيل دی او د اثر چاپېريال هم، چې دا ډول د بل کتونکي له اثر او چاپېريال سره توپير کوي، د دوی په نظر د کره کتنې اصول او معيارونه د ساينسي فورمونو په شان مطلق نه دي، بلکې نسبي دي، دا دواړه نظريې خپل پلويان او مخالفين لري او دواړه خپل خپل دلايل. ددې لپاره دا دلايل لارښه څرگند شي او همدرانگه د کره کتنې نور ډولونه او معيارونه راته په ډاگه شي، خپل بحث به پسې وغځوو. که څه هم موږ د کره کتنې ډولونو ته په شپږم څپرکي کې اشاره کړې، خو دلته يو ځل بيا غواړو د کره کتنې ځينې ډولونه او دهغو معيارونو ته په لنډيز سره نغوته وکړو او په دې برخه کې د ځينو ادبپوهانو نظريات هم څرگند کړو:

د افغانستان نامتو کره کتونکی او ادبپوه استاد محمد صدیق روهي د کره کتنې د اصولو او معیارونو په باب وايي: ((ايا په کره کتنه کې جهانشموله (Universal) معیارونه او اصول شته؟ په دې برخه کې دوه ډوله نظريې ليدل کېږي: ځينې، معیارونه نسبي گڼي او وايي چې د کره کتنې معیارونه له يوې خوا د شخصي ذوق او ځکې تابع دي او له بلې خوا د هر کره کتونکي معیارونه د هغه له نړۍ ليد او د تفکر له څرنگوالي څخه مشتق کېږي. پر دې اساس د ادبي اثارو ارزيايي د جهانشموله قوانينو غېږې ته ځان سپاري او په عندي بڼه پاتې کېږي. ځينې نور د مکلفيت پر خوا دي او ادعا کوي چې سربېره پر نسبي معيارونو ځينې مطلق معيارونه هم شته چې پر ټولو ادبي اثارو په هر هر ځای کې او هر وخت د تطبيق وړي دي... د مثال په توگه مور حتى په شلمه پېړۍ کې د (هومر) له حماسې څخه خوند اخلو او له هغې څخه داسې فلمونه جوړوو، چې لگښت يې تر عادي فلمونو زيات دی. د (هومر) د ژوند داستان د روايتونو په غبار کې پټ شوی دی او هېڅوک په يقيني توگه نه پوهېږي چې دی چېرته او څه وخت پيدا شوی دی. په يوه حساب دی له نن څخه نږدې (درې زره) کاله مخکې ژوندی و. خو د ادب په نړۍ کې هېڅوخت نه دی مړ شوی. د (سوفوکلېز) د (اودپ) ډرامه دومره تاريخي شهرت او ارزښت لري چې د (فيورتي) په اصطلاح يوه کتابتون کتابونه

ورباندي ليكل شوي دي. همدارنگه د (شکسپير) او (مولير) ډرامې لا تراوسه د نړۍ په اکثر و تياترونو کې بنودل کېږي.

په دې ترتيب مورځو وچې يو زيات شمېر کلاسيک ادبي اثار په هروخت او هر ځای کې د ستاينې او پاملرنې وړ گرځېدلي دي او د ادبياتو په تاريخ کې لوړ مقام لري. دغسې نامتو اثار هرومرو گډ ارزښتمن خصوصيات لري چې د تاريخ پر پيکر باندې د قيمتي غميو په شان څرېدلي او ځلېدلي دي او خپل ارزښت يې له لاسه نه دی ورکړی، نو ويلاى شو چې سربېره پر نسبي معيارونو، ادب ځينې مطلق معيارونه هم لري چې د زمان او مکان له قيودو څخه ازاد دي. ددغو اصولو او معيارونو تشخيص او پلټنه طبعاً مشکل کار دی، خو له موجوديت څخه يې سترگې نه شو پټولای. له بلې خوا د نسبت د نظريې پلويان همپشه پوښتنه کوي چې ايا د کلاسيکو اثارو کره کتونکي کولای شي يو ډول معيارونه ومني؟ د مثال په توگه (شکسپير) يوه وتلې او نامتو ادبي څېره ده، خو کله چې دده اثار ارزيايي کېږي مختلف کره کتونکي دده د اثارو مختلف اړخونه ستايي، ځينې يې مضمون ته پاملرنه کوي او ځينې يې شکل ته، ځينې يې ټولنيزه قرينه کې گوري او نور يې د سايکالوجۍ برخه په نظر کې نيسي. ځينې يې د (نږه) هنر په تله کې تلي او نور يې د اخلاقي ارزښتونو له موازينو سره برابر وي. پر دې اساس ويلاى شو چې د کره کتونکو معيارونه بيا هم نسبي بڼه غوره کوي او نه شو

کولای چې یو مطلق او د ټولو له خوا منل شوی معیار ورباندې تطبیق کړو. له دې پورتنیو کتنو څخه دې نتیجې ته رسېږو چې د کره کتونکو نظرونه یو له بله توپیر لري.)) (۱۵: ۴۱-۴۳).

پوهاند عبدالقیوم قویم چې (نقد ادبي) په نامه یې یو کتاب لیکلی دی او په پوهنتون کې د نقد مضمون تدریسي اثر گڼل کېږي په دې نظر دی چې: ((کره کتونکی د یوه اثر د ارزونې لپاره بېلابېل معیارونه په پام کې نیسي، خو ښه کره کتونکی همغه دی چې یو معیار مطلق ونه گڼي. پوهاند قویم د لفظ یا کلمې د کارونې څرنگوالی د کره کتنې بل معیار دی په دې برخه کې د (لوناچارسکي) یو مثال ورکوي او وایي، چې د (مایافسکي) په شان په هره بڼه چې وغواړي په همغه ډول یې ترکیبوي. د پوهاند قویم په نظر په یو اثر کې د هنري ارزښت ارزونه د کره کتنې بل معیار دی، کره کتونکی یو اثر د هغه د خپل هنري ارزښت له مخې ارزوي. نوبت، ابتکار او نویوالی بل معیار دی چې کره کتونکی یې په پام کې نیسي. ټولنیز پرنسپونه هم د معیارونو له جملې څخه گڼل کېږي.)) (۲۱: ۸۰).

په ادبي کره کتنه کې پر مطلقو معیارونو نه توافق او د نسبي معیارونو رنگارنگي او څواړخیزوالی د دې سبب شوی چې ډول ډول معیارونه رامنځته شي، د کره کتنې هر ښوونځي د یوه اثر د تحلیل او ارزونې لپاره یو لړ معیارونه وضع کړي دي، یو ښوونځی

يو اثر له نسکلاييز، بل يې له فکري، بل يې له رواني، بل يې له شکلي او بل يې له بل اړخه خپري، خو د دې ټولو ترمنځ مشترک ټکي هم شته، مشترکات دا دي چې د کره کتنې معيار دا معلوموي چې يو ادبي اثر نسبتيا هم ادبي اثر دی که نه؟ ادبي جوهر لري او که نه؟ له عادي کلام څخه د ادبي کلام بېلول دا د کره کتنې دنده ده.

د دې لپاره چې د کره کتنې پر معيارونو مو يو څه رڼا اچولي وي، بنه به وي چې دا معيارونه د بېلابېلو ادبپوهانو او د کره کتنې د بېلابېلو ډولونو له نظره هم وگورو چې يو ادبپوه او د کره کتنې يو ډول د يو ادبي اثر د خپرنې او شننې لپاره کوم ليد لوري لري: ((اپلاتوني کره کتنه ادبي اثارو ته د اخلاقي او سياسي هدفونو له نظره گوري. اپلاتون پر (هومر) او د يونان پر ځينو نورو شاعرانو باندې د اخلاقي ارزښتونو پر بنا ځيني انتقادونه کړي دي او ويلي يې دي، هغه شعرونه دې ماشومانو ته نه لوستل کېږي چې د درواغو، ټگۍ او بې زړه توب درس ورکوي. دی وړاندیز کوي چې د داسې شعرونو ويونکي دې د (اتن) له ښار څخه وشړل شي. نو د اپلاتون د کره کتنې معيارونه د اخلاقو او گټې پر بنسټ درېدلې دي. ليکن د (ارستو) په نظر د يوه ادبي اثر ارزښت بايد د هغه په داخلي جوړښت، منطقي او صوري خصوصياتو کې وپلټل شي. په بله ژبه، ارستو که څه هم په ادب کې د اخلاقي ارزښتونو په مقابل کې بې تفاوته نه پاتې کېږي، خو دده په عقیده ادبي اثارو ته بايد د

ادب له نظره وکتل شي. په حقيقت کې ويلاى شو چې د (ادب د ادب لپاره) مفکوره په مستتر ډول د لومړي ځل لپاره د ارستو له خوا وضع شوې ده.

د کره کتنې دوه نور متضاد معيارونه د مطلقيت او نسبيت له مفکورو سره اړه لري. د مطلقيت پلويان وايي که چېرې کره کتنه عندي او ذهني شکل غوره کړي، انارشي او گډوډي به منځته راشي چې دا کار به ادبياتو ته ډېر زيان ورسوي. د مطلقيت پلويان ټينگار کوي چې د ادبي اثارو په ارزيايي کې همېشه بايد فقط يو ډول معيارونه او اصول تطبيق شي. له بلې خوا نسيون عقیده لري چې د ادبي اثارو د ارزيايي لپاره د جهانشموله او مطلقو معيارونو موندل يو ناشونی او ناممکن کار دی. معيارونه نسبي دي او له مختلفو فلسفي تمايلاتو او نړۍ ليدونو سره اړه لري. د مثال په ډول، يوه طبقاتي ټولنه کې استثماروونکې طبقه ادبياتو ته يوازې د تفنن او تجمل له نظره گوري او د هغو په زعم ادبيات بايد فقط د سرگرمۍ او تفريح وسيله وي. په داسې حال کې چې استثمار شوي طبقې غواړي چې ادبيات د خلکو د وينبولو، لمسولو او د هغوی د طبقاتي شعور د لوړولو وسيله وگرځي.

د تفسيرې انتقاد پلويان ادعا کوي چې کره کتونکي کولای شي په نسبي توگه نا شخصي او بېطرفه معيارونه وضع کړي. د دوی په عقیده، هر ادبي اثر يو سند دی. د کره کتونکي وظيفه داده چې

ددغه سند ماهیت او اصلی کرکتر (اوبژکتیف) ډول وڅېړي او خپل
عندي تمایلات په کې داخل نه کړي. کله چې یو ادبي اثر د بېلابېلو
تعبیري کره کتونکو له خوا وڅېړل شي د هغه اصلی څېره په روښانه
توگه لیدل کېږي.

متني کره کتنه لوستونکی د متن له رموزو او معناگانو او قرینو
سره آشنا کوي او د یوه اثر د صحت او سقم په باره کې ژوره څېړنه
کوي. د متني کره کتنې هدف دادی چې د مختلفو نسخو له مخې د
یوه اثر اصلی متن احیا کړي.

د متني کره کتنې په برخه کې چې تاریخي سابقه هم ولري او یا په
اصطلاح د تاریخي متنونو، هغه څه نظم وي که نثر، کره کتنه ډېر
دقت غواړي، ددې ډول کره کتنې او دا چې له کومو معیارونو څخه
باید په کې کار واخیستل شي، ښه به وي چې د هېواد د یو پیاوړي
لیکوال کاندید اکاډمیسین پوهاند محمد رحیم الهام یوه داسې
لیکنه را واخلو، چې یو تاریخي متن یې د متنپوهنې او سبکپوهنې
میتودونو له مخې ارزولی او پر هغه یې عملي کره کتنه هم کړې ده:
[محمد هوتک او محمد یو شاعر دی که بېل کسان دي؟

سر محقق زلمی هېوادم ل د لیننگراد د ختیځپوهنې د
انستیتیوت په خطي کتابونو کې د (فوايدا شریعت) د یوې خطي
نسخې په پای کې د «محمد» په نامه د یوه شاعر یوه غزله موندلې

ده. ده دا غزله ((د پښتو ادبي تاريخ خطي منابع)) په رساله کې رانقل کړې او ويلې يې دي، چې بنايي دغه ((محمد)) د ((پټې خزاني)) مولف ((محمد هوتک)) وي چې دغه يوه غزله يې په دې نسخه کې نقل او خوندي شوې ده. هېواد مل دغه غزله له هغې غزلې سره پرتله کړې ده، چې محمد هوتک د پټې خزاني په پای کې د خپل شعر د نمونې په توگه راوړې ده او دې نتيجې ته رسېدلې دی، چې د فوايدا شريعت د قلمي نسخې غزله چې دده د کتاب ((د پنځمې برخې يوولسمه نمره غزله ده، له محمد هوتک څخه پرته د بل شاعر نه شي کېدې)) خو سره له دې هم، بناغلي هېوادمل چې يو دقيق او ځيرک سرمحقق دی، غواړي چې دغه مساله نوره هم وسپړله شي چې مبادا ده په خپل دغه قضاوت کې اشتباه کړې وي. نو له مانه يې هم وغوښتل چې خپله رايه په دې باب کې څرگنده کړم، چې که دی په خپل قضاوت کې تېروتلې وي خپله سهوه اصلاح کړي. ما د سرمحقق هېوادمل دا غوښتنه ومنله او دا دی هڅه کوم چې که وکولای شم د پرتليزې سبک پوهنې د اصولو په رڼا کې دغه مساله وڅېرم.

سوال:

ايا هغه غزله چې هېوادمل په ليننگراد کې د (فوايدا شريعت) په خطي نسخه کې موندلې ده د پتهې خزاني د مولف (محمد هوتک) ده که د کوم بل (محمد) چې لاتراوسه پېژندلی شوی نه دی؟

دې سوال ته د يو تقریبي سم جواب د موندلو لپاره لومړی د هغه ميتود چوکاټونه راوړم چې دلته يې تطبيقول غواړم.

د ځينو پوهانو په عقیده، د سبکپوهنې ساحه پر نهو برخو باندې په دې ډول وېشله کېږي:

۱- سيمه ييز واحد سبک

۲- ملي سبک

۳- په يوه دوره کې د يو ملت د سبک شريکې ځانگړتياوې

۴- د يو دريځ، مکتب يا نهضت سبک

۵- د يو ليکوال فردي سبک

۶- د يو ليکوال فردي سبک د ليکوالۍ په يوه خاصه دوره کې.

۷- د يو اثر سبک

۸- د يو اثر د يوې برخې سبک

۹- د یو عصر سبک چې پر ټولو یادشوو هنري پوړیو باندې اغېزه کوي.

ددغو دوو غزلونو په برخه کې د دوو فرضیو د اقامې امکان شته:

لومړۍ فرضیه: دا دوي غزلې به د دوو تنو وي.

دویمه فرضیه: دا دوي غزلې به د یوه شاعر وي.

د دواړو فرضیو د ازمویلو لپاره له ورته میتود نه کار اخیستلای شو. زموږ لومړۍ هڅه به دا وي چې په پاسنیو (نه گونو) ساحو کې هغه چوکاټ پیدا کړو، چې دغه دوه غزلې د قرینې، منطقی او کمیت له مخې په کې واچولای شو. پاتې دې نه وي، چې د یوې علمي فرضیې د سموالي او نا سموالي د ثابتولو لپاره د data کمیت ډېر اهمیت لري.

یعنې هر څومره چې data زیاته وي، همغومره د څېړنې نتیجه ډاډمنه وي. خو له بده مرغه data ډېره کمه ده، یعنې صرف له دوو لنډو غزلونو څخه د سبکي عناصرو او ددغو عناصرو د جوړښت د کلیت پشاننیا او بېلوالی په یقیني توګه نه شو معلومولای.

خو موږ به خپله هڅه ونه سپموو.

اوس خپله data رانقلوو: د محمد هوتک غزل:

ساقی، پاڅه، د سرو ملوډک یو جام را
ستاله غمه نا ارامه یم، ارام را
بی له میوو د سهار نندارې څه کړم؟
پسرلی سو، د خوښۍ بڼه پیغام را
دنيا پاته ده، بنادي مویو گړۍ ده
یو گړۍ مې خوښ که، می کړی انعام را
د بېلتون په تاریکو کې مې زړه شین سو
رنالمر د جام د میوو په ظلام را
ناکامیو د دنیا مې کام راتریخ کا
چې مې خوږ کا کام، ترڅه و مانا کام را
نه نشاط سته، نه مستي سته، نه رنډي سته
چې سم رنډ هغه اوبه علی الدوام را
په اوبو مې سوړ زړگی لږ څه راتود که
محمد ته د اورډک یو هسې جام را.

د محمد غزل:

نه کړې په هېچا باندي صرفه هجرانه، ته
یار دې له ما بېل کړ ما په دوه سترگو کاته
دا ترابه ما نه ول چې به یار له ما جدا کا

حڪه مڀ په ځير د يار و مخ و ته کاته
مه وايه خندان گل دې بېل کړی له بوستانه
ولاړه په ارمان بلبل له گل و الواته
تور بانه دې غشي ناو کي کړه ما په وژني
ولي صرفه نه کړې، تر زړگي مې وخاته
نځونه زلمي واړه تورو خاورو لره درومي
تور اوبل و څنې و لحد ته پرېواته
ولاړه د ... کړه ولاړه نه ستنېږې
يار يې ځنې بېل کړئ محمد يې وناته

اوس، راشئ وگورو چې خپله data په کومو چوکاټونو کې
ازمويلاى شو:

۱- سيمه ييز واحد سبک: زموږ data په دې چوکاټ کې څېړل
کېدى شي.

۲- ملي سبک: په دې چوکاټ کې څېړل کېدى نه شي.

۳- په يوه دوره کې د يو ملت د سبک شريک خصوصيتونه: په
دې چوکاټ کې هم څېړل کېدى نه شي.

۴- د يو دريځ، مکتب، يا نهضت سبک: په دې چوکاټ کې هم نه شي خپرل کېدی.

۵- د يو ليکوال فردي سبک: په دې چوکاټ کې خپرل کېدی شي.

۶- د يو ليکوال فردي سبک د ليکوالۍ په يوه خاصه دوره کې: په دې چوکاټ کې نه شي خپرل کېدی.

۷- د يو اثر سبک: په دې چوکاټ کې هره غزله لومړی جلا خپرل کېدلای او بيا دواړه سره پرتله کېدی شي.

۸- د يو اثر د يوې برخې سبک: په دې چوکاټ کې نه شي خپرل کېدی.

۹- د يو عصر سبک چې پر ټولو ياد شوو هنري مرحلو باندې اغېزه کوي. په دې چوکاټ کې هم خپرل کېدی نه شي.

لومړی:

د سيمه ييز واحد سبک په چوکاټ کې.

دواړه غزلې د ژبنيز جوړښت له مخې په لهجوي لحاظ په دې لاندینيو پوړيو کې تحليل او پرتله کوو:

۱- فونو لوژيک جوړښت.

۲- لگزیک جوړښت

۳- مورفولوژیک جوړښت

۴- سنیتا کتیک جوړښت

مورې پوهېږو، چې د محمد هوتک لهجه د کندهار داده، چې په خپله د پټې خزاني د نثر متن يې ثابتوي.

الف- فونولوژیکه پرتله:

د پښتو په گرافیمي سیستم کې ددې ژبې ټولې فونټیکي ځانگړتیاوې نه شي منعکسېدې. په غزله کې، سره له دې هم، د پټې خزاني د قلمي نسخې د لیک دود له مخې یوازې یوه کندهاری ځانگړنه موندلای شو:

((پسرلی سو، زړه شین سو، نه نشاط سته، نه مستي سته، نه رندی سته، چې سم رند.))

د کندهار په لهجه کې د ((سول)) د مادي ټول مشتقات په (س) ویل کېږي او دغه فونیم په همدې کلمه کې د نورو لهجوله (ش) سره تقابل لري:

کندهار نورې لهجې

سوم شوم

شوو	سوو
شوی	سوی
شوی	سواست
شو	سو
شول	سول

خو د محمد په غزله کې د کندهار د لهجې د فونیمیک جوړښت بېلگې نه شته.

ب- لگزیکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې د کندهار د لهجې خاص لگزیکی عناصر نه لیدل کېږي. خو د محمد د غزلې د دویم بیت په لومړۍ مصرع کې د «ترا» کلمه او د «مانه ول» جمله چې د نورو لهجوله «مانه ویل» سره تقابل لري، د کندهار د لهجې څرگندې لگزیکې بېلگې دي. همدغسې د محمد د غزلې په مقطع کې چې وايي:

یار یې ځنې بېل کړئ محمد یې وناته

د کندهار د لهجې دوه نورې بېلگې شته دي: «کړئ» او «ناته».

په کندهار کې د «کړئ-کی» شکل (چې مورفولوژیک خصلت هم دی) د واحد غایب د صیغې لپاره د نورو لهجوله «کړ-که» سره تقابل لري او «ناته» د «نتل» له مادې څخه ما په خپله په نورو لهجو کې نه دی اوربدلی او زما له پوهې سره سم دغه شکل هم د کندهار د لهجې ممیزه ګڼل کېدی شي.

ج- مورفولوژیکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې د «کا» او «را» شکلونه د «کړ» او «راکړه-راکه» پر ځای؛ «پاته ده» د «پاتي ده»؛ «دبيلتون په تاريخو کې» د «بيلتانه په تاريخو کې» پر ځای «کاته، الواته، وخته، پرېواته، وناته» د «کوت، الوت، وخت، پرېوت، وکوت (چې مانه دی اوربدلی) پر ځای او «وما ناکام را» د «ماناکام ته راکه» پر ځای ټول د کندهار د لهجې مورفولوژیک ممیزات څرګندوي. په دې غزله کې «کا» او «کړ» دواړه راغلې دي. په همدې توګه «نجونه زلمي واره» باید د نورو لهجو په شان «نجونې زلمي واره» وي.

نو د مورفولوژیک جوړښت له مخې د محمد شعر د کندهار د لهجې خورا زیات ممیزات لري.

د - سنتاکتیکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې «یوگړۍ دی» د «یوه گړۍ ده» پر
ځای؛ او بله پلا «یوگړۍ» د «یوه گړۍ» پر ځای؛ «رنا لمر» د روڼ
لمر» پر ځای، «ناکامیو د دنیا» د «دنیا د ناکامیو» پر ځای (چې
په پټه خزانه کې ډېر زیات راغلی دی) کارونې د کندهار د لهجې
او د محمد هوتک د سبک له ممیزاتو څخه دي.

د محمد په غزله کې «په دوه سترگو» د «په دوو سترگو» پر
ځای؛ «د یار ومخ وته» د «د یار مخ ته» پر ځای «یار له ما جدا
کا» د «یار له مانه (څخه شکه)» پر ځای او «ولحد ته» د «لحد
ته» پر ځای کارونې د کندهار د لهجې د عباراتو د جوړونې ممیزی
دي.

له دې پرتلې څخه دا نتیجه لاس ته راځي چې: د محمد په غزله
کې د کندهار د لهجې فونولوژیک عنصر نه شته، مگر د لگزیک،
مورفولوژیک او سنتاکتیک جوړښتونو او عناصرو له مخې د
سیمه ییز واحد سبک دومره کافي ځانگړنې لري چې په پوره یقین
سره ووايو: (محمد) د (محمد هوتک) په شان کندهاری لهجه لرله
او نو ځکه کندهاری دی.

دویم: د فردي سبک په چوکاټ کې

الف- شکلي جوړښت: په متعارفه مانا دواړه ټوټې غزلې دي.
د محمد هوتک غزله ((۷)) بيته او د محمد دا ((۶)) بيته لري او د
وزن له مخې د عبدالحمید مومند د هغې غزلې غبرگون دی چې
داسې شروع کېږي:

الهي د محبت سوزو گذار را

په دې اور کې د سهې سمندر ساز را

چې د فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن عروضي وزن لري. خود محمد
غزله بېل وزن او بېله قافیه لري او د مفتعن مفتعن مفتعن فع په
عروضي وزن که ده.

د محمد هوتک د غزلې د مطلع لومړۍ مصرع او د مقطع
وروستۍ مصرع د «جام» شایگانه قافیه او د محمد د غزلې مطلع
او دویم بیت د «کاته» شایگانه قافیه لري. د محمد هوتک د غزلې
د دویم بیت دویمه مصرع، یانې «پسرلی سو د خوښۍ ښه پیغام
را» د وزن سخته گي لري او باید داسې ولوستله شي: «پسرلی سو
د خوښیه ښه پیغام را». د محمد د غزلې د پنځم بیت دویمه
مصرع، یانې:

«تور اوربل و څڼې و لحد ته پرېواته» گرامري نیمگړتیاوې لري:
لومړی دا چې «تور اوربل و څڼې» باید «تور اوربل او څڼې»

ولوستل شي او دويم دا «پرپواته» فعل دوه فاعله: «تور اوربل او خني» لري، خو فعل مفرد دی او د عدد له نظره د جملې ددې دوو توکونو ترمنځ مطابقت نه شته. د گرامري جوړښت په لحاظ بايد دغه مصرع په دې ډول وي: «تور اوربل او خني و لحد ته پر بوتل».

نو د شکلي جوړښت په لحاظ دواړه شعرونه نيمگړتياوي لري، په تېره بيا په دواړو غزلو کې له شايگانه څخه د ځان ژغورلو پروا نه ده ساتل شوې.

ب- محتوايي جوړښت: دواړه غزلې لريک خصلت لري؛ خو د دواړو اصلي تيمونه سره توپير لري. د محمد هوتک په شعر کې، شاعر ساقي ته خطاب کوي او شراب ترې غواړي او ډېر شراب غواړي او مدام يې غواړي او شراب ځکه غواړي چې شاعر د ساقي له غمه غمجن دی، نو په پسرلي کې هم له بنادۍ نه برخه نه لري. د بېلتانه په تاريخو کې يې زړه شين دی. په دنيا کې ناکامه دی، نشاط، مستي او رندي نه لري او دنيا هم بې بقا ده. په شعر کې د عرفاني روحيې سوز او صميميت منعکس شوی دی. د غم او بنادۍ د تضاد موضوع د شعر محتوا ته فلسفي رنگ او د دنيا بې بقاتوب ورته ديني، عرفاني پرداز ورکوي، دغه ټوټه که څه هم غزله ده او په غزلو کې عرفاً د موضوع وحدت، چې شراب غوښتل

او ددغې غوښتنې دلایل دي، په ډېره بڼه وجه ساتل شوي دي او شعر ته یې منطقي-عاطفي قوت ورکړی دی.

خو محمد په خپل شعر کې «هجران» ته خطاب کوي او سر ترپایه دغې موضوع ته انکشاف ورکوي. دغه ټوټه په حقیقت کې «مرثیه» ده، ځکه د شاعر محبوبا داسې تللې ده، چې بیانه راستنېږي: تور اوربل او څنې یې په لحد کې پرېوتې دي. په دغه شعر کې «هجران» د «مرگ» سمبول دی. شاعر هم د خپلې محبوبې په مرگ کې غمجن دی او هم په خپله خپل ځان ته تسل ورکوي. په دې شعر کې هم عرفاني روحیه منعکسه ده او دا چې وایي نجونې او زلمي واره تورو خاورو لره درومي د خپل ځان د تسل لپاره منطقي استدلال کوي او د محمد هوتک په شان خپل شعر ته منطقي-عاطفي قوت ورکوي. په دې شعر کې هم د موضوع وحدت او تمامیت ساتل شوی دی. نو دواړه شعرونه په سبکي لحاظ عمومي پشانتياوې لري او دا فرضیه قوي کوي، چې دواړه شعرونه به د یوه سړي وي.

درېیم هنري جوړښت:

په دې برخه کې باید ددغو دواړو غزلو د خیال صورتونو (یانې ایمازونو) چې تشبیهاتو، استعاراتو، کنایاتو، اساطیرو،

سمبولونو او تشخیصاتو (یعني د بېخايه شيانو ذیروح انگارلو) شرحه او پرتله وشي.

د محمد هوتک په شعر کې طباق، تجنیس او استعاري، مگر ډېر لږ اغلي دي، يانې ایماژونه په کې کم دي، خو د شعر ژبه، وزن، د الفاظو انتخاب او رواني په دې حد کې دي، چې دغه ټوټه ماته سهل محتنع غوندي برېښي او په نسبي صورت یو ښه مکمل شعر دی.

خو د محمد غزل ایماژونه ډېر لري. سمبول لري، تشخیص لري، د اشعات صفت په کې شته او په عمومي توگه د محمد هوتک تر شعر هنري بڼه ایتوب لري، مگر د محمد هوتک د شعر په شان رواني نه لري. زه د اختصار د رعایت په خاطر له تفصیل نه تېرېږم.

نتیجه:

۱- محمد هوتک او محمد د یوه سیمه ییز سبک پیروان، يانې دواړه د خپلو شعرونو د فونولوژیک، مورفولوژیک، سنیاتیک او لگزیک جوړښتونو په لحاظ بېخي مشارکت لري. نو دواړه د یوې سمیې، يانې د کندهار دي.

۲- دواړه د غزلو په ویلو کې پوره مهارت لري او دواړو د شعر په دې ډول کې د موضوع تمامیت او کلیت ساتلی دی.

۳- دواړه په خپلو شعرونو کې په قافیو کې «شایگان» لري، یانې په دې برخه کې بې پروا دي.

۴- د دواړو د غزلو په محتوا کې په فکري، عاطفي لحاظ یو ډول طرز لیدل کېږي.

دغه مشترک وجوهات دې فرضیې ته قوت ورکوي، چې گوندې دغه دواړه غزلې د یوه شاعر وي. یانې دواړه د محمد هوتک د قریحي محصولات دي.

ددې فرضیې قوت عجالتاً په سلو کې اتیاو ته رسېږي، شل په سلو کې نور هغه وخت اثباتېدی یا زموږ دغه فرضیه بالکل نفې کېدی شي، چې د محمد هوتک او د محمد نور منظوم یا منشور اثار هم پیدا شي او زموږ د کمیت د څېړنې لپاره دومره کافي شي، چې د غوڅ قضاوت علمي امکان میسر شي. [۲: ۵۸-۷۳].

دا وه د سبکپوهنې او متنپوهنې د اصولو له مخې د یوه تاریخي منظوم متن ارزونه. غواړو اوس د کره کتنې په باب خپل بحث نور پسې وغځوو او دا څرگندوو چې د کره کتنې بېلابېل ډولونه د

کومو بېلابېلو معیارونو له مخې یو اثر ارزوي یانې دا چې د کره کتنې هر ډول د یو اثر د ارزونې لپاره خپل خپل معیارونه لري.

انطباعي (امپرسیونیستي) کره کتنه پر دې اصل ولاړه ده، چې یو ادبي اثر پر کره کتونکي باندې څه ډول اغېزه کوي. دلته کره کتونکی د یوه اثر تر لوستلو وروسته خپل احساس او خپله انطباع څرگندوي.

د (اناتول فرانس) په عقیده، انطباعي کره کتنه: ((د شاهکارونو ترمنځ د یوه حساس روح ماجراجویي ده)). امپرسیونیستي کره کتنه، د ځینو په عقیده، درو مانتيک انفرادیت او معاصرې ځان پامی زېږنده ده. انطباعي کره کتونکی په دې پسې ډېر نه ګرځي چې واقعیت څه شی دی، بلکې دی تاثرات او برداشتونه انځوروي او د هغو له مخې پر یوه ادبي اثر باندې قضاوت کوي او داسې بنسکاري، لکه یو څوک چې پر خلکو باندې د هغو د څېرو له مخې قضاوت کوي.

پر دې اساس انطباعي کره کتنه د افراطي ذهنیګرۍ او (اندیویدو الیزم استازیتوب کوي، لکه پورته چې یادونه وشوه، که د چاله قیافې څخه یې ښه راغلل نو هغه سړی ښه دی او که بالعکس د شخص څېره یې په لومړي نظر خوښه نه شوه نو دا د لیدونکي (امپرسیونیست) تقصیر نه دی، بلکې د لیدل شوي شخص

نیمګړتیا ده چې ولې یې د لیدونکي په ذهن کې په زړه پورې انطباع نه ده پرې ایښې.

د ژبني کره کتنې له نظره، ادب یو داسې هنر دی چې د ژبې له لارې تحقق مومي. له دې امله په هر ادبي اثر کې ژبه څرګند او عمده نقش لري او حتی ویلای شو چې د ادبي اثر تحلیل په واقعیت کې یو ډول ژبني تحلیل دی. د ژبني کره کتنې پلویان له یوې خوا د یوه ادبي اثر مفهومونه او ماناګانې روښانوي او په دې وسیله د ناسم پوهاوی مخه نیسي. له بلې خوا، دوی لوستونکي د الفاظو او عباراتو له ښکلا او اغېزې څخه خبروي. په ژبني کره کتنه کې ژبه فقط د ژبې په حیث نه ازمايل کېږي، بلکې دلته ژبه په خپله د یوه صنعت او هنر بڼه غوره کوي.

اکثر ادبي اثار ساده او بېطرفه الفاظ په داسې قرینه کې استعمالوي چې هلته یو ارزښت پیدا کوي. یو معنوي پس منظر زېږوي، خو ډوله سیوری پیدا کوي او کله کله خپله کلمه له منځه ځي خو سیوری یې پاتې کېږي. ادبي ژبه له علمي ژبې سره توپیر لري ځکه چې ادبي ژبه غالباً رمزي او سمبولیکه وي او کېدی شي چې په یوه وخت کې تر یوې زیاتې ماناوې پیدا کړي. د (لیویبیشر) اتریشي ژبپوه او مورخ په نظر باید ژبپوهنه او ادبي کره کتنه سره یوه شي.

د کره کتنې په ډولونو کې تاریخي کره کتنه خاص مقام او شهرت لري. که څه هم کره کتنه په لرغونو وختونو کې موجوده وه، خو د اکثر ادبي مورخانو په عقیده، تاریخي کره کتنه له اوه لسمې او اتلسمې پېړیو څخه د هغې په اصلي مفهوم پیل کېږي، چې غوره استازي یې (درایدن) او (جانسن) دي. (درایدن) عقیده درلوده چې هر شاعر تر یوې اندازې په ((یوه عصر)) پورې اړه لري. د (جانسن) په نظر: ((د دې لپاره چې پر اوسني وخت باندې قضاوت وکړو هغه باید له تېرې زمانې سره پرتله کړو.))

سره له دې، تاریخي کره کتنه په نولسمه پېړۍ کې دوو تنو فرانسوي لیکوالو (شارل اکوبستین سن بوو) او (هیپولت ادولف تین) په لیکنو کې تبارز او عمومیت پیدا کوي. (سن بوو) ویل چې دی غواړي د ادبیاتو طبیعي تاریخ ولیکي. ده پر یو گرافي باندې زور واچاوه او د یوه ادبي اثر ((شخصیت)) یې د لیکوال له شخصیت سره تار. دده په نظر مور. تر هغه پورې چې لیکوال په سمه توګه ونه پېژنو دده ادبي تخلیق هم په سمه توګه نه شو ارزیا بولای: ((لکه څنګه چې ونه هماغسې یې مېوه.))

د (سن بوو) شاګرد (تین) ترده یو ګام مخکې ولاړ او د طبیعي پوهنو له مېتود څخه د پیروي په اثر یې د علت مقولې ته پاملرنه وکړه او خپل ادبي تحلیل ته یې د علت او معلول د بیانولو له لارې انکشاف ورکړ. دده په پوهه د ادبي کره کتنې معیارونه: ملي کرکتر،

تاریخی دوره او ټولنیز چاپیریال وو. ویل کېږي چې په راوړوسته کې (ټولنیز کلتوري میتود) هم د (تین) له نظریې څخه الهام اخیستی دی. د (سن بوو) او (تین) نظریو د اروپا په لویه وچه کې ډېر زیات نفوذ وکړ او حتی په هماغه پېړۍ کې یې امریکې ته هم لاره پیدا کړه. اروپایي کره کتونکو د (سن بوو) او (تین) په پیروی د ادبي اثارو د ارزونې پرمهال کونښن کاوه چې د لیکوال د تفکر څرنګوالی، دده بیوګرافي، دده تاریخي او ټولنیز چاپیریال او د هغه ادبي منبع وڅېړي. په امریکا کې تر (۱۹۲۰م) کال پورې همدغه تاریخي کره کتنه مروج وه، خو تر دغې نېټې وروسته د فورمالیزم له مقاومت سره مخامخ شوه او پر (۱۹۲۰م) کال یې دفاعي حالت غوره کړ.

د نوبل د جایزې وړونکی (سن کلو لیویس) پر (۱۹۳۰م) کال د کترې په ډول تاریخي کره کتنې ته د اشارې په ترڅ کې وویل: ((زمورډ امریکایي پروفیسوران داسې ادبیات خوښوي چې څرګند، ساړه تخلیق او بالکل بې روحه وي. که په لنډ ډول ووایو تاریخي کره کتنه د یو ادبي اثر د ارزونې پرمهال کې د متن اصالت، ژبني خصوصیات، کلتوري ارزښتونه، ادبي عنعنې، د لیکوال د ژوند جزئیات، د مادي کلتور اغېزې او د هماغه اثر ټول منابع په نظر کې نیسي.))

د اخلاقي، مقایسوي او قضایي کره کتنو له تفصیل څخه تېرېږو، ځکه په اسانۍ سره پوهېدی شو چې په اخلاقي کره کتنه کې یو اثر د اخلاقي ارزښتونو په تله کې تلل کېږي. مقایسوي کره کتنه هم ادبي آثار سره پرتله کوي او زیار باسي چې په دې وسیله د ((عصر روح)) کشف کړي او قضایي کره کتنه هم د یو لړ منل شوو معیارونو پر اساس د یوه اثر ښېگڼه او بدگڼه بیانوي او زیاتره اخلاقي ښه غوره کوي.

صوري یا شکلي کره کتنه (Formalist criticism) په انگلستان او د امریکې په متحده ایالاتو کې د پرزیات عمومیت لري او په دواړو هېوادونو کې په وروستیو څو لسیزو کې یو مسلط مېتود گڼل کېږي. فورمالیزم په ادبیاتو کې یو ریالستي ضد تمایل دی، چې پر هغه یو زیات شمېر ادبي مکتبونه، لکه کیوبیزم، نږه هنر، سور ریالیزم، دادایزم، پیوریزم، فاویزم، ټاچیزم او پریمیتیویزم گډ شوي دي.

ددې ادبي مکتب مشترک خصوصیات دادي چې هنر له واقعیت څخه لرې کوي، شکل ته د مضمون په نسبت ترجیح ورکوي او د شکل خپلواکي او لومړیتوب ته قایل دي. ددې مکتب تیوریکي اصل دادی چې گویا هنر یوازې له خوند او ښکلا سره اړه لري او باید له ټولنیزو مفکورو او د خلکو له حیاتي اړتیاوو څخه لرې وساتل شي. فورمالیستي کره کتنه کله کله د (ارستويي کره کره

کتنې) په نامه هم یادېږي او د دې علت دادی چې د (ارستو) په نظریو ثابت، لایزاله او ایډیال شوی دی، په داسې حال کې چې ماده نیمگړې او متغیره ده.

(ارستو) په ادبیاتو کې پر شکل او جوړښت باندې تکیه کوي او هر څومره چې به یوه ادبي اثر کې شکل کمال او بشپړتیا ته نږدې وي، په هماغه تناسب یې بدیعي او هنري ارزښت زیاتېږي. ماده په هغه وخت کې کمال ته رسېږي چې له ایډیال سره عیاره شي. په دې وروستیو وختونو کې ځینې بورژوا فزیک پوهان هم ادعا کوي، چې ماده په خپل نهایی تحلیل او تجزیه کې پر شکل منتهی کېږي او شکل د جهان د پیدایښت مبدا ده. دغه فلسفه له علمي فلسفې سره په متضاد قطب کې واقع شوې ده او کوم علمي ارزښت نه لري. جهان له اشکالو څخه نه دی جوړ شوی او نه خالص شکل وجود درلودلای شي.

اوس به راشود فورمالیستي کره کتنې عمده خصوصیاتو ته. تر ټولو دمخه باید ووايو چې فورمالیستي کره کتنه د تاریخي کره کتنې عکس العمل دی. فورمالیست کره کتونکی وایي چې د یوه ادبي اثر د ارزونې لپاره د لیکوال څېړنه په کار ده. په خپله لیکوال په اثر کې مدغم شوی دی او د خپل تفکر څرنگوالی یې په خپل اثر کې ښوولی دی. په دې ترتیب، فورمالیست نقاد د هغو عواملو له تحلیل څخه ډډه کوي چې لیکوال یې د ټاکلي اثر تخلیق ته مجبور

کړې یا هڅولی دی. فورمالیست کره کتونکی د اوضاعو او د چاپیریال له تحلیل څخه وپرېږي ځکه چې په دې صورت کې د بورژواټولني خصوصیات رابرسېره کېږي او د فردي ازادۍ او (انډیویدوالیزم) اصلي ماهیت افشا کېږي. فورمالیست هڅه کوي پر ادبي اثر باندې فشار واچوي او هغه د لیکوال له شخصيته بېل کړي او له ماضي څخه یې جلا کړي. داسې ښکاري، لکه چې لیکوال په خلا کې اثر ایجاد کړی وي. نو باید د هغه جوړښت او شکل مطالعه شي. مثلاً باید وکتل شي چې د لیکوال په لیکنه کې تضاد شته که نه؟ د تکرار او نوښت برخه یې څومره ده او داسې نور. د (شیکاگو) مکتب چې د فورمالیستي کره کتنې یو ډول دی پر هر ادبي اثر باندې د خوند او لذت معیار تطبیقوي. یو شمېر نور کره کتونکي پر ادبیاتو باندې احصایوي قاموس تطبیقوي. ځینې نور، لکه انالوجستان د شعر د جوړښت د څېړنې لپاره هغه ټوټې ټوټې کوي او اجزایې مطالعه کوي. د فورمالیستي نقد په باره کې ویل شوي چې هغه د ښکلا پېژندنې له نظره کلاسیک، د ټولنیزو او سیاسي تمایلاتو له پلوه ارسطو کراتیک او د مذهبي عقایدو له اړخه محافظه کار دی.

د کره کتنې له ډولونو څخه یوه هم ټولنیزه کلتوري کره کتنه (Socio-cultural criticism) ده. دا کره کتنه په خپلو معیارونو کې تاریخي کره کتنې ته ډېره ورته ده خو له هغې څخه یو څه توپیر

هم لري. (اډميونډ ويلسن) په خپله مشهوره مقاله (د ادبياتو تاريخي تفسير) کې ټولنيزه کلتوري کره کتنه داسې تعريفوي: ((د اجتماعي، اقتصادي او سياسي اړخونو له پلوه د ادبياتو تعبير او تفسير)) ټولنيزه کره کتنه، د تاريخي کره کتنې پر خلاف، د ليکوال تاريخي پس منظر او د يو ادبي اثر منابعو، متن، ژبنيو کيفيتونو، ژانرو او عنعناتو ته فقط يوه عبوري کتنه کوي او پر همدې موضوعاتو باندې زيات توقف نه کوي.

دلته کره کتونکی د يوه ادبي اثر اړيکي له ژوند سره (په تېره بيا له سياسي، اخلاقي او کلتوري خواو سره) مطالعه کوي. د ټولنيزې کلتوري کره کتنې په منځته راتگ کې د (اپلاتون)، (هيگل)، (تين)، (مارکس) او (مټيو ارنولډ) اغېزه ليدل کېږي، ځکه چې (اپلاتون) په شعر کې د التزام پلوی دی او شعر ته د اخلاقي او سياسي هدفونو له مخې ارزښت ورکوي او يا يې نفې کوي. (هيگل) هم د (۲۳-۱۸۲۲) په لکچرونو کې پر دې ټکي ټينگار کړی و، چې ادب د ټولنيز ژوند مظهر او د ټولني د مسلطو افکارو انعکاس دی. (تين) توصيه کوي چې ادبي کره کتنه بايد ملي کرکتر، تاريخي دوره او ټولنيز چاپېريال په نظر کې ونيسي. د علمي نړۍ ليد بنسټ اېښودونکو دا ثابته کړه چې توليدي اړيکي د هر ډول سياسي، حقوقي، فلسفي او هنري مفکورو او موسساتو بنسټ (زيربنا) گڼل کېږي او په دې ترتيب مورنه شو کولای ادبيات د توليد طرز له

چوکات څخه دباندې مطالعه کړو. (متیو ارنولد) هم په ادبي کره کتنه کې پر اخلاقي، فکري او ټولنیزو معیارونو ډډه لگوي او فورمالیستي کره کتنه ردوي. ځینې بورژوا مفکرین په ساده ګۍ سره ټولنیزه کلتوري کره کتنه (اپلاتوني) بولي او ځینې نور هغه (چپ لاس) ته منسوبوي او پلویان یې په تور لست کې نیسي. مګر حقیقت دادي چې د ټولنیزې کلتوري کره کتنې پلویان مختلفې درجې لري او ټول یو ډول سیاسي تمایل نه لري. ځینې سیاسي او ځینې نور یې ټولنیزو-اخلاقي او کلتوري برخو ته زیاته پاملرنه کوي، خو په عمومي ډول درې واړه له نږه هنر او فورمالیزم سره مخالف دي. د (ګریبشتاین) په عقیده د ټولنیزې کلتوري کره کتنې عمده خصوصیات دادي:

۱- ادبي اثر په هغه صورت کې په سمه توګه ارزول کېدلای شي چې د چاپېریال او کلتور په غېږ کې دننه مطالعه شي او د یوې ځانګړې او مجردې پدیدې په نظر ورته ونه کتل شي. هر ادبي اثر د پېچلو ټولنیزو او کلتوري عواملو محصول دی.

۲- د یوه ادبي اثر مفکورې د هغه د شکل او تخنیک په اندازه اهمیت لري. شکل او تخنیک په خپله تر یوې اندازې د مضمون او مفکورو په واسطه ټاکل کېږي او له هغه څخه الهام، اخلي هېڅ عمده اثر تر هغې پورې د ادبیاتو قلمرو ته لاره نه شي پیدا کولای تر څو پورې چې پر ژورو، مهمو او ګټورو مفکورو باندې ډډه ونه

لگوي. سطحي، مبتدلي او له شرارت نه ډکې مفکورې يو اثر ته مقبوليت نه شي ورکولای.

۳- هر ادبي اثر بايد د کلتور اخلاقي او منل شوي ارزښتونه منعکس کړي او له ژوند سره نه بېلېدونکې اړيکې ولري.

۴- په ادبي اثر کې بايد التزام او مسووليت نغښتل شوي وي.

۵- ادبي اثار طبقاتي ماهيت لري او له ټولنيزو غوښتنو او اړتياوو څخه ځان نه شي جلا کولای.

۶- کره کتونکی د تېرو زمانو او اوسنيو ادبياتو په مقابل کې له مسووليت نه ډک چلند کوي او د هر نسل اړتياوې د خپل وخت د معيارونو پر اساس په نظر کې نيسي.

په همدې ترتيب، د کره کتنې ځينې نور ډولونه شته چې اکثره يې يو له بله جزيي توپيرونه لري او يو په بل کې متداخل دي. په عمومي ډول، د بورژوا ټولني کره کتنه د لوړو او منځنيو طبقو علايق او ذهنيونو منعکسوي. البته په دغه ټولنه کې ځينې کره کتنې خپل معيارونه له انتقادي رياليزم څخه را اخلي او د کپيټالستي ټولني مزمنې ناروغتياوې، استثمار او اقتصادي بحرانونه، مليتاريزم، هېسې گري، کانگېستريزم او د ډول ډول جنايتونو شبکې افشا کوي.

د نولسمې پېړۍ له نيمايي نه راپدېخوا يو شمېر مترقي ليکوالو او هنرمندانو د ټولنيزو، دموکراتيکو ايډيالونو د تحقق او د پانگوالۍ له جغ څخه د خلکو د پرگنو د خلاصون لپاره پراخې مبارزې پيل کړې دي. د انتقادي رياليزم ستروليکوالو، لکه: (ستانډال)، (بالزاک)، (ډيکنز)، (گوگول)، (تورگنيف)، (گنچاروف)، (شيدرين)، (نيکراسوف ليف تولستوی)، (دپين) او نورو د انتقادي رياليزم په پلوی د ملاکانو، بورژوازي او بيروکراتيکو اصولو پر ضد بې امانه قلمي مبارزه کړې ده او خپل قهرمان يې له زيار ايستونکو او انقلابي روشنفکرانو څخه انتخاب کړی دی. په راوړسته وختونو کې (چارلي چاپلين)، (همينگوي)، (گرين) او نورو د خلکو د ازادۍ، سولې او نېکمرغۍ لپاره خپل غږونه پورته کړي دي. يو شمېر کره کتونکي د انتقادي رياليزم په پله روان شوي دي، د هغو هدفونه او معيارونه يې د اثارو د ارزونه په برخه کې تطبيق کړي دي. د ټولنيزې کره کتنې ډېره لوړه مرحله د سوسيالستي رياليزم پر معيارونو باندې ولاړه ده چې عمده پرنسپونه يې پرولتاري ليکوالو او شاعرانو، لکه: (ماکسيم گورکي) او (د بيان بيدني) له خوا وضع شوي دي. ددې مکتب عمده اصول د علمي نړۍ ليد له ليدلوري د ژوند د واقعيتونو روښانول، مترقي کارگري ايډيالوژي ته ځان وقفول، د خلکو خدمت، سوسيالستي هيومانيزم، انټرنيشنليزم تاريخي اپټيميزم، د

ذهنيگري او فورماليزم ردول، د سولې، ازادۍ، برابري او
نېکمرغي لپاره کار کول دي. [۱۵: ۴۴-۵۵].

د کره کتنې پورتنیو ډولونو ته په کتنې ویلای شو، چې د کره
کتنې هر بنسټونځی او هر ډول د یوه اثر د ارزونې لپاره خپل خپل
معیارونه لري، نسبي او مطلق معیارونه دواړه موجود دي او ددې
ترمنځ بیا هر بنسټونځی یا هر ډول خپل خپل معیارونه لري.

د اووم خپرکي لنډيز

کره کتنه یو علم دی، هر علم خپل ځانگړي اصول او معیارونه لري. ادبپوهانو یو وخت د کره کتنې دوه ډوله معیارونه په گوته کړي وو. یوه ته یې (نسبي معیار) ویل او بل ته یې (مطلق معیار). وایه دا چې دا دواړه معیارونه پر یوه اثر د تطبیق وړ دي، په دې برخه کې د ادبپوهانو ترمنځ د نظر اختلاف و او لاهم شته. د شکل او محتوا معیارونه هم مطرح وو او دي، ځینو د یوه اثر د ارزونې لپاره شکلي او ځینو نورو محتوايي مهم گڼل. د ځینو ادبپوهانو په نظر د ځینو د ارزونې لپاره نسبي معیارونه د تطبیق وړ دي، خو ځینې په دې نظر دي چې په ادبیاتو کې یو شمېر داسې مطلق معیارونه هم شته چې د هرې ټولنې پر ادبیاتو یو شان د تطبیق وړ دي. ځینې نور معیارونه هم مطرح دي چې هغه هم اکثره د کره کتنې له ډولونو سرچینه اخلي، د ساري په توگه انطباعي کره کتنه پر دې اصل ولاړه ده، چې یوه ادبي اثر پر کره کتونکي باندې څه ډول اغېزه کړې ده.

د ژبني کره کتنې له نظره بيا ادب داسې يو هنر دی چې د ژبې له لارې تحقق مومي، له دې امله په هر ادبي اثر کې ژبه څرگنده او عمده نقش لري او حتی ويلای شو چې د ادبي اثر تحليل په واقعيت کې يو ډول ژبني تحليل دی. تاريخي کره کتنه بيا خپل اصول او معيارونه لري، اخلاقي کره کتنه په يوه اثر کې اخلاقي مسايل څېړي، صوري يا شکلي کره کتنه خپل، فورمالیستي خپل او همداسې هر ډول کره کتنه خپل اصول او معيارونه لري، خو په مجموعي ډول، بې طرفي، بې تعصبي، علميت او دقت د کره کتنې هغه معيارونه او اصول دي چې د کره کتنې په هر ډول کې بايد مراعت شي.

د اووم خپرکي پوښتنې او سپارښتنې

- ۱- د کره کتنې نسبي اصول او معيارونه کوم دي؟
- ۲- د کره کتنې مطلق اصول کوم دي؟
- ۳- د مطلقیت او نسبیت نظریاتو کې پر کوم یوه ټینګار په کار دی؟
- ۴- متني کره کتنه کوم مسایل خپري او معيارونه یې څه دي؟
- ۵- د سبکپوهنې ساحه پر کومو برخو وپشل کېږي؟
- ۶- د شکلي کره کتنې ځانګړنې کومې دي؟
- ۷- ایا یو ادبي اثر پر یو مهال د مطلقیت او نسبیت اصولو په رڼا کې خپرل کېدی شي؟
- ۸- په کره کتنه کې نړۍ شموله معيارونه شته؟
- ۹- د ارستو او اپلاتون د کره کتنیزو نظریاتو ترمنځ توپيرونه کوم دي؟
- ۱۰- ژبنۍ کره کتنه ادب له کوم لید لوري خپري؟

سپارښتنې

- که په دې څپرکي کې د سبکپوهنې د اصولو له مخې پر متن شوی عملي کره کتنه تاسې ته د منلو وړ وه؟، نو علتونه یې ولیکئ!
- محصلین دې په خپله خوښه د نظم او نثريو توتیه وټاکي، هغه دې د کره کتنې د یو ډول اصولو په رڼا کې و ارزوي او په ټولگي کې دې خپلو ټولگيو الو ته واوروي.

اتم خپرکی

د کره کتونکي ځانگړتياوې

لکه څنگه چې هر علم ځانته خپل اصول، معيارونه او میتودولوژي لري، کره کتنه هم د ادبپوهنې د يوې ځانگړې څانگې او پوهې په توگه ځانگړي معيارونه او اصول لري. کره کتونکی هم د يوه عالم او ادبپوه په توگه مشخص عام او خاص معيارونه لري. که کره کتونکی د کره کتنې لپاره لازم ظرفيت، کيفيت او معيار، ونه لري، نو هېڅوخت سالمه کره کتنه نه شي کولای، د ځانگړتياوو، وړتياوو او معيار د نشتوالي په حالت کې کره کتنه له خپل علمي مسيره وځي او خپل پوهنيز خصوصيت له لاسه ورکوي، لکه څنگه چې کره کتنه علم دی، دغسې اجرا کونکی يا رامنځته کونکی يې هم بايد عالم وي او د علم د خپلې ټاکلې برخې پر ټولو حدودو خبر او واکمن وي. ادبپوهانو د کره کتونکي لپاره يو لړ ځانگړتياوې او

ځينې خاص صفات ټاکلي دي. هر کتونکی چې دا خصوصيات ولري، کولای شي په تول پوره کره کتنه وکړي؛ له تېروتنو ځان وژغوري، د ليکوال په اثر کې سمون راولي، نیمگړتیاوې يې لرې او ليکوال ته د برياليتوب مسير او لاره اسانه کړي. په دې ځانگړتیاوو کې پوهه او بصيرت، عدل او انصاف، ناپييلتيا، بې تعصبي، پر اصولو ټينگار، زړورتيا، د کره کتنې د ادابو درناوی او ځينې نورې ځانگړتیاوې شاملې دي، دلته به په ترتيب سره پر دې برخو لنډ لنډ بحث وکړو:

۱- پوهه او بصيرت:

د کره کتنې په باب دا خبره ثابته ده چې کره کتنه علم دی، نه هنر. کره کتونکی په حقيقت کې عالم دی او ليکوال يا پنځوونکی هنرمند. هغه چاته عالم ويل کېږي چې د پوهې پانگه يا علمي زېرمه ولري. څوک چې ځانته کره کتونکی وايي، د پوهې او بصيرت لرل ورته خورا ضروري دي. کره کتونکی د همدې پوهې په برکت د يوه اثر تياره او مبهم گوتونه روښانوي، نیمگړتیاوې يې په گوته کوي او حل لارې ورته نښي. د يوه روسي ليکوال (لونا چارسکي) په وينا ((کره کتونکی د شاعر يا ليکوال استاد يا پلار دی، څو که چېرې له کره کتونکي څخه ډېره وړه تېروتنه وشي، نو خبره سرچپه کېږي.))

نو ځکه خو پوهه او بصیرت یا ژورلید د کره کتونکي لپاره یو اساسي توکی دی. کره کتونکی د خپلې پوهې په برکت د یوه اثر د تحلیل، ارزونې او شننې لپاره معیارونه ټاکي. کله چې پر یوه اثر باندې د هغه د تحلیل او شننې لپاره علمي معیارونه تطبیق شي، لیکوال هم ورسره توافق کوي، په دې ډول د ټولني پرمختګ او د یوه اثر سمون ته لاره اوارېږي.

له پوهې او بصیرت پرته د یو اثر څېړنه او ارزونه په تیارو کې د هدف په نښه کول دي. نه یوازې مطلوبې نتیجې ته نه رسېږي، بلکې معکوس جانبي عوارض هم راتوکوي. د کره کتنې، کره کتونکي او هم ددې عامې پروسې پر وړاندې د مخالف ټوکېدو ته هم لاره اوارېږي. بې پوهې او بصیرته کره کتنه کول اصلاً هېڅ جواز نه لري.

۲- عدل او انصاف:

د ژوند په هر ډګر کې د عدل او انصاف ټینګښت د هغې پدیدې د ژوند د دوام او ثبات سبب کېږي. که چېرې د یوې موضوع په حل کې له عدل او انصاف څخه کار وانه خيستل شي، د لنډ وخت لپاره کېدی شي، هغه موضوع ثابتې او یا د منلو وړ شي، خو دا ثبات مقاوم او دايمي نه دی. که د یوې ادبي پدیدې په تحلیل، ارزونه او شننه کې هم د عدل او انصاف عنصر کمزوری وي، هغه تحلیل ډېر

دوام نه کوي، په رد کې يې د شننې زيات احتمال راپيدا کېږي او همدارنگه ټولو هغو خواوو ته چې په يوه يو ډول له موضوع سره لېوالتيا لري د منلو وړ نه گرځي. نو ځکه د کره کتنې اصول کره کتونکي ته توصيه کوي، چې په خپلو تحليلونو، ارزونو او وروستۍ نتيجه کې له ډېر دقت، عدل او انصاف څخه کار واخلي. که يوه ادبي موضوع له علمي پلوه هم خپرل شوې وي، خو د متواترو دلايلو په لړۍ کې عدالت او انصاف نه وي مراعت شوی، نو بيا هم کره کتنه له ستونزې سره مخامخېږي او کره کتونکي ته هم مشکلات پيدا کېدې شي. نو ځکه د پوهې او بصيرت ترڅنگ د عدل او انصاف درلودنه د کره کتونکي يوه ځانگړنه گڼل کېږي.

۳- ناپېلتيا:

د کره کتونکي يوه بله ځانگړتيا، بې طرفي يا ناپېلتيا ده. که چېرې کره کتونکي د يوه اثر په ارزونه کې خپله ناپېلتيا وساتله او خپل شخصي، فکري، عقده يي، سياسي او نور تمايلات يې د ارزونې په بهير کې داخل نه کړل، نو بنسکاره خبره ده چې د بري پر لوري يې يو گام پورته کړی دی. ناپېلتيا د دې زمينه برابروي چې عدالت او انصاف هم تطبيق شي. که چېرې يو کره کتونکی د ناپېلتيا اصل تر پېسو لاندې کوي، نو کولای شي د خپلې پوهې په

زور د یوه اثر نښې ګڼې د بد ګڼو کچې ته راتیټې کړي. د عام لوستونکي ذهن ډېر نازک دی، هغه د یوه لیکوال او کره کتونکي په شان د یوه اثر په باب هغومره ژور فکر نه کوي، لوستونکی یو اثر یوازې د خوند او د مالوماتو د زیاتونې لپاره لولي، خو که یو کره کتونکی وغواړي، له خپلې پوهې ناسمه ګټه واخلي، ناپېلتیا ته ژمن نه وي، عدالت هم تر پښو لاندې کړي، نو کولای شي د عامو لوستوالو ذهن کړې خواته بوځي. په همدې خاطر د کره کتونکي علم د کره کتونکي په ځانګړنو او صفاتو کې ناپېلتیا هم د یو مهم عنصر په توګه انګېري او پر هغې ټینګار کوي.

۴- ناتعصبي:

له کینې، بغض، تعصب او شخصي غرضونو څخه ځان لرې ساتل د کره کتونکي یو بل خصوصیت دی. تعصب، عصبيت چې د (عصبه) له ریښې سره تړاو لري، داسې یو حالت دی چې انسان په کې نور مال نه وي؛ فکري تمرکز یې پر ځای نه وي. هر هغه څوک چې عصبي تکلیف ولري، طبعاً ناروغ ګڼل کېږي، عصبيت یا تعصب اکثره وخت د نورو پر وړاندې د توپيري چلند په مانا هم کارېږي. تعصبي چلند فکري اساس نه لري، زیات وخت له نامعقول احساس، شخصي اغراضو او ځاني ګټو څخه سرچینه اخلي. که یو څوک په

یوه کار کې له تعصب څخه کار اخلي مانا دا چې د تفکر عنصر یې کمزوری دی. یو کره کتونکی که وغواړي د یوه لیکوال یا د هغه د اثر په ارزونه کې له تعصب څخه کار واخلي، هغه کولای شي په یوه اثر کې کوچنۍ نیمگرتیا ډېره غټه وښيي، د اثر په باب د لوستونکي لیدلوري ته هم بدلون ورکړي. دا هڅه نه یوازې د یوه اثر د منفي ارزونې سبب کېږي، بلکې د لیکوال استعداد هم مړاوی کوي، د لیکوال او کره کتونکي ترمنځ د کرکې سبب هم څرخي، په نتیجه کې د ادبیاتو د ودې پر بهیر ناوړه اغېز کوي. د ایران یو نامتو کره کتونکی (رضابراهني) وايي: ((د کره کتونکي کار دا نه دی چې بې ځایه ستاینې وکړي او په غرضي ډول د یو اثر بې ارزښته وښيي، بلکې هغه ادبیاتو ته لیدلوري ورکوي، هغه بډایه کوي او له ابتدال څخه یې ژغوري. کره کتونکی باید د خپل گټور کار له امله د ادبیاتو د نیمگرتیاوو په اړه د خلکو ذهن روښانه کړي او د ادبیاتو د پنځونې لپاره باید یو ښه بنسټ کېږدي.)) (۴: ۱۳). مور په خپله ټولنه کې د کره کتنې په نوم داسې بېلگې لرو چې له سیاسي، مذهبي او ان شخصي تعصب څخه یې سرچپه اخیستی. دا ډول کره کتنې د کره کتنې عمومي بهیر ته خورا زیان رسوي. ددې ډول کره کتنو، چې د تعصب عنصر په کې شامل و، د یوې عملي بېلگې کیسه به درته وکړم.

((د ډاکټر نجيب الله د حاکمیت پر مهال به په کابل کې د افغانستان د ليکوالو ټولنې، وخت پر وخت د کره کتنې غونډې جوړولې، (د خلکو ديموکراتيک گوند) د يوه غړي د لنډو کيسو يوه ټولگه چاپ شوې وه، ټاکل شوې وه دا ټولگه کره کتنې ته وړاندې شي. د کره کتنې لپاره د همدې خلک ديموکراتيک گوند يوه بل غړي دنده اخيستی وه. سره له دې چې ليکوال او کره کتونکی د يوه گوند غړي وو، خو د يوه گوند دوو بېلابېلو فرکسيونونو پورې يې اړه درلودله، زړې دښمنۍ او سيالۍ د دواړو ترمنځ ذهني واټن او تعصب رامنځته کړی و. کله چې پر ټولگې ((کره کتنه)) پيل شوه، نو له ورايه د سياسي تعصب، غچ او نيوکې څرک ترې ولگېد. د کره کتنې ډېرې برخې د سياسي افکارو تاثير لاندې وې. په غونډه کې ناست يو شمېر کسان يې پر سياسي افکارو ووبشل، غونډه تاوجنه شوه، يو شمېر ازادو ليکوالو پر (کره کتنې) (کره کتنه) وکړه. غونډه له ستونزو ډکه شوه، ډېره بېخونده او پيکه پایته ورسېده، د ليکوال او کره کتونکي ترمنځ کرکه نوره هم پسې زياته شوه. زه اوس هم دا دواړه ليکوال پېژنم. له هغې نېټې تر اوسه (ددې اثر تر ليکلو پورې) نږدې (۲۵) کاله تېر شوي، خو بيا هم د هغه (ليکوال) او (کره کتونکي) ترمنځ زړه بډاوی دوام لري.)) د غسې کره کتنې چې د تعصب عنصر په کې دخپل وي، کره کتنه له اصلي مسيره اړوي، نو ځکه خو ادبپوهنې د کره کتونکي لپاره دا

ضروري گنلې چې په خپل ذهن او فکر کې هېڅ ډول تعصب ته ځای ورنه کړي، له هره ډول تعصب څخه ازاده کره کتنه په حقيقت کې رښتینې کره کتنه ده.

۵- پراصولو ټينگار:

نه یوازې په کره کتنه کې، بلکې د ژوند په هره برخه کې چې اصول او پرنسپونه تر پېښو لاندې شي، توازن له منځه ځي او گډوډي، ته لاره او اړېږي. که یو کره کتونکی د کره کتنې پر مهال خپل اصول مراعت کړي، لوستونکو ته ښه نتیجه په لاس ورکوي، لیکوال ترې نه خوابدی کېږي او د ادبیاتو ودې ته هم لاره برابرېږي.

د ارستو په باب دا خبره مشهوره ده، چې پر خپل استاد (اپلاتون) به یې ډېرې نیوکې کولې. ارستو د علم پراصولو ولاړ سپری و. د حقيقت په لټه کې و، نو ځکه یې د پوښتونکو په ځواب کې ویل چې: ((خپل استاد اپلاتون راباندې گران دی، خو حقيقت تر هغه هم راباندې گران دی.)) نو یو څوک چې د حقيقت د اصولو په پام کې نیولو سره هڅه، پلټنه او نیوکه کوي، پر چا ډېر بد نه لگي. خپله لیکوال هم د کره کتنې پراصولو پوهېږي. اصول او پرنسپونه د علمي لارښوونو په رڼا کې تنظیمېږي او ټاکل کېږي. کله چې لیکوال وگوري، کره کتونکی د علمي اصولو په رڼا کې کره کتنه

کوي، حساسیت ورسره نه نښي، دا ډول علمي کره کتنه تر هر چا زیاته په خپله د لیکوال په گټه ده، نو څوک نه غواړي چې گټه له لاسه کړي. کره کتنه پر خپلو اصولو ټینګار کوي، کره کتونکي ته په کار دي چې د کره کتنې پر مهال دا اصول په پام کې ونیسي، د کره کتنې د نورو اصولو ترڅنګ، همدا پوهه، عدل او انصاف، ناپېیلتیا، بې تعصبي، زړورتیا او نور چې د کره کتونکي د شخصیت رغوونکي توکي دي، دا ټول په حقیقت کې د کره کتنې اصول هم دي، نو که یو کره کتونکی غواړي عادلانه کره کتنه وکړي، باید په دې چې د کره کتنې پر اصولو ټینګار وکړي او هغه عملي کړي.

۲- زړورتیا:

انتقاد، گوتنیونه، نیوکه که په هر نیت وي، په واقعیت کې یې هغه څوک کولای شي چې یو ډول جرئت ولري، نیوکه که مثبتې هم وي، په لومړي ګام کې د مقابل لوري یو ډول حساسیت راپاروي. نیوکه هر ځای سختې وي، په تېره بیا په هغو ټولنو کې چې د تحمل کلتور په کې عام شوی نه وي او د نیوکو ډېره اوږده سابقه ونه لري. په ختیزو ټولنو په تېره بیا زموږ په ټولنه کې د تشدد په انډول د تحمل کلتور ډېر عام نه دی. نو ځکه خو دلته د سمون په نیت نیوکه هم په خپله سمونچاري ته د دښمنۍ مانا لري. دلته داسې مدبرو او مفکرو اشخاصو ته اړتیا ده، چې د فکر او تدبیر ترڅنګ جرئت او

زپورتيا هم ولري. په لومړي گام کې زپورتيا يو څه ستونزه راولاړوي، خو وروسته يې مېوه خوږه وي. که يو څوک د يوچا پر ټولو نيمگړتياوو، په دې خاطر چې حساسيت راولاړ نه شي، سترې پتې کړي، نو د نيمگړتياوو تسلسل به همدا سې وغځېږي. داسې هم نه ده چې په هر ځای کې بايد له زپورتيا څخه کار واخيستل شي. زپورتيا هغه وخت يو سړی هدف ته رسي چې له هغې سره معقول تفکر، منطق او پوره علم ملگري وي. کله کله داسې هم وي چې يو ليکوال يا کره کتونکی د يوه اثر پر ټولو نيمگړتياوو خبر وي، خو د ويلو جرئت يې نه لري، د بې جرئتي په وجه نيمگړتيا همدا سې پاتې شي. دلته د پوهې او جرئت ترمنځ يو منطقي انډول په کار دی، د استاد الفت په نظر کله کله ډېره پوهه وهم تقويه کوي او ان يو څوک د مضر احتياط درجې ته پورته کوي. کره کتونکي ته زپورتيا په کار ده، خو معقوله زپورتيا، داسې زپورتيا چې د علم او منطق په گانه سمبال وي. زپورتيا داسې يو عنصر دی چې که کره کتونکی د کره کتنې نور ټول عناصر ولري، خو چې دا عنصر ورسره نه وي، له هغو يوه څخه هم کار نه شي اخيستلای.

۷- د کره کتنې د ادابو درناوی:

يوه کره کتونکي ته په کار دي چې د کره کتنې د اصولو او ادابو درناوی وکړي. که کره کتونکی په خپله د کره کتنې اصول او اداب مراعت نه کړي، نو نورو تطبيقوونکو څخه دې هم د هغو د منلو هيله

نه کوي. زموږ په ټولنه کې اکثره وخت داسې وي چې موږ له نورو څخه د قوانينو او اصولو د تطبيق هيله کوو، خو خپله ورته غاړه نه ږدو، همدا علت دی چې د وينا والو او نورو خلکو ترمنځ واټن رامنځته کېږي او پروينا والو د باور کچه راټيټېږي. د کره کتنې په ادابو کې د سپکو سپورو کلمو د کارونې جواز نه شته، د چا تحقير او توهين لپاره ځای نه شته، يوازې د علمي اصولو له لارې چې د ژبې ټول مهارت او خوږلني ورسره ملګري وي، د مفهوم انتقال ضروري دی. ژبني تفاهم او د خوږو کلمو کارونه د کره کتنې د ادابو يوه برخه ده، د مقابل لوري د شخصيت خونديتوب بل عنصر دی چې بايد پام ورته وشي.

که چېرې په يوه کره کتنه کې د هغې اداب مراعت نه شي، نو طبيعي خبره ده چې د کره کتنې تطبيقي اړخ ته سخت زيان رسي، نو کره کتونکي ته په کار دي چې د کره کتنې ادابو ته دقيق پام وکړي، د همدې ادابو مراعتول په حقيقت کې د کره کتونکي د شخصيت يوه برخه جوړوي.

د پورتنیو ځانګړنو ترڅنګ ځينو ادبپوهانو، ژبني مهارت، تجربه، عاطفي مشارکت، فردي اصالت، پلټنه، ذهني روښانتيا او نورې ځانګړتياوې هم د کره کتونکي لپاره ضروري ګڼي او دا مميزات د هغه د کار په ښه والي کې موثر ګڼي.

د اتم څپرکي لنډيز

لکه څنگه چې کره کتنه یو علم دی او هر ه پوهه ځانته خپل معیارونه لري، دغسې د یوه عالم په توگه کره کتونکي ته هم ځینې خاص معیارونه او ځانگړنې په کار دي.

د کره کتونکي د ځانگړنو له جملې څخه یوه دا ده چې دی باید پوهه ولري او په خپله څانگه کې تخصص او تجربه ولري، بې پوهې کره کتنه ممکنه نه ده. له پوهې او بصیرت پرته د یوه اثر څېړنه او ارزونه اصلاً په تیارو کې د هدف په نښه کول دي.

عدل او انصاف د کره کتونکي بله ځانگړنه ده. که یوه ادبي موضوع له علمي پلوه هم خپرل شوې وي، خو که د متواترو دلایلو په لړۍ کې په کې عدالت نه وي مراعت شوی، نو کره کتنه له ستونزې سره مخامخېږي.

ناپېیلتیا او بې طرفي د کره کتونکي بله ځانگړنه ده، چې که کره کتنه کې مراعت نه شي عدالت زیانمنېږي او په نتیجه کې عادلانه کره کتنه نه رامنځته کېږي.

کره کتونکي ته په کار دي چې د کره کتنې پر مهال ځان له هر ډول تعصب، کینې او شخصي بغض څخه وژغوري.

کره کتونکی باید پر خپلو اصولو ټینګار وکړي او د کره کتنې پر مهال هغه عملي کړي. که د کره کتنې اصول مراعت شي، لوستونکو ته ښه نتیجه په لاس ورکوي، لیکوال ترې نه خواږدی کېږي او د ادبیاتو ودي ته هم لاره برابرېږي.

کره کتونکی باید زړور او باجرئته وي، که یو کره کتونکی د کره کتنې پر نورو ټولو اصولو برابر وي، خو چې د هغو اصولو د تطبیق جرئت ونه لري، اصلاً کره کتنه نه شي کولای، نو جرئت د کره کتونکي لپاره خورا ضروري دي.

که یو کره کتونکی دا ځانګړنې ونه لري، هغه د یوه کره کتونکي په توګه اصلاً پېژندل کېدی نه شي.

د اتم خپرکي پوښتنې او سپارښتنې

- ۱- له پوهې پرته کره کتنه ولې ممکنه نه ده؟
- ۲- ایا هر پوهاند کره کتنه کولای شي؟
- ۳- که په کره کتنه کې له عدل او انصاف څخه کار وانه خيستل شي څه به وشي؟
- ۴- ناپېيلتيا په کره کتنه کې څه رول لري؟
- ۵- په کره کتنه کې تعصب د هغې روغتيا ته څه زیان رسوي؟
- ۶- د سالمې کره کتنې لپاره اصول څومره موثر دي؟
- ۷- که یو کره کتونکی د کره کتنې ټول معیارونه او ځانگړنې ولري، خو چې جرئت ونه لري، کره کتنه کولای شي؟
- ۸- د کره کتنې د ادابو مراعتول د کره کتونکي او لیکوال ترمنځ د څه ډول اړیکو سبب گرځي؟
- ۹- ایا زموږ په ټولنه کې کره کتونکی پورتنیو ځانگړتیاوو ته پاملرنه کوي؟
- ۱۰- ایا داسې لارې چارې شته چې کره کتونکی د کره کتنې اصول او ځانگړنې عملي کړي؟

سپارښتنې

- محصلين دې د کره کتونکي ځانگړنو څخه په خپله خوښه يوه ځانگړنه غوره او پر هغې دې تحليلي ليکنه وکړي.
- محصلين دې پر يادو ځانگړنو سربېره ځينې نورې ځانگړنې هم په گوته او خپلو ټولگيو الو ته دې په ليکنې او يا گړنې ډول په ټولگي کې تشریح کړي.

نهم خپرکی

د کره کتنې گټې، د ادبیاتو او نورو علومو په وده کې د هغې اغېز

کره کتنې د ادبپوهنې د یوې مهمې څانګې او د یوه تحلیلي علم په توګه د بشري علومو په وده کې خپل رول لوبولای دی. له هرې علمي څانګې سره یې چې کره کتنه ملګرې نه وي او پر هغې څانګې بیا کتنه ونه شي، هغه علمي څانګه مطلوبې نتیجې ته نه رسېږي او له ګڼو تېروتنو سره مخامخېږي. کره کتنه په همدې نیت کېږي چې د نیمګړتیاوو او تېروتنو مخه ونیسي. هر هغه لیکوال یا عالم چې د کره کتنې له محوره وځي او یا کره کتنې ته غاړه نه ږدي، دا مانا لري چې نه غواړي خپل کړی کار یا اثريې اصلاح شي. کره کتنه علم دی، علم له چا سره شخصي دښمني، کینه او عداوت نه لري، البته کېدی شي کره کتونکی کله کله د شخصي تمایلاتو، غرضونو او مرضونو

تراغېز لاندې راشي، خو که علم تر دې اغېزو لاندې راغی، هغه نو بیا علم نه دی. د علم او هنر ترمنځ توپیر په همدې کې دی، چې علم شخصي تمایلات، عواطف، احساسات، کینې او عداوتونه نه مني او یا دې پدیدو ته په کې ځای نه شته. هغه یوه پېښه، پدیده او یا موضوع له دې اړخونو نه څېړي، خو هنر بیا، چې ادبیات یې هم یوه برخه ده، یوه پدیده د عواطفو او احساساتو له لیدلوري څېړي. نو کره کتنه هغه علم دی چې د یوه علم په توګه یې ګټه هرې برخې ته متصوره ده. دلته غواړو د کره کتنې د عملي او نظري ګټو په باب او دا چې د علم او ادب د ډګر کومو خواوو ته یې څه ډول ګټه رسېږي؟ پر هرې برخې لنډه لنډه رڼا واچوو:

۱- عامو لوستوالو ته یې ګټې:

کله چې پر یوه هنري اثر، لیکنی وي که ګرڼی یا تصویري، لکه هنري فلم، ډرامه، سټیج ډرامه یا اورېدنی وي، لکه راډیويي ډرامه او یا هم نور، نو که کره کتنه پرې ونه شي، د ډېرو تېروتنو د پېښېدو امکان شته، که کره کتنه تر خپراوي دمخه وشي، نو ګټه یې داده چې تر خپرېدو دمخه د تېروتنو مخنیوي کېدی شي، خو که یو اثر نشر ته چمتو وي او د کره کتنې د وړاندیز شویو نظریو د تطبیق امکان په کې نه وي، نو که د نشر پر مهال کره کتنه هم ورسره خپره شوي، له لوستونکي، اورېدونکي او یا هم کتونکي سره ډېره مرسته کولای شي، چې د اثر د خپرېدو پر مهال د هغه په باب سم

قضاوت وکړي. یوه لوستوال ته د یو اثر په باب د کره کتنې گټه داده چې ((د لوستونکي د زیات وخت د ضایع کېدو مخه نیسي او هغه اثر چې په ژور وړځو کې یې نه شي لوستلای، د کره کتنې د لوستنې له لارې یې ډېر ژر د محتوا پر روح او د لیکوال په موخه او غرض پوهېدلای شي. بل دا چې د اثر په اړه د گټورو معلوماتو په ورکولو او یاد تیاره گوټونو د توضیح او تشریح له لارې، د لوستونکي معلوماتي پانگه زیاتوي او د پوهې سطحه یې لوړوي، سربېره پر دې د اثر ادبي ارزښتونه درک او له ښو او بدو اړخونو یې خبرېږي.)) (۳۲:۳۳).

کره کتنه یو عام لوستونکی، کتونکی، لیدونکی یا اورېدونکی له گڼو تېروتنو ژغوري او د یوه اثر په باب یې قضاوت اسانه کوي. په تېره بیا هغه اثار چې د حقوقي، مذهبي، تاریخي او نورو مسایلو په باب لیکل شوي دي. په حقوقي اثارو کې د یوې کامې (،)، ندایې (!) او یا هم ټکي (.) بېخایه کارونه ستر حقوقي پرابلمونه پیدا کولای شي. د مذهبي اثارو او افکارو په باب لیکلي اثار او یا هم په هغو کې جزیي تېروتنه لوی عقیدوي بحران ټوکولای شي. په همدې خاطر د مذهبي مسایلو په تشریح، توضیح او تفسیر کې خورا دقت په کار دی، حتی یوه چاپي یا ژبني تېروتنه هم کولای شي په ټولنه کې لوی بحران رامنځته کړي. په هنري او ادبي اثارو کې تېروتنه د اثارو ښکلا ته زیان رسوي؛ ډېر غټ ټولنیز بحران نه راتوکوي، خو

په تاريخي، مذهبي، سياسي او حقوقي اثارو کې تېروتنه د لوی ټولنيز او فکري کمځې سبب کېږي. د ليکوالو له خوا تېروتنه کېدی شي قصدي وي او يا هم ناشعوري، خو دا د کره کتونکي دنده ده چې تېروتنې يې سمې کړي، که کره کتنه د يو اثر تر خپرېدو دمخه وشي، نو ډېره ښه ده، خو دا کار تل ځکه ممکن نه دی چې يو اثر خپور نه شي، نو څنگه به د کره کتونکي او لوستوالو لاس ته ورشي. د اثارو تر خپرېدو وروسته کره کتنه ډېره باب ده، کله چې يو لوستوال يو اثر لولي، نو که هممهاله دهغه اثر په باب شوې کره کتنه هم ولولي، نو په اثر کې له شويو تېروتنو څخه به خبر شي او په يوه اثر کې هغه شعوري او ناشعوري تېروتنې، چې کېدی شي د لوستوال ذهنيت کور او بلې خواته بوځي، له هغو څخه به خبر شي. کله کله داسې هم وي چې يو لوستوال په بشپړ ډول يو اثر نه وي لوستی، يا يې وخت نه وي پيدا کړی، نو که دهغه اثر په باب سالمه او عادلانه کره کتنه ولولي، نو داسې ده لکه نږدې ټول اثري چې لوستی وي. اوسنۍ زمانه، چې وخت په کې رښتيا هم لکه سره زړه دی، د اوږدو رومانونو کتنه او لوستنه سخت کار دی، پر هغو باندې شوې کره کتنه او يا دهغو پر شکل او محتوا شوې کره کتنه ددې سبب کېږي چې لوستونکي ته دهغو اثارو په باب ذهنيت ورکړي. کله کله کره کتونکی په خپله کره کتنه کې لوستونکو ته د يوه اثر د هغو برخو په باب چې مانيز يا شکلي مشکلات لري، توصيه کوي چې د

((احتیاط په قید) سره یې ولولي. تش همدا ټکی هم لیکوال ته دا پیغام رسوي، چې په اثر کې څه مشکلات شته، همدا یو ترکیب دا پیغام رسوي چې لوستونکی د اثر لوستو ته ډېر ځیر شي او په اثر کې پر راغلي محتوا ژر باور ونه کړي. تر هغه پورې چې د دې اثر د تحلیل او ارزونې لپاره د کره کتنې نور مواد ترلاسه شي، لوستونکی هوښیاروي. کره کتنه د یوه اثر روح، محتوا او بڼه ټول تشریح کوي. لوستونکي ته د دې زمینه برابروي چې د مبهمو او پېچلو ټکو د مانا تل ته ورکېسته شي، او هغه څه چې د لیکوال هدف دی، هغه ته په اسانۍ سره لاره پیدا کړي. کره کتوکی په حقیقت کې لوستونکي ته داسې یوه غذا تیاروي چې له هر اړخه پاکه، صافه، بې خطرې او بې ضرره وي. داسې لکه یو ایشپز، چې ډېرې بڼې وریځي تیارې کړې وي، بڼې خوندورې، خوبیا هم کومه شگه ترې تېره شوې وي، کره کتونکی دې شگې ته هم متوجه دی او لوستونکي ته بڼي چې گوره د خوندور پلو په منع کې یوه نیمه شگه هم شته، احتیاط کوه چې د خوراک پر وخت دې تر غاښ لاندې نه شي.

۲- لیکوالو ته یې گټې:

کره کتنه د عامو گټو ترڅنګ ځینې خاصې گټې هم لري. د خاصو گټو په جمله کې یې یوه گټه همدا خپله لیکوال ته ده، په حقیقت کې که لیکوال لږ هم له زغم څخه کار واخلي، نو د کره کتنې تر ټولو زیاته گټه خپله لیکوال ته رسېږي. د کره کتنې په واسطه د لیکوال

اثر صفا کپري، بنکلی کپري، نیمگرتیاوې يې له منځه ځي او ټولني ته يو پوخ اثر وړاندې کپري. کره کتنه کولای شي لیکوال له ډېرو سترو تېروتنو وژغوري. د يوه اثر د بڼه والي او پوځوالي نېکنامي او گټه لیکوال ته منسوبېږي، خو د سمون چارې او زیار يې بل څوک گالي. کره کتونکی او کتونکی په حقیقت کې هغه پټ خدمتگار دی چې څوک يې نه ويښي، خو وړیا کارونه او خدمتونه ترسره کوي. د کره کتنې په حالت کې يو لیکوال د خپل اثر تر چاپ او خپراوي وروسته هم خپلو تېروتنو ته متوجه کپري او د بیا چاپ په حالت کې هغه سموي او يو بشپړ اثر ټولني ته وړاندې کوي.

کره کتنه لیکوالان له سترو عقیده يي، مذهبي، ژبنی او ان ملي تېروتنو وژغوري، سره له دې چې لیکوال نه غواړي داسې تېروتنې وکړي، خو کله کله داسې پېښېږي، نو که د يوې لیکنې تر شاد کره کتنې وروستی فلتر موجود وي، ددې ډول تېروتنو مخه نیول کپري. کېدی شي په دې برخه کې يو دوه عملي بېلگې او تجربې هم وړاندې کړو: ((يو وخت ما (هیله) مجله چلوله، په دې مجله کې مو لیکنې او ژبني معیار ته ډېره پاملرنه کوله. د لیکنو په محتویاتو کې مو غرض نه درلود، خو ژبني او لیکنی معیار مو پر ټولو لیکنو تطبیقاوه. له همدې کبله لیکوالو زموږ له خوا، په لیکنو کې د ژبني او لیکنی سمون په اړه ډېر غبرگون نه بسود، خو بیا هم ځینې لیکوال داسې وو چې شدید غبرگون يې بسوده.

یوه ورغ یو ملاصیب، چې نوی لیکوال شوی و، مجلې ته یوه لیکنه راو لېږله. ((اسلام د افراط او تفریط په منځ کې)). لیکنه که څه هم د محتوا له پلوه بډایه وه، خو گڼې املايي او انشايي تېروتنې یې لرلې. دا لیکنه هم په پښتو کې د معمول ملايي نثر په بڼه، چې اکثره په کې مبتدا او خبر وړاندې وروسته کېږي، لیکل شوې وه. نوي لیکوال پر املايي تېروتنو سربېره، گرامري تېروتنې هم کوي. (له، د، پر، په، سربېره، برسېره، تردې، له دې) او داسې گڼ شمېر نور عناصر، چې د یوې جملې د رغښت اساسي توکي گڼل کېږي، سم نه کاروي. د ملاصیب په لیکنه کې هم دا ډول تېروتنې ښې ډېرې وې. موږ چې معمولاً د هر لیکوال پر لیک د پښتو د معیاري املا او انشا قوانین تطبیقول، د ملاصیب پر لیکنه مو هم دا عملیه پلې کړه. په پایله کې د ملاصیب په لیکلي متن کې له شکلي پلوه یو څه بدلون راغی، خو محتوا یې همغه وه، چې ملاصیب غوښتې وه او یا د هغه هدف و. تر هر څه دمخه مو لومړی سرلیک سم کړ. ((اسلام د افراط او تفریط په منځ کې)). مو ((اسلام د افراط او تفریط ترمنځ)) باندې واړوه. څو ورځې وروسته ملاصیب دفتر ته تشریف راوړ او شدید غبرگون یې وښود چې تاسې ولې زما په لیکنه کې لاسوهنه کړې؛ ما یو شی لیکلی تاسو بل شوی ترې جوړ کړی دی. موږ ورته وویل لږ ارام شه! ټولې ستونزې به په گډه حل کړو. موږ ملاصیب ته وویل، چې ستاسو لیکنه د محتوا له مخې خورا غني

وه، ايا تاسو نه غواړئ چې ستا ليکنه لکه څنگه چې ستا هدف و، همغسې خلکو ته وړاندې شي. ملا صيب وويل: ولې نه، موږ وويل موږ خو همدا کار کړی دی. هغه وويل څنگه؟ عنوان مو ولې بدل کړی؟ موږ ورته وويل: ستا هدف دادی چې اسلام د عدالت او اعتدال دين دی او هېڅ ډول افراط او تفريط په کې نه شته، نه هم افراط او تفريط ته اجازه ورکوي او دا دواړه د اسلام له نظره مردود دي، هغه وويل، بالکل: موږ وويل: دلته خو جملې د ترکيب له مخې کاملاً ستاسو د هدف او مقصد معکوسه مانا ورکوي، مانا دا چې خدای مه کړه، اسلام، داسې دين دی چې هم په کې افراط دی او هم تفريط يا هم اسلام په افراط او تفريط او يا د هغو دواړو په منځ کې دی. ملا صيب وويل استغفرالله زما هدف کاملاً ددې برعکس دی. موږ ورته وويل: او سنی جوړښت يې ستاسو د اصلي مفهوم افاده کوي. (اسلام د افراط او تفريط ترمنځ) دا جمله دا مانا ورکوي چې اسلام داسې يو دين دی چې د افراط او تفريط ترمنځ يوه منځنۍ او معتدله لاره تعقيبوي. خو هغه ستاسو په بل ترکيب کې يوازې (په منځ کې) ترکيب د ټولې جملې هدفمنه مانا سرچپه کړې ده. (په منځ کې) دا مانا ورکوي لکه يو څوک، شی يا شيان چې د يو بل شي په منځ کې وي. يو سړی يا ډله د سيند يا سيندونو په منځ کې دي، د ډوډو او احتمال يې شته، خو يو څوک يا ډله د سيند يا سيندونو ترمنځ دي، دا مانا ورکوي چې په يوه ټاپو کې دي، يا د سيند او

وچې ترمنځ دي، د ډوبېدو او له منځه تلو هېڅ خطري يې نه شته، يو سپری د اور اورو نو په منځ کې دی، ډېر سخت حالت دی، خو سپری د اورو نو ترمنځ دی، د مرگ له خطرې بچ دی، نو دلته يوازې (په منځ کې) او (ترمنځ) ترکیب، مانا ته دومره بدلون ورکولای شي، نو کله چې مو ملاصیب ته وویل، ستا هم هدف نېک و او هم محتوا ډېره خوږه وه، خو کوم شکل چې ستاسو د خپل مقصد د افادې لپاره کارولی، هغه شکل يا ترکیب ستا محتوا ته سل په سلو کې زیان رسوه، نو ځکه موږ په کې تغیر راوست، ملاصیب توبه وويستله استغفرالله، زه په دې لیکنه نږدې کفر ته پورته شوی وم، خدای دې درسره بنه وکړي چې زما په لیکنه کې دې لاس وهلی.)) تر هغه وروسته ملاصیب موږ سره د پوره قلمي همکارۍ ژمنه وکړه او موږ ته يې واک راوړ، چې د لیکنې په شکلي بنه کې هر ډول بدلون راوړلای شو. دا د یوه اثر تر چاپ دمخه د کره کتنې عملي بېلگه وه چې ډېره گټه يې خپله لیکوال ته رسېدلې، لوستونکي هم له اصلاح شوي لیکنې خوند اخیستی، خو هغه چا چې د دې لیکنې په سمون کې ونډه اخیستې، هغه تردې لیکنې پورې د عامو لوستونکو له نظره پټ پاتې شوی دی. یوه بله عملي بېلگه به هم وړاندې کړو. په همدې (هیله) مجله کې یوه ورځ یوه لیکنه راغله، لیکنه د (مستورې شال) په باب. وه (مستوره شال) د افغانستان یوه تکړه بنځینه لیکواله او شاعره وه. په اويايمو لمريزو کلونو کې يې له دې

نړۍ خپل ابدې سفر وکړي. یوه لیکوال د هغې په اړه یوه لیکنه راو لېږله: ((د مستورې شال غمجنه مړینه)) . په دې لیکنه کې که څه هم محتوایي او انشیايي تېروتنې نه وې، خو دا ډول عنوانونه دومره تکراري او سولېدلي دي، چې نور یې د کلېشي بڼه خپله کړې او لوستونکو ته ډېر خوند نه ورکوي. مور د دې لیکنې سرلیک بدل کړ: ((مستوره د مرگ په شال کې)) . دا عنوان هم اهنګین شو، هم نوی شو، هم یې مانا بڼکلي شوه. (مستوره) نوم دی او (شال) تخلص، خودلته (مستوره) د (مرگ) په (شال) کې داسې مستوره شوه؛ مرگ د انسان لپاره پرده او پوښ دی، مرگ د دې پرده شوه او جملې عاطفي مانا پیدا کړه. دا ترکیب تر هغه اولي جوړښت ډېر خوږ او عاطفي و. تر چاپ وروسته ډېرو لوستو کو دا سرلیک خوښ کړی و.

ډېرو کسانو راته وویل، چې مور دا لیکنه یوازې د عنوان په خاطر ولوستله، لوستونکو فکر کاوه چې خپله اصلي لیکوال دا عنوان غوره کړی دی. خپله لیکوال له ما څخه ډېره مننه وکړه چې ما یې د لیکنې عنوان بڼکلی کړی دی. په دې ډول تر چاپ دمخه کره کتنه او یا په ټولیز ډول کره کتنه لیکوال ته څومره موثره ګټه رسوي. د یو اثر د بڼګڼې امتیاز تر ډېره حده لیکوال ته ځي، خود سمون د زحمت بار پر کره کتونکي پرېوزي، خو دې سره سره بیا هم کم لیکوال دې ته حاضرېږي، چې د کره کتونکو ټولې خبرې ومني. اصلي خبره دا

وي چې يوه ليکنه يا يو اثر د يو ليکوال لپاره داسې وي لکه د هغه خپل اولاد. د يوه اولاد تولد، روزنه او پالنه د مور او پلار خورا زحمت غواړي، هر چاته خپل ماشوم ښکلی او بې عيبه ښکاري، څوک چې د چا د ماشوم د عيب او بدرنگۍ په باب خبرې او قضاوت کوي، ډېره سخته خبره ده چې مور او پلار يې ټولې خبرې ومني، ليکنه او يو اثر هم همداسې دی، ليکوال هغه په ډېر زحمت، د سختو عاطفي او ان ستونزمنو فکري شرايطو تر چتر لاندې ټوکولی وي، هغه ته خپل زحمت او کار ډېر ارزښتناک ښکاري، کله کله ليکوال دومره سترې وي او پر خپل اثريې دومره زحمت گاللی وي، چې د چا د خبرو د اورېدو او سپله هم نه لري، نو ځکه د نقد او ان سالمې کره کتنې پر وړاندې هم غبرگون ښيي. زه د يوه مجلې د ايډېټر په توگه عملاً له گڼو داسې ستونزو سره مخامخ شوی يم چې ليکوالو په کې منفي غبرگون ښودلی، نو په دې خاطر يو ځل مجبور شوم، د (ليکوال)، (لوستونکي) او (ايډېټر) يا کتونکي په نامه يوه ليکنه وکړم او په هغه کې هغه ټول مسير تشریح کړم، چې دا درې کټه گورۍ خلک ورسره مخامخ دي. په دې ليکنه کې راغلي چې د يوې ليکنې د ښه والي امتياز ليکوال ته راجع کېږي، محتوايي خوند او لذت يې لوستونکي ته، خود سمون زيار او زحمت يې ټول د کتونکي، بيا کتونکي او کره کتو کي پر غاړه وي. دلته کره کتونکي د زحمت هغه قرباني دی، چې په امتياز کې شامل نه دی،

خو په مسولیت کې ورگډ دی، نو په لنډیز سره ویلای شو، چې کره کتنه تر ټولو زیاته خپله د لیکوال په گټه ده او بیا لوستونکو ته!

۳- ادبیاتو ته یې گټې:

کله چې د ادبیاتو له تعریف سره مخامخېږو، نو بېلابېل تعریفونه مخې ته راځي. نه پر یوه تعریف د نظر توافق شته او نه هم پر بېلابېلو تعریفونو، خو په ټولو کې داسې مشترک ټکي شته چې د ادبیاتو محتوا او ځانگړتیا په کې ښکاره کېږي. د ادب د کلمې د ریښې په باب هم اختلاف شته، دا چې دا کلمه څنگه د جامدو شیانو له شکل څخه معنویاتو ته را انتقال شوه، په دې کې هم د نظر اختلاف شته، یو روایت داسې هم دی چې پخوا یې د مثنوی و نو نامثنوی شاخونه له منځه وړل چې مثنوی شاخونو ته د ودې لاره اواره شي، ادبیات یې هم یوازې همغه کلام ته وایه چې سپوره، سپکې او ستغې کلمې په کې نه وي، یوازې خوږې، پستې او داسې کلمې په کې پاتې کېدې چې د انسان پر ذهن، فکر او زړه ښې لگېدې. طبیعي خبره ده چې له سپوره څخه د ناسپوره، له ترخو څخه د خوږو کلمو جلا کېدل اسانه کار نه دی. د لیکوال تر څنگ د کره کتونکي مرستې ته هم اړتیا ده.

کره کتنه تر ټولو دمخه خپله لیکوال دې ته متوجه کوي چې د ادبیاتو په پنځونه کې له ډېر دقت څخه کار واخلي، لیکوال په خپله

په حقيقت کې کره کتونکی شي، مخکې تر دې چې ليکنه يې د کره کتونکي تر نظره ورسې، خپله يې په سمون کې برخه اخلي. کره کتنې په برکت ژبې ته يو شفاف او گټور ادب وړاندې کېږي، کره کتنه ادبيات له انحرافه ژغوري او لوستونکو ته همغه برخه رسېږي چې نيمگړې او ناگټورې برخې يې ترې لرې شوې وي. کره کتنه د يوه علم او ادبيات د يوه هنر په توگه دواړه يوبل سره نږدې اړيکي لري؛ کره کتنه د ادبياتو د فلتر کولو او شفافولو يوه بڼه و سيله ده، که کره کتنه نه وي، مور نه شو کولای ټولنې ته بنسکلي ادبيات ډالۍ کړو، په دې حالت کې د عادي خبرو او ادبياتو ترمنځ پولې له منځه ځي. که کره کتنه وي هغه برید چې اوس د کره کتنې د شتوالي له امله د ادبياتو او عادي خبرو ترمنځ رامنځته شوی، هغه به له منځه لاړ شي، د ادبياتو هنري جوهر به کمزوری شي او د ادبياتو اساسي هدف (بنسکلا پنځونې) ته به زیان واوړي. نو همدا کره کتنه ده چې ادبيات يې د يوه ژبني هنر په توگه د نادبي کلام له ورگډېدو څخه ژغورلي دي.

۴- د پوهې پراختيا ته يې گټې:

کره کتنه يو علم دی او علم همغه څه ته وايي، چې پر تجربې ولاړ وي. پوهه د نورې پوهې د خدمت او پرمختيا سبب کېږي، نړۍ چې نن کوم حد ته رسېدلې، دا د علم او د اوږدو تجربو د تسلسل برکت دی. علم په کره کتنه پخېږي، که پر يوه علم او تجربې، کره کتنه او

بیا کتنه ونه شي، هغه د اثبات او علم پراو ته نه رسېږي. علم خپله د دې اجازه ورکوي چې دی بیا بیا تجربه شي، کره کتنه دې پرې وشي تر هغه پورې چې یو تجربه یي او واقعي حیثیت خپل کړي. که کره کتنه نه وای، علم دومره پراختیا نه موندله. د پوهې هرې برخې ته کره کتنه په کار ده. هم ټولنیزو علومو او هم ساینسي علومو ته. لکه څنگه چې یو ځل د مخه مویادونه وکړه، د (ارسطو) په باب دا خبره ډېره مشهوره چې تل به یې پر (اپلاتون) نیوکې کولې، چا ورته وویل چې اپلاتون دې استاد دی خفه به شي، ارستو ورته وویل: ((اپلاتون راباندې گران دی، خو علم او حقیقت راباندې تر هغه هم گران دی.)) دې خبرې کې ډېر غټ مفهوم پروت دی. اپلاتون هم د ارستو په نیوکو نه خفه کېده. د (سقراط) د علم فلسفه هم پر پوښتنو او گروېږنو ولاړه وه، تر هغه به یې یو انسان پوښته چې هغه یو واقعیت ته ورسوي. سقراط د مرگ تر بریده ورسېد، خو د ټولني د سمون لپاره یې له کره کتنې ډډه ونه کړه. د سقراط قرباني د علم د پراختیا سبب شوه. د (گاليله) په گډون د نړۍ ډېر پوهان د خپلې کره کتنې او تېز نظر له امله قرباني شوي، خو د خپلې قرباني په برکت یې علم ته پراختیا ورکړې ده. پر هر عالم چې د بل عالم له خوا کره کتنه شوې، هغه خپلو تېروتنو ته متوجه شوی، د همدغه ټکر او لارښوونې په نتیجه کې، نوي فکرونه او نوي تجربې راتوکېدلې او علم لاپسې پراختیا موندلې ده.

د نهم خپرکي لنډيز

کره کتنه نه یوازې د ادبیاتو د پرمختیا لپاره یوه ګټوره وسیله ده، بلکې د پوهې او د ژوند د نورو ډګرونو د ودې لپاره هم یوه ګټوره وسیله ده.

کره کتنه د یو اثر د لوستلو لپاره تر ټولو دمخه لوستوالو ته ګټه رسوي. د لوستونکو د زیات وخت د ضایع کېدو مخه نیسي، لوستونکي په اسانۍ سره د یوه اثر پر روح او محتوا پوهېږي، لوستونکي له انحرافه ژغوري، د هغوی معلوماتي پانګه زیاتوي او هغو له تېروتنو ژغوري.

لیکوال ته یې ګټه داده چې د هغه اثر بنسکلی او صفا کوي، نیمګړتیاوې یې له منځه وړي او ټولنې ته یې یو پوخ اثر وړاندې کوي. کره کتنه لیکوالان له سترو عقیده یې، مذهبي، ژبنی، علمي او ملي تېروتنو ژغوري. کره کتنه لیکوال دې ته متوجه کوي چې د ادبیاتو په پنځونه کې له ډېر دقت څخه کار واخلي.

کره کتنه ادبیات له انحرافه ژغوري او لوستونکو ته یې همغه برخه رسېږي چې نیمگړې او ناگټورې برخې ترې لرې شوې وي. کره کتنه د یو علم او ادبیات د یوه هنر په توگه یو بل سره نږدې اړیکې لري. کره کتنه د ادبیاتو د فلتر کولو او رټولو یوه بڼه و سیله ده. که کره کتنه نه وي، مور نه شو کولای، ټولنې ته بڼه ادبیات وړاندې کړو.

په دې حالت کې د عادي خبرو او ادبیاتو ترمنځ پولې له منځه ځي. کره کتنه د یوه علم په توگه د نورو علومو د پرمختگ سبب کېږي. علم پر تجربه ولاړ دی. که پر یوه علم خو ځله کره کتنه ونه شي، سمون نه رامنځته کېږي. د همدې کره کتنې له کبله د تجربې اړتیا پیدا کېږي او د تجربې د تکرار په نتیجه کې علم د پوځوالي او پرمختیا پر او ته رسېږي.

د نهم خپرکي پوښتنې او سپارښتنې

- ۱- عام لوستونکي ته د کره کتنې گټه څه ده؟
- ۲- که کره کتنه نه وي، لوستونکي له کومو ستونزو سره مخامخېدی شي؟
- ۳- کره کتنه لیکوال ته څه گټه رسوي؟
- ۴- که لیکوال کره کتنه ونه زغمي، له کومو زیانونو سره مخامخېدی شي؟
- ۵- په لیکوالۍ کې جزیي او اساسي تېروتنې د کومو بحرانونو سبب کېدی شي؟
- ۶- کره کتنه ادبیاتو ته کومې اساسي گټې لري؟
- ۷- د پوهې په پراختیا کې د کره کتنې رول څه دی؟
- ۸- ادبیاتو ته د کره کتنې گټه څه ده؟
- ۹- کره کتنونکي د لیکوال او لوستونکي ترمنځ کوم رول لوبولای شي؟
- ۱۰- له کره کتنې پرته ولې مورې په ادبي، ټولنیزو او نورو ډگرونو کې پرمختگ نه شو کولای؟

سپارښتنې

۱- محصلین دې د کره کتنې د عملي گټو په باب داسې یو مثال وړاندې کړي، چې دوی ورسره عملاً مخامخ شوي وي.

۲- هر محصل دې د یوه لوستونکي په توگه، د کره کتنې د گټو په باب یوه یوه لیکنه وکړي.

لسم خپرکی

مورې ولې له کره کتنې ډارېږو؟

خومره چې زموږ فرهنگي په تېره بیا ادبي شتمني ده، د هغو په انډول د کره کتنې په برخه کې زیات اثار نه لرو. دا کار به ډېر علتونه ولري، له علتونو څخه به یې یو لامل دا وي چې د تاریخ په اوږدو کې زموږ د ادبي شتمنیو یوه درنه برخه همغه ده چې د نالوستو شاعرانو له خوا رامنځته شوې ده. په تېره بیا پښتو ولسي ادب. کره کتنه بیا د لوستو اشخاصو هغه هم د همغو لوستو اشخاصو، چې په دې برخه کې تخصص او مسلکي زده کړې ولري، کار دی. دا ډول اشخاص زموږ د ادبي پانګې د مجموعې ظرفیت په تناسب کم دي. د سالمې کره کتنې نشتوالی بل علت دی چې دلته د کره کتنې پر وړاندې خنډ دی. کله چې په ټولنه کې سالمه کره کتنه نه وي، نو د هغې پر وړاندې د زغم کلتور هم له منځه ځي، ددې زمینه نه برابرېږي چې کره کتنه

عامه شي. دلته به هڅه وکړو چې دې اساسي پوښتنې ته چې، (مور) ولې له کره کتنې ډارېږو) د څو غټو دلايلو له مخې ځواب پيدا کړو.

۱- د کره کتنې ناعاموالی:

د پښتو ژبې په ادبي، ټولنيز او ان سياسي چاپېريال کې د هغو د نورو اړوندو پديدو په انډول کره کتنه ډېره عامه نه ده، نو کله چې يوشی په ټولنه کې عام نه وي، خلک هم ورسره نه روږدي کېږي. همدا ناعاموالی ددې سبب کېږي چې دلته کره کتنه لکه څنگه چې لازمه ده، همغسې وده ونه کړي.

د پښتو ژبې نامتو ليکوال سرمحقق زلمی هېوادل وايي: ((زمور) په فرهنگي چاپېريال کې يا په عام ډول د پښتنو په ټولو فعالو فرهنگي حوزو کې د کره کتنې څه څرکونه لگېږي، مگر لږه روغه زياته رنځوره. د پښتنو په فرهنگي چاپېريال کې کره کتنه، لکه د دوی د گاونډيو چاپېريالونو هسې عامه نه ده. مانا دا چې زمور د پښتو مطبوعاتو په لمن کې لا کره کتنې ته، لکه څنگه چې بنایي حای نه شته. کله ناکله يوه نيمه کره کتنه او يا د کره کتنې په نامه ځينې ليکنې مور په خپلو مطبوعاتو کې وينو.

خو که د پښتنو گاونډي راواخلو، د ساري په توگه د اردو ژبې په فرهنگي چاپېريال کې له پاکستانه نيولې ترهنده، بنگاله او حتی سريلانکا پورې چېرې چې د اردو ادب او اردو ژبې د فرهنگ په

اړه کتاب چاپېري، له يوه نيولې ان تر لسو پورې نقدونه پرې ليکل کېږي. دا کار دا بنسټي چې جامعه کتاب ته ارزښت ورکوي. کره کتونکی له خپل فرهنگ سره مينه لري. د لوستونکو او ليکوالو د بې لاريو مخه نيسي او له خپل رسالت سره دواړو ته لارښوونه کوي، خو زموږ په فرهنگي چاپېريال کې ډېر لږ پېښېږي، چې پر يو نشر شوي اثر دې نقد وشي. که کله کېږي هم نو په رنځ يو اخته نقد به وي او سالم نقد خو هسې د طالعو خبره ده.

ددې علت دادی چې سالمې کره کتنې، لکه څنگه چې بنایي زموږ په فرهنگي چاپېريال کې وده نه ده موندلې. ځينې سالم نقدونه که شوي يا کېږي، هغه د ناسالمو پروړاندې دومره بې اغېزې دي، چې څوک اهميت هم نه ورکوي. رنځورې کره کتنې زياتره د شخصي حب او بغض پر محور چورلي. نقاد په کې د يوه کينه کښ او انتقامجو په څېره کې څرگندېږي، چې د نورو د تعجيز زيار باسي. ((۱۵:۱-۲)).

نو د همدغو علتونو له امله کره کتنې زموږ په ټولنه کې پراختيا عام منښت يا عاموالی نه دی پيدا کړی.

۲- د زغم کلتور نشتوالی:

په هره ټولنه کې چې اختناق حاکم وي، د فکر و زرونه تړلي وي. انتقاد عام نه وي، هلته د تحمل او زغم روحیه ډېره کمزورې وي. هره نيوکه او نوی فکر د کينې، د بنسټي او شخصي عقدي په مانا

انگېرل کېږي. هغه ټولني چې نن د ولسواکۍ پر بنسټ خپلې ژوندنۍ چارې سمبالوي، رسنۍ په کې ازادې دي او سالم انتقاد په کې دود دی، هغوی د زمانې له يوې اوږدې تجربې تېرې شوي دي. گڼ قوميزې، گڼ سياسي او گڼ مذهبي ټولني د يو بل له زغملو او تحمل پرته بله لار نه لري، يا به د وېشنې او پاشنې خواته ځي او يا به هم يو بل زغمي. رسنۍ هم د تحمل د کلتور په عامولو کې ډېر رول لري، رسنۍ پټې نا ويلې خبرې، چې يو وخت پر عقدې او بيا پر فزيکي ټکر او عمل بدلېږي، په ډاگه کوي او له نا ويلو خبرو څخه د عقدو د جوړېدو مخنيوی کوي. البته رسنۍ هم خپل حد و حدود لري او د عقدو د ايستلو په پلمه بايد د نورو نويو عقدو د ټوکېدو سبب نه شي. البته که بریدونه او اصول يې تر پېښو لاندې شي، نور رسنۍ هم په ټولنه کې د غټې انارشۍ سبب گرځېدلای شي.

د متحملې يا زغموالې يا نازغموالې ټولني دوه څرگندې بېلگې هندي او افغاني ټولني دي. په هندي ټولنه کې د تحمل روحیه ډېره پياوړې ده، مذهبي عناصرو، د ټولني جوي حالت، د نفوسو د شمېر څومروالی او نورو ټولو عواملو په دې جوړښت کې خپل خپل رول لرلی دی. هندي ازادو او دولتني رسنيو دواړو د تحمل کلتور په عامولو کې خپله ونډه لرلې ده. هند د ازادو رسنيو او ولسواکۍ يوه اوږده تجربه لري. همدا تجربه او دهغې متواتر تکرار، د هندي ټولني د پرمختگ او پيوستون سبب شوی دی. له يوه هندي عالم څو

خڅه پوښتنه وشوه، چې د هندي ټولني د بري راز په څه کې دی؟ هغه وويل: ((زمونډ بري راز په دې کې دی چې يو بل موز عملي او تحمل کړي دي.)) که چېرې په هندي ټولنه کې زغم او تحمل نه وای، نو سلگونو مذهبونو، ژبو او قومونو منسوبو اشخاصو به څنگه يو بل سره د گډ ژوند گوزاره کوله؟ د تحمل همدا کلتور دی، چې نن هندي ټولنه د پرمختگ پړاوونه وهي. دلته زمونډ په ټولنه کې د رسنيو يوازي دوه تجربې پېښې شوي دي: لومړۍ تجربه د ولسواکۍ لسيزه وه، د اعليحضرت محمد ظاهر شاه د واکمنۍ پر مهال رامنځته شوه او دويمه هغه همدا (۱۳۸۱-۱۳۹۱ل) کلونه دي. په لومړۍ هغې کې هم خپلې خپلې ستونزې وې او په دويمه کې هم د تصنعې ولسواکۍ، تنظيمي زورواکۍ او نا سالمو رسنيو ستونزې شته، وارداتي ديموکراسي او پېيلو رسنيو نه يوازي د زغم کلتور عام نه کړ، بلکې په ځينو برخو کې يې نوي مشکلات هم راوتوکول. د ټولني نور مدني بنسټونه هم دومره پياوړې نه دي چې د زغم کلتور عام کړي. لکه څنگه چې په ټولنيز او سياسي ډگر کې ستونزې وې، داسې په علمي رسنيز او ادبي ډگر کې هم د تحمل کلتور ډېر پياوړی نه و او نه دی، د تحمل کلتور د سالمې کره کتنې لپاره يو ښه بستر دی. پياوړی افغان ليکوال، مفکر او کره کتونکی (استاد گل پاچا الفت) د افغاني ټولني دې نقيصې ته متوجه شوی، هغه د خلاصون لاره هم په گوته کړې. د الفت په نظر هره ټولنه چې غواړي

سمون او پرمختګ په کې رامنځته شي، هلته بايد پر فکر، نظر او انتقاد بنديز نه وي، کله چې په يوه ټولنه کې فکر ازاد وي، هلته د ډېرو مرضونو لپاره د علاج لاره پيدا کېدای شي. الفت خپله مفکوره د (بې گناه بندي) په نامه په يوه نشر کې ډېره ښه ځلولې ده، هغه د ټولني د نجات لپاره ددې بندي د خلاصون هيله کوي، وايي: ((پرېږدئ! دا بې گناه بندي پرېږدئ. مه وپرېږئ، د ده په ازادولو کې هېڅ خوف او خطر نه شته. فساد او شرارت له ده څخه نه پيدا کېږي. دده بندي کول لويه گناه ده.

دی هغه يوسف دی، چې د بې گناهی په سبب په زندان کې لوېدلی دی.

که دی له زندانه راو الوزي ستاسې اينده سنجولای شي او ستاسې د بلې ورځې غم خوړلای شي.

پرېږدئ! دا بې گناه بندي پرېږدئ.

که دی خلاص شو ستاسو انتظام به په ډېر ښه شان وکړي. ستاسې وړي به ماړه کړي، ستاسې برېښه به پټه کاندې.

تاسې دغه ښکلی موجود په تورو څاگانو کې مه غورځوئ.

په زندانونو کې يې مه اچوئ!

پرېږدئ! دا بې گناه بندي پرېږدئ!

دی به ستاسې د گډو وډو او پرېشانه خوبونو صحیح تعبیرونه
وکړي.

ډېرې سختې مبهمې او مجملې غوتې به پرانيزي.

دی د راتلونکي حال پېشبیني کولای شي.

د طبیعت په رمزونو او اسرارو پوهېږي.

د جوي او فلکي اوضاعو اقتضات ورته معلوم دي.

پرېږدئ! دا بې گناه بندي پرېږدئ!

د ده په ازادولو باندې علم او پوهه زیاتېږي.

وطن رڼا کېږي او رانده بینا کېږي.

دی له خپلو جفاکارو ورونو سره هم ښه سلوک کوي.

دی ډېر پېچومي او ارولای شي.

دی ډېرې کړې سمولای او ډېر مشکلات حل کولای شي.

ما خوب لیدلی، چې دا بندي خلاصېږي او د سلطنت په کرسی
کېږي.

ښه فکر وکړئ!

دا بندي څوک دی؟

پس له ډېر فکره وایم!

فکر دی فکر (!) (۱۲-۱۴).

د الفت په نظر تر هغه پورې چې په یوه ټولنه کې فکر بندي وي، په ټولنه کې د سمون هیله نه شو کولای. هر هغه انتقاد یا نیوکه چې فکري اساس ونه لري، پر کینې بدلېږي، که مور غواړو په خپله فرهنگي حوزه کې سالمه کره کتنه عامه کړو، نه یوازې باید خپل فکر ازاد کړو، بلکې پراخ یې هم کړو. خپل فکر نورو ته بیان کړو او د نورو د فکر او نیو کې د زغملو کلتور هم دود کړو.

۳- د سالمې کره کتنې کموالی:

زموږ یو زیات شمېر کره کتونکي په دې نظر دي، چې زموږ په هېواد کې کره کتنه عامه نه ده او ان په ځینو وختونو او ځایونو کې ورسره حساسیت هم بنودل کېږي، علت یې دادی چې دلته له پیله بیا تر دې دمه کره کتنه د یو سالم بهیر او سالم مسیر له فلتره تېره شوي نه ده. ځینې کره کتنې د شخصي کینې او انتقام له مخې ترسره شوي دي. سرمحقق زلمی هېواد مل ددې ډول لیکنو په باب وایي: ((ددې ډول کره کتنو، لیکوالان زیاتره د کره کتنې د لیکلو صلاحیت هم نه لري، بلکې د ځینو ځانګړو ملاحظاتو پر بنیاد د نقد په نامه یو څه لیکي، چې د کره کتنې د ادابو بوی هم په کې نه وي. د اثر پر ځای پر لیکوال ډېر ګرېږي. د نقد د داسې یوې ناسالمې فضا د موجودیت په صورت

کې ډېر د وړتیا خاوندان، حتی د سالم نقد لیکلو ته هم زړه نه ښه کوي او دا ځکه چې زموږ په فرهنګي چاپېریال کې په دې اړه ذهنیت ډېر مغشوش دی. پر یو اثر هم سالم نقد، د اثر لیکوال د خپل ځان لپاره سپکاوی بولي. که څوک د یو چاپېریال سالم نقد هم ولیکي، د اثر لیکوال د دې پرځای چې له کره کتونکي مننه وکړي، د ځواب په نامه یې ښکندځلو ته متې رانغاړي. ځواب خو ورسره وي نه، بیا نو په اوتو بوتو سر شي او په شخصي تعرضونو، سپکاویو شروع وکړي او تر ټولو یې جالبه دا چې زموږ په فرهنګي چاپېریال کې هم سالم کره کتونکی هم په دې متهمېږي چې د نورو مخه نیسي، هر څه یې ځانته اجاره کړي دي. په همدې اساس زموږ زیاتره د استعداد خاوند کره کتونکی د سالم فرهنګ په ګټه نقد لیکلو ته زړه نه شي ښه کولای. ((۱۵:۳)).

سر محقق زلمی هېوادمل په دې برخه کې یو مثال وړاندې کوي، هغه وايي: ((ښه مې په یاد دي چې د تېرې میلادي پېړۍ د نویمو کلونو په جریان کې (د پښتو ادبیاتو تاریخ) په نامه یو کتاب په پېښور کې چاپ شو. ډېرو ښاغلو دا کتاب لوستی و، چې ځینې پکې د استعداد خاوندان هم وو. د کتاب پر نیمګړتیاوو یې داسې خبرې کولې چې هم د لیکوال په ګټه وې او هم د لوستونکو لپاره ګټورې وې، خو دغو کسانو یوه هم دا جرات نه شو کولای چې خپلې خبرې

ولیکي، ځکه وپربدل چې د دوی د خیر کار به نور بل ډول
انگيري.)

سرمحقق زلمی هېوادم زياتوي: ((دا خبره بايد په زغرده وکړو چې
زموږ په فرهنگي چاپېريال او ټولو فرهنگي حوزو کې له کره کتنې
وېره خپره ده، هم ليکوال او شاعر له کره کتنې وپېرې او هم سالم
کره کتونکی. همدې وېرې د سالمو کره کتنو مخه نيولې ده او د
فرهنگ خواخوږي دا جرات نه شي کولای، چې علمي، تحقيقي او
ادبي اثار د نقد له علمي موازينو سره سم نقد کړي.

دا چې ايا پښتنو عالمانو او د فرهنگ د لارې لارويانو د سالمې کره
کتنې د ودې، دودېدو او د نقد پر اصولو او ادابو د کره کتونکيو د
سمبالتيا لپاره څه کړي دي او که نه؟ ددې برخې په ځواب کې بايد
ووايو چې په دې لاره کې څه گامونه او چټ شوي دي، خو پاڅنه
دي. په دې مشخصه ساحه کې موږ څه اثار لرو مگر ډېر نه دي، زموږ
يو شمېر ليکوالو د تاليف او ترجمې له لارې ځينې اثار وړاندې کړي
دي، چې له لوسته يې سړی د کره کتنې د اصولو او معيارونو، ادابو
او ډولونو په باب څه معلومات ترلاسه کولای شي. خو که څوک د
پښتنو په فرهنگي حوزو کې د کره کتنې روان جريان له نظره تېر
کاندي، نو پوه به شي چې زموږ زياترو کره کتونکيو د کره کتنې په
باب حتی په خپله ژبه کې موجود اثار هم نه دي لوستي.

د کره کتنې او سنی روان جریان که سړی له نظره تېر کاندې سړی په یقین سره ویلای شي چې دا جریان یو سالم جریان نه دی. ناوړې ډېرې لري او د بدمرغۍ خبره په کې داده چې له دې رنځور حالته د کره کتنې د ایستلو لپاره کومه هڅه هم نه لیدل کېږي. د سالمې هغې په پرتله د ناسالمې پیروان هم ډېر دي. (((۱۵: ۳-۲).

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي یو بل استاد بریالی باجوړی هم په دې نظر دی او (د کره کتنې ډولونه) اثر په سریزه کې وایي: ((له دغو ستونزو څخه یوه په پښتو کې د کره کتنې د تیوریکو اثارو نشتوالی دی. کوم ځانگړي کتابونه او لیکنې چې ډېر پخوا په دغه برخه کې لیکل شوي دي، د گوتو په شمار دي، چې د موجودو ستونزو او پرابلمونو ځواب نه شي ویلای.)) (((۳۱: ۱).

تر هغه پورې چې پورتنۍ ټولې نیمگړتیاوې پوره نه کړو او د کره کتنې په برخه کې عملي او نظري کار، ونه کړو، د کره کتنې کلتور عام نه کړو، د تحمل کلتور دود نه کړو، نو تر هغه پورې له کره کتنې څخه که هغه معقوله وي، که نامعقوله، د خلکو وېره وي او دا وېره به احساسېږي.

د لسم خپرکي لنډيز

زموږ په ټولنه کې زيات وخت له کره کتنې سره حساسيت ښودل کېږي. يو زيات شمېر ليکوال زړه نه ښه کوي چې خپل اثر کره کتنې ته وړاندې کړي. دا کار بېلابېل عوامل لري. د کره کتنې ناعاموالی د دې علتونو له جملې څخه يو علت دی. د پښتنو په ادبي، ټولنيز او ان سياسي چاپېريال کې د هغو د نورو اړوند پديدو په شان کره کتنه ډېره عامه نه ده، نو کله چې يو شی په ټولنه کې عام نه وي، خلک هم ورسره نه روږدي کېږي، همدا ناعاموالی د دې سبب کېږي چې دلته کره کتنه لکه څنگه چې لازمه ده، همغسې وده ونه کړي. په پښتو کې د چاپ شويو ادبي اثارو په انډول د کره کتنې اثار زيات نه دي، ان د ادبي اثارو کره کتنيزې اړتياوې نه شي پوره کولای.

د زغم کلتور نشتوالی بل علت دی، چې دلته يې د کره کتنې د عامولو مخه ډېرې ده. دلته د زغم کلتور ډېر عام نه دی. کله چې د تحمل کلتور عام وي د کره کتنې عملي تطبيق ته ډېره ښه لاره اوارېږي. هر څومره چې دلته د تحمل کلتور زياتېږي، کره کتنې ته

لاره اوارېږي. کره کتنه د تحمل او زغم کلتور په عامولو کې مهم رول لري.

زموږ په ټولنه کې چې یو شمېر کره کتنې ترسره شوي، په هغو کې کله کله شخصي عقده او کینه هم دخپل شوې ده. دا کینه ددې سبب شوې چې سالمه کره کتنه له ځنډ و ځنډ سره مخ شي. کله چې په ټولنه کې سالمه کره کتنه له ځنډ و ځنډ سره مخ شي، نو طبیعي خبره ده چې روغه کره کتنه نه رامنځته کېږي. کله چې په ټولنه کې سالمه کره کتنه نه وي، نو د کره کتنې د عامېدلو لپاره بستر نه برابرېږي. د سالمې کره کتنې لپاره یو څه گامونه پورته شوي، خو بیا هم پوره او پاخه نه دي. دغه ټول عوامل ددې سبب گرځي چې دلته له کره کتنې څخه یو ډول وېره پیدا شي. ددې وېرې د ختمولو لپاره په کار دي، ټول هغه عوامل په دقت سره و ارزول شي چې مخکې مویادونه وکړه او په پوره تدبیر سره د هغو د اوارې لپاره کار وشي.

د لسم خپرکي پوښتنې او سپارښتنې

۱-د کره کتنې ناعاموالي زموږ کره کتنه له کومو ستونزو سره مخامخ کړې ده؟

۲-که کره کتنه عامه وای، زموږ په فرهنگي حوزه کې به اوس د کره کتنې احتمالي حالت څنگه و؟

۳-د کره کتنې په پراختیا کې د زغم کلتور څه رول لري؟

۴-د سالمې کره کتنې کموالي، د ښې کره کتنې پر وړاندې څه ستونزې ټوکولي دي؟

۵-د استاد الفت په نظر د فکر ازادې د کره کتنې په پراختیا کې څه رول لري؟

سپارښتنې

- محصلين دې په هېواد کې د کره کتنې د پرمختيا او عامولو لپاره خپل تحليلي نظر په يوه ليکنه کې وړاندې کړي.
- هر محصل دې د پښتو کره کتونکو له جملې څخه يو تن په خپله خوښه غوره او د هغې د کره کتنيزو نظرياتو په باب دې يوه ليکنه وکړي او په ټولگي کې دې ټولگيوالو ته واوروي.

يوولسم خپرکی

په پښتو ژبه

د کره کتنې چاپ شوي کتابونه

که څه هم په پښتو ژبه ډېر ادبي اثار چاپ شوي؛ د پښتو شعر و ادب لمن ډېره پراخه ده، هم د شکل او هم د محتوا له مخې د پښتو ادب لمن له رنگارنگ غميو ډکه ده. که د شکل يا شعري فورمونو له مخې پښتو ادب وڅېړو، نو د نړۍ هېڅ ژبه ورسره سيالي نه شي کولای. زياتره هغه شعري فورمونه چې د نړۍ په نورو ژبو په تېره بيا ختيزو ژبو کې شته، هغه اکثره پښتو راخپل کړي دي. د لويديز ادب شعري فورمونه په تېره بيا ازاد شعر چې ځينې ورته سپين شعر هم وايي، هم د پښتو ژبې په لمن کې خوندي دي. پښتو د ختيزو ژبو او ادب د يوې بېلگې په توگه ټول هغه شعري فورمونه چې په عربي ژبه کې دود دي، پښتو ورته په خپله لمن کې ځای ورکړی دی، لکه

غزل، مثلث، مستزاد، مخمس، قطعه، رباعي، مثنی، مسدس،
معشر، ترکیب بند، ترجیع بند او نور...

پښتو ژبې له جاپاني ژبې څخه هم د (هایکو) شکل راخپل کړی،
له دري سره یې دوه بیتي کې چې د څلوريزې په شان یو فورم دی، هم
مشترک حالت لري، خپله د پښتو ځانگړي شعري فورمونه، لکه
لنډی، بگتی، سروکي، چاربيتې، کاکړی، ببوللې او نوريې خو
یې داسې خپل دي چې د نړۍ په نورو ژبو کې یې ساری نه لیدل
کېږي، په تېره بیا لنډی چې د پښتو ژبې یوه امتیازي پانگه ده او د
نړۍ هېڅ شعور سره د سیالی جوگه نه دی، خو د پښتو ژبې له دې
پراخې لمن سره سره د کره کتنې اثار بیا دومره زیات نه دي، یو علت
یې شاید دا وي چې کره کتنې اکثره د لوستو او متخصصو
اشخاصو له خوا رامنځته کېږي، خو د پښتو ادب د لمن د غورېدو
په برخه کې د لوستو لیکوالو ترڅنګ نالوستو شاعرانو او ناظمانو
هم پراخې هڅې کړي دي. او د پښتو ادب د پانگې یوه درنه د همدې
نالوستو ولسي ادبیاتو له خوا بشپړه شوې ده، خیر علتونه ډېر دي،
مخکې مو هم ورته نغوته وکړه خو اوس راځو د کره کتنې په باب
چاپ شوي اثارو ته! دلته به هغو مستقلو اثارو ته اشاره وکړو چې
په افغانستان او پښتونخوا کې د کره کتنې په برخه کې لیکل شوي
او په ځانگړي ډول چاپ شوي دي.

الف- په افغانستان کې:

په دې برخه کې د هغو لیکوالو مستقلو اثارو ته نغوته کوو، چې په افغانستان کې زېږېدلې دي، په خټه افغانان دي، که څه هم د تېرو لسيزو د حوادثو په بهير کې کوزې پښتونخوا يا لر افغانستان او يا نورو هېوادونو مهاجر شوي او يا يې کتابونه تر هېواده بهر چاپ شوي دي. په دې کې يو شمېر لیکوال داسې هم دي، چې په هېواد کې اوسېدلي، خو کتابونه يې تر هېواد بهر چاپ شوي، دا گټه گورۍ مو د کتابونو د چاپ د موقعيت له مخې په پام کې نه ده نيولې، بلکې د هغوی د زېږېدنې جغرافيه مو په پام کې نيولې ده. نو ځکه مو د پښتونخوا د پښتنو افغانانو کټه گورۍ په جلا ډول په پام کې نيولې ده. نو لومړی به د افغانستان مېشتو افغانانو مستقل کره کتنيز اثار معرفي کړو:

۱- ادب او ادبي کره کتنه:

دا اثر بناغلي عبدالمالک همت ليکلی دی، په دې اثر کې د ژباړې او تاليف دواړه برخې شاملې دي، ليکوال خورا زيار په کې گاماللی دی، نه يوازې د کره کتنې په باب په کې معلومات راټول شوي، بلکې د ادب، ادبپوهنې، د ادب بنوونځي، د ادبياتو شننه او څېړنه هم په کې راغلي دي. دا اثر ټول (٢٢٨) مخونه لري. ادب او ادبپوهنه، ادب د اسلامي نظريې له مخې، ادب او ادبپوهنه د

اوسنی لویډیزی نظریې له مخې، ادبي کره کتنه، مفهوم او ارزښت، ادبي کره کتنه له پخوا څخه تراوسه، اسلامي کره کتنه، دري کره کتنه، اردو کره کتنه او پښتو کره کتنه یې اساسي سرلیکونه دي. تر دغه هر یو اساسي سرلیک لاندې بیا څو نور څنګزني سرلیکونه دي، چې هره موضوع یې په هر اړخیز ډول څېړلې ده. دا اثر په ښکلي قطع او صحافت پر (۲۰۰۲م)، (۱۳۸۵ل) کال په کویته کې د صحاف نشراتي موسسې له خوا د یو زرتو کو په شمېر چاپ شوی دی او دا اثر چې اوس لولئ په دې کې هم د همدې اثر (ادب او ادبي کره کتنه) اثر څخه زیاته ګټه اخیستل شوې ده.

۲- کره کتنه:

دا اصلاً د هغو بېلابېلو لیکوالو د کره کتنیزو لیکنو یوه ټولګه ده، چې په زېري جریده کې په متواتر ډول خپرې شوې دي. د (۱۳۵۵-۱۳۵۲ل) کلونو په بهیر کې په زېري جریده کې دوه افترا حګانې خپرې شوې، د همدغو افترا حګانو له امله د کره کتنې په برخه کې بېلابېلو لیکوالو یادې جریدې ته خپلې لیکنې ور ولېږلې، زېري جریدې دا لیکنې په خپلو پاڼو کې خپرې کړې. دې لیکنو ځینو دودیزه بڼه درلودله او ځینې یې د لویډیزی کره کتنې په رڼا کې لیکل شوې وې.

(افضل ټکور) دا لیکنې د زېري جريدې له پانور اټولې او د يوې ځانگړې مجموعې په توگه يې چاپ کړې. دا اثر پر (۱۹۸۲م، ۱۳۲۵ل) کال د افغانستان د قومونو او قبایلو چارو وزارت له خوا په کابل کې چاپ شوی دی. په دې اثر کې د (ادبي نقد) په نامه د عبدالرحيم، (ادبي انتقاد) په نامه د متعمد شنيواري د (نقد او نقد کوونکي) په نامه د غوث خيبري، د (نقد څارنه دې وشي) د استاد بېنوا او ځينو نورو ليکوالو ليکنې راغلي دي.

۳- پښتو نثر ته کره کتنه:

دا د علامه پوهاند حبيبي د لیکنو يوه ټولگه ده چې کره کتنيزې لیکنې په کې راټولې شوې دي. دا لیکنې اصلاً استاد حبيبي تر (۱۳۵۷ل) کال دمخه کړې دي او د هېواد په بېلابېلو چاپي خپرونو کې چاپ شوې دي. دا لیکنې د سرمحقق زلمي هېوادممل په زيار راټولې شوي او پر (۱۹۸۱م، ۱۳۶۰ل) کال يې د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ کړي دي. په دې اثر کې د تاريخ په بهير کې د پښتو نثر پر لوړ څوړ خبرې شوي، د (روښاني) پېر پر نثر او د (خوشال) د کورنۍ پر نثر بحث شوی دی. د (گوهر خان خټک) د (قلب السیر پښتو)، (پښتو نثر په تاريخ مرصع کې) او (ژبې او د تکامل قوانین) په نوم لیکنې هم په دې اثر کې خوندي دي.

۴- ادبي څېړنې:

ادبي څېړنې د ادبپوهنې په برخه کې خورا مهم اثر دی. دا اثر کانديد اکاډميسين محمد صديق روھي ليکلی دی، لومړی ځل په (۴۲۵) مخونو کې پر (۱۹۸۱م، ۱۳۲۰ل) کال د ننگرهار پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي له خوا خپور شوی دی. دا اثر دویم ځل په پېښور کې د دانش کتابتون له خوا هم په ښکلي قطع او صحافت چاپ شوی دی. یاد اثر په عمومي ډول څلور برخې لري؛ په لومړۍ برخه کې يې (ادبي تيوري) په دويمه کې يې (ادبي کره کتنه)، په درېيمه کې يې (ادبي ميتودونه، ادبي مکتبونه) او په څلورمه کې يې (ادبي تاريخ) څېړل شوي دي. په ټوليز ډول دا د ادبپوهنې په برخه کې يو خورا جامع کتاب دی، ددې اثر د کره کتنې باب هم خورا غني دی. او په دې برخه کې د ((کره کتنې تاريخي پس منظر او معيارونه)) تر سرليک لاندې د کره کتنې د پېژندنې، موضوعگانو او مسالو، تاريخي پس منظر، اصولو او معيارونو، ډولونو، هدفونو او دندو په هکله د لويديز ادب او کره کتنې له اصولو سره سم بحث او څرگندونې شوي دي. د کره کتنې په بحث کې د کره کتنې آداب هم تشریح شوي دي.

۵- شعرونه او نقدونه:

شعرونه او نقدونه د تکړه کره کتونکي زرین انځور اثر دی. دا اثر پر (۱۹۸۲م، ۱۳۶۵ل) کال په کابل کې چاپ شوی دی. دا اثر د کره کتنې په تېره بیا د پښتو شعر او هغه هم معاصر شعر په برخه کې د عملي کره کتنې یوه ښه بېلگه ده. لیکوال په دې اثر کې د پښتو معاصر شعر ځینو نیمگړتیاوو ته اشاره کړې، څرگندې بېلگې یې راوړي، د هغو پر نیمگړو برخو یې څرگندې نیوکې کړي او د حل لارې یې په گوته کړي دي. دې اثر پر خپل وخت عملي تاثیرات هم وشیندل او تر یوه بریده یې د پښتو شعر د شعاري کېدو او انحراف مخه ونیوله.

۶- ادبي مسالې:

د کانديد اکاډميسن پوهاند محمد رحيم الهام اثر دی. په دې اثر کې د پوهاند الهام پنځه عنوانه بېلابېلې لیکنې او دوه بېلابېلې ژباړې شاملې دي. دا اثر پر (۱۹۸۸م، ۱۳۶۷ل) کال په کابل کې د افغانستان د لیکوالو د ټولني له خوا خپور شوی دی. د مخونو شمېر یې (۲۴۰) ته رسېږي. د کره کتنې په دې اثر کې د کينې ايډيالوژۍ د پلوي کره کتونکو او همدارنگه د لويديځوالو کره کتونکو دواړو نظريات راټول شوي دي.

۷- د کره کتنې ډولونه:

د کره کتنې ډولونه د سرمحقق زلمي هېوادممل اثر دی. په دې اثر کې د سرمحقق زلمي هېوادممل هغه لیکنې راغلي چې د کره کتنې په اړه دي. په دې لیکنو کې د پښتو کره کتنې پر تاریخي سوابقو، تیوریو اثارو، د کره کتنې پر ستونزو او نورو اړوندو مسایلو بحث شوی دی. د سرمحقق زلمي هېوادممل پر لیکنو سربېره په دې اثر کې څلور هغه لیکنې هم راغلي دي، چې د کره کتنې په اړه دي او دده له خوا له اردو ژبې څخه پښتو ته ژباړل شوي دي. دا اثر په (۱۹۹۱م، ۱۳۷۰) کال د افغانستان د لیکوالو د ټولني له خوا په کابل کې چاپ شوی دی.

۸- ادبي او تاریخي سمونې:

دا د پوهاند صدیق الله رښتین کره کتنیز اثر دی، چې پر (۱۹۹۲م، ۱۳۷۱ل) کال چاپ شوی دی. په دې اثر کې د یو شمېر هغو ځانگړو اثارو او متفرقه لیکنو تېروتنو ته اشاره شوې چې چاپ شوي دي. پوهاند رښتین ددې اثارو تېروتنو ته متوجه شوی، د هغو سمون یې ضروري او د ادب په گټه گڼلی دی، پر هغو یې بېلابېلې لیکنې کړي او پر خپل وخت یې په مجلو او جریدو کې خپرې کړي دي. تر متفرق چاپ وروسته یې بیا په دې اثر کې راټولې او خوندي کړي دي.

۹- منشور (کره کتنه):

منشور (کره کتنه) د مصطفی سالک اثر دی، چې پر (۲۰۰۰م، ۱۳۷۹ل) کال په پېښور کې دانش خپرندويي ټولنې خپور کړی دی. دا اثر ټول (۱۵۰) مخه لري. ددې اثر په لومړيو برخو کې پر ادب، شعر، اخلاقو، ښکلا، تاريخ او ادب، معاني، بيان او بدیع، فلسفه او شاعري، تخليق او مطالعې باندې بحث شوی دی. په دې اثر کې د ختيزې او لويديزې کره کتنې آرونه هم بيان شوي دي. (منشور) د يوه تدريسي کتاب په بڼه ليکل شوی، د ادب پوهنځي محصلين ترې د کره کتنې په برخه کې د يوه تدريسي يا مرستندوی درسي اثر په توگه هم گټه اخيستلای شي.

۱۰- د پټې خزاني ميزان رښتيا ميزان دی؟

دا د زرین انځور او استاد محمد اصف صميم گډ اثر دی، چې په پېښور کې چاپ شوی دی. په دې اثر کې د استاد صميم او زرین انځور يو څو هغه ليکنې راغلي دي، چې د قلندر مومند د هغو نيوکو په اړه ليکل شوي، چې ده په خپل اثر ((پټه خزانه فی الميزان)) کې راوړي دي. دې اثر کې هڅه شوې، د علمي دلايلو له مخې د قلندر مومند يو زيات شمېر هغو انتقادونو ته منطقي ځواب وويل شي چې هغه د پټې خزاني پر بېلابېلو خواوو څرگند کړي دي.

۱۱- ادبي کره کتنه:

دا اثر اجرالدین اقبال له عربي څخه پښتو ته ژباړلی دی. یاد اثر مصري لیکوال ډاکتر محمد مندور مصري لیکلی دی، ټول (۱۳۲) مخونه لري او د (۱۰۰۰) ټوکو په شمېر دانش خپرندویه ټولنې په پېښور کې چاپ کړی دی.

۱۲- د پښتو غزل تنقیدي جاج:

دا د ځوان لیکوال طایر ځلانند اثر دی، چې دانش خپرندویه ټولنې په (۱۲۷) مخونو کې د (۱۰۰۰) ټوکو په تیراژ په پېښور کې پر (۱۳۹۱) ل کال چاپ کړی دی. په دې اثر کې تصوف او پښتو نوی غزل، د غزل کره وره، پښتو غزل کې رواني اړخونه، غزلگو شاعر څوک دی؟، پښتو غزل او علامت نگاري، پښتو غزل او انځورگري، حمزه بابا په پښتو غزل کې د بدلونونو موجد، پښتو غزل په سروتال کې، پښتو غزل په نویو پړاوونو کې، د پښتو نوي غزل تنقیدي جاج او د پښتو غزل راتلونکی، مسایل خپرل شوي دي. په مجموعي ډول دا اثر د پښتو غزل د ارزونې او کره کتنې په برخه کې یو ځانگړی اثر دی.

۱۳- د کره کتنې تاریخي پس منظر او معیارونه:

د کاندید اکاډمیسین محمد صدیق روهي اثر دی، چې پر (۱۳۸۰ل) کال د محمد صدیق روهي فرهنگي ټولني له خوا په پېښور کې چاپ شوی دی. په دې اثر کې راغلي محتويات همغه دي چې اکثره يې په ادبي څېړنې اثر کې راغلي دي، خو دلته د يوه ځانگړي اثر په توگه هم چاپ شوی دی.

۱۴- کره کتنه:

استاد پوهنوال عبدالخالق رشید ليکلی او د اتيايمو کلونو په وروستيو کې د هندوستان په نوي ډيلي کې چاپ شوی دی، دا کتاب (۸) څپرکي لري، د کره کتنې تاريخچه په کې بيان شوې، کره کتنه يې د يوه علم په توگه ارزولې او همدارنگه يې د کره کتنې ډولونه په گوته کړي دي.

۱۵- د پښتو شعر او سمهالي بهير کره کتنه:

د عبدالغفور لېوال اثر دی، چې پر (۱۳۸۱ل) کال په کابل کې چاپ شوی دی. په دې اثر کې د پښتو د اوسني شعر په تېره بيا د طالبانو د واکمنۍ تر ختمېدو پورې يو شمېر مخکښو شاعرانو پر شعرونو باندې کره کتنه شوې، هغه څېړل شوې، شنل شوي او ارزول شوي دي.

ب- په پښتونخوا کې:

پر افغانستان سربېره په کوزه پښتونخوا لږ افغانستان کې هم د خو لسیزو په بهیر کې د کره کتنې ځینې مستقل کتابونه چاپ شوي دي. پر خپلواکو اثارو سربېره ځینې نور داسې اثار هم چاپ شوي، چې یوه برخه یې د کره کتنې پر محور راڅرخي، خو نورې برخې یې د ادبیاتو یا ادبپوهنې نورې برخې رانغاړي. دلته به یوازې ځانگړو اثارو ته اشاره وکړو:

۱- کتاب الشعر:

دا کتاب اصلاً د یونان د نامتو فیلسوف او حکیم (ارسطو) د بوطیقا (Poetics) پښتو ژباړه ده. دا اثر (مولوي محمد اسرافیل) ژباړلی او د پېښور پوهنتون د پښتو اکاډمۍ مشر (مولانا عبدالقادر) پرې بیا کتنه کړې. یاد اثر پر (۱۹۵۸م، ۱۳۳۷ل) کال په پېښور کې د پښتو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی.

لکه څنګه چې څرګنده ده، بوطیقا د شعر او شاعرۍ په اړه په نړۍ کې لومړنی منظم اثر ګڼل کېږي، دغسې په پښتو کې ددې اثر ژباړه هم د کره کتنې په برخه کې لومړنی ژباړل شوی اثر ګڼل کېږي. د ارسطو په دې اثر کې پر شاعرۍ باندې عمومي او متوازن نظر بڼدلی، د شاعرۍ ډولونه یې بیان کړي، جنګي شاعري یې توضیح کړې، د کره کتونکو اعتراض او هغو ته د ځواب ورکولو اصول یې

بیان کړې دي. د ارسطو دا اثر د (نظمیات) په نامه (قلندر مومند) هم ژباړلی دی او پر (۱۹۶۳م، ۱۳۴۲ل) کال یې په پېښور کې خپور کړی دی.

۲- ادبي تنقید:

د کره کتنې په برخه کې دا یو وړوکی کتابگوټی دی، چې (میا سیدرسول رسا) لیکلی دی، په وړه جیبی کچه په (۱۸۵) مخونو کې په پېښور کې د (یونیورسټی بوک ایجنسی) له خوا چاپ شوی دی. (میا سیدرسول رسا) ددې اثر په لیکلو کې د کره کتنې په برخه کې د نړۍ له ډېرو نامتو اثارو څخه گټه پورته کړې ده. ددې اثر ځینې برخې بشپړې ژباړې دي او ځینې برخې یې د (رسا) خپل تحلیلونه په دې اثر کې که څه هم د کره کتنې له ختیزو او لویدیزو دواړو اصولو څخه گټه اخیستل شوې، خو ډېری بحث یې د ښکلو هنرونو، ادبیاتو، شعر او شاعرۍ پر محور راڅرخي. ځینې لیکوال وايي د کره کتنې په انډول ددې اثر د ادبپوهنې نورې برخې درنې دي.

۳- تنقید:

تنقید د کره کتنې په برخه کې د (قلندر مومند) له خوا ژباړلی شوی اثر دی. دا اثر اصلاً د (ویلیم هنري هډسن) (W.H) Hudson د نامتو کتاب (An Introduction to the study of literature) د یو څپرکي لنډون او ژباړه ده. دا اثر د ماسټرۍ دورې (MA) لپاره یوه

برخه ده او د یوه مضمون په توګه هم تدریسېده، خو د یوه ځانګړي کتابګوټي په بڼه هم پر (۱۹۶۳م، ۱۳۴۲ل) کال په پېښور کې خپور شوی دی. ټول (۸۰) مخونه لري. دا اثر د کره کتنې د مانا او مفهوم، اړتیا، د کره کتنې د ځینو بنسټونو، د کره کتنې د دندو او صلاحیتونو، د کره کتنې د تاریخ او ځینو نورو موضوعګانو په اړه ګټور معلومات لري.

۴- پټه خزانه فی المیزان:

پټه خزانه فی المیزان د (قلندر مومند) یو انتقادي اثر دی چې د (پټې خزاني) په اړه یې لیکلی دی. دا اثر (قلندر مومند) د نږدې شلو کلونو په بهیر کې لیکلی دی. او پیا په پېښور کې چاپ شوی دی. قلندر مومند په دې اثر کې د پټې خزاني د ((بطلان)) لپاره هڅه کړې او ځینې داسې دلایل یې راوړي چې دده په خپل نظر ده ته مناسب ښکاره شوي دي. یو زیات شمېر لیکوال، ادیبو هان او کره کتونکي بیا په دې نظر دي، چې په دې اثر کې راغلي نظرونه د قلندر مومند د شخصي عقدي زېږنده دي، نو ځکه ورته د کره کتنې یو ناپېیلی اثر نه شي ویل کېدی، پر همدې بنسټ ددې اثر د رد په باب څو بېلابېل اثار ولیکل شول.

۵- ادب څه دی؟

داد (سردار حبيب الرحمن سحر يوسفزي) د کره کتنيزو ليکنو يوه ټولگه ده، چې (۲۵۲) مخه لري، لومړی ځل پر (۱۹۴۷م، ۱۳۲۶ل) کال او بيا پر (۱۹۸۰) او (۱۹۹۲م) کلونو په پېښور کې چاپ شوی دی. په دې اثر کې د کره کتنې په باب بېلابېل معلومات، دغه راز د شعر، ډرامې او نورو ادبي فورمونو په باب توضيحات راغلي دي. د لويديزو او ختيزو سترو کره کتونکو نظريات هم په کې راغلي دي. له دغه اثر څخه د کره کتنې په برخه کې د يوه تدريسي اثر په توگه هم کار اخيستل شوی دی.

۲- پښتو افسانه:

پښتو افسانه يو کره کتنيز اثر دی چې (محمد اعظم اعظم) ليکلی دی. دا اثر په (۱۹۲) مخونو کې، پر (۱۹۷۴م، ۱۳۵۳ل) کال په پېښور کې چاپ شوی دی. په ياد اثر کې لنډې کيسې او ناولونه څېړل شوي او د پښتو لنډو کيسو په باب عملي کره کتنه شوې ده. د (ميا سيد رسول رسا) په نظر د دې تنقيدي اثر ژبه متوازنه، نغښتې، سکښته او راښکلې ده، په لنډو موزونو جملو کې يې ډېر څه وييلي او هر څه يې چې وييلي، د موجوده زمانې د تنقيد له معياري اصولو سره سم يې وييلي دي.

۷- مقدمه د شعر او شاعری:

مقدمه د شعر او شاعری، پروفیسور محمد نواز طایر له اردو څخه پښتو ته ژباړلې ده. د اثر لیکوال د اردو ژبې نامتو کره کتونکي (الطاف حسین حالی) دی. د کتاب پښتو ژباړه د (۱۳۶۰ل، ۱۹۸۱م) کال په اپریل کې د پېښور پوهنتون د پښتو اکاډمۍ له خوا چاپ شوې ده. په دې اثر کې د اردو ژبې د ادبیاتو پر څرنگوالي کره کتنه شوې، د کره کتنې عام اصول بیان شوي دي. د کره کتنې دا اصول اکثره د نړۍ د نورو ژبو پر ادبیاتو هم د تطبیق وړ دي.

۸- پټه خزانه تول پار سنگ:

دا د کوزې پښتونخوا د یو نامتو څېړونکي (همېش خلیل) یو کره کتنیز اثر دی، چې په پېښور کې چاپ شوی دی. دا اثر اصلاً د (قلندر مومند) د اثر د (پټه خزانه فی المیزان) د هغو شکونو، نیوکو او انتقادونو ځواب دی، چې هغه په خپل دې اثر کې پر (پټه خزانه) څرگند کړي دي. په دې اثر کې یو پر یو د (قلندر مومند) نیوکو ته ځواب ویل شوی دی.

۹- د خیرالبيان تنقیدي مطالعه:

دا د قلندر مومند یو اثر دی چې پر (۱۹۸۸م)، (۱۳۶۷ل) کال په پېښور کې خپور شوی دی. د مخونو شمېر یې (۳۵۲) ته رسېږي.

قلندر مومند په دې اثر کې د خيرالبيان پر هغه چاپ چې په فوتو افسيت ډول په کابل کې چاپ شوی او د خيرالبيان پر هغه متن چې په پېښور کې د پښتو اکاډمۍ له خوا خپور شوی دی، پر دې دواړو متنونو بحث کړی دی. د قلندر مومند په نظر هغه متن چې دی يې کره بولي له دغو دواړو متنونو څخه اخیستل شوی، چې د درېيم متن بڼه لري. د (پته خزانه فی الميزان) په شان د قلندر مومند پر دې اثر هم د نورو کره کتونکو له خوا نيوکې شوي او هغه يې سالمه کره کتنه نه ده بللې.

۱۰- د رنگ او بو قافله:

دا د ډاکټر اقبال نسيم خټک اثر دی، چې پر (۱۹۹۱م، ۱۳۷۰ل) کال په پېښور کې چاپ شوی دی. د کتاب د ټولو مخونو شمېر (۴۰۲) ته رسېږي. دا اثر د تحقيق او تنقيد يو امتزاج دی يانې دا دوه برخې په کې راغښتل شوي دي. په دې اثر کې د (عبدالحميد مومند)، (کامگار خټک)، (کاظم خان شيدا) او (علي خان) پر ژوند، شاعري او هنر باندې څېړنه او کره کتنه شوې ده. دا اثر د يوه تدريسي کتاب د معيارونو په پام کې نيولو سره ليکل شوی دی او هڅه شوې چې زده کوونکي ورڅخه د يوه ادبي تدريسي اثر په توگه گټه پورته کړي. دا اثر د ليکوال د ډېرو کلونو د زيار او کار ثمر دی.

۱۱- پښتو ادب کې تحقيق او تنقيد:

د صاحب شاه صابر اثر دی، چې پر (۱۹۹۵م)، (۱۳۷۴ل) کال د کوزې پښتونخوا د پښتو ادبي جرگې له خوا چاپ شوی دی. صاحب شاه صابر تر دې اثر دمخه د پښتو اکثره هغه تحقيقي او کره کتنيز اشار له نظره تېر کړي، چې دده د اثر د ليکلو تر وخته په پښتو کې چاپ شوي دي. ده په خپل دې اثر کې د کره کتنې اړتيا، گټه او اهميت په گوته کړي او پر يو شمېر اثارو يې خپل کره کتنيز نظر څرگند کړی دی.

۱۲- خپرنه او کره کتنه:

د داود خان داود اثر دی، چې پر (۲۰۰۳م، ۱۳۸۲ل) کال په پېښور کې چاپ شوی دی. دا اثر اصلاً د کره کتنې په برخه کې د داود خان داود د خو بېلابېلو ليکنو يوه ټولگه ده. په دې ټولگه کې د کره کتنې پر تاريخ خبرې شوي، پر دې بحث شوی چې پښتو ادب کې څه ډول کره کتنه پکار ده؟ د لويديزو والو او ختيزو والو د نظرياتو پر بنسټ او که په خپله د پښتني چاپېريال له مزاج سره سمه کره کتنه؟ په دې اثر کې هغو ستونزو ته هم نغوته شوې چې د کره کتنې په برخه کې زموږ په ټولنه کې موجودې دي.

۱۳- ادبي کره کتنه:

(ډا يوني سييس لان جانس) ليکلی او حنيف خليل پښتو ته ژباړلی دی. دا اثر پر (۲۰۰۳م، ۱۳۸۲ل) کال په پېښور کې دانش خپرندويي ټولنې چاپ کړی دی.

پر پورتنیو ځانگړو اثارو سربېره يو زيات شمېر پښتانه ليکوال شته، چې په پښتو کره کتنه کې يې خپله ونډه اخيستي، د پورتنیو ځانگړو اثارو ترڅنگ يې د کره کتنې په برخه کې ځينې نورې ليکنې هم خپرې شوي، چې هغه لا په دې اثارو کې شاملې نه دي، خو د هغو ليکوالو ترڅنگ چې مستقل او متفرقه ليکنې يې خپرې کړي، په سلگونو داسې ليکوال نور هم شته چې د کره کتنې په برخه کې يې عملي او نظري کارونه کړي او متفرقه ليکنې يې په بېلابېلو وختونو کې په چاپي رسنيو کې خپرې شوي دي، په دې ليکوالو کې بهرني ليکوال هم شامل دي او خپله پښتانه ليکوال هم.

د پورتنیو ځانگړو اثارو ترڅنگ کېدی شي، د نړۍ په نورو برخو، خپله افغانستان او کوزې پښتونخوا کې په پښتو ژبه د کره کتنې نور ځانگړي اثار هم ليکل شوي او چاپ شوي و او زما لاس ته تر اوسه نه ي رارسېدلي او يا هم زه پرې خبر شوی نه يم، خو دا هغه ځانگړي اثار و چې ما يې د چاپ او څرنگوالي پر باب معلومات ترلاسه کړي دي.

د يوولسم څپرکي لنډيز

په پښتو ژبه يو شمېر کره کتنيز اثر چاپ شوي، خو دا اشار د پښتو ادبياتو په نورو برخو کې له چاپ شويو اثارو سره متوازن او متناسب نه دي. د کره کتنې په برخه کې د ليکوالو پر متفرقه کارونو سربېره هم په افغانستان، هم په لره پښتونخوا يا لر افغانستان او همدارنگه د نړۍ په ځينو نورو برخو کې ځينې کره کتنيز اثر چاپ شوي او همدارنگه يو شمېر کره کتنيز بهيرونه رامنځته شوي دي.

د مستقلو اثارو په لړ کې د عبدالمالک همت اثر (ادب او ادبي کره کتنه)، د افضل ټکور له خوا راټوله شوي (کره کتنه)، د پوهاند عبدالحی حبيبي (پښتو نثر ته کره کتنه)، د سرمحقق محمد صديق روهي (ادبي څېړنې)، د زرین انځور (شعرونه او نقدونه)، د پوهاند محمد رحيم الهام (ادبي مسالې)، د سرمحقق زلمي هېوادم (د کره کتنې ډولونه)، د پوهاند صديق الله رښتین (ادبي او تاريخي سموونې)، د مصطفى سالک (منشور)، د زرین انځور او محمد اصف صميم گله اثر (د پتې خزاني ميزان رښتيا ميزان دی؟)،

د اجرالدين اقبال ژباړه (ادبي کره کتنه) او ځينې نور اثار د يادونې وړي دي.

په کوزه پښتونخوا کې د مولوي محمد اسرافيل ژباړه (کتاب الشعر)، د سيد رسول رسا (ادبي تنقيد)، د قلندر مومند (تنقيد)، د سردار حبيب الله سحر يوسفزي (ادب څه دی؟)، د محمد اعظم (پښتو افسانه)، د صاحب شاه صابر (پښتو ادب کې تحقيق او تنقيد) او ځينې نور اثار د يادونې وړ دي.

د يوولسم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

- ۱- په افغانستان کې د کره کتنې په اړه چاپ شوي اثار، زموږ په ټولنه کې د کره کتنې ټولو اړتیاوو ته څومره ځواب ویلای شي؟
- ۲- په پښتونخوا کې د کره کتنې چاپي اثار له چاپي ادبي اثارو سره څومره انډول برابرولای شي؟
- ۳- ولې په پښتو ژبه د کره کتنیزو چاپي اثارو شمېر کم دی؟
- ۴- د نړۍ له مهمو ژبو څخه د کره کتنیزو اثارو ژباړې ته څومره اړتیا ده؟
- ۵- په دې چاپ شویو اثارو کې کوم اثار د عملي کره کتنې څرگندې بېلگې دي؟

سپارښتنې

- هر محصل دې د کره کتنې په دې چاپي اثارو کې یو اثر خوښ او هغه دې تحلیل کړي.
- محصلین دې د نویو چاپ شویو او یا هغو کره کتنیزو چاپي اثارو په باب خپلو ټولګیوالو ته معلومات ورکړي، چې په دې اثر کې یې یادونه نه ده راغلې.

وروستی پایله

ددې اثر په بېلابېلو برخو کې مو په پښتو کې د کره کتنې د ستونزو په باب رڼا واچوله. دا ستونزې لا هم دوام لري. په کره کتنه کې موږ نه یوازې په محتوايي برخه کې ستونزې لرو، د اثارو خومره والی او څرنگوالی مو لکه څنګه چې باید وای، هغسې نه دی او زموږ اړتیاوې نه شي خړوبولای. دغسې په لیکنی یا شکلي برخه کې هم ستونزې لرو.

ځینې مهم نومونه، په تېره بیا، ځینې بهرني نومونه، هغه د اشخاصو وي که د ځایونو، بېلابېل لیکوال یې په بېلابېلو لیکنو لیکي. په دې اثر کې هم همدا ستونزه شته. ما چې له کومو اڅخو څخه په دې اثر کې ګټه پورته کړې، د ځینو لیکوالو نومونه په یوه ځای کې په یو بل ډول او په بل ځای کې په بل ډول لیکل شوي دي. د ساري په توګه ځینو لیکوالو ارستو (ارسطو) لیکلی، اپلاتون، (افلاطون، افلاتون، اپلاطون) سوکرات (سقراط، سقرات) او همدارنګه نور نومونه یې په نورو ډولونو لیکلي دي. د اکثرو بهرنیو نومونو په لیکنو ستونزه شته، ما کونښن کړی، چې د نومونو په لیکنه کې یو څه یووالی راولم، خو بیا هم د نومونو بېلابېلو لیکنو د ثبت له کبله ستونزه پوره او اړه نه شوه. د نومونو ترڅنګ ما هڅه کړې، چې د اصلي محتوا په خوندیتوب سره په ځینو کلمو کې، چې پخوا یو ډول لیکل کېدې او اوس ورو ورو یو واحد معیار ته داخلېږي، په نوې دودیزه بڼه ولیکم. له ځینو (دري) اثارو څخه ما ځینې متنونه ژباړلي، دا ژباړه هم ټکي پر ټکي نه ده، کونښن مې کړی چې اصلي مفهوم او لنډیز راولم.

ددې ترڅنگ مې د ځينو ليکوالو په هغو ليکنو او ژباړو کې هم يو څه ژبنی او ليکنی سمون راوستی، چې يا دوی په خپله کړي او يا يې له نورو ژبو څخه ژباړلې وې، خو په پښتو جملو کې يې د ژباړې کمزوري او ليکنی تېروتنې له ورايه ښکارېدې، په هغو کې مې هم په داسې ډول سمون راوړی، چې محتوا ته يې هېڅ ډول زیان ونه رسي.

په دې اثر کې مې هڅه کړې چې څومره ژبه اسانه کېدی شي، همغه ژبه وکارول شي. په اثر کې يو منطقي تسلسل په پام کې نيول شوی دی. هغه اثار چې دلته په پښتو او دري ژبو کې ترلاسه کېدلای شول، له هغو اکثر و گټه اخيستل شوې ده. خو دې سره سره بيا هم د داسې يو اثر په توگه چې هېڅ نيمگړتياوې ونه لري او يا ډېرې کمې نيمگړتياوې لري، هغه حالت ته لا ډېر مزل پاتې دی. کله چې دا اثر خپور شي، د محصلينو، لوستوالو او ليکوالو لاس ته ورشي او يا هم په تدریسي ډگر کې د تدریس عملي بڼه خپله کړي، نو په تطبیقي ډگر کې به يې گڼې ستونزې او نيمگړتياوې راڅرگندې شي. زه هيله من يم چې قدرمن لوستونکي او گران محصلين دا نيمگړتياوې په گوته او په ليکنی بڼه يې ما سره شریکې کړي. د بيا بيا چاپ په حالت کې به دا نيمگړتياوې يوه په بلې پسې له منځه وړو او تر هغه پورې به دا کار تعقیبو چې په نسبي ډول، يو معیاري تدریسي اثر ورڅخه جوړ شي.

په درناوي

پوهندوی محمد اسمعیل یون

اخځونه

- ۱- الفت، گل پاچا. د الفت نثري كليات. د محمد اسمعيل يون په زيار. ۱۳۸۷ل كال. كابل: يون كلتوري يون.
- ۲- الهام، پوهاند محمدرحيم. د نازو انا ياد. ۱۳۲۹ل كال. كابل: يون كولتوري يون.
- ۳- انځور، زرین. شعرونه او نقدونه. ۱۳۲۵ل كال. كابل: د ليكوالو ټولنه دولتي مطبعه.
- ۴- براهني، رضا. طلا درمس. ۱۳۴۷ل كال. ايران: انتشارات زمان.
- ۵- بهاند، ډاکتر لطيف. ((په پښتو ادب کې د کره کتنې تاريخ)). د دوکتورا ناچاپ تيزس مسکو پوهنتون، ۱۹۹۱م كال.
- ۶- بېدل، دپوان بېدل. د همپش خليل په زيار. ۱۹۵۷م كال. پېښور.
- ۷- حبيبي، پوهاند عبدالحی. د پښتو ادب لنډ تاريخ. ۱۳۸۷ل كال. کندهار: علامه رشاد خپرندويه ټولنه.
- ۸- خټک، اشرف خان. د هجري دپوان. د همپش خليل په زيار. ۱۳۵۸ل كال. پېښور.
- ۹- خټک، خوشال. د خوشال خټک مرغلرې. د پوهاند حبيبي په سرريزه. ۱۳۱۷ل كال. کندهار.
- ۱۰- خټک، خوشال. د خوشال رباعيات. ۱۳۴۹ل كال. كابل: پښتو ټولنه دولتي مطبعه.
- ۱۱- خټک، خوشال. د خوشال كليات. ۱۳۵۸ل كال. كابل: د افغانستان علومو اکاډمۍ. دولتي مطبعه.

- ۱۲- خټک، خوشال. سواتنامه. د پوهاند عبدالحی حبیبی په زیار. ۱۳۵۸ل کال. کابل: دولتي مطبعه.
- ۱۳- رسا، سید رسول. ارمغان خوشال. ۱۹۶۴م کال. پېښور.
- ۱۴- رفیق، پوهنوال محمد رفیق. د ادیبو هڼې بنسټونه. ۱۳۹۰ل کال. کابل: کابل پوهنتون. د لوړو زده کړو وزارت چاپخونه.
- ۱۵- روهي، کانديد اکاډميسين محمد صديق. د کره کتنې تاريخي پس منظر او معيارونه. ۱۳۸۰ ل کال. پېښور: محمد صديق روهي فرهنگي ټولنه.
- ۱۶- روهي، کانديد اکاډميسين محمد صديق. ادبي څېړنې. ۱۳۶۰ل کال. کابل: دولتي مطبعه.
- ۱۷- زرینکوب، داکتر عبدالحسين. نقد ادبي، جلد اول و دوم. ۱۳۸۲ل کال. ايران: موسسه انتشارات اميرکبير. سپهر مطبعه.
- ۱۸- زرینکوب، عبدالحسين. نقد ادبي. ۱۳۸۰ل کال. ايران.
- ۱۹- شمیسا، داکتر سيروش. نقد ادبي. ۱۳۸۵ل کال. ايران: انتشارات ميترا. تابش مطبعه.
- ۲۰- صميم، محمد اصف. گام پر گام له خوشال سره. ۱۳۷۸ل کال. پېښور: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه.
- ۲۱- قويم، داکتر عبدالقيوم. نقد ادبي. ۱۳۸۷ل کال. کابل: انتشارات سعيد.
- ۲۲- کاکړ، پيرمحمد. د پيرمحمد کاکړ دېوان. د استاد عبدالروف بېنوا په زیار. ۱۳۲۵ل کال. کابل: پښتو ټولنه. عمومي مطبعه.
- ۲۳- لوانی، دولت. د دولت لوانی دېوان. د پوهاند رشاد له سریزې سره. ۱۳۵۳ل کال. کابل: پښتو ټولنه. دولتي مطبعه.

- ۲۴- مومند ، عبدالحمید. د عبدالحمید مومند دېوان. د زلمي هېوادممل په زیار. ۱۳۶۳ل کال. کابل: پښتو ټولنه. گوندي مطبعه
- ۲۵- مومند ، عبدالرحمن. د رحمان بابا دېوان. ۱۳۵۶ ل کال. کابل: پښتو ټولنه. دولتي مطبعه
- ۲۶- هاشمي ، سيد محی الدین. ادب پوهنه. ۱۳۸۱ل کال. پېښور: د اریک د گرځنده کتابتونونو اداره. احمد پرنټنگ پریس.
- ۲۷- همت ، عبدالمالک. ادب او ادبي کره کتنه. ۱۳۸۵ل کال. کوټه: صحاف نشراتي موسسه. اکرم پریس.
- ۲۸- هوتک ، محمد. پټه خزانه. ۱۳۳۹ل کال. کابل: د پوهنې وزارت. د پوهنې مطبعه.
- ۲۹- هېوادممل، زلمی. ننګیالی د زمانې. ۱۳۸۰ل کال. لاهور: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه. ملت پرنټنگ پریس.
- ۳۰- هېوادممل، سرمحقق زلمی. د پښتو ادبیاتو تاریخ (لرغونې او منځنۍ دورې). ۱۳۸۰ل کال. پېښور: دانش خپرندویه ټولنه.
- ۳۱- هېوادممل، سرمحقق زلمی. د کره کتنې ډولونه. ۱۳۷۰ ل کال. کابل: د لیکوالو ټولنه. دولتي مطبعه.
- ۳۲- ولک، رنه. تاریخ نقد جدید جلد اول. ترجمه سعید ارباب شیراني. ۱۳۷۷ل کال. ایران: انتشارات نیلوفر. دیبا مطبعه.
- ۳۳- یون، محمد اسمعیل. انډیال خوشال. ۱۳۸۷ل کال. کابل: یون کلتوري یون.

کابل پوهنتون

ژبو او ادبیاتو پوهنځي

پښتو خانګه

کره کتنه

د ژبو او ادبیاتو پوهنځیو په پښتو خانګو کې

د کره کتنې مضمون لپاره

لیکوال

محمد اسمعیل یون

کتاب پښندنه:

د کتاب نوم: کره کتنه

ليکوال: محمد اسمعيل يون

ليکوال د خپرونو لړ: (۳۹)

خپروندی: د افغانستان ملي تحریک، فرهنگي خانګه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

ډيزاين: ضياء ساپي

پښتۍ ډيزاين: فياض حميد

چاپشمبر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال / ۲۰۱۵ م

د تحریک د خپرونو لړ: (۹۴)

يادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت ليکوال پورې اړه لري.

نیولیک

مخ

سرلیک

۱

د تحریک یادښت

۲

د لومړي چاپ یادښت

۳

د سر خبرې

۵

کره کتنه زموږ د ادبیاتو یوه مهمه اړتیا

۸

یک اثر مهم تدریسی

۱۱

دا اثر یوه ګټوره هڅه

۱۴

سرریزه

لومړی څپرکی

۱۸

کره کتنه

۱۹

الف- د کره کتنې لغوي مانا

۲۲

ب- د کره کتنې اصطلاحی مانا

۲۶

ج- د کره کتنې اهمیت

۲۸

د- د کره کتنې اړتیا

۳۰

ه- د کره کتنې بریدونه (حدود)

۳۱

و- د کره کتنې اداب

۳۶

د لومړي څپرکي لنډيز

۳۸

د لومړي څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

دویم خپرکی

- ۴۰ د کره کتنې پیدایښت
- ۴۵ ۱- کره کتنه په زاړه یونان کې
- ۵۹ ۲- کره کتنه په لویدیخ کې
- ۶۲ ۳- کره کتنه په ختیخ کې
- ۷۰ د دویم خپرکي لنډیز
- ۷۳ د دویم خپرکي پوښتنې او سپارښتنې

درېیم خپرکی

- ۷۵ د کره کتنې پایښت
- ۷۵ الف- کره کتنه په لویدیخ کې
- ۹۳ ب- کره کتنه په ختیخ کې
- ۹۴ ۱- کره کتنه په عربي نړۍ کې
- ۱۱۴ ۲- کره کتنه په دري کې
- ۱۱۸ ۳- کره کتنه په اردو ژبه کې
- ۱۲۹ د درېیم خپرکي لنډیز
- ۱۳۳ د درېیم خپرکي پوښتنې او سپارښتنې

څلورم خپرکی

- ۱۳۵ کره کتنیز او ادبي ښوونځي
- ۱۳۶ ۱- کره کتنیز ښوونځي

- ۱۳۸ ۲- ادبي بنوونځي
- ۱۳۸ الف- لويديز ادبي بنوونځي
- ۱۳۸ ۱- کلاسيزم
- ۱۴۰ ۲- رومانيزم
- ۱۴۱ ۳- رياليزم
- ۱۴۳ ۴- ناتورياليزم
- ۱۴۵ ۵- سمبوليزم
- ۱۴۶ ۶- سور رياليزم
- ۱۴۸ ۷- اگسزسيتانسياليزم
- ۱۴۹ ۸- سينتيمنتاليزم
- ۱۵۲ ۹- نهيليزم
- ۱۵۳ ۱۰- فورماليزم
- ۱۵۳ ۱۱- ايماژينيزم
- ۱۵۴ ۱۲- پارناس بنوونځي
- ۱۵۵ ۱۳- امپرسیونيزم
- ۱۵۵ ۱۴- کونستروکټيويزم
- ۱۵۶ ۱۵- اوربانيزم
- ۱۵۷ ۱۶- داداييزم
- ۱۵۷ ۱۷- اونانيميزم
- ۱۵۸ ۱۸- ويريزم او نور...
- ۱۵۸ ب- پښتو ادبي بنوونځي
- ۱۵۹ ۱- روښان ادبي بنوونځي
- ۱۶۰ ۲- خوشال ادبي بنوونځي

- ۱۶۲ ۳- رحمان بابا ادبي ښوونځی
۱۶۴ ۴- حمید رشید ادبي ښوونځی
۱۶۶ ج- فارسي ادبي ښوونځی
۱۶۷ ۱- خراساني ادبي ښوونځی
۱۶۸ ۲- عراقي ادبي ښوونځی
۱۶۹ ۳- هندي ادبي ښوونځی
۱۷۰ ۴- مراجعت ادبي ښوونځی
۱۷۲ د څلورم څپرکي لنډيز
۱۷۵ د څلورم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

پينځم څپرکی

- ۱۷۷ کره کتنه په پښتو ادب کې
۱۷۸ الف- پخوانۍ دوره
۱۸۳ ب- منځنۍ دوره
۲۱۱ ج- اوسنۍ دوره
۲۲۴ د- د کره کتنې په برخه کې متفرقه کار
۲۴۸ د پينځم څپرکي لنډيز
۲۵۱ د پينځم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

شپږم څپرکی

- ۲۵۳ د کره کتنې ډولونه
۲۵۶ ۱- نظري کره کتنه
۲۵۷ ۲- عملي کره کتنه

- ۲۵۸ ۳- تاریخي کره کتنه
- ۲۶۳ ۴- تشریحي او توضیحي کره کتنه
- ۲۶۳ ۵- بنسکلاييزه کره کتنه
- ۲۷۲ ۶- حکمي کره کتنه
- ۲۷۲ ۷- ارواپوهنيزه کره کتنه
- ۲۸۱ ۸- متني کره کتنه
- ۲۸۲ ۹- مارکسستي کره کتنه
- ۲۸۵ ۱۰- قانون جوړوونکې کره کتنه
- ۲۸۶ ۱۱- ټولنيزه کره کتنه
- ۲۹۰ ۱۲- روماتيکه کره کتنه
- ۲۹۶ ۱۳- تحلیلي کره کتنه
- ۲۹۹ ۱۴- استقرایي کره کتنه
- ۳۰۴ ۱۵- پرتلیزه کره کتنه
- ۳۰۶ ۱۶- لغوي کره کتنه
- ۳۰۷ ۱۷- فني کره کتنه
- ۳۰۸ ۱۸- اخلاقي کره کتنه او نورې...
- ۳۱۰ د شپږم څپرکي لنډيز
- ۳۱۳ د شپږم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

اووم څپرکی

- ۳۱۵ د کره کتنې اصول او معیارونه
- ۳۱۶ ۱- مطلق اصول او معیارونه
- ۳۱۷ ۲- نسبي اصول او معیارونه
- ۳۵۱ د اووم څپرکي لنډيز

اتم څپرکی

۳۵۵ د کره کتونکي ځانگړتياوې

- ۳۵۶ ۱- پوهه او بصيرت
- ۳۵۷ ۲- عدل او انصاف
- ۳۵۸ ۳- ناپييلتيا
- ۳۵۹ ۴- ناتعصبي
- ۳۶۲ ۵- پر اصولو تينگار
- ۳۶۳ ۶- زړورتيا
- ۳۶۴ ۷- د کره کتنې د ادابو درناوی
- ۳۶۶ د اتم څپرکي لنډيز
- ۳۶۸ د اتم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

نهم څپرکی

د کره کتنې گټې، د ادبياتو او نورو علومو

- ۳۷۰ په وده کې د د هغې اغېزې
- ۳۷۱ ۱- عامو لوستوالو ته يې گټې
- ۳۷۴ ۲- ليکوالو ته يې گټې
- ۳۸۱ ۳- ادبياتو ته يې گټې
- ۳۸۲ ۴- د پوهې پراختيا ته يې گټې
- ۳۸۴ د نهم څپرکي لنډيز

۳۸۶

د نهم خپرکي پوښتنې او سپارښتنې

لسم خپرکي

موږ ولې له کره کتنې ډارېږو؟ ۳۸۸

۳۸۹

۱- د کره کتنې نا عاموالی

۳۹۰

۲- د زغم کلتور نشتوالی

۳۹۵

۳- د سالمې کره کتنې کموالی

۳۹۹

د لسم خپرکي لنډيز

۴۰۱

د لسم خپرکي پوښتنې او سپارښتنې

يوولسم خپرکي

۴۰۳

په پښتو ژبه د کره کتنې

چاپ شوي کتابونه

۴۰۵

الف- په افغانستان کې

۴۱۴

ب- په پښتونخوا کې

۴۲۲

د يوولسم خپرکي لنډيز

۴۲۴

د يوولسم خپرکي پوښتنې او سپارښتنې

۴۲۶

وروستی پايله

۴۲۸

اخځونه

مننه او کور وداني

د افغانستان ملي تحريک د هېواد پالې او فرهنگپالې اغلې (انيسه عمراني) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته يې اوږه ورکړه. ملي تحريک وياړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ يې پيل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. مور له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هيله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

يو ځل بيا ددې اثر له ليکوال او چاپوونکې څخه د زړه له تله مننه کوو چې ددې اثر د ليکلو او چاپولو جوگه شول.

په فرهنگي مينه

د افغانستان ملي تحريک

KARA KATANA

“Criticism”

By: Mohammad Ismael Yoon

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۳۹
د لیکوال د خپرونو لړ: ۹۴

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**